

**TÜRKİYE’NİN
MODERNLEŞMESİNDE
ATATÜRK’ÜN KURDUĞU
KURUMLARIN (EĞİTİM, KÜLTÜR
VE SANAT) ÖNEMİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Fatma TOKYAY ÜSTÜN

Kütahya - 2011

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**TÜRKİYE’NİN MODERNLEŞMESİNDE ATATÜRK’ÜN
KURDUĞU KURUMLARIN (EĞİTİM, KÜLTÜR VE SANAT)
ÖNEMİ**

Danışman:
Prof. Dr. Abdullah İLGAZİ

Hazırlayan:
Fatma TOKYAY ÜSTÜN

Kütahya – 2011

Kabul ve Onay

Fatma TOKYAY ÜSTÜN'ün hazırladığı “Türkiye’nin Modernleşmesinde Atatürk’ün Kurduğu Kurumların (Eğitim, Kültür ve Sanat) Önemi” başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

...../...../2011

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Prof. Dr. Abdullah İLGAZİ (Danışman)		
Yrd. Doç. Dr. Necati AKSANYAR		
Yrd. Doç. Dr. Mustafa BIYIKLI		

Doç. Dr. Abdullah YILMAZ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye’nin Modernleşmesinde Atatürk’ün Kurduğu Kurumların (Eğitim, Kültür ve Sanat) Önemi” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2011

Fatma TOKYAY ÜSTÜN

Özgeçmiş

1979 yılında Aksaray’da dünyaya geldi. İlk, orta ve lise öğrenimini Aksaray’da tamamladı. 2001 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümünden mezun oldu. 2001-2003 yılları arasında Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümünde Tezsiz Yüksek Lisans yaptı. 2004-2006 yılları arasında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sivrihisar Meslek Yüksekokulunda Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersine girdi. Evli ve 2 çocuk annesidir.

ÖZET

TÜRKİYE’NİN MODERNLEŞMESİNDE ATATÜRK’ÜN KURDUĞU KURUMLARIN (EĞİTİM, KÜLTÜR VE SANAT) ÖNEMİ

TOKYAY ÜSTÜN, Fatma
Yüksek Lisans Tezi, Tarih Ana Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Abdullah İLGAZİ
Temmuz, 2011, 202 sayfa

Atatürk döneminde toplumu modernleştirmek amacıyla gerçekleştirilen devrimlerin topluma kazandırılması ve hiçbir ayırım yapılmadan tüm halka verilmesi için uğraşılmış, bu amaçla halk eğitimi çalışmaları yapılmıştı. Köylere eğitim götürmenin yolları aranmış bu amaçla Millet Mektepleri ve Halkevleri kurulmuştur. Eğitim ile ilgili faaliyetler yapılan kültür ve sanat inkılâplarıyla desteklenmiş Harf İnkılâbı, Tarih ve Dil İnkılâbı, hem eğitimi hem de kültürü etkilemiştir. Dil ve Tarih tezleriyle Türk dilinin bağımsızlığı korunmuş, Türk ulusunun dünya ulusları arasındaki yeri belirlenmişti.

Atatürk, Osmanlı eğitim sistemi içinde yüksek öğretim kurumu olan Darülfünunun düzeltilmesinin olanaksız olduğuna inandığı için yeni ve çağdaş ilkelere dayanan bir üniversite kurarak, bilginin topluma aktarılması ve yeni bilgiler üretilmesi sağlamıştı.

Anahtar Kelimeler: Atatürk Dönemi (1930-1938), Modernleşme, Çağdaş Kurumlar, Kültür Kurumları, Yüksek Öğretim Kurumları, Sanat Kurumları

ABSTRACT

THE IMPORTANCE OF THE ORGANIZATIONS (EDUCATIONAL, CULTURAL AND ARTISTIC) ESTABLISHED BY ATATURK IN MODERNIZATION OF TURKEY

TOKYAY ÜSTÜN, Fatma
M.A. Thesis, Department of History
Supervisor : Prof. Dr. Abdullah İLGAZİ
July, 2011, 202 pages

In Atatürk's period, public education studies were used to spread the revaluations aimed modernization of the society and to explain these revaluations every citizen without any privilege. For this purpose, Millet Mektepleri and Halkevleri were founded to educate villages. The activities concerning education were supported with cultural and artistic reforms. Letter Revolution and History and Language Reform affected both of education system and culture of society. The independence of Turkish language was provided and the position of Turkish society was determined among nations by using the History and Language Thesis.

Atatürk did not believe to improve the Darülfünun, the establishment of higher education remained from the Osmanlı' education system. The university according to modern principles was established to provide the transformation of information from university to society and the production of new information.

Keywords: Atatürk's Period (1930-1938), Modernization, Modern Establishments, Cultural Establishments, Establishments of Higher Education, Establishments of Art

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE EĞİTİM SİSTEMİNİN OLUŞMASI

1.1. ATATÜRK'ÜN EĞİTİME VERDİĞİ ÖNEM	16
1.1.1. Heyet-i İlmiye	18
1.1.1.1. 1. Heyet-i İlmiye Toplantısı.....	18
1.1.1.2. 2. Heyet-i İlmiye Toplantısı.....	19
1.1.1.3. 3. Heyet-i İlmiye Toplantısı.....	19
1.1.2. Tevhid-i Tedrisat Kanunu.....	19
1.1.3. Harf İnkılâbı.....	21
1.1.4. Millet Mektepleri	25

İKİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİNDE KURULAN KÜLTÜR KURUMLARI

2.1. TÜRK OCAKLARI.....	30
2.1.1. Türk Ocaklarının Kuruluşu.....	30
2.1.2. Türk Ocağı'nın Amaçları.....	33
2.1.3. Türk Ocaklarının Faaliyetleri.....	34
2.1.4. Türk Ocağı Yayınları.....	35
2.1.5. Cumhuriyet Dönemi Türk Ocakları	36
2.1.6. Türk Ocaklarının Kapatılması.....	37

2.2. HALKEVLERİ	41
2.2.1.Halkevlerinin Kuruluşu	42
2.2.2.Halkevlerinin İşlevleri	46
2.2.3.Halkevlerinin Çalışma Şekilleri	49
2.2.3.1.Dil, Edebiyat ve Tarih Kolu	49
2.2.3.2.Güzel Sanatlar (Ar) Kolu	51
2.2.3.3.Temsil Kolu (Gösterit Şubesi)	52
2.2.3.4.Spor Kolu	53
2.2.3.5.Sosyal Yardım Kolu (İçtimai Yardım Şubesi)	53
2.2.3.6.Halk Dershaneleri ve Kurslar Kolu	55
2.2.3.7.Kitaplık ve Yayın Kolu (Kütüphane ve Yayın Şubesi)	55
2.2.3.8.Tarih ve Müze Kolu	57
2.2.3.9.Köycülük Kolu	58
2.2.4.Halkevlerinin Kapatılması	60
2.2.5.Halkodaları	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİH VE DİL ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

3.1. TÜRK TARİH KURUMU	64
3.1.1.Atatürk'ün Tarih Anlayışı	64
3.1.2.Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin Kuruluşu	72
3.1.3.I. Türk Tarih Kongresi	73
3.1.4.Türk Tarih Kurumunun Amacı ve Bu Amaca Göre Yapılan Çalışmalar	76
3.1.4.1.Türk Tarihi Kaynaklarının Araştırılması, İncelenmesi ve Yayınlanması	76
3.1.4.2.Türkiye Tarihinin Araştırılması	77
3.1.4.3.Çeşitli Monografiler	78
3.1.4.4.Dergiler	78
3.1.4.5.Türk ve Türkiye Tarihine Dair Kaynak ve İncelemelerin Türkçeye Çevrilmesi	78
3.1.4.6.Kongreler	79
3.1.4.7.Kazılar	80
3.1.4.8.Arşiv Araştırmaları	80
3.1.4.9.Türk-İslam Devri Yazıtlarının Derlenmesi	81
3.1.4.10.Etnografya ve Folklor Araştırması	81

3.1.4.11.Katıldığı Uluslararası Kongreler	81
3.1.4.12.Üyesi Bulunduğu Uluslararası Bilim Kurumları.....	82
3.1.4.13.Yayın Değişimi Yaptığı Bilim Kurumları	82
3.1.4.14.Kitaplık	82
3.1.4.15.Arşivler	82
3.1.4.16.Atatürk ve Yeni Türkiye Araştırma Merkezi.....	83
3.1.4.17.Basım Evi.....	83
3.1.4.18.Türk Tarihinin Büyük Olaylarının ve Türk Büyüklerinin Anılması	83
3.1.4.19.Sergiler.....	83
3.1.4.20.Kurum Binası	84
3.1.5.Atatürk'ün Ölümünden Sonraki Dönem.....	84
3.2. TÜRK DİL KURUMU.....	85
3.2.1.Osmanlı Döneminde Dil Çalışmaları	87
3.2.2.Cumhuriyet Döneminde Türk Dili	91
3.2.3.Türk Dili Tetkik Cemiyetinin Kuruluşu	92
3.2.4.I. Türk Dil Kurultayı	95
3.2.5.Türk Dil Kurumu Kol Çalışmaları	96
3.2.5.1.Derleme ve Tarama Kolu Çalışmaları.....	96
3.2.5.1.1.Derleme Çalışmaları.....	97
3.2.5.1.2.Tarama Çalışmaları	97
3.2.5.1.3.Ağızlar	98
3.2.5.1.4.Yasalardan Taramalar.....	98
3.2.5.1.5.Atasözleri ve Deyimler.....	98
3.2.5.2.Dilbilgisi Kolu Çalışmaları.....	99
3.2.5.3.Sözlük Kolu Çalışmaları.....	99
3.2.5.4.Terim Kolu Çalışmaları	100
3.2.5.5.Yayın ve Tanıtma Kolu Çalışmaları.....	100
3.2.5.5.1.Türk Dili İle İlgili Dergiler	101
3.2.6.II. Türk Dil Kurultayı ve Sonrası	102
3.2.7.III. Dil Kurultayı	102
3.2.8.Güneş-Dil Teorisi.....	105
3.2.9.Atatürk'ten Sonra Türkçe	106

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİNDE KURULAN YÜKSEK EĞİTİM KURUMLARI

4.1.	DARÜLFÜNUN.....	109
4.1.1.	Darülfünun İlk Dönemi	110
4.1.2.	İkinci Darülfünun Kurma Teşebbüsü Ve Darülfünun-ı Osmanî'nin açılması....	111
4.1.3.	Üçüncü Darülfünun Teşebbüsü ve Darülfünun-ı Sultani'nin Açılması	112
4.1.4.	Darülfünun-u Şahane (İstanbul Darülfünunu)	113
4.1.5.	Milli Mücadele Döneminde Darülfünun	114
4.1.6.	Cumhuriyet Döneminde Darülfünun.....	116
4.1.6.1.	Düzenlemeler	117
4.2.	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ.....	121
4.2.1.	İstanbul Üniversitesi'nin Kuruluşu	121
4.2.2.	Üniversitelerin Kuruluş Sistemi.....	123
4.2.3.	Üniversitenin Amacı.....	124
4.2.4.	1933 Üniversite Reformunun Getirdikleri.....	124
4.3.	ANKARA ÜNİVERSİTESİ.....	126
4.3.1.	Ziraat Mektebi.....	128
4.3.2.	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi	129

BEŞİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİNDE KURULAN SANAT KURUMLARI

5.1.	MÜZİK	137
5.1.1.	Osmanlı Döneminde Müzik.....	138
5.1.2.	Cumhuriyet Döneminde Müzik	142
5.2.	HEYKEL VE RESİM.....	148
5.2.1.	Heykel.....	148

5.2.2.Resim	152
5.2.2.1.19. Yüzyıl Türk Resmi	154
5.3. MÜZECİLİK	158
SONUÇ.....	161
EKLER.....	164
KAYNAKÇA.....	186
DİZİN	201

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.g.	Adı geçen gazete
A.Ü.	Ankara Üniversitesi
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
C.H.F.	Cumhuriyet Halk Fırkası
Haz.	Hazırlayan
M.E.B.	Milli Eğitim Bakanlığı
s.	Sayfa
ss.	Sayfalar
T.B.M.M.	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
T.D.K.	Türk Dil Kurumu
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
Ünv.	Üniversite
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
YÖK	Yüksek Öğretim Kurumu
yy.	Yüzyıl

TEZ METNİ

GİRİŞ

Atatürk'ün kültüre, eğitime ve sanata verdiği önemi vurgulamak; Atatürk döneminde gerçekleştirilen devrimleri kökleştirmek amacıyla kurulan modern kurumları ve bunların çağdaşlaşmaya katkılarını sonuçları itibariyle incelemek bu araştırmanın amacını teşkil eder.

Araştırma, Atatürk'ün ikinci dönemi olarak nitelendirdiğimiz ve kurumsallaşmanın en yoğun olduğu 1930–1938 yılları arasında kurulan yüksek öğretim, kültür ve sanat kurumlarının kuruluşlarını, faaliyetlerini ve bunların çağdaşlaşmaya katkılarını kapsamaktadır. Ancak, konunun daha net ortaya konması ve daha iyi anlaşılabilmesi için, Cumhuriyet'ten önceki Osmanlı reform hareketleri ve Atatürk'ün ilk dönemi olarak kabul edilen 1923-1930 yılları arasındaki gelişmeleri de araştırmama dâhil ettim.

Çalışmalarımı, araştırmanın amacına uygun olarak analitik bir metotla ve ilmi disiplinin gerektirdiği objektiflik içinde yürütmeye özen gösterdim. Önce konu ile ilgili kaynak taraması yaptım. Dönemin etkili gazete ve dergilerini taramak suretiyle, önemli doküman topladım. Bu yayınlar arasında Cumhuriyet, Son Posta, Belleten, Türk Yurdu, Ülkü gibi gazete ve dergiler yer almaktadır. Bunlardan başka Düstur, Zabıt Ceridesi, Yabancı Uzmanların Raporları gibi resmi kaynaklardan yararlandım. Bunları geniş bir şekilde eklerde verdim. Ayrıca hatıralar, araştırma eserleri ve birçok makaleden de istifade ettim.

Tezin konusunu teşkil eden, eğitim, kültür ve sanat Atatürk inkılâplarının alanı, modernleşmede amacı olması bakımından özel bir önem taşımaktadır. Bunun için öncelikle modernleşme ve inkılâp, kültür ve medeniyet nedir, nasıl tanımlanır üzerinde durmak gerekiyor.

1. MODERNLEŞME VE İNKILÂP

“Gelişme “ ile “Modernleşme” kavramları arasında bir ayrım yapmayı gerekli gören kimi düşünür ve aydınlar, birincisiyle sürekli büyümeyi olanaklı kılan toplumun ekonomik yapısındaki değişimleri, ikincisiyle de ekonomik değişmeye refakat eden sosyal kültürel, politik değişme süreçlerini ifade etmektedir. Marsist terminolojiyle ifade edecek olursak, modernleşme üst yapısal; gelişme ise alt yapısal bir değişme sürecidir. Modernleşmeci teorisyen Daniel Lerner, modernleşmeyi batılaşma ile özdeş görür. Türk toplumunu değişme süreçleri açısından değerlendiren Lerner, Atatürk devrimlerini ”batılaşmayı esas alan bir modernleşme biçimi olarak ele alır ve bu modernleşme biçiminin temelinde akılcı ve pozivist bir tutum yattığını ileri sürer.¹

Modernleşme olgusunu belirli bir zaman süreci ve coğrafi akış noktasıyla ele alan İngiliz sosyolog Anthony Giddens ise, Modernleşmenin Sonuçları adlı eserinde modernleşmenin XVII. yy. Avrupa’ında başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan sosyal hayat ve örgütlenme biçimi olduğunu ifade ediyor.²

Kısacası modernleşme, teknolojik uygarlığın oluşturduğu ve dünyada özellikle gelişmekte olan toplumlarda uygulanmaya konan bir olgudur. Osmanlıdan günümüze Türk Devlet ve toplumunda uzun zamandır devam eden ve Yenileşme, Batılaşma ve Çağdaşlaşma gibi kavramlarla ifade edilen bu ilerleme süreci modernleşme çabasıyla ilgilidir.³ 18.y.y.da başlayan modernleşme hareketi devlet yapısının ıslah edilmesine yönelik bir hareket olarak ortaya çıkmış; istenilen sonucun alınamaması ve Avrupa karşısındaki gerilemenin devam etmesi üzerine kurumsal değişikliğe dönüşmüştür. Batı toplumlarının kendi sosyal yapılarının tabi bir sonucu olarak ortaya çıkan siyasi kurumlar Osmanlı ıslahatçıları için bir kurtuluş unsuru olarak görülmüştür. Bu noktadan itibaren ıslahat ve yenileşme hareketi coğrafi fetişizme dönüşerek, Batılaşma olarak algılanmıştır. Böylece Avrupa’nın kurum ve kuruluşları Osmanlı Devleti’ne kurtuluş reçetesi olarak girmiştir. Modern medeniyet, batı toplumunda geliştiği için ona talip olan ülkeler batı toplumlarını örnek almak zorunda kalmışlardır.⁴

¹ Kadir Canatan, (1995), *Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme*, İnsan Yayınları, İstanbul: ss. 12-13.

² Adnan Gül, (2011), *İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Yurdu’nda Modernleşme*, Milli Kimlik ve Milli Dil, *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl: Şubat 2011, Sayı: 282, s.72.

³ a.g.m., s.72.

⁴ a.g.m., s.71.

Modernleşen toplumların yaşadıkları macera da birbirinin aynısı olmamıştır. Tarihi tecrübeleri, Batı'dan gelen etkilerin kanalları, gücü; siyasi coğrafyaları bu macerayı her toplum için farklı hale getirmiştir. İslam toplumlarının modernleşmesi, diğer toplumların modernleşmesine göre birbirine benzerlik gösterir ama hiçbir zaman aynı değildir. Türk modernleşmesi adını verebileceğimiz, bizim yaşadığımız modernleşme sürecini, diğer Müslüman toplumlardan ayıran temel fark, bizde modernleşmenin hayati bir mesele haline gelmesidir.⁵ Bu durumun farkında olan Mustafa Kemal Lozan Konferansının düzenlendiği tarihlerde, Türk Milletine şöyle diyordu: “*Memleket behemehal asri, medeni, müteceddit olacaktır. Bizim için bu hayat davasıdır.*” O günden beri modernleşme, Türkiye için bir hayat davası, mücadelemizin ana meselesi olmuştur.⁶

Bu konuyla ilgili açıklanacak bir diğer kavram inkılâptır. İnkılâp kelimesi dilimize Arapçadan geçmiş olup; değişme, yenileşme, bir halden başka bir hale dönme anlamlarını taşır.⁷ İnkılâp sözcüğü Arapça Kalebe sözcüğünden türemiştir. Kalebe yenilik anlamındadır. İnfi'al kalıbına uydurularak inkılâp sözcüğü bulunmuştur.⁸

İnkılâp bir cemiyetin kendi mazisinden kuvvet alan ve cemiyetin hayatına evvelkinden daha yüksek ruhi değerler planına yükselten, içtimai ve tabi oluşun kaydettiği sıçrayış hareketine denir. Bu tarife dikkat edilirse medeniyetlerin inkılâp mahsulü olduğunu kabul etmek zor olmayacaktır.⁹

Atatürk inkılâbı şöyle tanımlamaktadır:

1-İnkılâp mevcut müesseseleri zorla değiştirmek demektir.

2-Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak yerlerine, milletin en yüksek medeni icatlarına göre ilerlemesini temin

⁵ Mümtazer Türköne, (2003), *Türk Modernleşmesi*, Lotus Yayınevi, Ankara: s.279.

⁶ Halil İnalcık, (1988), Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi, *Belleten Dergisi*, Yıl: Kasım 1988, C.LII, Sayı:204, T.T.K. Basımevi, Ankara: s.985.

⁷ Yahya Akyüz vd., (1989), *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi I/1*, Yükseköğretim Kurulu Yayınları, Ankara: s.7.

⁸ Yılmaz Kurt, (1996), *Osmanlıca Dersleri I*, 3. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara: s.74.

⁹ Ezel Erverdi ve İsmail Kara, (2004), *Kültür ve Medeniyet*, (Haz.), 3. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul: s.109.

edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktadır.¹⁰

Atatürk inkılâbı bu şekilde tanımlandıktan sonra Türk inkılâbının özelliklerini belirtir. Bu özellikler şunlardır:

- 1- Türk inkılâbı ihtilal anlamından başka daha geniş kapsamlıdır.
- 2- Devletin bugünkü şekli eski şekilleri ortadan kaldıran en gelişmiş biçimi olmuştur.
- 3- Ulusun varlığını sürdürmesi için bireyleri arasında düşündüğü ortak bağ din ve mezhep bağlılığı yerine, Türk Ulusu bağıyla bireylerini toplamıştır.
- 4- Ulus, tüm çalışma alanlarında çağdaş uygarlık prensiplerini benimsemiştir.
- 5- İnkılâpların yaptığı düzenlemelerde insanın yaşamında gereksinimleri esas alınmıştır.
- 6- Türk inkılâbı başka inkılâplara benzemez. Onlardan çok daha büyük, yüksek ve bilinçlidir.¹¹

Atatürk, inkılâpların başlamasının en büyük faktörünün Türk Ulusu'nun o günlerde gösterdiği harikalar ve inkılâpları benimsemedeki yeteneği olduğunu söyler ve Türk inkılâbının temel prensibini şu şekilde belirtir:

*“yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen çağımıza uygun ve bütün mana ve biçimiyle medeni bir toplum haline ulaştırmaktır. İnkılâplarımızın temel prensibi budur.”*¹²

Görüldüğü gibi Atatürk'ün inkılâp anlayışında öncelikle Türk toplumunun çağdaştırılması fikri yatmaktadır. Bu çağdaştırma hareketi Türk Devleti'nin yaşayabilmesi için de kaçınılmaz bir zorunluluktur. Yine Halk Partisi'nin 9 Mayıs 1935 tarihinde toplanan IV. Büyük Kurultayı'nda Türk inkılâbını Atatürk şöyle tarif etmektedir:

“uçurumun kenarında yıkık bir ülke... türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar... yıllarca süren savaş... ondan sonra, içeride ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet ve bunları başarmak için

¹⁰ Afet İnan, (1988), Atatürk ve Demokrasi, *Belleten Dergisi*, Yıl: Kasım 1988, C.LII, Sayı: 204, T.T.K. Basımevi, Ankara: s. 825.

¹¹ Akyüz vd., a.g.e., ss.11-12.

¹² a.g.e., s.12.

arasız, devrimler... işte Türk genel devriminin bir kısa diyemi...”¹³

Atatürk’ün inkılâplara ne kadar değer verdiğini şu sözlerinden anlayabiliriz:

“İnkılâp güneş kadar parlak, güneş kadar sıcak ve güneş kadar bizden uzaktır. İstikametimi daima o güneşe bakarak tayin eder ve öylece ilerlerim, parlaklığı ve sıcaklığı ilerlememe müsaade edinceye kadar ilerlerim. Tekrar ilerlemeğe devam etmek üzere dururum, tekrar o güneşe bakarak istikamet alırım.”¹⁴

İnkılâp kavramının yanında söz edilmesi gereken bazı kavramlar da vardır. Bunlardan biri ihtilaldır. Bu sözcük Arapça halel/bozma, kaldırma kökünden gelmektedir. İhtilal bir devletin mevcut siyasal yapısını iktidar düzenini ortadan kaldırmak için, bu konudaki hukuksal kurallara başvurmaksızın, zor kullanarak yapılan geniş bir harekettir. İhtilal mevcut düzeni yıkar. İhtilal inkılâbın ilk safhasıdır. Eğer ihtilaldan sonraki inkılâp süresinde yapılanların çoğu olumlu ise ve toplumun büyük kesimini memnun etmiş ve yapılanlar da benimsenmiş ise ihtilal da inkılâp da başarılı olmuş demektir.¹⁵

Islahat sözcüğü Arapça sulh kökünden gelmektedir ve ıslah iyileştirme, düzeltme, eksikleri tamamlama, fenalığı giderip iyileştirme demektir. Islahat ise, ıslahın çoğulu olup, düzeltmeler, iyileştirmeler anlamındadır. Islahatın Batı dillerindeki karşılığı ise reformdur. Islahatta, inkılâptan farklı olarak yeni bir unsur getirme yoktur. Islahatta mevcut düzen korunurken, bu düzenin aksak yönlerini gidermek için bazı düzeltme çalışmaları vardır.¹⁶

2. KÜLTÜR VE MEDENİYET

Kültür kavramı Latince Cultura kelimesinden batı dillerine oradan da bize geçmiş bir kelimedir. “Toprağı işlemek” anlamındadır.¹⁷

¹³ Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, (1997), *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III*, C.1, 5. Baskı, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları: 1, Ankara: s.398.

¹⁴ Akyüz vd., a.g.e, s.12.

¹⁵ a.g.e., s.7.

¹⁶ a.g.e., s.8.

¹⁷ İsmail Yakıt, (1998), Kültür ve Medeniyet Kavramları Üzerine, *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl: Mart-Nisan 1998, C.18 (50), Sayı: 127-128 (488-489), Ankara: s.50.

Voltaire Fransız Devrimi öncesinde “culture”ü insan zekâsının oluşumunu ve gelişmesini belirleyen bir terim olarak kullanınca sözcük değişik bir anlam kazanmış oldu. Fransızcadan Almancaya “cultur”, daha sonraları “kultur” biçiminde geçen sözcük zamanla bütün Avrupa dillerine yayıldı. İngiliz antropologu Tylor, 1871’de ona bilimsel bir içerik kazandırınca da önemi gittikçe artan bir kavrama dönüştü.¹⁸

XX. yüzyıl başlarının etkili Türk düşünce adamı Ziya Gökalp¹⁹, kültür için, “milletin dini, ahlaki, hukuki, akli, estetik, lisanî, iktisadi ve fenni hayatlarının uyumlu bir bütünüdür” demiştir.²⁰

Günümüz Türkçesinde ise kültür sözcüğü yedi değişik anlamda kullanılmaktadır:

- 1- Tarımda: Ekin, ürün.
- 2- Tıpta: uygun koşullarda bir mikrop türünü üretmek.
- 3- Tarih öncesi dönemler için: İnsan eliyle yapılmış ve ortak nitelikleri bulunan eşyalar topluluğu ile belirlenen evreler, çağlar.
- 4- Belirli bir konuda edinilmiş geniş ve sistemli bilgi.
- 5- Eleştirme, değerlendirme, zevk alma yetilerinin geliştirilmiş olması durumu.
- 6- Bir topluma, ulusa ya da uluslar topluluğuna özgü düşünce, davranış ve sanat yapıtlarının tümü.
- 7- Tarihsel gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddesel ve tinsel değerlerle bunları yaratma ve sonraki kuşaklara aktarmada kullanılan araçların tümü; uygarlık.

Türk Kültür Tarihinde kültür sözcüğü söz konusu anlamlardan altıncısı ile eşdeğerdir.²¹

Medeniyet ise; Arapça bir kelime olup, “medine” kelimesinden türemiştir. Medine, bir tapınak veya Pazar yeri etrafında yerleşen kabilelerin meydana getirdiği, etrafı kale ile çevrili ilkçağ şehirlerine verilen isimdir. Medine de yaşayanlar toprağa

¹⁸ Şerafettin Turan, (2005), *Türk Kültür Tarihi*, 5. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara: s.15.

¹⁹ Tuncer Baykara, (1997), *Türk Kültürü Araştırmaları*, Akademi Kitapevi, İzmir: s.6.

²⁰ Ziya Gökalp, (2002), *Türkçülüğün Esasları*, Sadeleştiren: Yalçın Toker, 4. Baskı, Toker Yayınları, İstanbul: s.35.

²¹ Turan, a.g.e., ss.16-17.

yerleşmiş topluluklar olduğu için bunların tecrübeleri, birikimleri ve değerleri ilkelik sınırlarının ötesinde sosyal müeyyidelerin şekillendirdiği bir potansiyel teşkil eder. Bu potansiyel medeni kelimesiyle ifade edilmekte olup, aynı zamanda uygar anlamına gelmektedir. Dolayısıyla medeniyet Medine ya da site ile başlayan yerleşmiş uygarlık demektir.²²

Sözlükteki anlamı ise şunlardır:

- 1- İlerleme, evrim, terakki.
- 2- En gelişmiş geniş toplumların ortak karakterlerinin, beşeri toplumların kazanımlarının toplamı.
- 3- Toplumsal hadiselerin toplamı (din, ahlak, estetik, bilim, teknik).
- 4- Tabiata ve barbarlığa, vahşiliğe ters olan şey.
- 5- Yetişmiş, terbiyeli, medeni.²³

Ziya Gökalp'e göre medeniyet, aynı gelişmişlik düzeyinde bulunan birçok milletlerin toplumsal hayatlarının ortak bir bütünüdür.²⁴

Atatürk'ün yakınlarından Prof. Dr. Afet İnan'ın yazdığı aşağıdaki satırlar büyük devlet adamının medeniyeti nasıl yorumladığını bize göstermektedir.

“Medeniyetin ne olduğunu başka başka tarif edenler vardır. Bence medeniyeti harstan ayırmak güçtür ve lüzumsuzdur. Bu nokta-i nazarımı ifade için hars ne demektir tarif edeyim: a- Bir insan cemiyetinin devlet hayatında, b- fikir hayatında yani ilimde, içtimaiyatta ve güzel sanatlarda, c- iktisadi hayatta yani ziraatta, sanatta, ticarete, kara, deniz ve hava münakalatçılığında yapabildiği şeylerin muhassalasıdır.

Bir milletin medeniyeti dendiği zaman hars namı altında saydığımız üç nevi faaliyet muhassalasından hariç ve başka bir şey olmayacağını zannederim...”²⁵

Bu tarif kültür ve medeniyet arasında kesin bir ayırım yapılamayacağını ileri süren sosyologların görüşüne uygundur. Atatürk, medeniyeti bir kül olarak ele almakta ve onu bütün hayat ve davranışlara şekil vermesi icap eden bir unsur olarak kabul

²² Hikmet Y. Celkan, (1998), Medeniyet ve Kültür, *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl: Mart-Nisan 1998, C.18 (50), Sayı: 127-128 (488-489), Ankara: s.63.

²³ a.g.m., ss.63-64.

²⁴ Gökalp, a.g.e., s.35.

²⁵ Abdurrahman Çaycı, (1988), Atatürk'ün Uygarlık Anlayışı, *Belleten Dergisi*, Yıl: Kasım 1988, C.LII, Sayı: 204, T.T.K. Basımevi, Ankara: s.1108.

etmektedir. O, medenileşme derken Batı medeniyetini kastetmektedir. Çünkü bu hâkim medeniyettir. Rakipsizdir. Topluma ve tabiata damgasını vurmuştur. Üstelik başka bir tercih imkânı da yoktur. Bu medeniyet çağın en güçlüsü olduğuna, karşı da konulamayacağına göre, ona katılmak zorunludur.²⁶

Buraya kadar yazılanlardan şu neticeleri çıkarmak mümkündür:

- 1- Kültür karakter bakımından “hususî”, medeniyet “umumî”dir.
- 2- Medeniyet “kültür”den doğar.²⁷

3. CUMHURİYETTEN ÖNCEKİ DÖNEMDE YAPILAN REFORMLAR

18. yy.’ın sonlarına gelinceye kadar Osmanlı Devleti’nde planlı ve programlı bir ıslahat hareketinden söz etmek zordur. Devletin kötüye doğru gidişini gören kimi kişiler bu gidişatı durdurmak için alınması gereken önlemler konusunda çeşitli raporlar hazırlamış ve bunları ilgili yerlere sunmuşlardır. Bu raporlar doğrultusunda ufak tefek bazı ıslahat hareketlerine girilmiştir. Ancak gösterilen çabalar, eski Osmanlı Devleti’nin görkemli dönemini yeniden canlandırmayı amaçladığı; bilinçli bir kadroya dayandırılmayıp kişilere bağlı kaldığı için başarısız olmuştur. Karlofça ve Pasarofça Antlaşmaları’nın imzalanması Osmanlı aydınının Batıya bakış açısını da değiştirmiştir. O döneme kadar kendini Batıdan üstün gören Osmanlı aydını artık Batının üstünlüğünü kabullenmiş, ona yetişmek için ıslahat yapılmasını zorunlu görmüştür. Osmanlı Yöneticileri bir yandan çeşitli nedenlerle Avrupa’dan kaçıp Osmanlı Devleti’ne sığınan aydınların görüşlerinden yararlanmaya çalışırken diğer yandan da Batıya elçiler göndererek o ülkelerin tanınmasına önem vermişlerdir. Nitekim bunun sonucu olarak 1727’de ilk Türk Matbaası kurulmuştur. Osmanlı hizmetine giren Fransız soylusu Comte de Bonneval’eye Humbaracı Ocağı kurdurulmuştur. Hendesehane açılarak ordunun teknik eleman ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır. 1770’de Çeşme’de Osmanlı donanmasının Rus bakısına uğrayıp yok edilmesinden sonra çağdaş bilgilerle donatılmış denizciler yetiştirmek üzere Baron de Tott’un yardımıyla Mühendishane-i Bahr-i Hümayun adı altında bir okul açılmıştır. III. Selim yeniçerilerin yanında 1794’de

²⁶ a.g.m., s.1109.

²⁷ İbrahim Kafesoğlu, (2007), *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul: s.16.

modern eğitimli ve donanımlı bir ordu kurdu. Bu ordunun subay ihtiyacını karşılamak için Mühendishane-i Berr-i Hümayun açıldı.²⁸

Avrupa ülkeleri ve işleri üzerinde doğrudan ve güvenilir bilgi sağlamak amacıyla 1792’de III. Selim başlıca Avrupa başkentlerinde düzenli ve sürekli Osmanlı elçiliklerinin kurulmasına karar verdi.²⁹

Yeniliklere karşı olan güçler Kabakçı Mustafa’nın önderliğinde bir araya gelerek isyan ettiler. III. Selim hayatını kaybetti. Böylece yapılmak istenilen Nizam-ı Cedid yenilikleri de tamamlanamadan sona erdi. Alemdar Mustafa Paşa’nın yardımıyla padişah olan II. Mahmut döneminde yeniliklere yeniden başlandı. II. Mahmut merkezi otoriteyi güçlendirmek için Ayanlarla Sened-i İttifak’ı imzaladı.³⁰ Ayanlarla devlet yöneticileri arasında uzlaşılan konuları içermesi, her iki tarafın da bazı taahhütlerde bulunması ve her şeyden önce padişahın yetkilerini kısıtlaması bakımından büyük bir öneme sahiptir.³¹ Alemdar Mustafa Paşa’nın öldürülmesi ile birlikte belgenin de önemi kaybolmuştur.³² II. Mahmut zeki bir padişahı. Basit önlemlerle devleti kurtarmanın zor olacağını biliyordu. Bu nedenle sürekli yeniliklere ayak bağı olan Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasına karar verdi. 1826’da Yeniçeri Ocağı’nı kaldırdı (Vak’a-yı Hayriye).³³

1826 yeniçeriliğin kaldırılması ile ölümüne kadar II. Mahmut büyük bir reform programına girişti; bu programlarda 19. ve bir dereceye kadar 20. yüzyıldaki Türk reformcularının izleyeceği ana hatları kurdu.³⁴

II. Mahmut döneminde yapılan yenilikleri bazılarını sıralayacak olursak;

- 1- Resmi posta teşkilatı yapıldı.
- 2- Padişah kendi başından sarığı çıkardı ve resmi başlık olarak fesi giydi.

²⁸ Akyüz vd., a.g.e, s.17.

²⁹ Bernard Lewis, (1993), *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Kıratlı M. (Çev), 5. Baskı, T.T.K. Basımevi, Ankara: s.62.

³⁰ Akyüz vd., a.g.e, s.18.

³¹ Halil İnalcık, (2001), Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu, *Belleten Dergisi*, C.XXVII, Sayı: 109-112, Ankara: s.603.

³² İsrail Kurtcephe ve Aydın Beden, (2007), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Alp Yayınevi, 2. Basım, Ankara: s.27.

³³ Akyüz vd., a.g.e, s.18.

³⁴ Lewis, a.g.e., s.81.

- 3- İlköğretim zorunluluğu kabul edildi. Avrupa ülkelerine ihtisas yapmak üzere öğrenciler gönderildi.
- 4- Türkler ve Türkiye'ye dair yazılmış başlıca eserler Fransızcadan Türkçeye çevrildi. Tıbbiye ve Harbiye Yüksek Okulları açıldı.³⁵
- 5- Osmanlı Devleti'nin ordularını daha eğitilmiş yapmak için 1834 yılında Mekteb-i Harbiye açılmıştır. Yine 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile Eski Mehtherhane de ortadan kalkmış yerine 1834'te Mızıka Mektebi açılmıştı.
- 6- 1773'ten itibaren açılan askeri okullar da öğrencilere önce Türkçe okuma yazma öğretilmesi, öğretimi geciktiriyor, düzeyi düşürüyordu. Fakat Sıbyan Mekteplerinden gelen öğrenciler için bu gerekliydi. Sıbyan Mekteplerinde yenileşme yoluna gidilse medreselilerin tepkisiyle karşılaşacaktı. Bu nedenle Sıbyan Mektepleri ile Askeri Okullar arasında yer alan ve adına Rüşdiye denen yeni bir okul kuruldu (Şubat 1839).
- 7- Rüşdiye düzeyinde olan ve özellikle sivil memur yetiştirmeyi amaçlayan Mekteb-i Maarif-i Adliye (1839) açılmıştı. Yine Rüşdiye düzeyinde olan ve gerek halka gerek memur olacılara yanlışsız yazı yazabilme öğretimi yapmak üzere Mekteb-i Ulum-i Ebediye (1839) kurulmuştur.³⁶
- 8- Medreselerin dışındaki tüm okullar, Nafia Nezaretine bağlandı.³⁷

Bütün bu reformlar silsilesi, hukuki bir reform olan “Tanzimat’a hazırlık” oluşturmuştur. Kuvveti ve tesiri bakımından Tanzimat’tan çok daha önemlidir.³⁸ II. Mahmut’un yerine geçen Abdülmecit zamanında başvekil (Sadrazam) olan Reşit Paşa, “Gülhane Hattı Hümayun’unu” hazırladı ve bunu açıkta millete hitaben okudu.³⁹

Tanzimatçılar, devlet içinde dirliği düzenliği sağlamanın, çağdaş bir devlet olmanın ancak yasal kurallara bağlı kalmakla sağlanabileceğini düşünmüşlerdir. Bunun için can, mal, namus, mülkiyet güvencesini getirecek, herkesi eşit sayacak, vergi ve

³⁵ Hilmi Ziya Ülken, (1994), *Türkiye de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 4. Baskı, Ülken Yayınları, İstanbul: s.38.

³⁶ Yahya Akyüz, (1999), *Türk Eğitim Tarihi, Başlangıçtan 1999’a*, 7. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul: ss.127-130.

³⁷ Akyüz vd., a.g.e, s.18.

³⁸ Ülken, a.g.e., s.38.

³⁹ Kurtcephe ve Beden, a.g.e., s.31.

askerlik işlerini düzene koyacak, müsadereyi kaldıracak kanunların çıkarılmasına büyük bir önem vermişlerdir. Şer'i yasaların yetmediği yerde Batıdan yasalar almaya yönelmişlerdir.⁴⁰

1845-46 Yılları, Tanzimat içinde eğitim konusunda dönüm noktası olarak tespit edilir. Mevcut okullardan ve medreselerden farklı olarak devlet okulları, ilkokullar, ortaokullar ve bir üniversite açılmasına karar verilmesi hep bu tarihlerde olmuştur. Eğitim çerçevesinde yapılan reformları biraz daha açarak ele alırsak,⁴¹ Tanzimat Devleti'nin açtığı okullardan biri Rüştiyelerle Darülfünun arasında, orta öğretim düzeyindeki Darül Maarif'tir. Diğer de Rüştiyelere öğretmen yetiştirmek üzere açılan Darülmuallimin-i Rüştiyelerdir.⁴² Bunun dışında 1848'de ilk kez İstanbul'da Öğretmen Okul'u Darülmuallimin, 1870'de de Kız Öğretmen Okulu Darülmüallimat açıldı. Böylece kızların ilkokul sonrası eğitimlerine olanak sağlandı.⁴³

Tanzimat döneminde eğitim alanında yapılan reform çabalarından biride Encümen-i Daniş'in kurulmasıdır. Fransız Akademisi tarzında düşünülen Encümen-i Daniş, ders kitapları ve halkın genel eğitimi için kitaplar hazırlamak, Türkçeye ilmi eserler çevirmek, Türk dilini geliştirmeye çalışmak gibi amaçlarla kurulan bir müessesedir.⁴⁴

Tanzimat Döneminde eğitim alanında bu önemli faaliyetlerin yanında başka birtakım yeniliklerde gerçekleştirilmiştir. Mesela 24 Ocak 1847'de bir Ziraat Mektebi açılmıştır. Yine 1842 veya 43'de Askeri Tıbbiye'de kadınlar için bir ebe mektebi ve kursu açılmıştır. Ekim 1846'da bugünkü Harp Akademilerinin temelini oluşturan Etat-Major sınıfı adı altında kurmay sınıfını yetiştirmek üzere bir müessese kurulmuş, askeri okulların orta öğretim kısmını teşkil etmek için ordu merkezlerinde üç yıl süreyle öğretim yapan Askeri İdadi Mektepleri açılmaya başlanmıştı. Öğrenciler, bu okulu bitirip İstanbul'daki Harbiye İdadisi'nde dördüncü sınıfı okuduktan sonra Harp

⁴⁰ Akyüz vd., a.g.e, s.19.

⁴¹ Ejder Okumuş vd., (2006), *Osmanlı Devleti'nde Eğitim Hukuk ve Modernleşme*, Özgü Yayınları, İstanbul: s.306.

⁴² a.g.e., ss.309-310.

⁴³ Kurtcephe ve Beden, a.g.e, s.35.

⁴⁴ Okumuş vd., a.g.e., s.311.

Okulu’na girmeye başlamışlardı. Böylece askeri eğitimde lise, üniversite ve üniversite üstü kademeler tamamlanmış oldu.⁴⁵ Yine bu dönemde Darülfunun (leyli) binasının temelleri atıldı (1846). Ancak yapımı 20 yıl sürdüğü için Tanzimat Dönemi’nde açılmadı.⁴⁶

Sonuç olarak Tanzimat Dönemi’nde eğitim alanında meydana gelen değişim, Osmanlı eğitim sisteminin klasik-dini yapısının sarsılmasında ve eğitimde laikleşmenin zemininin oluşmasında rol oynamıştır.⁴⁷

Tanzimat Dönemi’nde Gülhane Hatt-ı Hümayun’dan sonra Osmanlı yönetim sistemini kökten etkileyen ve değiştiren önemli düzenlemelerden biri de 18 Şubat 1856’da ilan edilen Islahat Fermanı’dır.⁴⁸ Bu Ferman, o zamana kadar “millet-i hâkime” olan Müslümanlardan bu imtiyazlı durumu almış, din farkı gözetmeksizin bir “Osmanlı” vatandaşlığı kurmaya çalışmıştı.⁴⁹

Yeni yetişen kuşak, Aydınlanma Felsefecilerin etkisinde kalarak kişi egemenliğine dayanan Mutlak Monarşi sistemi içinde ülke sorunlarının çözümlenemeyeceği düşünüyor, parlamentoya dayalı meşruti bir sistemi savunuyorlardı. Bu amaca ulaşmak için Haziran 1865’de Yeni Osmanlılar adıyla bir örgüt kurmuşlardı. Fakat bunların yaptıkları faaliyetler Osmanlı yönetiminin hoşuna gitmemiş, onları engellemişlerdi.⁵⁰

Türkiye’de kapatılan Yeni Osmanlılar Cemiyeti, Mustafa Fazıl Paşa tarafından Paris’te yeniden kuruldu. Cemiyet, Paşa’nın Sultan’a gönderdiği mektuptaki reform ilkelerini gerçekleştirmek için çalışacaktı.⁵¹ Yurt dışına giden Genç Osmanlıları Batılı aydınlar da desteklemiş ve “Jön Türkler” adını vermişlerdir. Yeni Osmanlılar yurt içinde ve yurt dışında yaptıkları çalışmalar sonucu ordu içinde de taban kazanmışlar ve

⁴⁵ a.g.e., s.314.

⁴⁶ a.g.e., s.309.

⁴⁷ a.g.e., s.320.

⁴⁸ Bilal Eryılmaz, (1992), *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, 1. Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul: s.134.

⁴⁹ Şerif Mardin, (1995), *Batıcılık, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul: s.247.

⁵⁰ Akyüz vd., a.g.e., s.19.

⁵¹ Süleyman Kocabaş, (2001), *Sultan Abdülaziz ve I.Meşrutiyet*, Vatan Yayınları, İstanbul: s. 98.

meşrutî sisteme karşı olan padişah Abdülaziz'i tahttan indirmiş, II. Abdülhamit'i padişah yapmışlardı. Yeni Osmanlıların yardımı ile padişah olan II. Abdülhamit 23 Aralık 1876'da "Kanun-u Esasiyi" ilan etmek zorunda kalmıştır.⁵²

23 Aralık 1876'da büyük bir törenle ilan edilen Kanun-u Esasiye⁵³ göre Meclis-i Umumi, Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan olmak üzere iki meclisten oluşuyordu.⁵⁴ Fakat var olan bu meclislere rağmen tüm ağırlık ve yetki padişaha aitti.⁵⁵ Ancak bu yeni düzen uzun sürmedi. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, Osmanlı Devleti için tam bir kâbus oldu. Bu olay üzerine Sultan II. Abdülhamit, 13 Şubat 1878'de Meclisi Mebusanı kapatarak Meşrutiyet uygulamasına son verdi.⁵⁶

Meclisin tatil edilmesinden, 1908'e kadar geçen dönemde yani "Mutlakiyet Dönemi"nde, eğitim alanında bir takım gelişmeler sağlandı.⁵⁷ Bu dönemde açılan başlıca mesleki ve teknik okullar şunlardır: Sanayi-i Nefise (Güzel Sanatlar) Mektebi (1882), Hendese-i Mülkiye Mektebi (1883) (İstanbul Teknik Üniversitesinin temeli), Lisan Mektebi (1883), Ticaret Mektebi (1884), Fenn-i Resim ve Mimari Mektebi (1887), Ameli Ziraat Mektepleri, Polis Dershanesi (1889), Gümrük Memurları Mektebi (1892) vd..⁵⁸

II. Abdülhamit bu dönemde her kademedeki okulların açılmasına hız vermiştir. Ancak bu okullarda yetişenler düzene bağlı kalmak yerine, cephe almışlardır. Yurt içinde ve yurt dışında yaşayan, Osmanlı Devletindeki baskıcı yönetime karşı olan kişiler "İttihat ve Terakki Cemiyeti" etrafında birleşerek meşrutî sistemi kurmak için yeniden özgürlük mücadelesini başlatmışlardır. Bu mücadelenin sonunda da meşrutiyet ikinci kez ilan edilmişti.⁵⁹

İttihatçılar eğitime büyük önem vererek bu konuda büyük projeler

⁵² Akyüz vd., a.g.e., s.20.

⁵³ İhsan Güneş, (1997), *Türk Parlamento Tarihi I.Cilt*, T.B.M.M. Basımevi Müdürlüğü, Ankara: s.68.

⁵⁴ a.g.e., s.73.

⁵⁵ Akyüz vd., a.g.e., s.20.

⁵⁶ Kocabaş, a.g.e, s.297.

⁵⁷ Akyüz, a.g.e, s.196.

⁵⁸ a.g.e., ss.207-208.

⁵⁹ Akyüz vd., a.g.e., s.21.

hazırlamışlardır. Eğitim kurumlarını ülkenin dört bir yanına götürerek halkın aydınlanmasına yardımcı olmuşlar, öğretmen okullarına ayrı bir önem vermişlerdir.⁶⁰ II. Meşrutiyet dönemine kadar esaslı bir gelişme gösteremeyen Yüksek Öğretim Kurumu'nun da esas gelişmesi 1908'den sonra olmuş ve adı "Darülfünunu Osmani" olarak değiştirilmişti.⁶¹

Kısacası II. Meşrutiyet devri eğitimi, Osmanlı Devleti'nin yarım asırdan fazla süren "Tanzimat Eğitimi" zihniyetinden kurtulup, ülke ihtiyaçlarına uygun milli bir eğitim biçimini arayış dönemidir. Pek çok yönleriyle Cumhuriyet eğitiminin ana şekli bu dönemde belirmiştir.⁶²

⁶⁰ a.g.e., s.23.

⁶¹ Mustafa Ergün, (1996), *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ocak Yayınları, Ankara: s.259.

⁶² a.g.e., s.405.

BİRİNCİ BÖLÜM
CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE EĞİTİM SİSTEMİNİN OLUŞMASI

1.1. ATATÜRK'ÜN EĞİTİME VERDİĞİ ÖNEM

I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale ve başka cephelerde büyük zaferler kazandığı halde 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti yenik sayılmış ve başkent İstanbul ile topraklarından birçok yeri işgal edilmeye başlanılmıştı. İtilaf Devletleri bu parçalama ve pay kapma çabaları içinde Türk milletini de esaret altına almayı amaçlamışlardı. Oysa tarihin akışına şekil veren, her zaman hür ve bağımsız yaşayan Türk milleti esareti kabul edemezdi. Bu sebeple M. Kemal Atatürk'ün önderliğinde Kurtuluş Savaşına girişen Türk halkı, bağımsızlığını korumayı bilmiştir. Kurtuluş mücadelesi, eğitimi derinden etkilemiş, eğitim de bu mücadeleye katkıda bulunmuştur. Savaşın en yoğun olduğu dönemde Ankara'da bir eğitim kongresi toplanmıştır. Bu olayın eğitim tarihimizde yeri büyüktür.⁶³

Kongrenin açılışına uzun bir başyazı ayıran Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi “Üçüncü Yunan taarruzunun en ateşli zamanında muallim ordusunun gelecek vazifesiyle meşgul bulunuyor. Bu asil ve yüce örnek Türk tarihinin benzeri ender bulunan kıymetli hatırlarından biri olacaktır.” diye yazmıştır.⁶⁴

Mustafa Kemal'in Maarif Kongresi'ni açarken yaptığı konuşma gelecekteki eğitim ve kültür politikaları için önemli mesajlar vermektedir. Özellikle milli maarif üzerinde duran Mustafa Kemal, şöyle seslenmektedir:

“Bugün Ankara Milli Türkiye'nin” milli maarifini kuracak olan Türkiye muallime ve muallimler kongresinin in'ikadına sahne olmak mazhariyetiyle de müftehirdir.

Asırların mahmul olduğu derin bir ihtimali idarinin bünye-i devlette vücuda getirdiği yaraları tedaviye masruf olacak himmetlerin en büyüğünü hiç şüphesiz irfan yolunda ibzal etmemiz lazımdır...

Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihi tedenniyatında en mühim bir amil olduğu kanaatindeyim. Onun için bir milli terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafatından ve evsafi fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak seciye-i milliye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Çünkü dehayı milletimizin inkişafı tamı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir.

Silahiyle olduğu gibi dimağıyla de mücadele mecburiyetinde olan

⁶³ Akyüz, a.g.e., s.276.

⁶⁴ a.g.e., s.279.

milletimizin, birincisinde gösterdiği kudreti ikincisinde de göstereceğine asla şüphem yoktur...”⁶⁵

Atatürk çeşitli yerlerde çeşitli zamanlarda yaptığı konuşmalarda sık sık eğitimin öneminden bahsetmiştir. Atatürk eğitimin önemi konusundaki düşüncelerini, Kütahya’da bir lise binasında verilen çay toplantısında şöyle dile getirmiştir:

“Hedefi saadete isal için iki orduya ihtiyaç vardır. Biri vatanın hayatını kurtaran asker ordusu, diğeri milletin istikbalini yoğuran irfan ordusu. Bu iki ordunun her ikisi de kıymetlidir, alidir, feyizlidir, muhteremdir, fakat bu iki ordudan hangisi daha kıymetlidir, hangisi yek diğerine mureccahtır. Şüphesiz böyle bir tercih yapılamaz, bu iki ordunun ikisi de hayatidir.

Yalnız siz, irfan ordusu mensupları, sizlere mensup olduğunuz ordunun kıymet ve kutsiyetini anlatmak için şunu söyleyeyim ki, sizler ölen ve öldüren birinci orduya niçin öldürüp niçin öldüğünü öğreten bir orduya mensupsunuz...”⁶⁶

Atatürk’ün bu sözleri, O’nun eğitimi devlet ve fert hayatında en önde gelen konu olarak gördüğünü göstermektedir. O’na göre, devletin ve fertlerin ilk görevi halkı eğitmek ve eğitimi geliştirmektir. O savaş meydanlarında kazanılan zaferlerin devamlı olabilmesinin ancak eğitimle olacağına inanmıştır. Cephelerde zafer kazanan asker ordusunu hayati gördüğü gibi, irfan ordusunu da hayati görmüş, birisini diğerine tercih etmemiştir.

*“Bir millet irfan ordusuna malik olmadıkça, muharebe meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin o zaferlerin payidar neticeler vermesi ancak irfan ordusuyla kaimdir. Bu ikinci ordu olmadan birinci ordunun semeratı ufuledir. Milletimizi hakiki saadet ve selamete isal etmek istiyorsak ve milletimize emin ve müstefiz bir ati bahşeylemek istiyorsak, bizi ölümden kurtaran ve hayata götüren bugünkü şekli idaremizin ebediyetini istiyorsak bir an evvel büyük, mükemmel, nurlu bir irfan ordusuna malik olmak zaruretinde bulunduğumuzu inkâr edemeyiz.”*⁶⁷

Kurtuluş Savaşı’nın bittiği günlerde bir gazetecinin mecliste sorduğu “İşte memleketi kurtardınız, şimdi ne yapmak istersiniz?” sorusuna Mustafa Kemal,

“İstiklal mücadelesinde unutulmaz müzaheretlerine müteşekkir olduğum vatandaşlarımdan bu münevver kısmın gayretlerine istinaden halk fırkası teşkil ve umran ve irfan mücadelesine devam edeceğim” cevabını vermişti.⁶⁸

⁶⁵ A.S.D. I-III, C.II, ss.19-20.

⁶⁶ a.g.e, ss.167-168.

⁶⁷ a.g.e., ss.167-168.

⁶⁸ A.S.D. I-III, C.III, s.73.

Atatürk, bilimin her alanda olduğu gibi eğitimde de bize tek rehber olması gerektiğini düşünmüştür. Ve bu konuda şunları söylemiştir:⁶⁹

*“Gözlerimizi kapayıp mücerret yaşadığımızı farz edemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp cihan ile alakasız yaşayamayız... Bilakis müterakki, mütemeddin bir millet olarak medeniyet sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her ferdi milletin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur.”*⁷⁰

Mustafa Kemal İzmir öğretmen okulundaki bir konuşmasında, muallimlerin önemi hakkında,

“Milletleri kurtaranlar yalnız ve ancak muallimlerdir. Muallimden, mürebbiden mahrum bir millet henüz millet namını almak istidadını kesbetmemiştir. Ona alelade bir kütle denir, millet denemez. Bir kütle millet olabilmek için mutlaka mürebbilere, muallimlere muhtaçtır...” demiştir.⁷¹

Atatürk’ün eğitime gösterdiği amaçlar, milli, akılcı, insancıl, çağdaş bir eğitimin temel ilkeleridir. Onları ihmal edersek büyük zararlar göreceğimize hiç kuşku yoktur; gereği gibi uyguladığımız zaman ise, milletimizin gelişme ve yükselmesi gerçekleşecektir.⁷²

1.1.1. Heyet-i İlmiye

Cumhuriyet Dönemi’nde Heyet-i İlmiye ve Eğitim Şurası adı ile resmi eğitim toplantıları yapılarak eğitim-öğretim konuları tartışılmış, böylelikle eğitimde bazı temel ilkelerin tespitine çalışılmıştır. 1923-1926 arasında Heyet-i İlmiye üç kez toplanmıştır.⁷³

1.1.1.1. 1. Heyet-i İlmiye Toplantısı

I. Heyet-i İlmiye, Temmuz 1923’de toplanmış ve çalışmalarını yapmıştır. Bu toplantıda ele alınan temel konular şunlardır:

- İlköğretim temel konuları,

⁶⁹ Akyüz, a.g.e, s.294.

⁷⁰ A.S.D. I-III, C.II, s.48.

⁷¹ a.g.e., s.243.

⁷² Akyüz, a.g.e., s.298.

⁷³ Ercan Türk, (1999), *Milli Eğitim Bakanlığına Yapısal Değişmeler ve Türk Eğitim Sistemi*, Nobel Yayınları, Ankara: s.74.

- İlkokul birinci ve ikinci sınıfların 30'u diğerlerinin 40'ı aşmaması,
- Zorunlu eğitim yaşındaki çocukların yabancı okullara gidemeyecekleri,
- Küçük köyler için yatılı bölge ilkokulları açılması,
- Din dersleri öğretmenlerinin seçiminde, öteki öğretmenler gibi bazı şartlar aranması,
- Sultani adının liseye çevrilmesi⁷⁴

1.1.1.2. 2. Heyet-i İlmiye Toplantısı

Nisan 1924'de toplanmıştır. Bu toplantıda ele alınan temel konular şunlardır:

- İlköğretimin 5 yıla indirilmesi,
- Liselerin 6 yıl olması (3 yıl kısm-ı evvel, 3 yıl kısm-ı sani),
- Öğretmen okullarının 5 yıla çıkarılması,
- Ders kitapları.⁷⁵

1.1.1.3. 3. Heyet-i İlmiye Toplantısı

Aralık 1925-Ocak 1926⁷⁶ tarihleri arasında Maarif Vekili Necati Bey Başkanlığında, bakanlık ileri gelenlerinden önemli liselerin müdürlerinden ve müfettişlerden oluşan 19 kişilik bir heyet toplanmıştır.⁷⁷ Ele alınan temel konular şunlardır:

- Öğretmenlerin özlük hakları,
- Liselerin belirli merkezlere toplanması,
- Talim ve terbiye dairesinin kurulması.⁷⁸

1.1.2. Tevhid-i Tedrisat Kanunu

Osmanlı Devleti, Batılılaşma mecburiyetinde kaldıktan sonra kendi eski kurumlarına dokunmadan, onların yanı sıra batılı kurumları kurup desteklemeye başladı.

⁷⁴ a.g.e., s.74.

⁷⁵ a.g.e., s.75.

⁷⁶ a.g.e., s.74.

⁷⁷ Mustafa Ergün, (1997), *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ocak Yayınları, Ankara: s.79.

⁷⁸ Türk, a.g.e., s.75.

Bu hemen her alanda böyle oldu.⁷⁹ İmparatorluk devrinin sonlarına doğru eğitim ve öğretim kurumları olan medreselerin yanına bir de mektepler (okullar) açılmaya başlandı. Medreseler, din işlerinin başkanı olan Şeyhülislam'a bağlı idi. Maarif Nezareti'ne bağlı olanlar ise Avrupa Okullarına göre kurulurdu. Medreseliler, okulları dinsizlikle suçluyorlar, yaptıkları yenilik ve kalkınma işlerine karşı da halkı körüklüyorlardı. Okullarda, Medreselileri geri düşünceli eski kafalı görürlerdi. Her iki kurumdan yetişenlerin etkileri altında kalan halk, yolunu şaşırmış, fırtınaya tutulmuş bir geminin yolcularına benzerlerdi. Esinti ne taraftan daha çok olursa o tarafa dönerlerdi. Dolayısıyla ülkede ve eğitimde hep bir ikilik meydana gelirdi.⁸⁰

Amaç edinilen çağdaş uygarlığa ve kültüre ulaşmak için eğitim ve öğretimde birliğe inanan Mustafa Kemal, daha Kurtuluş Savaşı'nın sürdüğü günlerde Ankara'da topladığı Maarif Kongresi'nde, baştan beri izlenen eğitim ve öğretim yöntemlerinin ulusun gerilemesine neden olduğunu ileri sürmüştü; 31 Ocak 1923'de İzmir'de halk ile yaptığı konuşmada da "Ulusumuzun eğitim ve öğretim yuvaları bir olmalıdır" diyerek eğitim ve öğretimin birleştirilmesinin gereğini vurgulamıştır. Konuyu giderek olgunlaştıran Mustafa Kemal; İkinci T.B.M.M. seçimlerinden önce, eğitimin birleştirileceğini; mektep-medrese ikiliğine son verileceğini ve çağdaş eğitime geçileceğini ilan etmişti. İkinci T.B.M.M.'nin Beşinci Çalışma Yılı Toplantısı'nı açarken yaptığı konuşmada da, eğitim ve öğretimde "Birlik ilkesi"nin biran bile geçirmeden uygulanmasının gereğini tekrar belirtmiştir. Mustafa Kemal'in bu uyarısı üzerine 3 Mart 1924 günü Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğretim Birliği Yasası) Meclis tarafından kabul edildi. Bu Kanunla, Türkiye'deki bilim ve öğretim kurumları bütün medreseler, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlandı. Böylece çağdışı eğitim ve öğretim düzenine son verilerek, eğitim ve öğretim devletin denetim ve kontrolüne girdi.⁸¹ Medreselerin yerine, 1924 yılında Diyanet Uzmanları yetiştirmek üzere İmam Hatip Okulları ve İlahiyat Fakültesi açıldı. 1927'de bütün okullarda karma eğitime geçildi. 1929'da okul programlarından zorunlu din öğretimi dersleriyle Arapça ve Farsça dersleri kaldırıldı. Din öğretimi görevi aileye bırakıldı. 1933'te Üniversite Reformu'yla

⁷⁹ Ergün, (1997), a.g.e., s.53.

⁸⁰ H.N. Özey, (1935), 19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi, Yıl: İkinci Teşrin 1935, Sayı: 1, s.7.

⁸¹ Şerafettin Yamaner, (1999), *Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim (Dinsel ve Geleneksel Eğitimden Laik ve Çağdaş Eğitime)*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul: s.102.

İlahiyat Fakültesi kapatılarak, İslam İnceleme Enstitüsü kuruldu.⁸²

Tevhid-i Tedrisat Yasası kabul edilince, Türkiye’de ki bütün yabancı ve azınlık okullarına gönderilen bir genelge ile hükümet, Türkçe, Tarih ve Coğrafya derslerinin Türkçe okutulmasını istedi. Din esaslarına dayanan eğitim ve din propagandası yasaklandı. Bu genelgeye uymayan bütün yabancı okullar kapatıldı.⁸³

Kısacası, Tevhid-i Tedrisat İnkılâbı, Ulu Önderin kurtarıcı eliyle yapılmış, hilafetin ilgası, tedrisatın tevhidi, Şer’iye ve Evkaf vekâletinin ve şer’iye mahkemelerinin kaldırılması, türbelerin, tekke ve zaviyelerin seddi, falcılık ve üfürükçülük gibi birtakım muzır mesleklerin yasak edilmesi, Türk Medeni Kanununun kabulü, Teşkilatı Esasiye Kanununda dine ait maddelerin kaldırılması gibi birbirinden mühim ve Türkiye’yi modern laik bir devlet haline getiren büyük inkılapların en önemli safhalarından biridir.⁸⁴

1.1.3. Harf İnkılâbı

Atatürk İnkılapları içinde etkileri en büyük, hazırlık dönemi en uzun ve üzerinde tartışmaların en çok yapıldığı inkılâp, harf inkılâbı olmuştur. Bu inkılâba, Latin Harflerine “Türk Harfler” denildiği için milliyetçi, Avrupa kültürünü esas almayı düşündüğü için de medeniyetçi proje denilmiştir.⁸⁵ Orta Asya’da iken, yani Müslüman olmadan önce Göktürk ve Uygur Alfabeleri’ni kullanmış olan Türkler, İslamiyet’in kabulünden sonra Arap Alfabeti’ni kullanmaya başlamışlardı. Diğer Müslüman Türk Devletleri gibi Osmanlı Devleti’nde de Arap Alfabeti kullanılıyordu.⁸⁶

XIX. Yüzyılda Batı uygarlığı ve Batılı fikirlerle temasa geçilmesi sonucu Arap alfabesinin eksikliği, öğrenilmesindeki zorluğu anlaşılmaya başlandı. Bunun üzerine bu

⁸² Sıdika Cebeci (Editör), (2007), Üniversite için Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Anı Yayıncılık, Ankara: s.160.

⁸³ a.g.e., s.160.

⁸⁴ İhsan Sungu, (1994), Tevhidi Tedrisat, *Belleten Dergisi*, Yıl: Temmuz-I.Teşrin 1938, C.II, Sayı: 7/8, T.T.K. Basımevi, Ankara: s.397.

⁸⁵ Süleyman Kocabaş, (2006), *Atatürk ve İnkılaplar Dönemi (1923-1938): I. Kitap*, 1. Baskı, Vatan Yayınları, İstanbul: s.336.

⁸⁶ Refik Turan vd., (2005), *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, 10. Baskı, Gazi Kitapevi, Ankara: s.201.

konuda çeşitli fikirler ortaya atıldı. Arap alfabesinin ıslahı, Latin harflerinin alınması, yeni bir alfabe icat edilmesi gibi düşünceler ileri sürüldü. Arap harflerinin sadeleştirilmesi veya Enver Paşa'nın orduda kullanılmak üzere harflerin bitleştirilmeden ayrı yazılması denemelerinden bir sonuç alınamadı. II. Meşrutiyet döneminde Musullu bir mebus, Meclis-i Mebusan'a Latin harflerinin kabul edilmesini önerdi.⁸⁷

Yazıyı Latinleştirme fikri Kemalist Devletin tarihinde pek erken dönemde ortaya çıktı. 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde Latin alfabesinin kabulü teklifi ortaya atılıp tartışıldı. 2 Mart 1923 günü verilen bir kararla reddedildi.⁸⁸

Yazıyı Latinleştirme fikri Kemalist Devlet'in tarihinde pek erken dönemde ortaya çıktı. Atatürk daha Cumhuriyet ilan edilmeden önce, Erzurum Kongresi sırasında ileride Arap alfabesinin yerine Latin alfabesinin alınacağından bahsetmişti. Fakat O'nun bu iş üzerinde kararlı olarak durmasında ve biran önce gerçekleşmesinde Dr. Kühne'nin Türk Eğitimi üzerine hazırladığı raporun etkisi olduğu düşünülebilir. Bu raporda şu hususlar belirtilmektedir: “Okuyup yazmak ve öğrenmek için oldukça uzun bir zaman harcanması gerektiği dikkati çekmiştir. Yazı tekniği yalnız öğretim meselesi olmayıp, aynı zamanda birinci derecede bir uygarlık siyaseti meselesidir. Türkler de kendilerine oldukça yakın olan Fin ve Macar lisanlarında yapıldığı gibi bir transkripsiyon kabul ederek hiç şüphesiz batı uygarlığına katılmak işini kolaylaştırmış olurlar.” Bunun üzerine 1926 tarih ve 789 sayılı Maarif Teşkilatına dair kanunla kurulması öngörülen Dil Heyeti teşkil edilmiş ve Atatürk, Macar Alfabesi üzerinde araştırmaları, bizzat kendisi de katılarak başlatmıştır. O'nu bu çalışmaya iten en önemli sebep, ülkemizde okuma yazma bilenlerin oranının çok düşük olmasıdır. Dil ve Alfabe Heyeti, çalışmalarını bitirip Atatürk'e sunmuştur.⁸⁹

Bu hazırlıklardan sonra 9 Ağustos 1928 günü akşamı İstanbul Cumhuriyet Halk Partisi Sarayburnu Parkı'nda bütün fırkalılara bir toplantı tertip etmişti bu toplantıda Atatürk, büyük yüreğinde “milli bir sır gibi” sakladığı Harf İnkılâbı kararını

⁸⁷ Ali İhsan Gencer ve Sebahattin Özel, (2000), *Türk İnkılâp Tarihi*, 7. Basım, Der Yayınları, İstanbul: s.246.

⁸⁸ Lewis, a.g.e., s.427.

⁸⁹ Ersoy Taşdemirci, (2009), Harf İnkılâbı'ndan Millet Mektepleri'ne, *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl: Haziran 2009, C.29(61), Sayı: 262(623), ss.37-38.

açıkladı. Konuşmasına başlayan Atatürk şunları söylemişti;⁹⁰

*“Arkadaşlar, bizim ahenktar, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak, bunu anlamak mecburiyetindesiniz. Anladığının asarına yakın zamanda bütün kainat şahit olacaktır. Buna kat’iyetle eminim. Yeni Türk alfabesiyle yazdığım bu notları bir arkadaşla okutacağım, dinleyiniz.”*⁹¹

Atatürk notlarını Bolu Mebusu Falih Rıfkı Bey’e vererek okuttuktan sonra şunları söyler:

“Çok işler yapılmıştır, amma bugün yapmağa mecbur olduğumuz son değil, lakin çok lüzumlu bir iş daha vardır. Yeni Türk Harflerini çabuk öğrenmelidir. Vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik ve milletperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki, bir milletin, bir heyeti içtimainin yüzde onu, okuma yazma bilir, yüzde sekseni, bilmez nevidendir. Bundan insan olanlar utanmak lazımdır.

*Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir; iftihar etmek için yaratılmış, tarihini iftiharla doldurmuş bir millettir. Fakat milletin yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa bu hata bizde değildir. Türk’ün seciyesini anlamayarak kafasını birtakım zincirlerle saranlardadır. Artık mazinin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız. Hataları tashih edeceğiz. Hataların tashih olunmasında bütün vatandaşların faaliyetini isterim. En nihayet bir sene, iki sene içinde bütün Türk heyeti içtimaiyesi yeni harfleri öğreneceklerdir. Milletimiz yazısı ile kafası ile bütün alemleri medeniyetin yanında olduğunu gösterecektir.”*⁹²

Atatürk’ün Sarayburnu’ndaki tarihi nutkundan sonra 11 Ağustos 1928 günü, Dolmabahçe Sarayı’nda yeni Türk Harfleri üzerine, ilk uygulama dersi açılmış ve böylece bir alfabe seferberliği başlamıştı. Bu derste yeni harf şekilleri ve bunların delalet ettiği sesler açıklanmış, örneklerle uygulamalar yapılmıştı. Dolmabahçe Sarayı’ndaki ikinci ders ise, 25 Ağustos günü Gazi’nin huzurunda gerçekleşmişti.⁹³

Tüm ulus yeni yazıyı öğrenmek ve okuryazar hale gelmek için canla başla çalışmaya koyulmuştu. Alfabeler basıldı; gazeteler dersler yayınladılar.⁹⁴ Türk yazısı

⁹⁰ Muzaffer German (Derleyen ve Düzenleyen Beşiktaş Halkevi adına dil-tarih-edebiyat kolu başkanı), (1938), *1928 9 Ağustos Harf İnkılâbı*, İstanbul: ss.22-24.

⁹¹ A.S.D. I-III, C.II, s.272.

⁹² a.g.e., s.274.

⁹³ M. Şakir Ülkütaşır, (1973), *Atatürk ve Harf Devrimi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: s.73.

⁹⁴ Özer Ozankaya, (1955), *Cumhuriyet Çınarı*, TTK Basımevi, Ankara: s.443.

daha T.B.M.M. de yasayla kesinleşmeden tüm ulusa mal olmuş bulunuyordu.⁹⁵

1 Kasım 1928 günü Meclis açış konuşmasında Mustafa Kemal şunları söylemiştir:

“Aziz Arkadaşlarım; her şeyden evvel her inkişafın ilk yapı taşı olan meseleye temas etmek isterim. Her vasıttan evvel büyük Türk Milletine onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol haricinde kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lazımdır. Büyük Türk milleti cehaletten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan böyle bir vasıta ile sıyrılabilir. Bu okuma yazma anahtarı ancak Latin esasından alınan Türk alfabesidir. Basit bir tecrübe Latin esasından Türk harflerinin, Türk diline ne kadar uygun olduğunu şehirde ve köyde yaşı ilerlemiş Türk evlatlarının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkarmıştır.

Büyük Millet Meclisi’nin kararıyla Türk harflerinin katıyet ve kanuniyet kazanması, bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacaktır.”⁹⁶

Nutuktan sonra yeni harflerin kabulü hakkında Başkanlığa verilen önerge derhal Encümene yollanmış ve ikinci oturuma yetiştirilen Encümen Raporu kabul edilerek kanun aynı gün yani 1 Kasım 1928 günü Meclis’ten çıkmış, 3 Kasım’da da 1353 sayı ile Resmi Gazetede yayınlanmıştı.⁹⁷

Kanun metni şöyledir:

Madde 1- Şimdiye kadar Türkçeyi yazmak için kullanılan Arap Harfleri yerine Latin esasından alınan ve merbut cetvelde şekilleri gösterilen harfler (Türk Harfleri) unvan ve hukuku ile kabul edilmiştir.⁹⁸

Gazeteler 1 Aralık 1928’den itibaren tamamen yeni harflerle çıkmaya başladılar. Cumhuriyet Gazetesi 30 Kasım günü “ Bugün Arap harflerinin son günüdür” dedikten sonra bir karikatür yayınlamıştır. Karikatürün üstünde: “Arap harflerinden Türk harflerine geçmek deveden inip otomobile binmek demektir.” yazısı vardı.⁹⁹

⁹⁵ a.g.e., s.446.

⁹⁶ A.S.D. I-III, C.I, s.377.

⁹⁷ Kemal Zeki Gençosman, (1971), Bir Günde Çıkan Kanun, *Atatürk Ansiklopedisi Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi*, C.X, May Yayınları, İstanbul: s.116.

⁹⁸ “Yeni Harflerin Kabulü Kanunu”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İctima 2, Cilt 5, Devre 3, T.B.M.M. Basımevi, 1.11.1928, Anadolu Üniv. Yer No: 1928 J25.T88, ss.9-10. Bknz. EK-1.

⁹⁹ Gençosman, a.g.e., s.116.

1291'e kadar hemen hemen bütün Türk dünyası Arap harfleri kullanıyordu. 1926'da Sovyetler Birliği'ndeki bütün Türk dillerinin Latin harfleri ile yazılacağı kararı alındı. Bundan amaç hiç kuşkusuz Sovyetler içindeki Türk Kavimleri'ni Müslümanların ve özellikle Türklerin etkisinden koruma fikri yatıyordu. Türkler, Türkiye'de Sovyetlerin hiç beklemediği bir şekilde Latin Alfabesini kabul edince Ruslar kültür birlikteliğini engellemek için Türk Cumhuriyetleri'ne ayrı ayrı Kiril alfabesini kabul ettirmişlerdir.¹⁰⁰ Bu olay bize dilin ve alfabenin toplumları birleştirici ve kaynaştırıcı özelliğini göstermektedir. Mustafa Kemal bunu bildiği için ömrünün sonuna kadar dil ve tarih konularıyla yakından ilgilenmiştir.¹⁰¹

Özet olarak şunu diyebiliriz ki Harf İnkılâbı dil inkılâbını, dil inkılâbı bilgi inkılâbını doğurdu. Akademi mahiyetinde müesseseler yarattı. Dilimize yeni yeni servetler bağışladı. Türkçenin bütün diller üzerinde bir kök teşkil ettiğini gösteren yığın yığın kitaplar meydana getirdi. Dergiler, Belletenler, daha neler neler hep bu Harf inkılâbının bir ürünüdür.¹⁰²

1.1.4. Millet Mektepleri

Harf inkılâbından sonra 11 Kasım 1928'de "Millet Mektebi Teşkilatına Dair Talimatname" (Şura-i devletçe hazırlanmıştır) Bakanlar Kurulunda kabul edilip yürürlüğe konuldu.¹⁰³

Millet Mektepleri Talimatnamesi'ne göre; Millet Mekteplerinin açılış amacı, Türkiye halkını okuyup yazmağa muktedir bir hale getirmek ve ona hayat ve maişetinin istilzam ettiği ana bilgileri kazandırmaktır.¹⁰⁴

Millet Mekteplerinin umumi teşkilatı sabit ve seyyar olmak üzere (A) ve (B) dershanelerinden, halk okuma odalarıyla köy yatı dershanelerinden oluşmuştu. A

¹⁰⁰ Abdülvahit Çakır, (2001), Türk Dili Tarihinde Kilometre Taşları, *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl: Şubat-Mart 2001, C.21, Sayı: 162-163, s.100.

¹⁰¹ German, a.g.e., s.27.

¹⁰² a.g.e., s.27.

¹⁰³ Necdet Sakaoğlu, (2003), *Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi*, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: s.190.

¹⁰⁴ Millet Mektepleri Talimatnamesi, (1940), Maarif Vekilliği, İstanbul: s.4.

dershanelerinde, hiç okuma-yazma bilmeyenlere veya Arap Harfleriyle okuma-yazma bilenlere yeni harflerle okuma-yazma öğretilmiştir. B dershanelerinde, okuma-yazmayı öğrenmiş olan vatandaşlara hayatlarında gerekli olan temel bilgiler verilmiştir. Kursların her ikisi de dörder ay sürmüştür. Millet Mekteplerine, ülkede 16-45 yaş arasındaki bütün vatandaşların gitmesi mecbur kılınmıştır. Talimatnamenin 9. Maddesi “Millet Mektepleri teşkilatının umumi reisi ve Millet Mekteplerinin başmuallimi Reisi Cumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleridir” şeklindedir. Bu madde ile Atatürk “Başöğretmen” unvanını almıştır. Millet Mektepleri dershanesinde dersler cumanın dışındaki her günde birer saat olarak yapılmıştır. Gerekli görüldüğü durumlarda gün sayısı üç’e düşürülmüş, ancak hiçbir suretle aynı sınıfta bir günde iki saatten fazla ders yapılmasına izin verilmemiştir (Madde 26). Dershaneler erkeklere, kadınlara veya karma olmak üzere üç şekilde açılmıştır (Madde 24). Millet Mektepleri ilkokul bulunan her yerde ilkokul öğretmeni sayısınca açılmıştır. Okulu olmayan köylere bir devre için öğretmenler gönderilerek “seyyar dershaneler” açılmıştır (Madde 6). Seyyar muallimler açılan bu dershanelerde öğleden önce köyün 12-16 yaş arasındaki çocuklarına, öğleden sonra da yaşları 16-45 arasındaki yetişkinleri okutmuştur (Madde 36).¹⁰⁵

Millet Mekteplerinde derse giren her öğretmene dört aylık hizmetine karşılık en az elli lira verilecektir (Madde 22).¹⁰⁶ Maarif vekâleti Millet Mekteplerinin umumi teşkilat ve faaliyeti için veche gösterir ve emir verir (Madde 11). Maarif vekâleti, illerde bu mekteplerin kurulması ve idare edilmesi görevini valiliklere vermiştir (Madde 12).¹⁰⁷ Her Millet Mektebinin ilk dersinde muallim, Millet Mektebinin amacını, gayesini, okuyup yazmanın faydasını anlatacak ve bunun arkasından derse başlayacaktır (Madde 30).¹⁰⁸

Seyyar muallimler gidecekleri yerlere tebeşir, defter, kitap, kâğıt, kalem ve muşamba veya portatif kara tahta gibi malzemeyi beraberinde götürmüşlerdi (Madde 41). Bunun karşılığında da harcırahtan başka ayrıca idare heyetinde münasip görülecek miktarda ücret verilecektir (Madde 42).¹⁰⁹ Millet Mekteplerine devam edenler dört ayın

¹⁰⁵ a.g.e, ss.12-13.

¹⁰⁶ a.g.e, s.10.

¹⁰⁷ a.g.e, s.6.

¹⁰⁸ a.g.e, s.12.

¹⁰⁹ a.g.e, s.15.

sonunda sınava alınmış, başarılı olanlara mezuniyet belgesi verilmiştir (Madde 31).¹¹⁰

Devlet veya özel kuruluşlara yeni işçi alınırken, işçi adaylarına Millet Mektebi mezuniyet belgesi almış olması şartı getirilmiş, bu belgesi olmayanlar ise alınmamıştır (Madde 49).¹¹¹ Bütün devlet kuruluşları ve işçi çalıştıran özel iş yerleri, çalıştırdıkları elemanlarına hapisane yönetimi mahkûmlarına okuma-yazma öğretmekle zorunlu tutulmuştur (Madde 45).¹¹² Talimatnamede geçerli mazereti olmadan, Millet Mekteplerine gitmeyenlerden para cezası alınması kararlaştırılmıştır (Madde 50).¹¹³

Gündüz çalışanlar için gece kursları da açılmış, halka her türlü kolaylık gösterilmişti. Büyük levhalar basılmış, hatırdı kolay kalmasını sağlamak için harfler o harfi taşıyan eşya resimleriyle tanıtılmıştı. Bunlar çok bol sayıda basılmış, okullara, dairelere, kahvelere, okuma odalarına dağıtılmıştı.¹¹⁴

Türk Ocakları Umumi Reisi ve İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver'in merkez heyetinin neşriyatı olarak basılan Günebakan isimli eseri, millet mektepleri talebesi için faydalı görülerek tanesi 100 kuruştı 1200 nüshasının satın alınmasına Talim ve Terbiye Kurulu'na karar verilmişti.¹¹⁵

1 Ocak 1929 günü Türkiye için görülmemiş bir bayram günü olmuştu. Okuma-yazma seferberliği adeta bir ulusal alarm gibi bütün vatandaşlarımızı anlamlı bir coşkuyla ayağa kaldırmış ve yapılan törenlerle bandoların çaldığı marşların eşliğinde halkımız Millet Mektebine koşmuştur.¹¹⁶

1927-28'de Halk Dershaneleri olarak açılan bu okullar, 1928-35 arası Millet Mektepleri, 1936-50 yılları arasında da Ulus okulları adıyla çalışma yapmışlardır.

¹¹⁰ a.g.e, s.12.

¹¹¹ a.g.e, s.17.

¹¹² a.g.e, s.16.

¹¹³ a.g.e, s.18.

¹¹⁴ Kemal Zeki Gençosman, (1971), Millet Mektepleri, *Atatürk Ansiklopedisi Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi*, C.X, May Yayınları, İstanbul: s.115.

¹¹⁵ Ömer Özcan, (2009), Türk Ocakları-Milli Eğitim Bakanlığı İlişkileri 1, *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl: Şubat 2009, C.29, Sayı: 258, s.53.

¹¹⁶ Turhan Olcaytu, (2001), *Dinimiz Neyi Emrediyor Atatürk Ne Yaptı? Devrimlerimiz İlkelerimiz*, 9. Baskı, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara: s.133.

Ancak bu okulların 1928-1929 yıllarından sonra etkinliği gittikçe azalmıştır.¹¹⁷

1928-29 öğretim yılında toplam, 20489 adet derslane açılmıştır. Buralarda 16922 öğretmen 1045500 öğrenci bulunmuştur.¹¹⁸

1928-34 yılları arasında açılan toplam derslane sayısı 56703, buradaki öğretmen sayısı 48793, öğrenci sayısı da 2383593'dir. Dershanelere devam edenlerden başarılı olarak, mezuniyet belgesi alan kişi sayısı 1161475'dir.¹¹⁹

Okuma yazma oranlarına bakıldığında, gerek yazı inkılâbından gerekse büyük törenler ve vaatlerle başlatılan okuma yazma seferberliğinden beklenen amaca ulaşamadığı görülmektedir. Bunun nedenlerine bakacak olursak o dönemde Mustafa Necati gibi bir bakanın olmaması, inkılâp heyecanının sönmesi, öğretmenlerin bu işe kendini fazla vermemeleri ve yönetmelikte belirtilen sürelerin bu işe yetmediği gibi faktörler olduğunu söyleyebiliriz.¹²⁰

Millet Mektepleri 1936 yılına kadar devam etti.¹²¹ 1936'dan sonra Millet Mekteplerinin işlevini Halkodaları ve Halkevleri üstlendi.¹²²

¹¹⁷ Ergün, (1997), a.g.e., s.130.

¹¹⁸ Millet Mektepleri Faaliyet İstatistiği (1928-1934), (1934), Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Devlet Matbaası, İstanbul, s.48.

¹¹⁹ a.g.e., ss.48-49.

¹²⁰ Ergün, (1997), a.g.e., ss.131-132.

¹²¹ Olcaytu, a.g.e., s.133.

¹²² Cebeci, a.g.e., s.163.

İKİNCİ BÖLÜM
ATATÜRK DÖNEMİNDE KURULAN KÜLTÜR KURUMLARI

2.1. TÜRK OCAKLARI

2.1.1. Türk Ocaklarının Kuruluşu

İkinci Meşrutiyet ilan edildikten sonra Osmanlı Devleti çeşitli iç ve dış olayların sebep olduğu bunalımlar içine düşmüştür. Balkan Savaşları sonunda, Osmancılık ideolojisi sona ermişti. Müslüman unsurların imparatorluktan ayrılma teşebbüsleri de artık gizlenemeyecek hale gelmişti. Böyle bir ortamda Türk Ocakları milli varlığı tehlikede görerek, imparatorluktan çok, Türkleri kurtarmak gerektiğine inanan, Türk gençleri ve aydınlarının bir hayat hamlesiyle ortaya koydukları cemiyet olarak karşımıza çıkmaktadır.¹²³

Türk Ocaklarının kuruluş çalışmaları, Türkçülüğün yaygınlık kazandığı en uygun ortam olan Askeri Tıbbiye’de başlamıştır.¹²⁴

Onlara göre ülkenin ve Türklüğün içinde bulunduğu acıklı durumdan kurtarılması ve Türk Milleti’nin milli benlik bilincine kavuşturulması için çok çalışmalıydı. Bu da ancak siyasi olmayan bir gönüllüler kuruluşuyla gerçekleştirilebilirdi. Öğrenciler böyle bir kurumun kuruluşuna yardımcı olmaları için zamanın başlıca aydınlarına ve tanınmış Türkçülerine birer mektup gönderilmesini kararlaştırdılar. Askeri Tıbbiye öğrencileri, bu düşünce ve kararlarını girişime dönüştürmek için ‘190 Tıbbiyeli Türk Evlâdı’ imzalı bir mektup hazırlayıp onu şair, düşünür ve bilim adamlarına gönderdiler. 13 Mayıs 1327 (26 Mayıs 1911) tarihli olan bu mektupta Askeri Tıbbiye Mektebi’nin ülkücü gençleri “Her türlü fırka ihtilâflarının fevkinde, her türlü siyaset dağdağlarının haricinde bir cereyan doğması” için, o sıralarda yaygın bir örgütü bulunan “Donanma Cemiyeti kadar geniş fakat sırf milli ve içtimai bir cemiyet teşkil etmek” gereğini vurguladılar. O mektuptaki çağrıya uyan aydınlar ile 231 Askeri Tıbbiye öğrencisinin seçtiği sınıf temsilcileri Dr. Fuat Sabit’in başkanlığında 20 Haziran 1327 (3 Temmuz 1911) günü toplandılar. O toplantıda gençlerin istediği nitelikte bir

¹²³ Yusuf Sarımay, (1994), *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Yayınları, İstanbul: ss.118.

¹²⁴ a.g.e., s.121.

derneğin kurulması¹²⁵ ve ona, “Türk Ocağı” adının verilmesi kararlaştırıldı. Derneğin kurucusu olacak kişiler belirlendi ve Mehmet Emin (Yurdakul) başkanlığında bir geçici idare heyeti seçildi.¹²⁶ Bu geçici kurul Nizamnâmesini hazırlayıp kuruluş işlemlerini yürüterek Türk Ocağı’nın 12 Mart 1328 (25 Mart 1912)’de resmen kurulmasını sağladı.¹²⁷

Yusuf Akçura, 20 Haziran 1327 (3 Temmuz 1911) tarihinde yapılan toplantının Türk Ocağı’nın fiilen kuruluş tarihi olduğunu belirtir.¹²⁸

Eldeki bilgilere göre resmi kurucular olarak, Fuat Sabit (Ağacık), Ahmet Ağaoğlu, Ahmet Ferit Tek ve Mehmet Emin Yurdakul görünmekle birlikte, ocağın gerçek kurucuları askeri tıbbiye öğrencileri idi.¹²⁹

Türk Ocağı’nın resmen kuruluşundan sonra idare heyeti Ahmet Ferid (Reis), Akçuraoğlu Yusuf (İkinci Reis), Mehmet Ali Tevfik (Umûmi Kâtib), Dr. Fuat Sabit (Veznedar)’ten oluşmuştu. Daha sonra Ahmet Ferid Bey, “İfham” gazetesini çıkarmak ve siyasete atılmak düşüncesiyle ocak reisliğinden ayrılmış, (23 Ağustos 1912) yerine Hamdullah Suphi geçmiştir.¹³⁰ Bundan sonra Mustafa Baydar’ın deyimiyle “Türk Ocağı ve Hamdullah Suphi ikiz kardeş gibi” olmuşlardı. Ocaklar kapatılınca kadar da bu görevi başarıyla sürdürmüştür.¹³¹

Hamdullah Suphi’nin Türk Ocağı başkanlığına getirilmesiyle birlikte Ocak faaliyetlerinde belirgin bir canlanma görülmüş ve en önemlisi maddi kaynak sorunu büyük ölçüde çözümlenmişti.¹³² Diğer taraftan Selanik’teki Genç Kalemler hareketini yürütenlerin başta Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin olmak üzere, Balkan Savaşları’na paralel olarak İstanbul’a gelmeleri ve Türk Ocağı camiasına katılmaları fikri açıdan

¹²⁵ Necmeddin Sefercioğlu, (2004), Türk Milliyetçiliği ve Türk Ocağının Misyonu, *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl: Mayıs 2004, C.24 (56), Sayı: 201(562), Ankara: ss.39-40.

¹²⁶ Hüseyin Tuncer vd., (1998), *Türk Ocakları Tarihi*, C.I, Türk Yurdu Yayınları, Ankara: s.9.

¹²⁷ Sefercioğlu, a.g.m., s.40.

¹²⁸ Tuncer vd., a.g.e., s.9.

¹²⁹ Sefercioğlu, a.g.m., s.40.

¹³⁰ Tuncer vd., a.g.e., s.10.

¹³¹ Sarıay, a.g.e., s.130.

¹³² Füsun Üstel, (1997), *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları*, 1. Baskı, İstanbul: s.61.

büyük bir güç kaynağı olmuştur. Türk Ocakları'nın gerçek doğuşu ve imparatorluktaki fonksiyonlarını yerine getirmeye başlaması bu gelişmelerden sonra gerçekleşmiştir.¹³³

Balkan Savaşları'ndan sonra maddi problemlerini büyük ölçüde halleden Türk Ocağı'nın etrafından, Hamdullah Suphi'nin deyimiyle “Kendini red ve inkâr eden hava” tamamen dağılmıştır. Ziya Gökalp'in tasnifine göre ise, doğu ve batı beynelmileliyetine takılmakta ısrar eden softalarla züppelerden gayri herkes ocağa aza yazılmış ve dost kesilmişlerdir.¹³⁴

Geçici İdare Heyeti'nin süresinin dolması nedeniyle yeni bir yönetim kurulu için zaruri olan Türk Ocağı Kongresi 18 Mayıs 1913'te yapılmıştır. Bu kongrede Hamdullah Suphi çoğunluğun oyunu alarak başkan seçilmiştir. Yusuf Akçura: II. Başkan, Halis Turgut: Umumi Kâtip, Hüseyin Ragıp (Baydur), Âkil Muhtar (Özden) ve Hüseyin Ertuğrul (Arslan) yönetim kurulu üyeliklerine seçilmişlerdir.¹³⁵

I. Dünya Savaşı'nın eşiğinde İstanbul Türk Ocağının üye sayısı günden güne arttığı gibi, İstanbul dışında da şubeler açılmaya başlanmıştır.¹³⁶ Bu dönemde İstanbul merkez Ocağı'nın yanı sıra, Adana, Bakü, Bursa, Giresun, İzmir, Konya, Ödemiş, Salihli, Üsküdar, Mihaliççık, Sivrihisar, Ankara, Elazığ, Gaziantep, Erzurum, Karahisar-ı Sahip gibi ülkenin çeşitli yerlerinde açılan Ocakların faaliyet gösterdikleri bilinmektedir.¹³⁷

I. Dünya Savaşı içinde Ocak fikrinin yayılışı, ülkede açılan şube sayısından daha hızlı olmuş, “vatanda Ocaklı” diye bir tip yaratılmıştır.¹³⁸ Bu hummalı faaliyetler kısa zamanda meyvesini verdi. Milliyetçilik şuuruna sahip genç nesiller yetişti. Fakat birbirini takip eden harpler (Balkan, I. Cihan) bu nesillerin büyük kısmını maalesef alıp götürdü. Bu büyük felaketlere rağmen, bu nesillerden arta kalanlar bile, sürüp giden

¹³³ Sarıay, a.g.e., s.132.

¹³⁴ Sarıay, a.g.e., s.133.

¹³⁵ Mehmet Uzun (Baboğlu), (2008), Türk Ocakları I. Kurultayı'na kadar İstanbul Türk Ocağı Kongreleri, *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl: Ağustos 2008, C.28 (60), Sayı: 252(613), Ankara: s.17.

¹³⁶ Sarıay, a.g.e., s.134.

¹³⁷ Geniş bilgi için bkz.”Yeni Türk Ocakları”, *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl: 5 (29 Mart 1333-29 Mart 1917), Sayı 131, Ankara: s.50; “Giresun ‘da Türk Ocağı”, *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl: 6 (13 Eylül 1333-13 Eylül 1917), Sayı: 143, Ankara: s.215.

¹³⁸ Sarıay, a.g.e., s.135.

milli heyecan içinde İstiklal Harbi'ni de yapıp milli bir devlet kurmayı başarmışlardır.¹³⁹

I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi sebebiyle uzun bir süre genel kongresini yapamayan Türk Ocakları, ancak 5 yıl sonra yapabilmışlerdir.¹⁴⁰ 22 Temmuz 1918 tarihinde yapılan kongrede faaliyet raporları okunup müzakere edildikten sonra seçimler yapılmıştır. Hamdullah Suphi Bey'in bütün ısrarlara rağmen reisliği kabul etmediği ve mazur olduğunu beyan etmesi üzerine M. Emin Yurdakul Reisliğe seçilmiştir. Bu kongrede Ocak organlarına ilk defa "Hars ve İlim Heyeti" adı ile yeni bir organ eklenmiştir. Heyete, 1-Halide Edip (Adivar), 2-Hamdullah Suphi (Tanrıöver), 3-Ziya (Gökalp), 4-M. Emin (Yurdakul), 5-Ahmet (Ağaoğlu), 6-Fuat (Köprülü), 7-Hüseyinzade Ali (Tuğran) seçilmişlerdir.¹⁴¹ Ayrıca kongrede idare heyetine, ihtiyaç duyulması halinde encümenlere teşkil etme yetkisi de verilmişti. İdare Heyeti buna dayanarak Türkçülük ve Matbuat, Türk Gücü, Köy Teşkilatı, Bakım, Neşriyat ve Sanayi Encümenleri kurmuştur.¹⁴²

1918 Kongresinde seçilen İdare Heyeti istifa etmiş, yerlerine yedek üyeler geçmiştir. Türk Ocağını, Osmanlı döneminde yapılan dördüncü ve son kongresine kadar yedek üyeler yönetmiştir.¹⁴³

Bunlardan başka 18 Nisan 1919'da, 17 Teşrinievvel 1335 (17 Ekim 1919)'da ve 6 Temmuz 1923'de de kongreler toplanmıştır.¹⁴⁴

2.1.2. Türk Ocağı'nın Amaçları

1328 (1912) yılında yayınlanan "Türk Ocağı Esas Nizamnamesi"nde, cemiyetin maksadı şöyle belirtilir.

¹³⁹ Kenan Akyüz, (1986), Türk Ocakları, *Belleten Dergisi*, Yıl: Nisan 1986, C.L, Sayı: 196, Ankara: s.204.

¹⁴⁰ Sarıay, a.g.e., s.136.

¹⁴¹ Baboğlu, a.g.m., s.18.

¹⁴² Sarıay, a.g.e., s.136.

¹⁴³ a.g.e., s.137.

¹⁴⁴ Baboğlu, a.g.m., s.19.

“2. Madde-Cemiyetin maksadı, akvam-ı islamiye’nin bir rükn-i mühimi olan Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin terakki ve i’lasıyla Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmaktır.

3. Madde-Cemiyet maksadını elde etmek için Türk Ocağı adlı kulüpler açarak dersler, konferanslar, müsamereler tertip, kitap ve risaleler neşrederek, mektepler açmağa çalışacaktır. (...)

4. Madde-Ocak maksadını tahsile çalışırken, sırf milli ve içtimai bir vaziyette kalacak, asla siyaset ile uğraşmayacak ve hiçbir vakit siyasi fırkalara hadim bulunmayacaktır.”¹⁴⁵

Türk Ocaklarının 1912 ve 1918 nizamnameleri ile ortaya konulan bu amaçların Cumhuriyet döneminde yapılan kongre ve yayınlanan nizamname ve yasalarda da esasları korunmuştur. Nizamnamede yapılan en büyük değişiklik 1927 yılı yasasının 2. Maddesinde; “Türk Ocaklarının fiilen iştigal sahası T.C. hudutları dâhiline münhasırdır.” şeklinde olmuştur.¹⁴⁶

2.1.3. Türk Ocaklarının Faaliyetleri

Türk Ocaklarının en önemli faaliyetlerinden birisi düzenli olarak yürütülen konferanslarıdır. Meşrutiyetten sonra ülkede tesis etmiş ilk konferansçı cemiyet özelliği de kazanan Türk Ocaklarında 1918 kongresine kadar 500’ü aşkın konferans verildiği bilinmektedir. Bu konferanslarda tarih, içtimaiyat, Türk büyükleri, eğitim, dil, edebiyat, siyasi hatıralar, milliyet gibi milli meseleler teşkil etmiştir.¹⁴⁷

Ocak Türk kadınıni sosyal hayata çekme konusunda da önemli mesafeler kat etmiştir. Türk Ocakları ilk defa kadınlarla erkekleri, aynı salonda bir araya getirmeyi başarmıştır. Halide Edip (Adıvar), Fatma (Aliye) gibi belirli bir eğitim seviyesine sahip kadınlar çeşitli konularda konferanslar vermekteydiler. Yine bu dönemde Türk Ocağı salonunda sahnelenen müsamerelerde kadın erkek sanatçılar rol almış, böylece Türk kadınıni sahneye çıkarma konusunda da Ocak öncülük etmiştir.¹⁴⁸ Ayrıca Türklüğe pek

¹⁴⁵ Tuncer vd., a.g.e., s.15

¹⁴⁶ Sarıay, a.g.e., s.139

¹⁴⁷ a.g.e., s.146.

¹⁴⁸ a.g.e., ss.148-149.

çok hizmetlerde bulunan Ocak, mühim serbest dersler de açmıştır.¹⁴⁹

Kısacası Türk Ocağı düzenlediği konferanslar, sohbetler, müsamereler, konserler ve serbest derslerle adeta bir halk üniversitesi gibi çalışarak millete yön vermeye çalışmıştır.¹⁵⁰

Ocak sosyal ve kültürel alanda ise, Türkçe ve yabancı dillerdeki eserlerden oluşan 1250 kitaptan meydana gelen bir kütüphane kurmuştur. Taşradan gelen fakir öğrencilere yardımlarda bulunmuş, burs vermiştir.¹⁵¹ Üç-dört defa resim sergisi yapılmış ve bu suretle Türk ressamıların himaye olunmuş ve eserleri tervic edilmiştir. Açıkta ve işsiz kalan İstanbullu ve Anadolu'lu birçok Türklere iş bulmuştur. Askerliğe giden Ocakçıların ailelerine yardım edilmiştir vb.¹⁵²

Ocağın bu faaliyetleri yabancıların da dikkatini çekmiştir. Özellikle Almanya ve Rusya gazeteleri Ocak hakkında hususi makaleler yazmış, faaliyetleri maksat ve mesleği hakkında mütalaalarda bulunmuşlardır.¹⁵³

2.1.4. Türk Ocağı Yayınları

Faaliyetlerini daha çok toplantı ve konferanslarla yürüten Türk Ocakları'nın yayınladığı kitap sayısı oldukça azdır. Kitap yayıncılığında başarılı olamayan Türk Ocakları dergi yayıncılığında oldukça başarılıdır. Bu dergiler içerisinde hiç şüphesiz en önemlisi Türk Yurdu'dur. Türk Yurdu Cemiyeti tarafından çıkarılmaya başlayan Türk Yurdu Dergisi, Türk Ocağı'nın kuruluşu ile birlikte gayri resmi olarak Ocağın ana yayın organı haline gelmiştir.¹⁵⁴

¹⁴⁹ Türk Ocağı'nın dersleri, (1915), *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl: 5 (3 Kanunievvel 1331-16 Aralık 1915), Sayı: 98, s.292.

¹⁵⁰ Sarıay, a.g.e., s.151.

¹⁵¹ a.g.e., s.153.

¹⁵² Türk Ocağı'nın Faaliyetleri, (1916), *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl: 4 (5 Mayıs 1332-18 Mayıs 1916), Sayı: 109, ss. 82-83.

¹⁵³ a.g.m., s.83.

¹⁵⁴ Sarıay, a.g.e., s.163-164.

Bir diğer yayın organı da Halka Doğru adıyla çıkan haftalık dergidir.¹⁵⁵ Taşra halkı ile aydınlar arasında bağ kurmayı amaçlayan bu dergi, Türk milliyetçiliğine halkçı bir içerik kazandırmıştır. Halka Doğru dergisinin (yayın hayatına son vermesine paralel olarak) yerine aynı kadro Türk Sözü dergisini çıkarmıştır. Diğer önemli bir dergi de Türk Bilgi Derneği'nin yayın organı olan Bilgi Mecmuası'dır.¹⁵⁶

Milli mücadele döneminde Türk Ocakları mensupları hem fikriyat, hem de teşkilatlanma safhasında M. Kemal Paşa'nın yanında yer alarak oldukça etkin olmuşlardır.¹⁵⁷

Mütarekenin karmaşık siyasal iklimi içinde, Ocağın yoğun çalışmaları göze batmıştır. Türk Ocağı baskıların arttığı bir sırada çalışmalarını geçici olarak "tatil" etmiştir. Ocaklıların ünlü üyeleri Türk Devrim hareketine katılmak üzere, Anadolu'ya geçmişlerdir.¹⁵⁸

2.1.5. Cumhuriyet Dönemi Türk Ocakları

Milli Mücadelenin askeri safhasının kazanılmasına paralel olarak, yeniden Ocakların şubeleri açılmaya başlanmıştır. Yeni dönemde Ocakların bu şekilde hızlı bir tempo ile açılmasında hiç şüphesiz başta M. Kemal Paşa olmak üzere yönetimin yoğun ilgi ve desteği büyük rol oynamıştır.¹⁵⁹

Türk Ocakları, Osmanlı döneminde olduğu gibi, Cumhuriyet döneminde de faaliyetlere sosyal ve kültürel ağırlıklı olarak devam etti. Bunlar arasında konferanslar, dersler, kurslar, müsamereler, konserler, sportif faaliyetler, kütüphane ve köycülük çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır.¹⁶⁰ Ayrıca kitap yayıncılığının yanı sıra mütareke döneminde yayın hayatına ara veren Türk Yurdu Dergisi de Türk Ocağı'nın resmi yayın

¹⁵⁵ Türklük Şuunu, Halka Doğru Cemiyeti, (1917), *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl: 6 (20 Kanunuevvel 1333-20 Aralık 1917), Sayı: 150, s.307.

¹⁵⁶ Sarıay, a.g.e., ss.164-165.

¹⁵⁷ a.g.e., s.229.

¹⁵⁸ Tarık Zafer Tunaya, (1998), *Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul: ss.464-465.

¹⁵⁹ Sarıay, a.g.e., s.242.

¹⁶⁰ a.g.e., s.309.

organı olarak 1 Ekim 1924 den itibaren yayınlamaya başladı. Türk Ocakları'nın bazı şubeleri de dergi yayınlamaktaydı. Bunlar içinde Adana Türk Ocağı tarafından yayımlanan Altın Yurd, Sivas Türk Ocağı'nın yayın organı Birlik Gazetesi, Sinop ta yayımlanan Türk Bahçesi ve İzmir'de yayımlanan Türk Gençleri gibi süreli yayınları sayabiliriz.¹⁶¹

2.1.6. Türk Ocaklarının Kapatılması

Türkiye'de 1930 yılında yaşanan olaylar, özellikle ekonomik buhran, Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Menemen hadisesi, yapılan inkılâpların halk arasında tam manasıyla benimsenip yerleşmediğini ortaya çıkarmıştır.¹⁶² Bu durum karşısında milli ve çağdaş bir devletin hızla kurulmasını ve yerleşmesini kolaylaştırmak, bu gaye yönünde yapılanları yaymak için aynı gayeye bağlı bütün kuruluşların ve aydınların devlete yardımcı olmaları, hedefe hep birlikte yürümeleri kaçınılmaz görünüyordu. Özellikle Kubilay Olayı'ndan sonra Atatürk buna tamamı ile inanmıştı. Bunun için de, sadece teorik planda kalan değil fiilen yurdun ilçelerine bucaklarına ve köylerine kadar girip halkla doğrudan doğruya kaynaşacak, ona yeni devletin yaptığı yenilikleri anlatacak büyük kuruluşlara ihtiyaç vardı. Halkevleri işte bu inançtan doğdu. Uzun bir süredir Türk Milleti için büyük hizmetlerde bulunmuş memleketin en seçkin ve en dinç kadrolarını bir araya toplamış Türk Ocakları, böyle bir kuruluş içinde en sağlam temeli teşkil edebilirdi. Bu düşünce yavaş yavaş Atatürk'ün zihninde olgunlaşmaya başladı. Türk Ocakları zaten, eskiden beri ilgilendiği beğendiği, desteklediği ve güvendiği bir kuruluştur.¹⁶³

Halkevleri adında yeni bir kuruluşa karar verildiği hakkındaki haber, 1931 yılının ilk günlerinden itibaren basında yer almaya başladı. “Yurdun her yerinde, halkı ve gençliği bir araya getirecek bir kuruluşa ihtiyaç bulunduğu Gazi'nin bu konuda direktif verdiği, Halkevleri'nde sinema, kitaplık ve konferans salonu gibi halkın ilgisini çekecek her türlü imkânlarla yer verileceği, kurulmalarında C.H.F.'nin ön ayak olacağı, partinin genel kongresine bu konuda teklif götürüleceği ve evlerin aynı yıl içinde

¹⁶¹ a.g.e., ss.316-317.

¹⁶² a.g.e., s.320.

¹⁶³ Akyüz, (1986), a.g.m., s.208.

kurulmalarına çalışılacağı” yolundaki bu haberlerden üç ay kadar sonraki bir haberde de “Türk ocaklarının kapanacağı, C.H.F.’ye bağlanacakları, tarihi fonksiyonlarını tamamladıkları, Hamdullah Suphi’nin de bu görüşte olduğu, yapılacak kurultayda kapanma kararı alınacağı” belirtiliyordu.¹⁶⁴ Bu gayri resmi açıklama ve yorumlardan sonra 24 Mart 1931 tarihinde konu, Çankaya Köşkü’nde görüşülerek, “Ocakların artık yapacak bir işi kalmadığına dair” bir rapor hazırlanır. Atatürk’ün huzurunda yapılan bu toplantıya, Celal (Bayar), Sadri Maksudi (Arsal), Siirt Mebusu Mahmut (Soydan), Dr. Reşit Galip, Vasıf (Çınar) ve Hamdullah Suphi katılır. Bu toplantı basında, Türk Ocaklarının kapatılması konusunda takip edilecek şekil meselesinin görüşülmesi olarak yorumlanmaktadır. Ancak daha sonra anlatılanlardan anlaşıldığına göre toplantı, tartışma ve Hamdullah Suphi Bey’i ikna etme şeklinde cereyan etmiştir.¹⁶⁵

Nihayet Atatürk, 24 Mart 1931 günü, Türk Ocakları Genel Merkezi İlim ve Sanat Kolu üyelerinden Ruşen Eşref (Ünaydın)’e verip ertesi günkü basında yer alan bir beyanatında, bu konudaki kararı şöyle açıklıyordu:¹⁶⁶

“Milletlerin tarihinde bazı devirler vardır ki, muayyen maksatlara erebilmek için, maddi ve manevi ne kadar kuvvet varsa hepsini bir arada toplamak ve aynı istikamete sevk etmek lazımdır. Yakın senelerde milletimiz böyle bir toplanma ve birleşme hareketinin verdiği mühim neticeleri idrak etmiştir.

Memleketin ve inkılâbın içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı masuniyeti için bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lazımdır. Teessüsü (Kuruluşu) tarihinden beri ilmi sahada halkçılık ve milliyetçilik akidelerini (inançlarını) neşrû ta’mime (yayıp genelleştirmeye) sadakatle ve imanla çalışan ve bu yolda memnuniyeti mucip hizmetleri sebk etmiş (geçmiş) olan Türk Ocakları’nın aynı esasları siyasi ve tatbiki sahada tahakkuk ettiren (gerçekleştiren) fırkamla ve bütün manasıyla yekvücut olarak çalışmalarını münasip gördüm. Bu kararım ise milli müessese hakkında duyduğum itimat ve emniyetin ifadesidir. Aynı cinsten olan kuvvetler, müşterek gaye yolunda birleşmelidirler.”¹⁶⁷

Atatürk’ün bu sözlerinden çok açık anlaşıldığına göre, “bir milletin tarihindeki güç dönemlerde, aynı gayedeki kuvvetlerin birleşmeleri lazımdır. Medeni alanda çağdaş seviyeye erişmeyi ana hedeflerinden biri sayan yeni devletin karşılaştığı güç dönemler henüz sona ermiş değildir. Orta Çağın inanç ve düşünce artıklarından kesinlikle

¹⁶⁴ a.g.m., ss.208-209.

¹⁶⁵ Sarıay, a.g.e., s.322.

¹⁶⁶ Akyüz, (1986), a.g.m., s.209.

¹⁶⁷ A.S.D. I-III, C.III, s.130.

kurtulmak için girişilen reformların biran önce yerleştirilmesi, şimdi de “milliyetçi ve cumhuriyetçi” güçlerin birleşmelerine bağlıdır. Kuruluşlarından beri Türkiye’de milliyetçilikle halkçılığı gaye edinmiş ve bu konularda teorik olarak sevindirici hizmetleri geçmiş olan Türk Ocakları’nın da aynı hizmetleri siyasi ve pratik olarak gerçekleştirmekte olan C.H.F. ile güç birliği yapması zamanı artık gelmiştir. Türk Ocakları bu bakımdan da güvenilecek kuruluşlardır.”¹⁶⁸

Yine aynı tarihli (25 Mart) gazetelerde, “Türk Ocakları’nın C.H.F. ile birleşmeleri kararının Ocaklılarca sevinçle karşılandığı, yapılacak olağanüstü kurultayda birleşme kararının oy birliğiyle alınacağını tahmin edildiği ve birleşmeden sonra Ocaklara ait bütün malların da C.H.F.’ye devir olunacağı Atatürk’ün bu konuda beyanat verdiği gün Genel Başkan Hamdullah Suphi’nin de Çankaya’ya giderek geç vakte kadar kaldığı ve birleşmenin şekli üzerinde Atatürk’le görüştüğü haberleri de yer aldı. Sonraki günlerde basında çıkan bazı yazılarda da, Türk Ocakları’nın C.H.F.’ye katılmalarının sadece “Günü gelmiş bir olay” olduğu, bu katılma hakkında “Başka gerekçe aramaya lüzum bulunmadığı, aynı görüşteki bütün milli kuruluşların güç birliği yapmalarının çok tabii bulunduğu, Ocakların tarihi görevlerini hakkıyla yaptıkları, şimdiki güç birliğinin onların gelişmelerindeki son safha sayılabileceği, artık teorikten pratiğe geçme döneminin geldiği, bu katılma ile milli birlik fikrine hizmet edildiği, Türk Ocakları’nın siyasetle ilgilenmedikleri, fakat gençlerin memleketin bütün meseleleriyle ilgilenmeleri gerektiği, milli kültür konularının artık sadece bazı kuruluşları ve vatandaşları ilgilendiren konular olmaktan çıkarak bütün millete ve devlete mal oldukları” görüşü müdafaa edilmekte idi.¹⁶⁹

Nihayet kanuni formaliteleri ve hazırlıkları tamamlanan Türk Ocakları Olağanüstü Kurultayı 10 Nisan 1931’de Ankara’da toplanmıştır. C.H.F. ileri gelenleri, milletvekilleri ve memurların çoğunluğu teşkil ettiği kurultay, Manisa milletvekili Mustafa Fevzi’nin divan başkanlığına seçilmesi ile başlamıştır. Türk Ocakları Merkez Heyeti adına kürsüye gelen Hamdullah Suphi, Atatürk’ün halkçı ve milliyetçi Türk gençliğini C.H.F. ile beraber çalışmaya çağırdığını, Türk Ocaklarının da bu istek üzerine C.H.F. ile birleşmesi kararının verildiğini izah eder ve kurultayın bu isteğe

¹⁶⁸ Akyüz, (1986), a.g.m., ss.209-210.

¹⁶⁹ a.g.m., s.210.

gerekli cevabı vereceğini vurgular.¹⁷⁰

Genel Başkanın konuşmasından sonra söz alan olmadığı için yapılan teklif üzerine biri “katılma kararının metnini hazırlamak” diğeri de “Türk Ocakları’nın hesaplarını incelemek” üzere iki komisyon kuruldu. Öğleden sonraki toplantıda, Türk Ocakları’nın C.H.F.ye katılması ve bütün mallarının da ona devredilmesi kararı kabul edilmiştir. Türk Ocakları kapatılınca, Hamdullah Suphi Bükreş Büyükelçiliğine atanır.¹⁷¹

Türk Ocaklarının kapatılma sebepleri olarak şunları söyleyebiliriz:

- 1- Rusya’nın Ankara Büyükelçisi İ.Z. Suritch Yoldaş Türk Ocaklarının Rusya’daki Türklerle fazla ilgilenmesinden duyduğu kuşkuyu Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras)’ye bildirerek bu konuda bir tedbir alınmasını istemiştir.
- 2- Türk Ocakları için hazırlanan marşların bazı mısraları, milli sınırları zorlayan ve dünyaya taşımak isteyen duygular taşımaktadır.
- 3- M. Kemal Paşa, Türk Ocaklarını kendi siyasi partisi için büyük bir rakip olarak görmüştür.

Bize göre bunlar içerisinde gerçeğe en yakın görüneni sonuncusudur.¹⁷²

1946’da başlayan çok partili dönemle birlikte Türk Ocaklarının yeniden açılması gündeme gelir. 10 Mayıs 1949’da Türk Ocakları yeniden açılır.¹⁷³

Kısacası Türk Ocakları (Nuri Gürgür’ün de dediği gibi) sivil toplum alanında Türklüğe hizmet etmeyi amaçlayan milliyetçi aydınların meydana getirdiği yüzyıllık bir hizmet çınarıdır; tam ve kâmil anlamıyla bir milli kültür yuvasıdır.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Sarıay, a.g.e., ss.323-324.

¹⁷¹ Tuncer vd., a.g.e., s.385.

¹⁷² Yusuf Bayraktutan, (1996), *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: s.106.

¹⁷³ Tuncer vd., a.g.e., s.385.

¹⁷⁴ Nuri Gürgür, (2006), Türk Ocakları sivil toplum alanında Türklüğe hizmet etmeyi amaçlayan milliyetçi aydınların meydana getirdiği yüzyıllık bir hizmet çınarıdır, *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl: Mayıs 2006, C.26, Sayı: 225, Ankara: s.7.

2.2. HALKEVLERİ

Halkevlerine başlamadan önce kısaca “halk” kelimesini ve Atatürk’ün halkçılığına biraz değinelim.

-Halk sözcüğü, aynı ülkede oturan ve ortak menfaatlerle birbirine bağlı kişilerin tümü,

-Bir ulusun belli bir çevre içinde yaşayan kısmı,

-Aynı yerde toplanmış kimseler,

-Ulusun aydınlar ya da resmi gönüllüler dışında kalan kısmı...

şeklinde dört türlü açıklanmıştır.¹⁷⁵

Eski sözlüklerde ahali, tebaa, raiye, reaya, avam, avamı nas gibi karşılıklar gösterilmektedir. Bu sözcüğün karşılığı Almancada “volk”tur. Fransızcada “peuple”, İngilizcede “folk”tur. Osmanlı Devleti’nde halk, padişahın kulları, köleleri idi. Padişah da Tanrının yeryüzünde vekili, gölgesi olarak tanımlanırdı. Yeni devlette işte ahali, avam denen ve padişahın kulu olarak nitelenen bu halkı, insan olmanın bilincine ve yüksek değerine, onuruna vardırarak gerekiyordu. Bunun içindir ki Mustafa Kemal Paşa, toplum ve devlet düzeninin temelinde ve amacında ilk ülküsünün deyişi olarak ulusu, hemen ardından da halkı akımtır. 7 Temmuz 1919 da “Kuvayi Milliye’yi amel ve iradeyi milliyeyi hâkim kılmak esastır” ülkü ve amacını ortaya koymuştu. Bu ulusal irade 29 Ekim 1923’te Cumhuriyete dönüşmüştü. Mustafa Kemal Paşa’nın halkçılık ülküsü de ulusçuluk (milliyet ülküsünün) hemen yanı başında yer alıyordu. Zaten ulus sözcüğü ve ulusçuluk ülküsü, halkı ve halkçılığı da içeriyordu. O, kendisi de halktan gelmiş, halktan kopmamıştı.¹⁷⁶

Halkçılığı hiçbir zaman katı bir doktrin veya ideoloji olarak görmeyen Atatürk, söylev ve demeçlerinde kendi halkçı düşüncelerini açıklarken, ülkenin gereksinimlerine öncelik vererek, toplumcu ve gerçekçi bir tutum sergiliyordu. Çok değişik dönemlerden geçen ulusal kurtuluş savaşının sırasında ve sonrasında O’nun halk ve halkçılık konusunda söyledikleri, Kemalist Halkçılık anlayışının temel ilkelerini çizmekte ve bize

¹⁷⁵ M. Rauf İnan, (1988), Gazi’nin Halkçılık Ülküsü, Halkevleri ve Sonrası, *Belleten Dergisi*, Yıl: Kasım 1988, C.LII, Sayı: 204, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: s.870.

¹⁷⁶ a.g.m., ss.870-871.

özgü bir halkçılığı ortaya çıkarmaktadır.¹⁷⁷

Atatürk halkçılığı şöyle tanımlıyor:

*“Halkçılık, nizamı içtimaisini sa’ye istinat ettiren bir mesleki içtimaidir.”*¹⁷⁸

Bütün bunlara bakarak şunu diyebiliriz ki; Türkiye Cumhuriyeti, Mustafa Kemal’in halkçılık anlayışına dayanan bir ulus-devlet olarak kurulmuştu.¹⁷⁹

2.2.1. Halkevlerinin Kuruluşu

1930 yılındaki Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesinin başarısızlıkla sonuçlanması devrimlerin halka benimsetilmesinde yetersiz kaldığını göstermişti. Bu nedenle cumhuriyet hükümetleri bu tarihten başlayarak bu soruna özenle yaklaşmaya başlayacaklardı. Örneğin 1931 yılında Türk Tarih Kurumu’nun kurulması ve 1927 yılındaki Cumhuriyet Halk Fırkası Kongresi’nde partiye bağlanan, ancak zamanla parti politikası dışında hareket etmeye başlayan Türk Ocakları’nın 10 Nisan 1931’de feshedilmesi bu çerçevedeki önlemlerin başını çekmekteydi. Bununla birlikte, açılan ve kapanan iki kurum birbirinin tamamlayıcısı niteliğinde değildi ve Türk Ocakları için tanımlanan işlev, bu kuruluşların kapanmasıyla boşlukta kalmıştı.¹⁸⁰ Dolayısıyla artık toplum üzerinde saygınlık uyandıracak, devrimleri yürütüp sürdürecekt, halkı bilinçlendirecek ve yığınların eğitim, kültür ve yaşam düzeylerini yükseltecek özel ve özgün bir kurum gerekti. İşte bu kurum, 19 Şubat 1932’de açılan Halkevleri oldu.¹⁸¹ Halkevleri’nin kuruluşunda belirleyici olan etkenlerden birisi de C.H.P.’nin kimlik arayışıyla yakından ilgiliydi. Partinin 3. Büyük Kurultay’ında bu siyasal yapının ana nitelikler, dayandığı temel ilkeler belirlenir ve altı ilke tüzüğe alınırken, bunlar arasında halkçılığın rolü üzerinde önemle durulmuştu. Halkevleri, halkla bütünleşmenin vazgeçilmez kuruluşları olarak tasarlandı. Ancak, Türk Ocakları’nın yerine nasıl bir örgüt kurulacağı da başlangıçta belli değildi. Bu yolda araştırmalar sürdürülürken

¹⁷⁷ Anıl Çeçen, (2000), *Halkevleri*, Genişletilmiş 2. Basım, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul: s.51.

¹⁷⁸ A.S.D. I-III, C.I, s.211.

¹⁷⁹ Çeçen, a.g.e., s.71.

¹⁸⁰ Yılmaz Gülcan ve Erkan Şenşekerci, (2003), *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Kuruluş Dönemi (1923-1950)*, C.II, Alfa Yayınları, 2. Baskı, s.153.

¹⁸¹ M.R.İnan, a.g.m., s.891.

Avrupa’da öğrenim görmüş olan Vildan Aşir Savaşır’ın Çekoslovakya’daki Sokol adlı kuruluşları anlatan bir konferansında, Türkiye’de de Halkevleri ya da Halkevi adıyla onlara benzer örgütlenmeye gidilebileceği üzerinde durması çözümü kolaylaştırmıştır. Bir süre sonra Milli Eğitim Bakanlığı’na getirilecek olan Dr. Reşit Galip, Halkevlerinin kuruluşunu üstlenmiş ve onun çağrısıyla dönemin önde gelen aydınları Ankara Türk Ocağı binasında yapılan toplantıya katılmıştı. Burada oluşturulan komisyon, Halkevlerinin ana tüzüğünü hazırlamakla görevlendirilmiş ve sonunda Halkevlerinin kurulması kesinleşmişti. 1932 yılı başında Halkevinin kuruluşuyla ilgili hazırlıklar tamamlanmış ve durum C.H.P Genel Sekreteri Recep Peker tarafından bütün örgütlere duyurulmuştu.¹⁸²

19 Şubat 1932 günü başta Ankara’da olmak üzere 14 il merkezinde Halkevi’nin açılış töreni yapıldı.¹⁸³ Bu 14 Halkevi şubesi, Ankara, Afyon, Samsun, Eskişehir, Diyarbakır, İzmir, Konya, Denizli, Van, Aydın, Çanakkale, Bursa, İstanbul, Adana’da açılan Halkevleridir.¹⁸⁴

Eski Türk Ocağı binası yeni Halkevleri’nin Genel Merkezi olmuştu.¹⁸⁵ Açılış Töreni, burada saat 15’te Halk Fırkası Genel Katibi Recep Bey tarafından yapılmıştı. Merasimde Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım Paşa (Karabekir), Vekiller, Mebuslar, esnaftan birçoğu ve gençler vardı.¹⁸⁶ İstiklal Marşı’ndan sonra kürsüye çıkan Parti Genel Sekreteri Recep Peker ve Reşit Galip Bey, Halkevlerinin kuruluşu hakkında konuşma yaptı. Reşit Galip Bey, “...Davamız millet olarak medeniyet yolunda bir zamandan beri kaybettiğimiz mesafeyi en kısa zamanda kazanmak ve medeniyet safında layık olduğumuz mertebeye yani en ileriye varmaktır. Halkevleri’nin gayesi bu maksada bağlanacak, enerjileri ve hizmet emellerini teşkilatlandırmaktır...” demiştir.¹⁸⁷

Halkevleri doğrudan C.H.F. tarafından açılmıştır. Açılma amacı, halkın

¹⁸² Zeki Arıkan, (1999), Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi, *Atatürk Yolu Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 12, C.6, Sayı: 23, ss.267-268.

¹⁸³ Halk Dün Kendi Evlerini Açtı, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Şubat 1932 Cumartesi, 8. Sene, No. 2798, s.1. Bknz. EK-2.

¹⁸⁴ Çeçen, a.g.e, s.100.

¹⁸⁵ a.g.e., s.95.

¹⁸⁶ Halk Dün Kendi Evlerini Açtı, a.g.g., s.1.

¹⁸⁷ Halkevleri Niçin Açıldı, Neler Yapacak?, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Şubat 1932 Pazar, 8. Sene, No. 2799, s.1.

inkılâpları benimsemesini ve inkılâplar etrafında toplanmasını sağlamak¹⁸⁸, C.H.F.'nin prensiplerini ve bu prensipleri ülkede uygulama şeklini halka anlatmak¹⁸⁹, vatandaşlarda vatanperverlik duygusunu güçlendirmek, halkın yüksek karakterinin göstergesi olan vatanperver, haysiyetli, çalışkan vasıflarla donanmasını sağlamaktır.¹⁹⁰

Halkevleri, C.H.F. tarafından açılmış ise de, Halkevlerine gidebilmek ve hizmetlerinden yararlanabilmek için C.H.F.'ye kayıtlı olma şartı aranmamıştır. Halkevleri bütün vatandaşlara açıktır.¹⁹¹ Eve aza olmak ve şubelerden birine intisap etmek isteyenler deftere kaydolur¹⁹², kendi ilgi alanına giren herhangi bir alan çalışmalarına katılabilirdi.¹⁹³

Bir Halkevinin açılabilmesi için, Talimatname'de tespit edilen dokuz çalışma kolundan en az üçünün kurulmuş olması, 200 kişilikten küçük olmayan bir konferans salonu, kütüphanesi, çalışma odası, döşeli bir binası, jimnastik yapabilecek kadar avlusu, odacı ve memur aylığını verebilecek bir bütçesi olması şartı aranmıştır.¹⁹⁴

Genel açılışla beraber başlıca büyük kentlerde Halkevlerinin açılması, kısa zamanda ülke çapında kültürel havanın esmesini sağladı. Kentlerin okumuşları, aydınları, yüksek eğitim görmüşler ile beraber devletin ve partinin önde gelenleri Halkevlerinde görev almışlar ve tüm çalışmalara katılarak halkın buralarda toplanmasını ve eğitilmesini sağlamışlardı.¹⁹⁵

Birer devrim kuruluşları olan Halkevlerine Atatürk çok güvenmiş, buraların kuruluşu ve ülke çapındaki örgütlenmesini yakından takip etmişti. O, genç Cumhuriyet'in bir ideoloji bunalımına sürüklenmesini istemiyordu. Bir yandan Kapitalizm diğer yandan Sosyalizm, bunların yanı başında Nazizm ve Faşizm gibi

¹⁸⁸ Necip Ali, (1933), Halkevleri, *Ülkü Dergisi*, Yıl: Birinci teşrin, 1933, C.1, Sayı: 2, s.233.

¹⁸⁹ İsmet Paşa (İnönü), (1933), Halkevleri Yıldönümünde İsmet Paşa'nın Nutku, *Ülkü Dergisi*, Yıl: Mart 1933, C.1, Sayı: 2, s.93.

¹⁹⁰ İsmet Paşa (İnönü), (1934), Yeni Halkevlerini Açma Nutku, *Ülkü Dergisi*, Yıl: Mart 1934, C.1, Sayı: 13, s.2.

¹⁹¹ C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, (1932), C.H.F. Ankara Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara: s.3.

¹⁹² Nebil (T.B.M.M. Kütüphanesi Müdürü), (1933), Milli Şuur ve Halkevleri, *Ülkü Dergisi*, Yıl: I. Teşrin 1933, C.1, s.224.

¹⁹³ Cebeci, a.g.e., s.163.

¹⁹⁴ C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, ss.3-4.

¹⁹⁵ Çeçen, a.g.e., ss.113-114.

ideolojiler Dünya’da etkili olurken Türk toplumunun yabancı ideolojilerin baskısı altına girmemesine çalışıyordu. Bu görevde Halkevlerine düşüyordu. Mustafa Kemal bu amacın gerçekleşip gerçekleşmediğini, bir denetici gibi yurdu gezerek inceliyordu. Halkevleri her zaman Atatürk’ün beklenmeyen ziyaretleriyle karşı karşıyaydı. Çeşitli il ve ilçelerde açılan Halkevleri’nin bir genel merkezi olmamıştır. Sebebi ise C.H.F.’ye bağlı olarak açıldığı için hukuksal-tüzel kişiliğinin olmamasıdır. Büyük olması ve başkentte olması yönüyle Ankara’daki Halkevi genel merkez işlevi görmüştü. Halkevleri için örnek olarak hazırlanan tiyatro, sergi gibi etkinlikler öncelikle Ankara’daki Halkevinde uygulanmış bu etkinlikleri daha sonra diğer Halkevleri gerçekleştirmişlerdir. Atatürk, zaman zaman Ankara Halkevine gider ve oradaki çalışmaları izler gösterileri seyrederdi. Ayrıca başkente konuk olarak gelen yabancı devlet adamlarını da buraya götürür ve Türk kültürünü, sanatını Halkevi aracılığıyla yabancılara tanıtır.¹⁹⁶

Birinci kuruluş yıldönümünde Halkevlerinin sayıları 53’e¹⁹⁷ ikinci yıldönümünde ise 80’e ulaşmıştı.¹⁹⁸ Bu yıllardan sonra, Halkevlerinin aşağıdaki çizelgede olduğu gibi sayıları hızla artmıştır.¹⁹⁹

Açıldığı Yıl	Sayısı	Toplam
1935	23	103
1936	33	136
1937	31	167
1938	43	210
1939	163	373
1940	6	379
1941	2	383

Yukarıdaki çizelgeden şu sonucu çıkarabiliriz. 1940 yılına kadar evlerin açılışları hızla arterken 1940 yılından sonra gözle görülür şekilde azalmıştır. Bunun iki

¹⁹⁶ a.g.e.,ss.114-117.

¹⁹⁷ a.g.e., s.119.

¹⁹⁸ a.g.e., s.122.

¹⁹⁹ Şerafettin Zeyrek, (2006), *Türkiye’de Halkevleri ve Halkodaları (1932-1951)*, Anı Yayıncılık, Ankara: s.24.

nedeni vardır. Birincisi, II. Dünya Savaşı'nın çıkması ikincisi ise C.H.P.'nin bu tarihten sonra kırsal kesime ağırlık vermeye ve daha az gideri olan Halkodaları'nı devreye sokmaya başlamasıdır.²⁰⁰

Halkevlerinin bu kadar ilgi görmesi ve gelişmesine karşın, veriminin de aynı doğrultuda arttığını söyleyemeyiz. Bazı Halkevleri çok etkin ve verimli, bazıları ise tam tersidir. Bunun nedenleri şunlardır: Halkevi başkanının kimliği ve kişiliği, üyelerin bilgi düzeyi, üye sayısının az ya da çok olması, Halkevlerinin parasal kaynağının yeterli olup olmaması, Halkevlerinin parti veya Ankara ile olan ilişkilerinin yakın olması vb.²⁰¹

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Halkınevi başlığını taşıyan araştırmasında Halkevleri'nin ne olduğu sorusuna yanıt ararken öncelikle buraların ne olmadığı sorusundan hareket etmektedir. Ona göre “Halkevleri, bir üniversite değildir. Ne yerleri, ne buralara devam edenleri, ne üyeler ne de örgütlenmeleri buna elverişlidir. Halkevleri, lise, ortaokul ya da başka bir okul da değildir. Yine Halkevleri, şehir tiyatrosu, şehir konservatuvarı gibi profesyonellerin çalışacağı bir yer de değildir. Peki, o halde Halkevi nedir? Halkevleri, her şeyden önce bir ev olmalıdır. Ev aynı kandan gelen fertlerin toplandığı yerdir. Halkevi de aynı kültürden gelen insanların toplandığı yerdir. Öyleyse Halkevi, bir kültür evidir”.²⁰² Kısacası Halkevleri; Atatürk'ün buyruğuyla 1932 yılında kurulan yapısal açıdan bakıldığında yarı resmi, uygulama açısından bakıldığında bugünkü sivil toplum örgütlerine benzeyen, 1951 yılında kapatılan, 19 yıl boyunca çalışmış, en büyük gönüllü kuruluşlardan biridir.²⁰³

2.2.2. Halkevlerinin İşlevleri

Her yaştan, her cinsten, her meslekten ve her mizaçtan milyonlarca yurttaş bu kurumlarda gece gündüz demeden kendisi yetişmiş ve başkalarını da yetiştirmişti. Yetenekler buralarda değerleşip, çok değerli yazarlar, bilginler, sanatçılar olarak gelişmişlerdir. Halk sanatları anlayış bulmuş; halk ekini (kültürü), ozanları,

²⁰⁰ a.g.e., ss.24-25.

²⁰¹ a.g.e., ss.27-28.

²⁰² Arıkan, a.g.m., ss.270-271.

²⁰³ Zeyrek, a.g.e., s.19.

sanatçılarıyla değerlerini ortaya koymuşlardı. Her Halkevi çevresinde, bölgesinde büyük bir hareket, canlılık ve eğitim kurumu olduğu gibi, bir araştırma kurumu da olmuştu. Çevrelerinin, bölgelerinin özellikleri, tarihleri ve coğrafyaları, halkbilgileri, budun bilgileri (etnografyaları), halk gelenekleri, sanatları, yapıtları, bütün maddi ve toplumsal varlıkları, sorunları incelemiş, araştırmış ve yayınlamıştır.²⁰⁴

Halkevlerinin açılmasıyla beraber şehir ve kasabalarımız gelişmiş ve güzelleşmiştir. Halkevleri sayesinde nice çıplak vücutlar giydirilmiş nice aç mideler sıcak yemek görmüş, nice kitapsız ve deftersiz talebeler okuma araçlarına kavuşmuştur.²⁰⁵

Halkevleri devlet ile toplum arasında iletişimi kurmak ve kuvvetlendirmek amacıyla devletin öngördüğü biçimde toplumu seferber etme görevini üstlenmiştir. O dönem Halkevlerinde yetişen aydın ve sanatçı vasıtasıyla Kemalist ideolojiyi gelecek nesillere aktarmıştır.²⁰⁶

Yetiştirme ve geliştirme olmak üzere iki yönlü bir çalışma içine giren Halkevleri, 1946 yılına kadar süren parlak dönemi ve 18 yılı bulan hizmet sürecinde son derece önemli kişilerin yetişmesine aracılık etmiştir.²⁰⁷

Milli şuur ve milli birlik bu müesseselerde oluşturulmuştur.²⁰⁸

Halkevleri, Türk insanını “Türk milleti toprağında” yetiştirmeye çalışan bir bahçıvan olmuştur. Milli dayanışmayı sağlamlaştırmış, milli bünneyi kuvvetlendirmiştir.²⁰⁹

Halkevleri uzun yıllar genç politikacıların yetiştiği ve uygulama yaptığı yer

²⁰⁴ M.R. İnan, (1988), a.g.m., s.897.

²⁰⁵ B.G. Çağlar, (1938), Halkevlerinde Göze Çarpan Çalışmalar ve Beliren Değerler, *Ülkü Dergisi*, Yıl: II. Teşrin 1938, C.12, s.182.

²⁰⁶ Mustafa Şerif Onaran, (2010), Atmış Yıl Sonra Halkevleri, *Varlık Dergisi*, Yıl: Nisan 2010, Sayı 1-6, s.3.

²⁰⁷ Erkan Şenşekerci ve Yılmaz Gülcan, (2003), *Türk Devrim Tarihi ve Atatürkçülük*, 1. Basım, Alfa Yayınları, İstanbul: s.236.

²⁰⁸ Nebil, a.g.m., s.217.

²⁰⁹ Ergün, (1997), a.g.e., s.194.

olmuştur. Halkevlerinin demokrasiye ve Türkiye'deki demokrasinin gelişmesine de katkısı olmuştur.²¹⁰ Halkevleri; halıcılık, çiçekçilik, biçki dikiş... gibi kadınlara açtığı kurslarla ailelere, topluma değer katmıştır. Kadınların böyle bir sanat veya meslek öğrenmeleri onların bilgi, görgü ve beceri düzeylerini arttırmıştır. Halkevleri; yazılarıyla, konferanslarıyla ve düzenlediği yerli malı haftalarıyla yerli malının tanıtılması ve kullanılmasını da desteklemiştir.²¹¹

Kısacası Halkevleri bir üniversite, bir okul, bir profesyonel bir tiyatro, bir halk tiyatrosu, bir müzik evi, bir gece dershanesi, mesleki geliştirme okulu, dispanser, çocuk evi, vb. değildir. Fakat bunların bütün işlevlerini yapan; halka yeni Türk rejimini öğreten, kültür ve milliyet sorunlarını örgün eğitim kurumlarından daha çok işleyen halk eğitimi kuruluşlarıdır.²¹²

Halkevlerinin kuruluşundan bu yana birçok faaliyeti başarıyla gerçekleştirmesini sağlayan etkenler şunlardır:

-Başta, Atatürk'ün güvenini kazanmış Nafi Atuf (Kansu), Ferit Celal (Güven) ve Reşit Galip gibi büyük devrim ülkücülerinin özverili çalışmaları.

-Bütün toplumun halkçılığa, devrime ve eğitime gönülden inanması ve tüm yönetici ve yetkililerde millete hizmet aşkının var olması.

-On yılı aşkın bir süreden beri bu ülküler ve yaşam anlayışı içinde çalışan muallim birlikleri ve Türk Ocakları'nın deneyim birikimlerinin olması.²¹³

Türk Ocakları, Halkevlerinin gelişmesine deneyimleriyle katkıda bulunmuştu fakat aralarında şöyle bir fark vardı. Onu da belirtmekte yarar var. Türk Ocakları yirmi yıla yakın bir kültür yuvası olarak çalışmış, ama sadece üst düzeydeki aydınların tekelinde kalmıştı. Oysa Halkevlerinin kültür alanındaki yaygın çalışmaları Türk Ocağı'nın sınırlı çalışmasıyla kıyaslanamayacak ölçüde büyük ve etkin olmuştur. Bugün pek çok sahne sanatçımız ilk adımlarını Halkevlerinin sahnelerinde atmışlar; pek çok ünlü ressamımız ve heykeltimiz ilk yapıtlarını Halkevleri salonlarında sergilemişler; pek çok ozanımız ve yazarımız ilk şiirlerini ve öykülerini Halkevleri

²¹⁰ Zeyrek, a.g.e., s.93.

²¹¹ a.g.e., ss.96-97.

²¹² Ergün, (1997), a.g.e., s.198.

²¹³ M.R. İnan, (1988), a.g.m., ss.897-898.

dergilerinde yayınlamışlardır.²¹⁴

2.2.3. Halkevlerinin Çalışma Şekilleri

Halkevlerinin çalışmalarını, çalışma yerlerine göre Halkevleri merkezindeki ve Halkevleri dışındaki çalışmalar olarak ikiye ayırabiliriz. Çalışmaların yöntemleri hususunda da batıdaki halk eğitim kurumlarından ve Türkiye’de kendinden önceki halk eğitim kurumlarının, özellikle Türk Ocakları’nın çalışmalarından yararlanmıştır. Bu çalışmalar, dokuz kol üzerinden gerçekleştirilmiştir. Kollar ve ana çalışma şekilleri şöyledir:²¹⁵

2.2.3.1. Dil, Edebiyat ve Tarih Kolu

Bu kolun amacı; çevrenin genel bilgisinin artmasına, parti ilkelerinin kökleşmesine, yurt sevgisinin ve yurttaş görevleri duygusunun yükselmesine yarayacak çeşitli konuşmalar ve konferanslar düzenlemektir. Yine dil ve edebiyat konularında çalışarak Türk diline hakkını vermek, eski yazılarda ve aşiretlerde araştırmalar yaparak Öz Türkçeyi derlemek, onu halk içinde kullanmak, yazınımızı etkilerden koruyarak; bilim, sanat ve yazın alanında yetişmiş Türk büyüklerini anmak, önemli günlerin yıldönümlerini kutlamak ve yazın alanında yeni gençler yetiştirmektir. Ayrıca, matbaa kurmamak şartıyla kütüphane ve yayın yoluyla Halkevleri dergilerini çıkarıp kitaplar yayınlamaktır.²¹⁶

Halkevleri, dil, edebiyat ve tarih şubelerinin en verimli çalışmalarından birini de yayınladıkları dergiler oluşturmaktadır.²¹⁷

Başta genel merkez Ankara’da yayınlanan Ülkü Dergisi ile Bursa’nın Uludağ, Manisa’nın Gediz, Afyon’un Taşpınar, Denizli’nin İnanç, Balıkesir’in Kaynak, Adana’nın Görüşler, Gaziantep’in Başpınar, Diyarbakır’ın Karacadağ, Kars’ın Doğuş,

²¹⁴ Cevdet Perin, (1981), *Atatürk Kültür Devrimi*, 2. Baskı, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul: s. 93.

²¹⁵ Ergün, (1997), a.g.e., ss.199-200.

²¹⁶ C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, ss.6-7.

²¹⁷ Arıkan, a.g.m., s.273.

Sinop'un Dranaz, Çorum'un Çorumlu, Konya'nın Konya ve Isparta Halkevi'nin Ün²¹⁸ ve İzmir'in Fikir²¹⁹ dergileri 1930lu yılların Türkiye'sini yansıtan ve çok önemli inceleme ve derlemeleri içeren birer kaynak değerindedir.²²⁰

Dr.Reşit Galip, Halkevlerinin Dil, Edebiyat ve Tarih şubelerinin işlevini vurgularken bunların çalışmalarından beklenen verimi şöyle açıklıyordu.

*“Dil, Edebiyat ve Tarih şubesi, memleketin uzak ve yakın bütün köşelerinde bu sahada çalışanları birleştirmek maksadını güdecektir. Bilhassa her işin yeni başlanmış sayılabileceği bugünkü şartlar içinde dildilerin, edebiyatçıların ve tarihçilerin en sıkı bir çalışma birliği gütmeleri elzemdir. Milli dilin, milli edebiyatın, milli tarihin sağlam temeller üzerine yükselmesi için bu çalışma birliği ve onu temin edecek teşkilatlanma şarttır.”*²²¹

Bu kol, Türk Dil Kurumu ile işbirliği yaparak, tarama sonucu yurt çapında kullanılan yöresel sözcükleri toplamıştır. Her yandan gelen bilgiler, Ankara'da değerlendirilmiş ve ortaya çıkartılan yeni Türkçe sözcükler eski karşılıklarıyla birlikte Ülkü Dergisi'nde ara ara yayınlanmıştır. Halkevleri yayınlarında yazı yazacaklara öz Türkçe yazması için sık sık uyarılarda bile bulunulmuştur. Dil ve Edebiyat kolunun çocuklar arasında da birçok müsamereler ve şiir yarışmaları düzenlediğini söyleyebiliriz.²²²

Bu kolun yaptığı çalışmaların kısaca adlarını saymak bile bu çalışmaların önemini gösterebilir: dil araştırma ve derlemeleri, tarihi incelemeler ve geziler, folklor çalışmaları, folklor koleksiyonları ve müzeleri, çeşitli bayramlar ve önemli günleri kutlama, yurt ve millet büyüklerini anma, eski mezar taşlarını inceleme, çeşitli çevre ve köy incelemeleri yapma, konferanslar, sohbet toplantıları, çık geniş yayın faaliyetlerinde bulunma, Türkçe okuma-yazma kursları açma, muhtaç olan yazarlara ve şairlere yardım, keşfedilen genç kabiliyetleri yayın vasıtalarıyla tanıtmak, çaylı toplantılar yapma, Millet Mekteplerini devam ettirme, ilköğretim kursları, inkılâp sergisi ve dersleri, çeşitli amaçlı geziler, yer adlarını Türkçeleştirmek, Türkçe konuşma

²¹⁸ Şerafettin Turan, (1996), *Türk Devrim Tarihi 3. Kitap (2. Bölüm)*, Bilgi Yayınevi, Ankara: s.87.

²¹⁹ Mustafa Şerif Onaran, (2010), Bir Halkevi Dergisi: “Fikirler”, *Varlık Dergisi*, Yıl: Nisan 2010, Sayı 1-6, s.4.

²²⁰ Turan, (1996), a.g.e., s.87.

²²¹ Arıkan, a.g.m., s.275.

²²² Zeyrek, a.g.e., s.47.

yarışmaları yapmak, halka öğütler vermek...²²³

Kısacası, Dil, Edebiyat ve Tarih şubelerinin çalışmaları ülkede bir ulus bilincinin oluşmasına katkıda bulunacaktır. Dil ve Edebiyat alanında sürdürülen çalışmalar ve yapılan derlemeler, Türkçenin söz dağarcığının, anlatım gücünün üstün bir düzeye gelmesinin yolunu açmıştır.²²⁴

2.2.3.2. Güzel Sanatlar (Ar) Kolu

Bu kolun amacı, müzik, resim, yontu, mimarlık, güzel sanatlar gibi dallarda profesyonel ve amatör kişileri bir araya toplamak, yetenekli gençleri korumak ve bunların yetişmelerine çalışmaktır. Yine halk arasında, köylerde ve aşiretlerde söylenen halk türkülerini ortaya çıkartarak aslını bozmadan söylemek, ulusal marşları öğretmek, çevreye müzik zevkini aşılama, yerli ve ulusal raksları asıl çizgisiyle kadınlı erkekli öğretmek oynatmaktır. Ayrıca elverdiğince atölyeler kurarak fotoğraf, resim, heykel, güzel sanat eserleri yaptırmak, Türk büyükleri ve ulusal kahramanlık olayları için yazı ve resim kompozisyonları düzenlenerek sergilemektir.²²⁵

Halkevlerinin aşağı yukarı yüzde sekseninde bu kol çalışır vaziyette idi.²²⁶ Bu koldaki çalışmalar; tiyatro dekorasyonu, müzik, resim, fotoğrafçılık, karagöz, kukla, ulusal rakslar biçiminde olmuştur.²²⁷ Bugünkü tiyatromuzun kuruluşuna önderlik eden, o devrin Halkevi sahnesidir.²²⁸ Birçok sanatçı buradan yetişmişti. Sahnelenen oyunlar, bu oyunlar için kullanılan dekor ve giysiler hiç şüphesiz Türkiye’de tiyatronun gelişmesine ve geniş kitlelere mal olmasına da önemli bir katkıda bulunmuştur.²²⁹

Milli marşımızın bütün memlekete yayılması ve herkes tarafından söylenebilmesi Halkevi sayesinde olmuştur.²³⁰

²²³ Ergün, (1997), a.g.e., s.202.

²²⁴ Arıkan, a.g.m., s.275.

²²⁵ C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, s.7.

²²⁶ Ergün, (1997), a.g.e., s.203.

²²⁷ Zeyrek, a.g.e., s.48.

²²⁸ Afet İnan, (1970), *Tarih'ten Bugün'e*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara: s.166.

²²⁹ Arıkan, a.g.m., s.277.

²³⁰ Necip, a.g.m., s.235.

2.2.3.3. Temsil Kolu (Gösterit Şubesi)

Amacı; yetenekli elemanların Halkevleri aracılığıyla ortaya çıkmasına yardımcı olmak, gençleri düşünmeye yönlendirmek, güzel ve serbest konuşturmaya alıştırmak, iyi konuşturmacı yetiştirmek ve kadınlara roller vererek onları toplumda etkin duruma getirmektir. Ayrıca kukla, karagöz, sinema ve oyunlar aracılığıyla il ve ilçelerin tiyatro gereksinimlerini gidermek, bu tür çalışmalarla devrimin düşüncelerini halka iletmek Halkevlerine canlılık vererek onları tekdüzelikten kurtarmaktır.²³¹

Halkevlerinin bu şubesi, ülkemizde tiyatro sevgisinin yerleşip gelişmesine, ulusal değerleri işleyen piyeslerle halkın eğitilmesine ve bilinçlenmesine çalışmıştır.²³²

Her Halkevi yetenekli gençlerden oluşan bir temsil grubu kurmuş; ama ancak “İdare heyetinin tespit ettiği” oyunları oynayabilmişti. 1938 yılında 1700’den fazla tiyatro gösterisi yapılmıştı. Bu kolun çalışmaları arasında çeşitli törenler, balolar, eğlence partileri vb. de vardı.²³³

Bu şube daha çok gençlerin ilgisini çekmiştir. Şubenin parasal giderleri az, buna karşın yaptığı iş çoktur. Tiyatro elemanları büyük çoğunlukla amatörlerden oluşmuştu. Bu koldaki oyun yapıtları, iki kaynaktan sağlanmaktadır. Birincisi yöresel kaynaklar, yani oradaki Halkevcilerinin yazmış oldukları oyunlar; ikincisi ise genel sekreterlikçe daha önce yazılanlardan uygun görülenlerin gönderilmesi ya da ilk defa yazdırılarak gönderilenlerdir.²³⁴

Burada oynanan oyunlar, her alanda olmakla birlikte, daha çok Türk tarihiyle ilgili, Kurtuluş Savaşı’nı öven, dinsel düşünceleri ve eski düzeni yeren, Devrimin yerleşmesine yardımcı olan türdendir.²³⁵

²³¹ C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, s.7.

²³² Ozankaya, a.g.e., s.455.

²³³ Ergün, (1997), a.g.e., s.203.

²³⁴ Zeyrek, a.g.e, ss.49-50.

²³⁵ a.g.e., s.65.

2.2.3.4. Spor Kolu

Spor kolunun amacı; Türk halkında özellikle gençlikte, spora karşı sevgi ve ilgi uyandırmaktır. Bunun için çeşitli meslekten kişilerle, memur ve okulların boş bulunduğu sürelerde kadınlara ve erkeklere ayrı ayrı jimnastik hareketi yaptırmak; Halkevleri salonları ya da diğer spor ve gençlik kulüpleri salonlarında serbest ve grekoromen güreşleriyle, boks ve eskrimle uğraştırmak; cirit oyunları, avcılık, bisiklet, elverişli yerlerde yüzücülük ve kürek yarışları düzenlemek; kayak öğretmek, dağcılık ve kır gezintileri yapmaktır. Yani, sporu halka mal ederek sağlıklı bir toplum yaratmaktır.²³⁶

Halkevlerinde fikre ve kitaba önem verildiği kadar spora da önem verilmiştir.²³⁷ Bu yüzden her Halkevinin bir spor salonu olmak zorundaydı.²³⁸

Bu birimde spor çalışmaları çok yönlü olmasına karşın, ağırlıklı çalışmalar, iklime ve Halkevinin bulunduğu yöreye göre değişmiştir. Örneğin, dağlık ve karlık yörelerde kayak ve dağ sporları, deniz kenarlarında su sporları, doğu bölgelerinde cirit oyunları yoğunluktadır.²³⁹

2.2.3.5. Sosyal Yardım Kolu (İçtimai Yardım Şubesi)

Kolun amacı; Halkevinin bulunduğu yöredeki yardıma ihtiyaç duyan kimsesiz kadınlar, çocuklar, maluller, düşmüş ihtiyarlar ve hastalar... gibi yurttaşlar hakkında üyelerin şefkat ve yardım duygularını uyandırmak ve yükseltmektir. Bunun için yörede var olan hayır kurumlarıyla ilişkiye geçer, yoksa bunların açılması için uğraşır. Ayrıca, kimsesiz çocuklara giyecek, yiyecek ve barınacak yer sağlamaya çalışır. Kimsesiz hastalara, doğum yapanlara, olanaklar ölçüsünde yardım etme; köyden gelen tedaviye gereksinim duyan insanları il ve ilçelerde barındırma; işsizlere iş bulmalarında yol gösterme; yoksul işçilere yardımda bulunma; çocukların dilencilikle düşüp kalkmasını

²³⁶ C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, ss.7-9.

²³⁷ Ergün, (1997), a.g.e., s.204.

²³⁸ Rahmi Apak, (1938), Halkevleri Spor Şubeleri Nasıl Çalışmalıdır, *Ülkü Dergisi*, Yıl: Haziran 1938, C.XII, Sayı: 69, s.353.

²³⁹ Zeyrek, a.g.e., s.67.

önleme; ceza evlerindeki yoksulları gözetme; halkın sağlığını korumak için konferanslar verme hatta il ve ilçelerde haftanın belirli günlerinde parasız muayeneler açarak yoksullara parasız ilaç dağıtma; Köycülük Kolunun köylere düzenleyeceği gezilere doktor, dişçi, baytar... gibi sağlıkçıların katılmasını sağlama; parasal kaynak bulabilmek için müsamereler, balolar, gezintiler düzenleme bu kolun görevlerindendir.²⁴⁰

Cumhuriyet Türkiye'sinde dini hayır kurumları kapatılmıştı. Kızılay ancak belirli zamanlarda ve belirli yerlerde çalışıyor, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı da ancak bulaşıcı hastalıklarla mücadele edebiliyordu. Böyle bir ortamda sosyal yardım çalışmalarını Halkevi üstlendi. Hayır kuruluşlarını destekledi, kendi üyesi olan doktorları köylere yolladı.²⁴¹ Vatandaşa parasız ameliyat yapıldı.²⁴² Dilencilikle, kumar ve içkiyle mücadele etti. Fakir öğrencilere her çeşit yardımı yaptı. Sağlık kurumlarına yardım etti; Şefkat Yurtları, Yoksulları Gözetleme Birlikleri Yardım Sandıkları gibi çeşitli kurumlar kurdu; sağlık konferansları, çeşitli el sanatları kursları düzenledi.²⁴³ Bazı Halkevleri sağlık ocakları açarken bazıları da gezici ekiplerle köylere tarıyorlardı. Salgın hastalıklarla mücadelede devletin resmi görevlilerinin yanında gönüllü olarak çalışıyorlardı.²⁴⁴

Yine cezaevindeki tutuklulara ve öğrencilere özel ilgi göstererek ihtiyacı olanlara elverdiğince; yurt, okul araç gereci, yiyecek, giyecek ve para yardımında bulunulmuştur. İşsizlere de elden geldiğince iş bulunmuş veya bulunması için yol gösterilmiştir.²⁴⁵

Halkçılığın yalnızca edebiyatı ile yetinmemek ve bunun uygulamasını yapmak bu kola düşüyordu.²⁴⁶

²⁴⁰ a.g.e., ss.68-69.

²⁴¹ Ergün, (1997), a.g.e., s.204.

²⁴² Necip, a.g.m., s.236.

²⁴³ Ergün, (1997), a.g.e., s.204.

²⁴⁴ Çeçen, a.g.e., s.134.

²⁴⁵ Zeyrek, a.g.e., s.69.

²⁴⁶ Çeçen, a.g.e., s.133.

2.2.3.6. Halk Dershaneleri ve Kurslar Kolu

Amacı; halkın bilgisini yükseltecek her türlü okuma, yazma ve yetiştirme hareketlerinin ilerleyip gelişmesini sağlamak ve korumaktır.²⁴⁷

Halkevleri bu işleri yerine getirmek için eğer yeri ve bütçesi varsa, kendi laboratuvarını kurar, kursları kendisi yapmaya çalışır, gücü yoksa Halkevi dışında yer tutardı. Üyeleri arasında bu kursu verebilecek kişilerden yararlanırdı. Halkevinin bütçesi yetmezse hem kurs öğretmeninin, hem de tutulan yerin ücreti öğrencilerden alınırdı. Kurs sonunda başarılı olanlara şahadetname (diploma) verilirdi.²⁴⁸

En geniş ve doğrudan halk eğitimi çalışması yapan kol bu kol idi. Millet Mekteplerinden sonra yaşlı öğrencileri “Yeni Türk İnsanı” haline getirmek, Halkevlerinin görevi oldu. Ancak burada Millet Mekteplerinin tersine, zorlama yoktu. Halkevlerindeki öğretmenler fahri olarak çalışıyordu.²⁴⁹

Kemalist Devrimin aydınları ve öğretmenleri, Halkevleri aracılığıyla halk öğretmenliğine soyunuyorlar ve günün her saatinde açılan kurslarla hem okuma yazma hem de yeni yazıyı kitlelere öğretiyorlardı. Halkın düzeyini yükseltebilecek her türlü konu bu kurslarda ele alınıyor, özellikle yöresel olarak ağırlıklı olan el becerilerini geliştirerek halkın üretime katılmasını sağlıyorlardı. Türkçe kursların yanı sıra yabancı dillerde kurslarda düzenlendi.²⁵⁰ Birçok Halkevi bu kol aracılığıyla hapishanelere burslar açmış, oradaki mahkûmlara faydalı olmuşlardır.²⁵¹

Her Halkevinin bu çalışma kolunu kurması, zorunlu idi. Ancak uygulamada bu kolu bütün Halkevleri kurmadılar, hatta giderek bu kolun sayısı azaldı.²⁵²

2.2.3.7. Kitaphk ve Yayın Kolu (Kütüphane ve Yayın Şubesi)

²⁴⁷ Zeyrek, a.g.e., s.70.

²⁴⁸ C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, ss.10-11.

²⁴⁹ Ergün, (1997), a.g.e., s.204.

²⁵⁰ Çeçen, a.g.e., s.134.

²⁵¹ Çağlar, a.g.m., s.183.

²⁵² Ergün, (1997), a.g.e., s.204.

1940 yılında adı Kütüphane ve Yayın Şubesi olan bu kol en önemli kollardan biridir. Çünkü bir yerde Halkevini açılabilmesi için bir kütüphane ya da okuma odasının olması şarttır. Kütüphane ve okuma odasının açılması da bu kolun görevidir.²⁵³

Kolun amacı; okuma zevkini aşılayıp, Halkevleri yayınlarını bastırarak halk bilgisinin ilerlemesini sağlamaktır. Halkevleri kendi yerleri yoksa bu kol için dışarıdan yer tutabilir; bulunduğu yerde bu amaca ulaşmak için eğer başka kütüphane varsa bunlarla işbirliği yapabilir; köylere okuma odaları açabilir ya da buralara gezginci kütüphaneler götürülebilirdi. Halkevleri kütüphanelerine; din ile ilgili olan, Türk devrim ve ideolojisine uymayan, yabancı rejim ve ideolojileri anlatan, bütün ulusalcı ve gerçekçi görüşler dışında kalan hurafeleri, gerici anlayışı amaçlayan, bıkkınlık aşıl原因, cinayet, intihar gibi olayları anlatan, seks ve ihtiras eğilimlerini canlandıran ve gençliği sağlığa zararlı alışkanlıklara özendiren yapıtlar konulamazdı.²⁵⁴

Kütüphanelere sadece, Bakanlıklar, Genel Müdürlükler, Hükümetçe yararlılığı kabul edilen, Dil ve Tarih Kurumları gibi kuruluşların; CHP Genel Sekreterliği'nin, Halkevlerinin kendi bütçeleri ile aldıkları ve yurttaşların yardım olarak verdikleri yapıtlar girebilirdi.²⁵⁵

Her kütüphanede bir fihrist tutulur. Fihrist, kitabın kütüphane numarasını, adını, nevini kaç kitap veya kaç cilt olduğunu, yazarın adını kaç sayfa olduğunu, nerede hangi matbaada basılmış olduğunu teberra edilmişse kimin tarafından teberra edildiğini, aynı zamanda eserin bir hususi vasfı varsa onu bildirir. Fihrist, kütüphanenin demirbaş defteridir. Bir nüshası Fırka idare heyetinde bulundurulur.²⁵⁶

Bu kol sayesinde yeni çıkan kitaplar bütün şubelere dağıtılıyor, önemli kitaplar üzerine konferanslar ve oturumlar düzenleyerek halkın ilgisini okumaya çekiyorlardı.²⁵⁷

Halkevleri, çeşitli kollarına ait çalışmalarını bazen broşürler, ufak mikyasta

²⁵³ Zeyrek, a.g.e., s.72.

²⁵⁴ C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, ss.12-13

²⁵⁵ Zeyrek, a.g.e., s.72

²⁵⁶ C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, s.12

²⁵⁷ Çeçen, a.g.e., s.134

kitaplar, bazen de evlere ait dergiler vasıtasıyla yayınlıyorlardı.²⁵⁸ Bunlar içinde en önemli yeri, dergiler tutmaktadır. Bunların başında da Ülkü Dergisi gelmektedir. Burada, Halkevinin temel ve genel yayın organı olan Ülkü Dergisinden kısaca söz edelim: Ülkü Dergisi Ankara Halkevince çıkarılmasına karşın, Halkevlerinin genel yayın organıdır. Ülkü; yazar Naim Onat'ın 1932 sonlarında kullandığı bir sözcüktür. Gazi'nin beğenisi üzerine yine Gazi tarafından Halkevlerine dergi adı olarak önerilmiştir. Derginin çıkış amacı 17.11.1932 tarihli Parti Genel Sekreterliği'nin genelgesinde şöyle açıklanmaktadır; Devrimin ilkelerini ve ideallerini bilimsel olarak anlatmak, açıklamak, ulusal kültür alanındaki gelişmeleri yurdun en iyi yazarları aracılığı ile yayınlamak, dünyadaki bilimsel gelişmeleri izlemek, Türk gençlerinin ve aydınlarının gelişmelerine yardımcı olmak ve bütün halkın bunlardan haberdar olmasını sağlamaktır.²⁵⁹

Ülkü merkezde çıkmış, aynı zamanda diğer şubelerin çıkardıkları dergiler üzerinde denetleyici bir işlevi yerine getirmiştir. Diğer dergilerde yer alan yazılar, Ülkü'nün eleştiri süzgecinden geçmiştir.²⁶⁰

Ülkü Dergisi'nin ilk çıkışı 1933 yılıdır. Dergi, her ayın 25. günü çıkmakta ve talimatnamede belirtilen ilkelere uymak şartıyla her türlü yazıya açıktır. Ancak gönderilen yazıların olabildiğince yalın ve herkesi ilgilendiren konuların olması istenilmiştir.²⁶¹

Bu kol, Halkevlerinin en başarılı olan koludur. Hem birçok kütüphane ve yayınlarla kalıcı işler yapmış, hem de Türk insanının düşüncelerini değiştirmede önemli görevler üstlenmiştir.²⁶²

2.2.3.8. Tarih ve Müze Kolu

Bu kolun “Tarih” bölümü 1940 yılında “Dil, Edebiyat, Tarih Şubesi”nden

²⁵⁸ Çağlar, a.g.m., s.183

²⁵⁹ Zeyrek, a.g.e., s.74.

²⁶⁰ Arıkan, a.g.m., s.274.

²⁶¹ Zeyrek, a.g.e., s.76.

²⁶² a.g.e., s.73.

ayrılarak “Müze ve Sergi Şubesi”ne bağlanmış ve sonuçta bu kol ortaya çıkmıştır.²⁶³

Bu kolun amacı; ulusal ve yerel tarihle ilgili belgeleri ve konuları ortaya çıkararak, yazı ya da konferans biçiminde halka duyurmak; bölgedeki tarihsel yapıtların korunması için halkı ve ilgilileri uyarmak ve müzeleri çeşitli tarihsel yapıtlarla zenginleştirmektir.²⁶⁴

Gerçekte pek az Halkevinde bu çalışma kolu açılmıştır. Ama açılan kollar çok verimli çalışmışlardır. Çeşitli isimlerle müzeler kurulmuş veya mevcut müzelere birçok eserler kazandırılmış, turistlere rehberlik yapılmış, folklor araştırmaları yapılmış ve çeşitli tarihi eserlerin ve yerel ürünlerin, yerli malların sergileri açılmıştır.²⁶⁵

Ayrıca birçok Halkevi kendi yörelerinin tarihlerini yazmıştır. Bu yerel tarih yapıtlarında; tarihsel olaylara, gelenek ve göreneklere, kişilere ve tarihsel yapılara fazlasıyla yer verilmiştir. Mezar taşları, kitabeler, tarihsel paralar, heykeller... gibi tarihsel yapıtlar, önceleri evlerde sonraları da en yakın müzelerde toplanmış, bazı el yazmaları ve şer’i mahkeme sicilleri ortaya çıkarılıp incelenmiştir.²⁶⁶

Yine bu kolun değerli azaları, eski eserlerin fotoğraflarını toplamış ve bir koleksiyon haline koymuştur. Bunlardan başka da Türk eserleri hakkında broşürler hazırlamışlardır.²⁶⁷

Bu kol, Tarih çalışmalarında Türk Tarih Kurumu ile işbirliği yaparak ona yardımcı olmuştur.²⁶⁸

2.2.3.9. Köycülük Kolu

Bu kol, “Köycüler Şubesi” olarak kurulmuş, fakat 1940 yılında “Köycülük

²⁶³ a.g.e., s.83.

²⁶⁴ C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, ss.14-15.

²⁶⁵ Ergün, (1997), a.g.e., s.206.

²⁶⁶ Zeyrek, a.g.e., s.83.

²⁶⁷ Ankara Halkevinin Bir Ayda Yaptıkları, (1936), *Ülkü Dergisi*, Yıl: Eylül 1936, C.6, s.320.

²⁶⁸ Zeyrek, a.g.e., s.84.

Şubesi” olarak değiştirilmiştir. Amacı; köylerin ve dolayısıyla köylünün ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve sağlık yönünden gelişmesine çalışmak; köylüyü müsamerelerine ve eğlencelerine çağırmak ya da gerekirse Halkevlerinin bazı çalışmalarını ayaklarına kadar götürmek; köylünün on beş günde bir mektubunu yazmak; il ve ilçedeki sağlık ve resmi işlemini Halkevleri aracılığıyla izlettirmek ve eğer kentte barınacak yeri yoksa yer sağlamak; köylüyü ilgilendiren kurslar açmak; köyler arasında ve köyle kent arasında geziler ve çeşitli yarışmalar düzenleyerek, köylü ile kentliyi kaynaştırıp arasındaki farkı gidermektir.²⁶⁹

Vatandaşlarının dörtte üçü köylü olan bir memlekette Halkevinin bu şubesinin vazifesi pek mühim ve ağırdır.²⁷⁰ Köylüyü ülkenin gerçek sahibi ve efendisi sayan bir düşüncenin yönetimde olduğu o dönemde²⁷¹, Halkevleri köylünün sıhhatiyle, köylünün okutulmasıyla ve köylünün iktisadi dertleriyle ilgilenmiş, köylü ile şehirli arasındaki farkı ve husumeti kaldırmak için uygun zamanlarda seyahatler düzenlemişlerdir.²⁷² Bu gezilere çoğunlukla doktor, dişçi, baytar, tarımcı gibi köylüyü yakından ilgilendiren görevliler de katılmış ve köylüye yardımcı olmuşlardır. Bunun yanı sıra, köylerde ağırlıklı olarak üretimi ilgilendiren konularda konferanslar verilmiş; kukla, karagöz gibi oyunlar oynanmış; çeşitli sporsal etkinlikler düzenlenmiş; ödünç kitaplar verilmiş; elverdiği ölçüde kitaplıklar ya da okuma odaları kurulmuş; filimler, tiyatrolar gösterilmiş ve posta kutuları dağıtılmıştır. Bazen kent merkezindeki Halkevleri, köy geceleri düzenleyerek köylüleri eğlendirmek için kente çağırmış, bazen de bağlı bulunduğu kent ile köy ve köyler arasında geziler, spor yarışmaları ve de eğlenceler düzenlemiştir.²⁷³ Şehirlerde köylünün işlerini halletmek, Halkevi merkez çalışmalarına katılmalarını sağlamak için çeşitli bürolar kurmuşlardır.²⁷⁴ Yetenekli köy çocukları kente getirilerek okutulmuş, köylüler için gerekli konularda broşürler hazırlanmış, köylerde ortaya çıkan sorunların devletin ilgili makamlarına ulaştırılmasında ve bunların giderilmesinde aracı bir rol oynamışlardır. Köylerde kooperatifçilik hareketlerinin başlatıcısı ve örgütleyicisi Halkevi köycülük kolları olmuştur.²⁷⁵

²⁶⁹ a.g.e., s.81.

²⁷⁰ Necip, a.g.m., s.237.

²⁷¹ Çeçen, a.g.e., s.135.

²⁷² Necip, a.g.m., s.237.

²⁷³ Zeyrek, a.g.e., s.82.

²⁷⁴ Ergün, (1997), a.g.e., s.205.

²⁷⁵ Çeçen, a.g.e., s.135.

Bu kolun en büyük sıkıntısı, kış mevsiminin getirdiği olumsuzluklardı. Çünkü bu mevsimde yolların kar ve su yüzünden kapalı olması nedeniyle köylere ulaşamamaktadır. Bundan dolayı çalışmalar bahara kalmaktadır. Ne yazık ki tam bu mevsimde de köylünün işleri çıkmaya başlamıştır. Onun için kısa sürede ne verilirse kar sayılmıştır.²⁷⁶

Köy öğretmenleriyle kurulan sistemli ilişki ağı Halkevlerinin köycülük kolunun çalışmalarını daha da işlevsel kılıyordu. İdealist Türk aydınların ve gençlerin, köye gidebilmesi için her türlü imkân bu kol tarafından sağlanıyordu. Cumhuriyet rejiminin toplumsal devrimlerinin köye ve köylüye götürülmesi gerekiyordu. Devleti kuran ve yöneten partinin halk kitleleri ile yakınlaşmaya ve onlara yaptıklarını anlatmaya gereksinim vardı. Halkevlerinin köycülük kolları işte böyle bir ortamda köyü ve köylüyü uyandıracak ve onları devrim ilkesi doğrultusunda çağdaş uygarlık hedefine yöneltecekti.²⁷⁷

Halkevlerindeki her çalışma kolu, kendi alanına giren konularda halkı bilgilendirmek ve bilinçlendirmek için sık sık halk konferansları düzenlemiştir. Halkevleri, kollar aracılığıyla kurulduğu civardaki herkese, kişilerin kendi ihtiyaçları doğrultusunda eğitim vermiştir. Bu yönüyle halk eğitimi çalışması yapan ve Halkçılık ilkesi anlayışı ile işleyen kurumlar olmuştur. Halkevleri halka giderek eğitim verirken, halktan da milli kültüre ait dil derlemeleri gibi unsurları almışlardır. 1938 yılı içinde halkevleri 1164 konser, 1549 tiyatro, 179 sergi düzenlemiştir. Kitaplıklarındaki kitap sayısı 130.000'i geçmiş, okuyucu sayısı da 2 milyona yaklaşmıştır. Bu şekilde çalışan Halkevleri ve Halkevlerine üye sayısı zamanla artmıştır. 1932'de ilk açıldığında 14 olan Halkevi sayısı 1938'e gelindiğinde 209'a yükselmiştir.²⁷⁸

2.2.4. Halkevlerinin Kapatılması

Çok partili yaşama geçildikten sonra Halkevlerinin konumu giderek tartışma

²⁷⁶ Zeyrek, a.g.e., s.82.

²⁷⁷ Çeçen, a.g.e., s.135.

²⁷⁸ a.g.e., s.140.

yarattı.²⁷⁹ Ne yazık ki 1950 seçimlerinde iş başına gelen siyasi parti, bu çok yaygın eğitim / kültür kurumlarını, günün ve çok partili demokrasinin gereklerine göre yeniden düzenleyeceği yerde, kapatma yoluna gitmiştir.²⁸⁰

Sonunda Halkevleri, 8 Ağustos 1951 tarih ve 5830 sayılı yasa ile kapatıldı.²⁸¹ Bütün ülkede var olan Halkevleri, Halk Partisi binaları ile diğer mal varlığına devletçe el konuldu. Halkevi eşyaları yağma edildi, çöplüklere ve sokaklara atıldı. Halkevleri kitapları, kese kâğıtçılarına toptan verildi. Tüm yayınlar kamyonlara doldurularak alanlarda yakıldı.²⁸² Taşınır malların özellikle de kütüphane ve arşivlerdeki kitap, belge, fotoğraf vb. malzemenin korunmasına özen gösterilmedi. Bunun sonucunda da ülke, eğitim ve kültür yönünden olduğu kadar maddi değerler açısından da çok büyük kayıplara uğradı. 27 Mayıs 1960 hareketinden sonra Halkevlerini canlandırmak için yapılan girişimler desteksiz kaldığı için yeni kuruluşlar, eski etkinliklerini gösterememiştir.²⁸³

Sonuç olarak diyebiliriz ki, birçok alanda ve birçok konuda önderlik ederek ilkleri gerçekleştiren bu kurum, toplum üzerinde genelde çok olumlu etkiler yapmış başarılı bir kuruluştur. Kapatılmasıyla Türk toplumunu birleştirecek çimento ve tutkalı üreten bir birim yok edilmiştir. Yeni düzenin veya Atatürkçülerin kalelerinden ilki düşürülmüştür.²⁸⁴

2.2.5. Halkodaları

Halkevleri kadar önemli olan bir kuruluş daha vardır; o da Halkodalarıdır. Odanın açıldığı 1940'lı yıllarda Türkiye'nin 4/3'ünün yani çoğunluğunun köylerde olduğu ve köy sayısının 40 bin dolayında olduğu göz önüne alınırsa, bunların ne kadar önemli olduğu ortaya çıkacaktır. Ancak Halkodaları sürekli olarak Halkevlerinin

²⁷⁹ Arıkan, a.g.m., s.278.

²⁸⁰ Turan, (1996), a.g.e., s.87.

²⁸¹ Arıkan, a.g.m., s.279.

²⁸² Çeçen, a.g.e., ss.212-213.

²⁸³ Turan, (1996), a.g.e., s.87.

²⁸⁴ Zeyrek, a.g.e., s.139.

gölgesinde kalmıştır.²⁸⁵

Evler gibi Odalar da herkese açık olmasına karşın, yönetici olacaklar da CHP'ye üye veya devlet memuru olma koşulu aranmaktadır. Odaların evlerden ayrılan tek bir yönü vardır, o da çalışma kollarının olmamasıdır. Dolayısıyla her işin bir arada yürütülmesi söz konusu olmaktadır.²⁸⁶

Halkodalarının en iyi yanı parti denetimindeki okuma odalarıydı. Bu odaların insanları memleket meselelerinden haberdar ettiği gibi, gençlerin kötü alışkanlıklara kapılmasını önleyici bir özelliği de vardı. Ancak köylerin sayısına karşılık ihtiyaç duyulan Halkodalarının sayısı hiçbir zaman yeterli olmamış, fiziki koşullarının sağlanamamasından dolayı da Halkodaları kapanmıştır.²⁸⁷

²⁸⁵ a.g.e., s.32.

²⁸⁶ a.g.e., s.34.

²⁸⁷ a.g.e., ss.34-36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TARİH VE DİL ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

3.1. TÜRK TARİH KURUMU

Bilindiği gibi, II. Mahmut'tan önce Osmanlı Eğitiminin bir ayağı geleneksel eğitim, yani cami okulları ve medreseydi. Buralarda var olan tarihçilik söylenceye dayalı enbiya tarihiydi. Enderun Mektebinde ise devlet yöneticileri yetiştirildiği için, tarihin önemli bir yeri vardı. Ama bu tarihçilik Osmanlı merkezliydi. Beylikler, Selçuklular, Orta Asya Tarihi, Dünya Tarihi ile ilgilenilmiyordu. Müslümanlık dolayısıyla İslam tarihine ilgi duyuluyordu ama bu da peygamber öyküleri, peygamberin hayatı ve Hulefa-yı Raşidin dönemi ile sınırlıydı.²⁸⁸ Kısacası, Tanzimat'a kadar olan dönemde ümmet tarihi anlayışı vardı.²⁸⁹

Tanzimat'tan sonra başlayan batıya açılmayla birlikte bilimsel tarihçiliğe adım atıldığını görüyoruz. Dönemin büyük tarihçisi 12 ciltlik Tarih-i Cevdet'in yazarı Cevdet Paşa'ydı. Bununla birlikte Namık Kemal, Ahmet Vefik, Süleyman Paşa, Mustafa Nuri Paşa gibi adları da sayabiliriz.²⁹⁰

Tanzimat'la I. Meşrutiyet arası yıllarda, ümmet tarihine paralel olarak devlet tarihi anlayışı gelişmeye başlamıştır. I. Meşrutiyetten sonra da ülkede Ulus Tarihi Anlayışı gelişmiştir.²⁹¹

Bilimsel tarihçiliğe doğru ikinci adım Jön Türkler ve II. Meşrutiyet tarafından atıldı. Bu dönemde padişahların baskısı biraz azalınca başka konularda olduğu gibi bilimsel tarihçilikte de ilerlemeler oldu. II. Meşrutiyetin iki önemli tarihçileri olan Fuat Köprülü ve Yusuf Akçura, Atatürk döneminin de önemli adları oldular.²⁹²

3.1.1. Atatürk'ün Tarih Anlayışı

²⁸⁸ Alim Yanık, (2005), *Tarih, Tarihçilik, Tarih Yazımı*, (Haz.), Cilt III, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara: s.9.

²⁸⁹ Mehmet Kayıran, (1998), Atatürk Düşünce Işığında; Çağdaş Eğitim, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Yıl: Kasım 1998, C.XIV, Sayı: 42, s.805.

²⁹⁰ Yanık, a.g.e., s.9.

²⁹¹ Kayıran, a.g.m., ss.805-806.

²⁹² Yanık, a.g.e., s.9.

Atatürk'ün tarih anlayışında, devrindeki dünya tarihçilik anlayışı ile Osmanlı tarihçiliğinin etkileri olduğu görülmektedir. O, faydacı (öğretici, pragmatik) tarihçilik ve modern tarihçilik anlayışını savunmuştur. Mustafa Kemal, tarihi, geçmişteki olayları yer, zaman ve yapıcılarını belirterek ve kaynaklarına dayalı olarak, sebep-sonuç ilişkisi içinde inceleyen bir ilim olarak kabul eder. Tarihin hayal mahsulü olamayacağını, gerçekleri aynen aksettirdiğini söyler. Bilimsel ve tarafsız yaklaşımla yazılmasını ister. Atatürk “ Bilimsel Tarihçilik”ten yanadır.²⁹³

Küçük yaştan beri tarihi eser okuyan Atatürk, Türk Tarihi hakkında geniş bilgi sahibi olmuş, Türk Milleti’ni tanıdıkça, O’nun ne büyük hasletlere sahip yüce bir millet olduğunu anlamıştı.²⁹⁴ Yani Atatürk’ün tarihe olan ilgisi Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’nin kurulmasıyla başlamamıştır. Buna en güzel örnekte 1923’te İstanbul Darülfünunu, Edebiyat Fakültesi, Müderrisler Meclisi’nde Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya fahri müderrislik verilmesidir. Bu olay üzerine Atatürk “*Tarihçilerle çok konuşacağız*” diyerek ileride tarih alanında yapacağı inkılâplar hakkında da ipucu vermiştir. Bu söz öylesine söylenmiş bir söz olarak kalmamış, yedi yıl sonra uygulamaya geçilmiştir.²⁹⁵

“Tarih ve Dil İnkılâpları, hiç şüphesiz Atatürk’ün milli kültür alanındaki iki muazzam teşebbüsüdür. Tarihte Atatürk’ten evvel de, tarih yazmak ve dil düzeltmek teşebbüsünde bulunmuş devlet reisleri vardı. Fakat Atatürk’ü bunlardan ayıran en önemli özellik O’nun, onlar gibi yalnız kendi işlerinin ve zamanın tarihini yazmakla kalmayıp-ki “Nutuk”, bu vazifeyi mükemmel görür-bütün insanlığın tarihini ve kültürünü araştırmış ve yazdırtmıştır. Ve muazzam planını uygulamak için de 1930’da Ankara’da Türk Tarih Kurumu’nu tesis etti.”²⁹⁶

Atatürk’ün tarih çalışmalarında yer alan ve Türk Tarih Kurumu’nun ilk kurucusu olan Afet İnan gelişmeleri şu şekilde anlatmaktadır. “Atatürk’ün kurucusu

²⁹³ Sabri Hizmetli, (1999), Mustafa Kemal Atatürk’ün İslam Tarihi Anlayışı, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Yıl: Temmuz 1999, C.XV, Sayı: 44, s.457.

²⁹⁴ Sevcihan Özer, (1999), Atatürk ve Türk Tarihi, *Atatürk Araştırma Dergisi*, Yıl: Temmuz 1999, C.XV, Sayı: 44, s.761.

²⁹⁵ Şemsettin Günaltay, (1939), Atatürk’ün Tarihçiliği Fahri Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra, *Belleten Dergisi*, Yıl: Nisan 1939, C.III, Sayı: 10, ss.273-274.

²⁹⁶ Hasan Cemil Çambel, (1939), Atatürk ve Tarih, *Belleten Dergisi*, Yıl: Nisan 1939, C.III, Sayı: 10, ss.269-270.

olduğu ve çalışma planlarını kendisinin çizdiği Kurumumuzun doğuşu, Türk Ocakları'nın VI. Kurultayı'nda (1930) "Türk Tarihi Heyeti" adıyla başlar. Bu bakımdan ilk önce Atatürk'ün tarih ile ilgisine temas edeceğim. Atatürk, tarih ve özellikle Türk tarihine çok önem vermiştir. Bunu belirtmek için kendisinin askeri ve siyasi hayatında tarih bilgisinden ne suretle istifade ettiğini tespit gerekir. Kendi ifadesine göre, okul sınıflarındaki derslerinden itibaren tarih çalışmasını sevmiş ve hayatının her devresinde çeşitli kitaplar okuyarak Türk tarihinin meseleleriyle uğraşmıştır. Özellikle siyasi hayatının çeşitli safhalarında tarih bilgisinden en geniş anlamıyla faydalanmıştır. T.B.M.M.'de, halk toplantılarında tarihi konular en heyecanlı hitabelerini teşkil etmiştir. İnkılâp konusunda tarihten örnekler göstererek eskimiş müesseselerin yerine yeni kuruluşların lüzumunu inandırıcı yönleriyle açıklamıştır. Bu türlü belgelerin incelenmesi gösterir ki, bir devlet adamı tarih bilgisinden ne yolda istifade edebilmiştir."²⁹⁷

"Atatürk, 1928/1929 yıllarında İstanbul Üniversitesi'nde okutulan tarih notlarını inceliyor ve üzerinde işaretler yaptığını görüyordum. O sıralarda H.C.Wells'in "Cihan Tarihinin Umumi Hatları" kitabını dilimize çevirtmiş ve kitap halinde basılmıştır. Ben o tarihlerde İstanbul Fransız Kız Lisesi'nde öğrenciydim. Bir coğrafya kitabında Türklerin "Secondaire" yani ikinci derecede sayılan bir ırka mensup olduğu yazılı idi. Atatürk'e bu kitabı gösterdim. O sırada Prof. E.Pittard'ın "Irklar ve Tarih-Le races et d'Histoire, Paris, 1924" adlı kitabını almıştım. Oradaki bilgiler bu coğrafya kitabına uymuyordu. Bir de Türklerin medeniyet alanındaki eserlerine Fransız tarih kitaplarında hiç yer verilmemesi, hatta bazen 'Barbar' deyimini kullanılarak bir istilacı kavim olarak gösterilmesi dikkatimi çekiyor ve buna üzüliyordum. Atatürk, bu iki endişeli sorum karşısında "*Hayır, böyle olamaz. Bunların üzerinde meşgul olalım.*" Demekle kalmamış derhal yeni kitaplar getirterek bizzat çalışmaya ve etrafındakileri de çalıştırmaya başlamıştır. Çalışmalar devam ederken ben, Ankara Musiki Muallim Mektebi'nde tarih ve yurt bilgisi derslerini vermeye başlamıştım. 23 Nisan 1930'da Türk Ocaklarının VI. Kurultayı'na Aksaray delegesi olarak katıldığım zaman, isimlerini işitip eserlerini okuduğum şahıslarla karşılaşmıştım. Birçoğu yaşlı ve memleketimizde ilim, edebiyat ve diğer alanlarda tanınmış kimseler idi. Bir gün Kurultay'dan çıkınca

²⁹⁷ Afet İnan, (1971), Türk Tarih Kurumu 40 yaşında, *Belleten Dergisi*, Yıl: Ekim 1971, C.XXXV, Sayı: 140, s.519.

Orman Çiftliği'ndeki Marmara Köşkü'ne gittim. Atatürk, Kurultay'da ne konuşulduğunu sordu ve “*Sen bir faaliyet gösterecek misin?*” dedi. Cevabım şu olmuştu: Türk Ocakları'nda kadın üyelerin çoğalması ve kadın hakları için bu toplulukta da taraftar kazanmak. Çünkü 3 Nisan'da aynı salonda ilk konferansımı Kadın Hakları üzerinde vermiştim. Atatürk, bu fikrime müspet veya menfi bir cevap vermeden önce, benden Türk Ocakları'nın yasasını istedi. İkinci ve üçüncü maddelerini bana göstererek bunlardan ne anladığımı ve bunların gerçekleşmesi için Türk Ocakları'nda ne yapmak gerektiğini sorar. Söz konusu maddeler, Türk Ocağı'nın amaçlarına ve bu amaçlara varmak için neler yapacağına ilişkindir. Atatürk, “*Bunları tahlil edecek ve tatbikatını Kurultay'dan isteyeceksin*” dedi. İtiraf edeyim ki bu gibi işlerde henüz tecrübesizdim. Zamanın azlığını ve Kurultay'ın bitmek üzere olduğunu hatırlatarak, “Hiçbir şey söylememeyi tercih ederim.” demem üzerine Atatürk'ün kesin emriyle karşılaştım. “*Bu mesele üzerinde çalışacak ve Türk tarihinden bahsedeceksin*” dedi. Görev verilmişti ve kuşkusuz yapılacaktı. Vereceğim nutkun esaslarını kaleme aldıktan sonra Kurultayda bulunanlardan bazı kimseleri o akşam Atatürk Çankaya Köşkü'ne davet etti. Eski köşkün yemek salonu, Kurultayın bir komisyonu haline gelmişti. Nutkumu okudum, dinleyenler fikirlerini bildirdiler. Herkes uygun buldu. Kurultayda benden sonra aynı konuda söz söyleyecek olan Prof. Sadri Maksudi ve Dr. Reşit Galip Beyler görev aldılar. Teklif edilecek önerge de hazırlanmıştı.²⁹⁸

28 Nisan 1930'da Atatürk'ün de hazır bulunduğu Kurultay'ın dördüncü ve son toplantısında söz aldım ve nutku okudum. Konuşmamda iki esas üzerinde durmuştum.

1-Türk Ocakları Yasası'nın ikinci ve üçüncü maddelerinin açıklanması,

2-Yeni yayınlara göre medeniyetin menşesinde Türklerin yeri nedir ve ne olmalıdır?²⁹⁹

Kürsüden inerken de kırk imzalı önergeyi verdim. Kurultaya verilen önerge şöyleydi: “Türk tarih ve medeniyetini ilmi bir suretle tetkik etmek için hususi ve daimi bir heyetin teşkiline karar verilmesini ve bu heyetin azasını seçmek salahiyetinin Merkez Heyeti'ne bırakılmasını teklif ederiz.”³⁰⁰

²⁹⁸ a.g.m., ss.520-522.

²⁹⁹ a.g.m., s.522.

³⁰⁰ a.g.m., s.523.

Aynı günkü toplantıda yasa encümeninden gelen bir raporla yasaya 84. Madde olarak eklenen metin de şudur: “Merkez Heyeti, Türk tarih ve medeniyetini ilmi bir surette tetkik ve tettebbu eylemek vazifesiyle mükellef olmak üzere bir “Türk Tarih Heyeti” teşkil eder. Bu şekilde kurulan ve on altı üyeden oluşması kararlaştırılan Türk Tarih Heyeti, ilk toplantısını 4 Haziran 1930 tarihinde Türk Ocakları Merkez Heyeti Başkanı Hamdullah Suphi Başkanlığında yaparak yönetim kurulunu seçer. Yönetim Kurulunda:

Başkan: Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Mehmet Tevfik Bıyıklıoğlu; Başkan Vekili: Hukuk Fakültesi Siyasi Tarih Profesörü ve İstanbul Milletvekili Yusuf Akçura; Başkan Vekili: Çanakkale Milletvekili Samih Rıfat; Genel sekreter: Aydın Milletvekili Doktor Reşit Galip’tir.³⁰¹

Seçimlerin sona ermesinden sonra Reis Tevfik Bey, bir nutuk irat ederek demiştir ki;

“Efendiler;

Meşgul olacağımız mesele Milli Türk Tarihidir. Bir Milli Türk Tarihinin yazılması, tespiti lüzumu hakkında yüksek huzurunuzda söz söylemeyi fazla görürüm. Türk Milli Tarihi, dünya yeryüzündeki bütün diğer milletlerin tarihleriyle kıyas edilemeyecek kadar yalnız şanlı, şerefli tarih vakalarıyla değil, fakat aynı zamanda bugünkü beşeriyetin saadet ve refahını temim eden esaslı medeniyet vasıtalarını ilk olarak bulmuş, kullanmış ve neşri tamim etmiş olmakla temeyyüz etmiştir. Bu kadar feyizli ve şerefli bir tarihi ihmal etmek bilhassa, Cumhuriyet devrinde hakikaten büyük bir günah olurdu.

Aziz Efendilerim,

Yakın zamanlara kadar, şimdiki medeniyetimizin yegâne menbaı Yunanistan ve Roma bilinirdi. Hâlbuki bugün katiyen tahakkuk etmiştir ki Yunan Medeniyeti orijinal değildir. Yunan dediğimiz İyon Medeniyeti, kendisinden daha eski, Türk Medeniyetlerinin ancak nakilidir....”³⁰²

Türk Tarih Heyeti, Afet İnan’ın belirlemesine göre, ilk toplandığı 4 Haziran 1930’dan, Türk Ocakları’nın VII. Kurultayı’nda kapatılma kararını verdiği 29 Mart 1931 yılına kadar sekiz resmi toplantı yapmış, bu dönem içinde tarih konuları, Atatürk’ün de hazır bulunduğu toplantılarda görüşülüp tartışılmıştır.³⁰³

³⁰¹ a.g.m., s.523.

³⁰² Türk Tarih Heyeti, (1930), *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl: Haziran 1930, C.4-24, Sayı: 30/224, s.58.

³⁰³ Amiral Fahri Çoker (E.), (1983), *Türk Tarih Kurumu, Kuruluş Amacı ve Çalışmaları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: s.4.

1930 yılının sonlarına doğru heyet, daha önce okullar için fasiküller halinde bastırılan tarih notlarından da yararlanarak, Türk Tarihinin Ana Hatları adlı 606 sayfalık bir eseri bastırdı. On bir bölümden oluşan bu eser; evrenden, dünyanın meydana gelişinden, insanın ortaya çıkışından başlayarak Türk ırkını ve Türk tarihini en eski çağlardan Cumhuriyet’e kadar kısaca ele almakta idi. Yalnız yüz nüsha bastırılarak ilgili tarihçilerin ve aydınların eleştirisine sunulan bu eser, Türk tarihi hakkında yepyeni bir görüşü, bizim “Tarih Tezi” diye adlandırdığımız bir tezi ortaya atmıştı. Bu tez şöyle özetlenebilir “Tarihin en eski devirlerinden başlayarak Orta Asya’dan doğuya, batıya ve güneye, kuraklık ve ekonomik nedenlerle büyük göçler olmuştur. Bu göçmenler, brakisefal alpin tipte, Türkçe konuşan insanlardır. Bunlar gittikleri yerlere ileri bir uygarlığı da birlikte götürmüşlerdir.”³⁰⁴

Bu kalın cildin basılmasından bir yıl sonra 1931’de “Türk Tarihinin Ana Hatları-Medhal Kısım” başlığı ile yine İstanbul Devlet Matbaasında 87 sahifelik bir kitap 30.000 nüsha basılarak 15 kuruş fiyatla satışa çıkarılmıştır.³⁰⁵

Pek az sayıda basılarak ancak o yılların ilgililerine birer nüsha verilen eserin henüz yetersiz olduğu düşünülerek geniş ölçüde yayılması istenmemiş, fakat içindeki hâkim fikrin ise vakit kaybedilmeden tanınması uygun bulunmuştu. Bu ana fikir şu cümlelerle belirtilmişti: “Bu eserin gayesi, asırlarca pek haksız iftiralara uğratılmış, ilk medeniyetlerin kuruluşundaki hizmet ve emekleri inkar olunmuş Büyük Türk Milletine, tarihi hakikatlere dayanan şerefli mazisini hatırlatmaktadır..”. Bu satırların arkasına da Atatürk’e izafe edilen şu sözler eklenmişti. “Ey Türk Milleti! Sen yalnız kahramanlık ve cengâverlikte değil, fikirde ve medeniyette insanlığın şerefisin... Hafızasındaki binlerce ve binlerce yılın hatırasını taşıyan tarih, medeniyet safında layık olduğun mevkii sana parmağıyla gösteriyor. Oraya yürü ve yüksel! Bu, senin için hem bir hak, hem de vazifedir!”³⁰⁶

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, bu kitapla ilgili şunları yazmaktadır; “Atatürk’ün bu isteğinin gelip geçici olduğunu zanneden bir grup tarihçi kısa zamanda böyle bir tarih

³⁰⁴ Uluğ İğdemir, (1973), *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu*, T.T.K. Basımevi, Ankara: s.5.

³⁰⁵ Çoker, a.g.e., s.5.

³⁰⁶ Semavi Eyice, (1968), *Türk Tarihinin Ana Hatları*, *Belleten Dergisi*, Yıl: Ekim 1968, C.XXXII, Sayı: 128, ss.511-512.

kitabının yapılabileceğini düşünerek işe giriştiler. 600 sayfa tutan bir ciltlik Türk Tarihinin Ana Hatları kitabı hazırlanıp aynı sene basıldı. Atatürk, birçok yanlışlarla dolu bu eseri okudu ve beğenmedi. Atatürk bu ilk teşebbüsten sonra acele bir tarih yazmanın hatalı ve noksan olacağını ve birçok kitap ve vesikaya müracaat icap eylediğini ve ancak bu suretle ilmi şekilde bir Türk tarihi yazılabileceğini takdir eyledikten sonra, Türk Tarih yazımı, yeni bir yola girmiş oluyordu.” Türk Tarih Kurumu’nda bundan sonra herkes uzmanlık alanıyla ilgili çalışmıştır.³⁰⁷

Bu ilk adımı yenileri izledi ve kısa zamanda, uluslar arası bilim dünyasında yankılar yapan bu tarih tezini pek çok Türk ve yabancı bilim adamları benimsediler hatta savundular. Atatürk’ün dehası bu konuda da kendini göstermiş, Tarihin akışını değiştiren büyük asker bu kez tarih bilimine de yön vermişti.³⁰⁸

Afet İnan bu tezi şöyle izah etmektedir; “Türk brakisefal ırkı Anadolu’da ilk devlet kuran bir millettir. Bu ırkın kültür yurdu ilk zamanlarda, iklimi müsait olan Orta Asya’da idi. İklim tabii şartlar dâhilinde değişti. Taşı cilalamayı bulan, ziraat hayatına erişen madenlerden istifadeyi keşfeden bu halk kütlesi göç etmeye mecbur kaldı. Orta Asya’dan, şarka, cenuba, garpta Hazar Denizi’nin şimal ve cenubunda olmak üzere yayıldı. Gittikleri yerlere yerleştiler. Kültürlerini oralarda kurdular. Bazı mıntikalarda otokton oldular, bazılarında otokton olan diğer bir ırk ile karıştılar. Avrupa’da tesadüf ettikleri ırk tipi dolikosefal idi. Irak, Anadolu, Mısır, Ege Medeniyetlerinin ilk kurucuları Orta Asyalı brakisefal ırkın mümessilleridir. Biz bugünkü Türkler de onların çocuklarıyız. İşte Atatürk’ün tarih tezi, kısaca böyle hülase edilebilir.³⁰⁹

1930-1937 yılları arasında olgunlaştırılan “Türk Tarih Tezi”, o yıllar Türkiye’inde önemli bilimsel çalışmalara sahne oldu. 1932-1937 yıllarında toplanan Birinci ve İkinci Türk Tarih Kongreleri’nde bu tez, yabancı bilim adamlarının da iştiraki ile büyük ölçüde tartışılarak bazı gerçekler ortaya konmaya çalışıldı. Tarih içinde Türk

³⁰⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, (1939), Türk Tarihi Yazılırken Atatürk’ün Alaka ve Görüşlerine Dair Hatıralar, *Belleten Dergisi*, Yıl: Nisan 1939, C.III, Sayı: 10, Ankara: ss.349-350.

³⁰⁸ Perin, a.g.e., s.62.

³⁰⁹ Afet İnan, (1939), Atatürk ve Tarih Tezi, *Belleten Dergisi*, Yıl: Nisan 1939, C.III, Sayı:10, Ankara: ss.245-246.

Milleti'nin köklerini aramak, Türk Tarihinin gerçek seyrini ve gelişim yollarını göstermek bu tezin milli niteliğini oluşturuyordu.³¹⁰

Türk Tarih Tezi, Batıdaki dil ve tarih çalışmalarından esinlenerek oluşturulmuştu ve belirli nedenlere dayanıyor, belirgin amaçlara yönelik bulunuyordu. Bunları şu noktalarda toplayabiliriz.

- a- Tarih tezi ve çalışmaları, bağımsızlık çalışmalarının kültür alanında devamı niteliğindeydi. İslam kimliği içinde kaybolmuş Türk tarihinin bütünlüğünü ve Türk kimliğini ortaya çıkarmayı amaçlıyordu.
- b- Ümmetçi-ulusçu biçimindeki ikili anlayıştan vazgeçip ulusal anlayışta bir tarih görüşünü egemen kılıyordu.
- c- Türklerin uygarlıktan yoksun yalnızca asker bir toplum olduğu düşüncesini çürütmek için her yerde Türk uygarlığını aramak gerekliydi.
- d- Tarih çalışması, dil çalışması Türkçenin geçmişini, eski söz dağarcığını ortaya çıkarmak için de gerekliydi.³¹¹

Atatürk'ün tarih çalışmaları, Türk tarihinin doğru temeller üzerinde kurulmasını sağlamaya yöneliktir. *“Tarih zorlanmayı sevmeyen nazlı bir peridir, düşünceleri yeğler.”* diyen Atatürk, onun hayal ürünü olmayacağını belirtmiştir. Bu nedenle tarih yazıcılığında ana ilkeyi şöyle ifade etmiştir:

*“Tarih yazmak, tarih yapmak kadar önemlidir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen gerçek insanı şaşırtıcı bir durum alır.”*³¹²

Atatürk'ün tarih tezi, asla emperyalist bir düşünceden, şoven bir anlayıştan, insanlığa tarih, ırk ve dil bakımından tek menşe aramak gibi kaygılardan kaynaklanmamaktadır.³¹³

Tarihin siyasal bir yaklaşım ve ideolojik bir görüşte değil de gerçeklerin aydınlatılması amacıyla incelenmesi gerektiği görüşünde olan Atatürk, kurumun ilk yıllarında bu çalışmalara yön vermek, öncülük etmek için okul kitaplarındaki bazı

³¹⁰ Utkan Kocatürk, (1987), Atatürk'ün Tarih Tezi: Bir Uygarlık Beşiği Olarak Orta Asya, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Yıl: Temmuz 1987, C.III, Sayı: 9, s.503.

³¹¹ Turan, (1996), a.g.e., ss.94-95.

³¹² a.g.e., s.96.

³¹³ Kocatürk, a.g.m., s.506.

konuları kendisi yazmış ve Türk Tarih Tezi'nin tartışılmasını istemişti. Fakat sonraları araştırma ve yayınları uzmanlara bırakmıştır.³¹⁴

3.1.2. Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin Kuruluşu

Bütün bu ön çalışmalardan sonra Türk Ocakları'nın kapatılması akabinde 15 Nisan 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti bağımsız bir kurum haline getirilmiş, ileride 1935'te Türk Tarih Kurumu haline getirilecek bu cemiyete önemli görevler verilmiştir.³¹⁵

Kurumun ilk sekreterliğine Uluğ İğdemir tayin edilmiştir.³¹⁶ 12 maddeden oluşan Cemiyet Tüzüğü'nün birinci maddesinde "Türkiye Cumhuriyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'nin yüksek himayeleri altında ve Ankara şehrinde "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" adlı ilmi bir cemiyet kurulmuştur." Hükmü yer almakta, yapacağı çalışmalar ise 4. maddede aşağıdaki şekilde özetlenmekte idi.³¹⁷

"Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti maksadına ermek için aşağıdaki vasıtaları kullanır.

- a) Toplanıp ilmi müzakerelerde bulunmak,
- b) Türk Tarihinin membalarını araştırıp bastırmak,
- c) Türk Tarihini aydınlatmaya yarayacak vesika ve malzemeyi elde etmek için icap eden yerlere taharri ve keşif heyetleri göndermek,
- d) Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin mesaisinin semeresini her türlü yollarla neşre çalışmak."³¹⁸

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşundan sonra ki ilk işi liseler için dört ciltlik tarih kitaplarının hazırlanması olmuştur.³¹⁹ Her biri dörder yüz sayfalık³²⁰ bu dev

³¹⁴ Turan, (1996), a.g.e., s.96.

³¹⁵ Ayfer Özçelik, (1996), Atatürk ve Tarih Şuuru, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Yıl: Temmuz 1996, C.XII, Sayı: 35, s.605.

³¹⁶ İnan, (1971), a.g.m., s.524.

³¹⁷ Çoker, a.g.e., s.6.

³¹⁸ İnan, (1971), a.g.m., s.524.

³¹⁹ Çoker, a.g.e., s.6.

eser, Atatürk'ün çalışmaları sürekli izlemesiyle kısa bir zamanda tamamlanarak Milli Eğitim Bakanlığı'na bastırılmıştır.³²¹

Hazırlanan bu kitaplar, öğretmenlerce iyi karşılandı. Fakat tek bir sorun vardı o da liseler için hazırlanan bu kitapların ortaokul öğrencilerine ağır gelmesiydi. Bundan dolayı da iki yıl sonra Milli Eğitim Bakanlığı, ortaokullar için üç ciltlik küçük tarih kitapları ile ilkokullar için yeni kitaplar yazdırdı.³²²

3.1.3. I. Türk Tarih Kongresi

Yeni tarih görüşünün ve tarih öğretiminde tutulacak yolun öğretmenlere anlatılması için³²³ 2 Temmuz 1932'de Ankara Halkevi Tiyatro Salonunda I. Türk Tarih Kongresi toplandı.³²⁴

Atatürk'ün bu düzenlemeden elde etmek istediği bir diğer sonuçta üniversitenin tarih ile ilgili öğretim üyeleri ile lise ve ortaokul tarih öğretmenleri arasında yeni tarih anlayışı bakımından bir tartışma zemin sağlamak, varsa kuşkuları ortadan kaldırmaktır. Bu aşamada Türk Tarih Kurumunu bekleyen bir başka görev "Türk Tarihinin Ana Hatları" adlı kitabın son incelemesinin yapılması ve eldeki belgelere göre yeniden yazılmasıdır.³²⁵

Kongrede ayrıca daha önce bahsettiğimiz gibi Milli Eğitim Kurumlarının Kitapları esas alınmak suretiyle ortaokullar için üç ilkokullar için de iki ciltlik yeni tarih kitapları yazdırılmıştır.³²⁶

I. Türk Tarih Kongresinde, Türk uygarlık tarihi, Türk ırkının antropolojik yapısı ve özellikleri, Türk Dili ve Edebiyatı ile ilgili bildiriler sunulmuş, tartışmalar

³²⁰ İğdemir, a.g.e., s.8.

³²¹ Çoker, a.g.e., s.6.

³²² İğdemir, a.g.e., s.10.

³²³ a.g.e., s.11.

³²⁴ Durmuş Yalçın vd., (2004), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: s.196.

³²⁵ Çoker, a.g.e., s.6.

³²⁶ İğdemir, a.g.e., s.15.

yapılmıştır. Türk milletinin, uygarlığın ve insanlığın beşiği olan Orta Asya'dan çıkmış beyaz ve ari insanlar olduğu, dünya üzerindeki bütün uygarlıkların Türkler tarafından etkilenip geliştirildiği sonucuna varılmıştır. Kongrede ayrıca Anadolu uygarlığının kurucuları olan Etilerin ve Sümerlerin Türklerin atası oldukları, Türkçenin de bütün dillerin kökeni ve ana kaynağı olduğu vurgulanmıştır. Milli nitelikte yapılan bu toplantıda, birçok iddiaların gerçek dışı ve abartmalı olduğu biliniyordu. Ama esas amaç, manevi yönden Türk varlığını güçlendirmek ve gençliğe tarihi ve dili ile övünen bir kütle ruhunu vermektir.³²⁷

Tarih araştırmalarını ve yayınlarını devam ettirmek amacıyla başka kurumlar da meydana getirilmiştir. Mesela, "Eski Eserler ve Müzeler Dairesi" kazıları yönetmek; "Tercüme Bürosu" birçok dilden tarihi eserleri çevirmek ve "Kültür Bürosu" ise eski yazıdan yeni yazıya transkripsiyon yoluyla çevrilmiş başlıca Türk Tarihi kitaplarını yayınlamak için Milli Eğitim Bakanlığınca kurulmuştur.³²⁸ Bunlardan başka Türk Devrim Tarihini yeni nesillere aktarmak için 1934'te İstanbul Üniversitesi bünyesinde İnkılâp Tarihi Enstitüsü kuruldu. Ayrıca 1935'te İstanbul Üniversitesi'nde ve Ankara Hukuk Fakültesi'nde "Türk İnkılâp Tarihi" okutulmaya başlandı.³²⁹

Tarih ve Dil Kurumlarını, akademi yapmak konusundaki düşüncelerini gerçekleştirmek isteyen Atatürk, 14 Haziran 1935'te Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni kurdurmuştur.³³⁰ Başlangıçta Fakültenin Tarih-Coğrafya Fakültesi olması düşünülmüş, fakat Türk Tarihine kaynak olabilecek bütün dillerin de araştırılabilmesi için dilde eklenmiştir.³³¹ Fakültenin tarih alanında çalışmaları aynı zamanda Anadolu'nun da uygarlıkların beşiği olduğunu ortaya koymuş, tüm insanlık tarihini aydınlatmada önemli katkılar yapmıştır.³³²

Bu üstün katkılardan Atatürk, 1924'ten itibaren Meclis açış konuşmalarında şöyle bahsetmiştir.

³²⁷ Ergün, (1997), a.g.e., ss.156-157.

³²⁸ Yalçın vd., a.g.e., s.196.

³²⁹ Cebeci, a.g.e., s.175.

³³⁰ Yalçın vd., a.g.e., s.196.

³³¹ Özçelik, a.g.m., s.605.

³³² Ozankaya, a.g.e., s.453.

Kasım 1934

“Kültür işlerimiz üzerine, ulusça gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz, bu işlerin başında da Türk tarihini, doğru temelleri üstüne kurmak, öz Türk diline, değeri olan genişliği vermek için candan çalışmakta olduğumuzu söylemeliyim. Bu çalışmaların göz kamaştırıcı verimlere erişeceğine şimdiden inanabilirsiniz”.³³³

Kasım 1936

“Başlarında kıymetli Maarif Vekilimiz bulunan Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu’nun her gün yeni hakikat ufukları açan, ciddi ve devamlı mesaisini takdirle yâd etmek isterim. Bu iki ulusal kurumun, tarihimizin ve dilimizin, karanlıklar içinde unutulmuş derinliklerini, dünya kültüründeki analıklarını, reddolunamaz ilmi belgelerle ortaya koydukça, yalnız Türk Milleti için değil ve fakat bütün ilim alemi için dikkat ve intibahı çeken, kutsal bir vazife yapmakta olduklarını emniyetle söyleyebilirim. Tarih Kurumu’nun Alacahöyük’te yaptığı kazılar neticesinde, meydana çıkardığı, beş bin beş yüz senelik maddi Türk Tarih belgeleri, cihan kültür tarihini yeni baştan tetkik ve tamik ettirecek mahiyettedir. Birçok Avrupalı âlimlerin iştirakiyle toplanan, son Dil Kurultayı’nın ışıklı neticelerini bizzat görmüş olmakla çok mutluyum. Bu ulusal kurumların az zaman içinde, ulusal akademiler halini almasını temenni ederim. Bunun için çalışkan tarih ve dil âlimlerimizin, dünya ilim alemince tanınacak, orijinal eserlerini görmekle bahtiyar olmamızı dilerim.”³³⁴

Kasım 1937

“Türk Tarih ve Dil Kurumları’nın, Türk milli varlığını aydınlatan çok kıymetli ve önemli birer ilim kurumu mahiyetini aldığını görmek, hepimizi sevindirici bir hadisedir.

Tarih Kurumu; yaptığı kongre, kurduğu sergi, yurt içindeki hafırler, ortaya çıkardığı eserlerle, şimdiden bütün ilim dünyasına kültürel vazifesini ifaya başlamış bulunuyor.”³³⁵

Kasım 1938

“Türk Tarih ve Dil Kurumları’nın çalışmaları takdire layık kıymet ve mahiyet arz etmektedir. Tarih tezimizi reddedilmez delil ve vesikalarla ilim dünyasına tanıtan Tarih Kurumu memleketin muhtelif yerlerinde yeniden kazılar yaptırmış ve beynelmilel toplantılara muvaffakiyetle iştirak ederek yaptığı tebliğlerle ecnebi uzmanların alaka ve takdirlerini kazanmıştır.”³³⁶

³³³ “Reisi Cumhur Gazi Hazretleri’nin Nutukları”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 4, C.25, T.B.M.M. Basımevi, 1935, Anadolu Üniv. Yer No: 1935 J25.T88, s.4.

³³⁴ A.S.D. I-III, C.I, ss.405-406.

³³⁵ a.g.e., s.420.

³³⁶ a.g.e., s.429.

3.1.4. Türk Tarih Kurumunun Amacı ve Bu Amaca Göre Yapılan Çalışmalar

Türk Tarih Kurumu'nun amacı tüzüğünün 4. ve 5. Maddelerinde şöyle belirtilmiştir.

“Madde 4- Kurumun amacı Türk tarihi ile Türkiye tarihini ve bunlarla ilgili konuları incelemek ve elde edilen sonuçları her türlü yollarla yaymaktır. Kurum bu amacına erişmek için aşağıdaki yolda çalışır:

- a) Türk ve Türkiye tarihi kaynaklarını araştırır ve inceler; bunları ve bunlarla ilgili bilimsel değerde monografileri, çeşitli eserleri ve dergileri yayımlar.
- b) Türk ve Türkiye tarihine dair kaynakları ve tetkikleri Türkçeye çevirir ve yayımlar.
- c) Yeni buluşları ve bilimsel konuları tartışmak üzere toplantılar yapar ve kongreler düzenler.
- d) Türk ve Türkiye Tarihini aydınlatmaya yarayacak belge ve malzemeyi elde etmek için gereken yerlere inceleme, kazı ve bunlarla ilgili araştırma yapmak üzere gereken kişileri tek olarak veya heyet halinde gönderir.”

“Madde 5- Kurum, Dernekler Kanunu'nun 6., 10., 11., 24. maddeleri hükümlerine uymak kaydı ile yurt içinde ve yurt dışında yabancı bilim kurumları ile araştırma ve yayın konusunda işbirliği yapabilir. Kurum yerli ve yabancı bilimsel kuruluşlara üye olabilir. Bunlara temsilci gönderebilir ve kongrelere katılabilir...”³³⁷

Türk Tarih Kurumu tüzüğünün 4. ve 5. Maddelerinde saptanan amaçlara uygun olarak çalışmalarını sürdürmüş ve kurucusunun istediği gibi, Batı ülkelerinde bile benzeri az bulunan modern binası da, en son sistem makinelerle donatılmış matbaası da, kültür yaşamımıza büyük katkılarda bulunmuş ve bulunmaktadır. Asıl üyelere başka kurulun çoğu yabancı olan onur ve muhabir üyeleri de vardır. Türk Tarih Kurumu, bir genel müdür ve yardımcılar tarafından yönetilir. Kurumun çalışmalarını kısaca şöyle özetleyebiliriz:³³⁸

3.1.4.1. Türk Tarihi Kaynaklarının Araştırılması, İncelenmesi ve Yayımlanması

³³⁷ İğdemir, a.g.e., s.37.

³³⁸ Perin, a.g.e., ss.70-71

Bu bölüm, Türk Tarih Kurumu çalışmalarının en önemli bölümlerinden biridir. Kurum 1931’den bu zamana kadar bu alanda gerçekten büyük çaba göstermiş ve bilim dünyasının takdirini kazanan çok sayıda yapıtlar yayımlamıştır.³³⁹ Bu bölüme giren yapıtlar yayın dizelerinden:

- 1- Tıpkıbasımlar: Piri Reis’in haritası (1935) ve Kitab-ı Bahriye’si.
- 2- Türk Tarihinin Kaynakları: Cevdet Paşa Tarihi, Ziya Gökalp’in Tüm Yapıtları, Kutadgu Biliğ Çevirisi, Namık Kemal’in Özel Mektupları.
- 3- Türk Tarihinin Kaynaklarının Eleştirili Baskıları: Örnek; Mehmet Neşri’nin Kitab-ı Cihannüma’ya ait incelemesi.
- 4- Türk Tarihi Üzerine Yapılan Araştırmaların Çevirileri: Bernard Lewis’in Modern Türkiye’nin Doğuşu.
- 5- Arkeolojik Kazı Raporları ve Bunlarla İlgili Araştırmalar: Örnek; Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu’nun Etiyokuşu Kazısı üzerine yapıtı.
- 6- Sanat Tarihi ve Arkeolojik Monografiler Dizisi: Örnek; Tahsin Öz’ün İstanbul Camileri vb., Aziz Ogan’ın Kariye Camii.
- 7- Monografiler ve Molanjlar Dizisi: Örnek; İbn-i Sina’nın Kişiliği ve Yapıtı.³⁴⁰

3.1.4.2. Türkiye Tarihinin Araştırılması

Atatürk “Türkler Anadolu’nun en eski yerli halkıdır” derdi. Atatürk’ün bu haklı sezgisi yapılan kazılar ve araştırmalarla doğrulanmıştır. Türk Tarih Kurumu Atatürk’ün bu görüşünü benimsediği için, bugünkü Türk topraklarının üstündeki ve altındaki kalıntıları incelemeyi görev saymış ve amaç maddesindeki “Türkiye Tarihi Kaynaklarını araştırır” buyruğuna uyarak bu alanda da çalışmalarını sürdürmüştü. Bu araştırmalar yayınların:

V. Kazı raporları ve bunlarla ilgili araştırmalar,

VIII. Türk tarihinin ana hatları için hazırlanan monografiler adlı dizilerinde yer almaktadır.³⁴¹

³³⁹ İğdemir, a.g.e., s.37.

³⁴⁰ Perin, a.g.e., ss.71-73.

³⁴¹ İğdemir, ss.38-39.

3.1.4.3. Çeşitli Monografiler

Türk Tarih Kurumu, gerek üyelerinin, gerekse Türk ve Türkiye Tarihi üzerinde çalışan bilim adamlarının hazırlayacakları monografilere yayımlamayı amaçları arasına almıştır. Bu bölümde kurum çalışmalarında önemli bir yer alır.³⁴²

3.1.4.4. Dergiler

Tarih Kurumu'nun bu dönemki çalışmaları içinde önemli bir olay da, Türk Tarih Bilimi'nin sesini duyuracak, Türk araştırmacılarının çalışmalarını dünyaya tanıttak bir yayın organına kavuşmasıdır.³⁴³ Türk Tarih Kurumu'nun neşir vasıtası olan bu mecmuanın tarihi adı bizzat Atatürk tarafından konulmuştur.³⁴⁴ Belleten, 1937 Ocak ayından itibaren üç ayda bir sayı olarak yayın hayatına girmiş ve bugüne kadar hiç aksamadan devam etmiştir.³⁴⁵

Türk Tarih Kurumu bundan başka, Türk arşivlerindeki belgelerden bir tek konuyu aydınlatanları olduğu gibi, araştırmacılara sunmak amacıyla 1 Ocak 1964'den başlamak üzere altı ayda bir Belgeler adlı yeni bir dergi daha yayımlamaya başlamıştır. Fakat düzenli çıkmamıştır.³⁴⁶

3.1.4.5. Türk ve Türkiye Tarihine Dair Kaynak ve İncelemelerin Türkçeye Çevrilmesi.

Türk ve Türkiye Tarihinin kaynakları çeşitli dillerde yazılmıştır. Bunların bir bölümü ölü dillerde, bir bölümü de yaşayan dillerdedir. Atatürk Türk tarihinin ikinci el yayınlardan değil, kendi uzmanlarımızca ana kaynaklardan araştırılmasını istemiştir. Türk Tarih Kurumu, kurulduğu günden beri Türk ve Türkiye tarihinin ana kaynaklarını dilimize çevirtmeyi amaç edinmiştir. Yayınların:

³⁴² a.g.e., s.39.

³⁴³ Çoker, a.g.e., s.8.

³⁴⁴ Uluğ İğdemir, (1939), Atatürk ve Belleten, *Belleten Dergisi*, Yıl: Nisan 1939, C.III, Sayı: 10, Ankara, s.356.

³⁴⁵ İğdemir, a.g.e., s.40.

³⁴⁶ a.g.e, ss.40-41.

II. Türk Tarihinin Kaynakları,

IV. Türk Tarihine Dair Araştırmaların Tercümeleri adlı dizileri bu çeşit çevirileri içine almaktadır.³⁴⁷

3.1.4.6. Kongreler

Tüzüğün 4. Maddesinin “c” bölümü, kurumun yeni buluşları bilim dünyasına sunmak amacıyla kongreler düzenlemesini emreder.³⁴⁸

Kurum, 2 Temmuzda topladığı I. Türk Tarih Kongresinden sonra 20-25 Eylül 1937 tarihleri arasında İstanbul Dolmabahçe Sarayı’nda II. Türk Tarih Kongresi’ni düzenledi.³⁴⁹

İlk kongre milli nitelikte olmasına karşın ikinci kongre milletler arası nitelikte idi.³⁵⁰ Toplanan bu kongreye Almanya, Amerika, Avusturya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Fransa, İngiltere, İsveç, İsviçre, Macaristan, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan’dan dünyaca ünlü bilim adamları katılmıştır.³⁵¹

İkinci Türk Tarih Kongresi gerek bu niteliği gerekse kongre dolayısıyla düzenlenen anlamlı sergisiyle önem kazandı. Kurultay için gelen ecnebi âlimler ile diğer davetliler Atatürk ile birlikte sergi’nin Taş Devrine ayrılmış olan A; Milattan evvel Türkistan, İran, Sümer, Anadolu ve Mısır’a mahsus B; Milattan evvel ikinci bin yılda Eti ve Asur Ticaret Kolonileri’ne ayrılan C; bölümleri ve bunu mütakip Cumhuriyet Devrine kadar olan diğer kısımlarını sırasıyla gezdiler.³⁵²

Üçüncü Tarih Kongresi; 15-20 Kasım 1943 tarihlerinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün Koruyucu Başkanlığında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde toplanmış, Kongre Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel tarafından açılarak, çalışmalarını

³⁴⁷ a.g.e, s.41.

³⁴⁸ a.g.e, s.41.

³⁴⁹ a.g.e., s.41.

³⁵⁰ Ergün, (1997), a.g.e., s.158.

³⁵¹ Çoker, a.g.e., s.8.

³⁵² Tarih Sergisi de Açıldı, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Eylül 1937 Salı, 14. Yıl, Sayı: 4798, s.1. Bknz. EK-3.

sürdürmüştür. Kongrenin büyük özelliği, Cumhuriyet devrinin yetiştirdiği genç bilim adamlarının orijinal bildirilerle ve geniş ölçüde kongreye katılmış olmalarıdır.³⁵³

Türk Tarih Kurumu bundan sonra,

10-14 Kasım 1948’de IV.

12-17 Nisan 1956 da V.

20-26 Ekim 1961 de VI.

25-29 Eylül 1970 de VII. Türk Tarih Kongreleri düzenledi. Kurum, Kongreler dışında kurulduğu günden beri gerek üyeleri ile, gerekse üyeleri dışındaki bilim adamları ile çeşitli bilimsel toplantılar yapmış ve Türk tarihinin konularını, sorunlarını tartışmıştır.³⁵⁴

3.1.4.7. Kazılar

Amaç maddesinin “d” bölümü şöyledir; “Türk ve Türkiye tarihini aydınlatmaya yarayacak belge ve malzemeyi elde etmek için gereken yerlere inceleme, kazı ve bunlarla ilgili araştırma yapmak üzere gereken kişileri tek olarak veya heyet halinde gönderir”. Türk Tarih Kurumu bu maddeye uyarak ilk yıllardan beri arkeolojik kazılara ilgi göstermiştir. Kurumun kendi parası ve kendi elemanları ile başladığı ilk kazı Alacahöyük Kazısı ikincisi, Kayseri yakınlarındaki Kültepe kazısıdır. Kurum ayrıca Antalya, İzmir, Trakya, Erzincan ve Van bölgelerinde de kazı yapmıştır. Bu kazı ve araştırmaların bilimsel sonuçlarını “Kazı Raporları ve bunlarla ilgili araştırmalar” adını taşıyan V. Dizi içinde yayımlamıştır.³⁵⁵

Kazılardan çıkarılan eserler bugün Ankara, İstanbul, İzmir, Kayseri, Konya, Antalya ve Van müzelerinin en zengin koleksiyonlarını meydana getirmiştir.³⁵⁶

3.1.4.8. Arşiv Araştırmaları

³⁵³ Çoker, a.g.e. s.19.

³⁵⁴ İğdemir, (1973), a.g.e., s.45.

³⁵⁵ a.g.e., s.46.

³⁵⁶ a.g.e., s.47.

Türk Tarih Kurumu, kurulduğu günden beri arşivlerimizle yakından ilgilenmiş, Osmanlı Devleti arşivlerinin modern bir binada toplanması ve bilimsel metotlara göre sınıflandırılması için teşebbüse geçmiştir. Büyük Macar bilgini Fekete'nin Türkiye'ye gelmesini sağlamış, biri Ord.Prof.İsmail Hakkı Uzunçarşılı' nın başkanlığında, ötekisi Ord.Prof.Ömer Lütfi Barkan'ın başkanlığında ki iki kurul, arşivimizde incelemeler yapmışlardır.³⁵⁷

3.1.4.9. Türk-İslam Devri Yazıtlarının Derlenmesi

T.T.K'nın 1940 yılı Genel Kurulu'nda Türk-İslam devri yazıtlarının derlenmesi işinin bir örgüte bağlanmasına karar verilmiş ve Ord.Prof. Mükrimin Halil Yinanç'ın başkanlığında "Türk-İslam Devri Kitabeleri Derleme Heyeti" adı altında bir örgüt kurulmuştur.³⁵⁸

3.1.4.10. Etnografya ve Folklor Araştırması

Geçmişteki ve bugünkü Türk Kültürü bir bütün olduğu için Kurum, tarihsel araştırmalar yanında etnografya ve folklor araştırmalarına da önem vermiştir. Arkeolojinin ortaya koyduğu birçok sorunlar bugün ancak etnografyanın ve etnolojinin yardımı ile çözülebilmektedir. Teknik araçların hızla yayıldığı bu devirde ulusların birbirine etkisi de artmakta, böylece eski töre ve gelenekler ortadan kalmaktadır. Bu durum karşısında Türklüğün maddi ve manevi kültür kalıntılarına vakit geçirmeden toplamak gerekmektedir. Türk Tarih Kurumu bu zorunluluğu göz önüne alarak halkla yakından ilişkileri olan kazı kurullarına bu ödevi de vermiştir. Bu alanda ilk eser Dr. Hamit Koşay'ın Desinatör Osman Yalçın'la birlikte Türkçe ve Almanca olarak hazırladığı "Anadolu'nun Etnografya ve Folkloruna Dair Malzeme I. Alacahöyük" adlı eser 1951 de yayımlanmıştı.³⁵⁹

3.1.4.11. Katıldığı Uluslararası Kongreler

³⁵⁷ a.g.e., s.47.

³⁵⁸ a.g.e., ss.47-48.

³⁵⁹ a.g.e., ss.48-49.

Türk Tarih Kurumu 1932' den bu yana pek çok konferansa ve sempozyuma orijinal nitelikte bilimsel bildirilerle katılmışlardır.³⁶⁰

3.1.4.12. Üyesi Bulunduğu Uluslararası Bilim Kurumları

Türk Tarih Kurumu, merkezi Paris de olan Uluslararası Tarihsel Bilimler Kongresi'ne, merkezi Bükreş'te bulunan Uluslararası Güneydoğu Avrupa Araştırma Kurumu'na, Fransa Başbakanlığına bağlı Uluslararası II. Dünya Savaşı Komitesi'ne ve merkezi Bükreş'te bulunan Uluslararası Akademiler Birliği'ne üyedir.³⁶¹

3.1.4.13. Yayın Değişimi Yaptığı Bilim Kurumları

Kurum, birçok yabancı üniversite, akademi, bilim kurumu ve bilim adamı ile kitap değişimi yapmaktadır. Bu işlem Türk Tarih Kurumunun kitaplığına birçok yapıt ve makaleler kazandırmaktadır.³⁶²

3.1.4.14. Kitaplık

Türk Tarih Kurumunun başardığı büyük işlerden birisi de sistemli bir uzmanlık kitaplığı kurmuş olmasıdır. Kurumun kitaplığı tarih ve arkeoloji alanında Türkiye'nin en büyük ve en sistemli kitaplığıdır.³⁶³

3.1.4.15. Arşivler

Kurum gerek satın alma, gerekse bağış yoluyla pek değerli arşivleri kitaplığına mal etmiştir. Satın alınan arşivler Namık Kemal, Ziya Gökalp, Kazım Orbay arşivleridir. Bağışlanan arşivler ise Halil Edhem Eldem, Mehmet Emin Yurdakul, Osman Ferit Sağlam, Süheyl Ünver, Cemal Paşa, Ali Galip Pekel, Zeki Oral, Haluk Cemil Tanju ve Enver Paşa Arşivleridir.³⁶⁴

³⁶⁰ a.g.e., s.49.

³⁶¹ a.g.e., ss.49-50.

³⁶² a.g.e., s.50.

³⁶³ a.g.e., ss.50-51.

³⁶⁴ a.g.e., s.51.

3.1.4.16. Atatürk ve Yeni Türkiye Araştırma Merkezi

Atatürk ve devrimleri üzerinde yapılacak araştırmaları örgütlemek, çıkacak eserlerin yayımını sağlamak, bibliyografik bilgileri, kitapları, belgeleri tasnif etmek amacıyla kurulmuştur.³⁶⁵

3.1.4.17. Basım Evi

Türk Tarih Kurumu, 1942 yılına kadar eserlerini İstanbul'da Milli Eğitim Basımevi'nde bastırmakta idi. II. Dünya Savaşı sırasında Milli Eğitim Basımevi'nin çok yoğun olması, kitapların baskılarını geciktirmekteydi. Bunun üzerine Kurum, Ankara'da 1942 Temmuz'unda küçük bir basımevi kurmuştu. Her yıl biraz daha gelişen Türk Tarih Kurumu Basımevi, bugün ülkemizin en büyük ve en iyi basımevlerinden biri haline gelmiş ve Türkiye'mizde ilk defa bilgisayarla çalışan bir basımevi olma özelliğine erişmiştir.³⁶⁶

3.1.4.18. Türk Tarihinin Büyük Olaylarının ve Türk Büyüklerinin Anılması

Kurumun çalışmaları arasında önemli bir konuda, Türk Tarihinin büyük olaylarının ve Türk büyüklerinin anılmasıdır. Büyük Türk bilgini ve filozofu İbni Sina'nın 900. Ölüm yıl dönümü, Büyük Türk şairi ve dilcisi Ali Şir Nevai'nin doğumunun 500.yıl dönümü, Tanzimatın 125. Yıl dönümü vb. dolayısıyla anma törenleri düzenlendiği gibi konferans ve seminerler tertiplenmiş, kitaplar yayınlanmıştır.³⁶⁷

3.1.4.19. Sergiler

Kurum, kongreleri sırasında ve belirli günlerde öğretici nitelikte sergiler düzenlemeyi de çalışmaları arasına katmıştır. Bunlardan ilki, yukarıda belirtildiği gibi,

³⁶⁵ a.g.e., s.51.

³⁶⁶ a.g.e., s.52.

³⁶⁷ Çoker, a.g.e., s.11.

II. Türk Tarih Kongresi dolayısıyla İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nın Muayede Salonunda açılan büyük sergidir. İkincisi ise III. Tarih Kongresi'nde Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin alt katındaki müze salonunda açılan sergidir.³⁶⁸

3.1.4.20. Kurum Binası

Türk Tarih Kurumu, kuruluşundan itibaren çalışmalarını, halen Devlet Resim ve Heykel Müzesi olan eski Türk Ocağı-Halkevi binasında sürdürmekte iken 1940 yılı sonlarında D.T.C.F.'de ayrılan bir kısma geçmiştir. Ancak, her gün zenginleşen kitaplığı ve artan üyeleri ile bu yer yetersiz kaldığından gerek kurum gerekse basımevi için özel binalar inşa edilmek üzere 1949 yılında arsa satın alınmıştır. Kurum binasının temeli 1963 de atılmış, 12 Kasım 1967 de hizmete açılmıştır.³⁶⁹

3.1.5. Atatürk'ün Ölümünden Sonraki Dönem

Atatürk'ün ölümünden sonra da Türk Tarih Kurumu çalışmalarına devam etmiştir. Kurum Başkanı Hasan Cemil Çambel Atatürk'ün aziz hatırasına tahsis edilen 17/XI/1938 tarihli matem toplantısında şunları söylemiştir:

“Bizler, Türk tarihinin ve beşer tarihinin hakikat arayan fikir işçileri, şimdi burada, Büyük Üstadımızın huzurundayız; Türklüğe ve bütün insanlığa büyük yolu gösteren dünya üstadının huzurundayız. Bizler, Türk Tarih Kurumu'nun imanlı ve feragatli azaları, şimdi burada vicdanlarımızı müebbeden murakabe edecek o büyük ruhun huzurundayız.”³⁷⁰

O her yaptığı büyük işe devam, hayatiyet ve beka temin etmek için, onu derhal esaslı bir teşkilata, sağlam bir müesseseye bağlar, bütçesini temin eder ve manevi kuvvet olarak, buna, kendi büyük nefesini, dinamik ruhunu ve kırılmaz enerjisini telkin ederdi. En derin inkılâpları arasında yarattığı tarih hareketini de böyle bir teşkilatla, bu müessese ile donattı ve buna bütün o manevi kuvvetini verdi. Fakat Türk Tarih Kurumu,

³⁶⁸ İğdemir, (1973), a.g.e., s.55.

³⁶⁹ Çoker, a.g.e, ss.11-12.

³⁷⁰ Hasan Cemil Çambel, (1939), Türk Tarih Kurumu büyük kurucusu Atatürk'ün aziz hatırasına tahsis ettiği 17/XI/1938 tarihli matem toplantısında Kurum Reisi Hasan Cemil Çambel tarafından söylenen hitabe, *Belleten Dergisi*, C.III, Sayı: 9, s.1.

bu şerefli ve çetin vazifeyi ondan alırken, aynı zamanda, vazifenin ağır mesuliyetini de birlikte yükledi.³⁷¹

İsmet İnönü de, Koruyucu Başkanlığını kabul ettiği Türk Tarih Kurumuna ilgi ve alakasını hiç esirgememiş, bunu da "Sevgili ebedi Atatürk!

Tarih Kurumundan beklediğin maksatları, biz ve bizden sonra gelecekler, aşk ile takip edeceğiz." diyerek belirtmiştir.³⁷²

Atatürk Cumhuriyet devrimizde tarihçiliği, milliyetçilik prensibinin temeli olarak kabul etmiştir. Bunun için de T.T.K. ona bu yönde görevler vererek amacını çizmiştir. Böylece eski, kısır, dar tarih anlayışı ortadan kaldırılmış, yepyeni bir zihniyet ve anlayışla Türk Tarihinin medeniyet eserleri ile meydana çıkarılması ön görülmüştür. Türk ve Türkiye Tarihi bu temelde yükseldikçe ve medeniyet örnekleri zenginleştikçe Türk Milliyetçiliğine kaynak ve kuvvet olmuştur.³⁷³

Türk Tarih Kurumu ve Türk Tarih Tezi ile Türk çocuğunun " atalarını tanıdıkça, daha büyük işler yapmak için kendinde güç" bulması, Türklerin kurdukları devletleri ve "büyük ve kapsamlı uygarlıkları Türklüğe ve dünyaya" bildirmeleri, tarihçilerimizin belgeler üzerinde yapacakları çalışmalarda "kendi inisiyatiflerini ve milli süzgeci" kullanmaları, kısaca Türk olmaktan kıvanç duyma bilinci verilmeye çalışılmıştır.³⁷⁴

Sonuç olarak; bugün Türk tarihçiliği belirli bir düzeye ulaşabilmişse, bunu önemli ölçüde Atatürk zamanın da ki tarih hamlesine borçluyuz.³⁷⁵

3.2. TÜRK DİL KURUMU

³⁷¹ a.g.e., ss.1-2.

³⁷² İsmet İnönü, (1939), Atatürk'ün Aziz Hatırasına, *Belleten Dergisi*, Yıl: Nisan 1939, C.III, Sayı: 10, s.164.

³⁷³ Afet İnan, (1991), *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, 3. Baskı, T.T.K. Basımevi, Ankara: s.195.

³⁷⁴ Kayıran, a.g.m., s.808.

³⁷⁵ Sina Akşin, (2001), *Ana Çizgileri ile Türkiye'nin Yakın Tarihi (1789-1980)*, 4.Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara: s.193.

Organik bir varlık olan dil³⁷⁶, toplumun zaman içerisindeki yaşantılarının izlerini biriktirir ve geleceğe taşır. Örneğin kültürün bir sonraki kuşağa aktarılmasının aracı dildir.³⁷⁷

Günümüzden 1281 yıl önce, yani M.S.735 tarihinde Türk dilinin, Türk edebiyatının ve Türk tarihinin Türkler tarafından yazılan ilk yazılı belgelerinden olan Orhun Yazıtları'nda³⁷⁸ kullanılan dilin işlevliği, akıcılığı, dildeki soyut kavramlar için kullanılan sözlerin özellikleri ve kimi ölü dillerdeki söz benzerliği göz önüne alındığında Türkçenin 4-5 bin yıllık bir konuşma dili tarihine sahip olduğu anlaşılmaktadır.³⁷⁹

İslamiyet'i kabul ettikten sonra Arapça ve Farsça kaide ve kelimeler yazı dilimize girmiştir. Hatta Selçuklularda olduğu gibi Farsça resmi dil olarak dahi kullanılmıştır. İlim ve edebiyat metinleri de Türkler tarafından Arapça ve Farsça olarak yazılmıştır.³⁸⁰

Bu gidişten memnun olmayan bazı şuurlu devlet adamları ile bazı şair, yazar ve bilim adamları, dil ile milli his, dil ile milli kimlik arasındaki bağı çok iyi fark ettikleri için Türkçeye sahip çıkmış ve Türkçenin gerçek manada bir bilim ve edebiyat dili olduğunu savunmuşlardır. Türkçenin Arap ve Acem dilleri kadar zengin ve güzel bir dil olduğunu söyleyenlerin başında Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lügati't-Türk adlı eseri gelir.³⁸¹

Moğol baskısı sonucu, Anadolu Selçuklu Devleti yıkılınca yerine kurulan Anadolu Beyleri, Arap ve Acem kültürüne fazla itibar etmediler. Ulusal geleneklerine değer vermeye başladılar. Arapça ve Farsçayı da bilmedikleri için edebi ve dini ürünlerin Türk diline çevrilmesinde büyük rol oynadılar. Bu bakımdan Anadolu

³⁷⁶ Yalçın vd., a.g.e., s.196.

³⁷⁷ Cebeci, a.g.e., s.171.

³⁷⁸ Ahmet Buran, (1997), Atatürk ve Türk Dili, *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl: Ağustos 1997, C.17 (50), Sayı: 120 (480), s.29.

³⁷⁹ Şükrü Haluk Akalın, (2002), Atatürk Döneminde Türkçe ve Türk Dil Kurumu, *Türk Dili Dergisi*, Yıl: Temmuz 2002, C.LXXXIV, Sayı: 607, s.1.

³⁸⁰ İnan, (1991), a.g.e., s.189.

³⁸¹ Buran, a.g.m., ss.29-30.

Beylikler devrini, Türk dili tarihinde bir dönüm noktası, dil ve kültürümüzde bir uyanış devri sayabiliriz.³⁸²

Karamanoğlu Mehmet Bey'in "Şimden girü divanda, dergâhta, barigahta, mecliste ve meydanda Türkçeden başka dil kullanılmayacaktır." şeklindeki fermanı, aslında Türkçenin yok olmasına duyulan tepkinin bir ifadesidir.³⁸³

Daha sonra Anadolu sahasında Aydınlı Visali, Tatavlalı Mahremi ve Edirneli Nazi tarafından temsil edilen Türki-i Basit cereyanını görüyoruz. Bu kişiler sade açık ve anlaşılır Türkçe ile şiirler yazmış, Türkçeyi savunmaya devam etmişlerdir.³⁸⁴

Bu ortamda kurulan Osmanlı Devleti'nde üç alanda geçerli dil olarak Türkçenin kullanılması resmi dil sorunun belirli ölçüde gidermiştir.³⁸⁵ Ne var ki bu durum XVI. yy ortalarına kadar sürmüş, sonra dilde yeniden ikilik baş göstermiştir. Osmanlıca denen Türkçe-Arapça-Farsça karışımı yapay bir yazı dili yaratılırken Türkçe ikinci plana itilmişti.³⁸⁶ Bunun sonucunda da kendi kendisini geliştirme yeteneğini kaybeden Türkçe, kısırlaşma sürecine girdi.³⁸⁷ Değişimin başlıca nedenleri iki noktada toplanabilir:

- a) Kayı kabilesine dayalı ulusal nitelikteki Osmanlı Beyliği'nden çok uluslu, çok dilli Osmanlı İmparatorluğu'na geçiş,
- b) Osmanlı padişahlarının Halife unvanını kullanmaya başlamaları ile Arap olana ve Arapçaya önem verilmesi.³⁸⁸

3.2.1. Osmanlı Döneminde Dil Çalışmaları

Türkçenin uzun geçmişinde zaman zaman görülen değişme sürecinin

³⁸² Mustafa Tanç, (2002), Kültür Alanı Değişimleri ve Dilimiz Üzerindeki Etkileri, *Türk Dili Dergisi*, Yıl: Eylül 2002, Sayı 609, s.523.

³⁸³ Buran, a.g.m., s.30.

³⁸⁴ a.g.m., s.30.

³⁸⁵ Yakup Karasoy, (2001), Devlet Adamı ve Dili, *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl: Şubat-Mart 2001, C.21(53), Sayı: 162-163 (523-524), s.206.

³⁸⁶ Turan, (1996), a.g.e., s.99.

³⁸⁷ Tanç, a.g.m., s.525.

³⁸⁸ Turan, (1996), a.g.e., s.99.

Tanzimat'tan itibaren hızlı bir şekilde gerçekleştiği görülür. Önceleri siyasi ve askeri alandaki düzenlemeler, zamanla milli kültürümüzün değişik sahalarını da içine alarak dünya görüşümüzü etkiler. Bin yıldan uzun bir süredir içinde yaşadığımız kültür çevresi olan İslam kültürü bırakılarak batının hayat tarzı benimsenir. Doğal olarak bu gelişmelerden Türk dili de nasibini alır.³⁸⁹

Dil alanında batı uygarlığının etkisi iki biçimde görülür: Batıdaki milliyetçilik akımının ve halka yönelmenin etkisiyle ana diline karşı duyarlılık uyanırken bir yandan da halkın diline yönelme düşüncesi yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Halka ulaşmanın en etkili aracı da gazete idi. Bu sebeple gazeteler dilde değişimin başlangıcı oldu. Sade, yabancı öğelerden arınmış Türkçe, bir kere daha düşünce adamlarının, sanatçıların halka hitap etmede kullandıkları dil haline geldi. Şiirlerinde konuşma dilini kullanan Şinasi, gazetesinde de halk diliyle halka sesleniyordu. Kaynaklarda geçen ve halk ağzında yaşayan atasözlerini de derleyerek yayımlayan Şinasi, bütün bu özellikleriyle Tanzimat döneminde Türkçenin sadeleşmesi yolunda etkili bir kişi olmuştur. 1863'te yayımladığı *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye*, halk diline yönelişin en güzel örneğidir.³⁹⁰

Namık Kemal gibi o dönemin süslü üslubunu benimseyen bir edip bile, üslubun anlaşılmasızlığından yakınmıştır. Ali Süavi, Ziya Paşa, Ahmet Mithat, Şemseddin Sami, Süleyman Paşa, Namık Kemal'i izleyen ve dili sadeleştirme konusunda önemli görüş ve tedbirleri ileri süren Tanzimat yazarlarıdır. Fakat yine de bu dönemde yapılan çalışmalar, Arapça ve Farsça kelimelere pek dokunmayan, dili tamlamalardan arıtmak suretiyle yazıda anlamı temel alma düşüncesini savunan kısmi bir düzeltmecilikten öte geçememiştir.³⁹¹

Şinasi ile başlayan sadeleştirme hareketi, edebi dilde Servet-i Fünuncular ile birlikte yeniden süslü ve özentili dile dönüşmeye başlamıştı.³⁹² Servet-i Fünun edebiyatının bu ağır dil, sanat ve üslup anlayışının devam ettiği³⁹³ bir ortamda, Mehmet

³⁸⁹ Veli Savaş Yelok ve S. Kürşat Dolunay, (2007), *Dil İnkılabı ve Türk Dil Kurumu*, *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl: Aralık 2007, C.27 (59), Sayı: 244(605), s.99.

³⁹⁰ Akalın, a.g.m., ss.2-3.

³⁹¹ Zeynep Korkmaz, (1974), *Cumhuriyet Döneminde Türk Dili*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara: ss.27-29.

³⁹² Akalın, a.g.m., s.11.

³⁹³ Korkmaz, a.g.e., s.32.

Emin'in sade bir Türkçe ile yazdığı “Cenge Giderken” adlı şiiri edebiyatta olduğu kadar dilde de yeni bir akımın başlangıcı olmuştur. Yıllardır tartışılan dil, ölçü, üslup gibi çeşitli sorunlar bir anda çözülmüştü. Düşünce açısından da yenilikler taşıyordu bu şiir: Osmanlılık düşüncesinin hâkim olduğu bir zamanda Mehmet Emin Yurdakul şiirinde Türklüğü ile övünüyordu. Dil üzerindeki tartışmaların ve Türkçe şiirlerin etkisiyle Türkçülük akımı da gelişmeye başladı.³⁹⁴

İşte böyle bir ortamda yüzyılın sonlarına doğru dildeki ikiliği olabildiğince azaltmak gerektiği anlayışı doğdu. Türkçenin büyük bir sözlüğünü (Kamus-ı Türkî) hazırlayan Şemsettin Sami “dilimizi sadeleştirelim”, dilimizi Türkçeleştirelim diye bağırmaktan vazgeçmeyeceğiz” diyerek, dilde yeni bir amaca yönelmesi gerektiğini savunmuştur.³⁹⁵

Dildeki esas gelişme II. Meşrutiyet’ten sonra milli dil ve milli kültür fikrinin doğmasıyla oluşmuştur. II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e kadar olan dönem dil ve edebiyatta milliyetçilik düşüncesinin de etkili olduğu dönemdir. 1911’de Selanik’te çıkarılan “Genç Kalemler” dergisinin etrafında toplanan Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Ali Canip, Akil Koyuncu ve arkadaşları Tanzimat Dönemiyle birlikte güçlenen dilde sadeleşme düşüncesini ilk defa sistemli bir şekilde dile getirmeye başladılar. Onlar, milli bir edebiyatın milli bir dille meydana getirilebileceğini öne sürerek “Yeni Lisan” hareketini başlattılar.³⁹⁶

1912 yılında faaliyete geçen Türk Ocağı, Türkçülük akımının merkezi haline gelmişti. Türk Ocağının çıkardığı³⁹⁷ Türk Yurdu, Türk Sözü ve Halka Doğru dergileri, halkı ‘milliyet’ duygusu etrafında toplayabilmek için ona kendi diliyle seslenme amacını gütmüşlerdir.³⁹⁸ Bunların yanı sıra 1917’de Ziya Gökalp ve arkadaşlarının çıkardığı Yeni Mecmua, hem sade bir Türkçe ile yayımlanmakta hem de milli edebiyat akımının güçlenmesine yardımcı olmaktadır.³⁹⁹

³⁹⁴ Akalın, a.g.m., ss.13-14.

³⁹⁵ Turan, (1996), a.g.e., s.100.

³⁹⁶ Yelok ve Dolunay, a.g.m., s.99.

³⁹⁷ a.g.m., s.99.

³⁹⁸ Korkmaz, a.g.e., s.37.

³⁹⁹ Yelok ve Dolunay, a.g.m., s.99.

Ziya Gökalp düşüncelerini Türkçülüğün Esasları adlı yapıtında şu şekilde açıklamıştır: Milli dilimizi meydana getirmek için Osmanlıca'yı hiç yokmuş gibi bir tarafa atmayı ve İstanbul halkının konuştuğu gibi yazmayı, halk dilinde Türkçe karşılığı bulunan Arapça ve Farsça sözcükleri atarak Türkçe karşılığı bulunmayan yabancı sözcükleri dilde bırakmayı, halk diline geçmiş olan Arapça ve Farsça sözcükleri Türkçe kabul edip yazımlarını ve söyleyişlerini Türkçeye uydurmayı, yerlerine yeni sözcükler geçtiği için fosilleşen eski Türkçe kelimeleri diriltmeye çalışmamayı, Arap ve Fars dillerinin kip ve tamlamaları ile kurallarını Türkçe içine almamayı önermektedir. Gökalp ayrıca; Türk halkının bildiği ve kullandığı her sözcüğün Türkçe olduğunu, İstanbul Türkçesi, Türkçenin temeli olduğundan Türk lehçelerinden kelime, çekim, edat ve tamlama kurallarının alınamayacağını, bunların ancak tarihsel yapıtlar yazıldığında terim olarak kullanılabileceğini söylemekte ve Yeni Türkçenin bu esaslar içinde bir sözlüğü ile bir gramerinin hazırlanması gerektiğini vurgulamaktadır.⁴⁰⁰

Yine Ziya Gökalp; dilimizi anlam bakımından çağdaşlaştırmak, terim yönünden İslamlaştırmak, dilbilgisi ve imla konularında ise Türkçeleştirmek gereklidir. Türkçede terimler dışında kalan bütün kelimeler mümkün olursa Türkçe olmalı, ya da Türkçeleşmiş olmalıdır diyerek dilde millileşmeyi anlatmıştır.⁴⁰¹

Ziya Gökalp'ın bu düşünceleri, o dönemki dil tartışmalarında önemli bir çekim merkezi haline gelmiş, pek çok kişiyi etkilemiştir.⁴⁰²

XIX. yy. ve XX. yy.'ın başlarındaki tüm bu çalışmalar; “milli bir hareket” niteliği taşımalarına karşın, ölçülü bir “sadeleştirme çabasının” dışına taşamamışlardır. Bunun da ötesinde, dönemin bir başka özelliği de olan Batılılaşma Hareketi, dilde yeni kavram ve terimleri gerektirmiş, Osmanlıcanın kapıları bu kez de başta Fransızca olmak üzere çeşitli Batı dillerine açılmıştır.⁴⁰³

⁴⁰⁰ Gökalp, (2002), a.g.e., ss.138-140.

⁴⁰¹ Ziya Gökalp, (2004), *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, (Sadeleştiren Yalçın Toker), 4. Baskı, Toker Yayınları, İstanbul: s.20.

⁴⁰² Akalın, a.g.m., s.25.

⁴⁰³ Kayıran, a.g.m., s.810.

Gerek dil, gerek alfabe tartışmaları bitmek bilmemiştir. Osmanlı Devletinin son yıllarında, özellikle mütareke döneminde Türkçülük ve Türkçecilik düşüncelerine karşı saldırılar daha da arttı. Ancak bütün bu tartışmalar Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde gerçekleştirilecek olan alfabe ve dil devrimlerinin oluşumuna zemin hazırlayacaktı. Cumhuriyete kadar uzanan dönemde yazı dilinde sınırlı bir sadeleştirme olmuştu. Ancak, sadeleşme ile birlikte alfabe sorunu gibi diğer sorunlar da Türkiye Cumhuriyetine aktarıldı.⁴⁰⁴

3.2.2. Cumhuriyet Döneminde Türk Dili

Milli Mücadele zaferle sonuçlanmış, genç Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştu. Yapılacak pek çok şey vardı; birçok savaştan sonra ülke bağımsızlığını elde etmişti. Ancak millet yokluk içerisinde, ülke harap durumda idi. Cumhuriyetin ilanından sonra çeşitli alanlarda atılımlar yapılırken genç Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Gazi Mustafa Kemal, kültür konularına büyük önem veriyordu. Yeni kurulan devletin kültür temelinde yükseleceğini “Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür” sözü ile ortaya koymuştu.⁴⁰⁵

Bilindiği üzere, kültür bir ulusun tarih boyunca biriktirdiği değerler bütünüdür. Dil, tarih, edebiyat, hukuk, din, ekonomi, ziraat, aile yapısı vb. birçok alan hep kültürün temsilcileridir. Ulusun gelişmişlik derecesi de kültür alanındaki gelişmişlik derecesiyle orantılıdır. İşte Atatürk tarafından gerçekleştirilen devrimler de bu amaca yönelmiş yenileştirme ve geliştirme hareketleridir. Konu bu bağlamda ele alınınca, dil ile toplum dil ile kültür arasında da çok sıkı bir bağlantının varlığı ortaya çıkar. Kısacası ulus demek dil demektir. Türk dilinin geçmişte, dil-toplum bağlantısı açısından ne denli ihmale uğradığını dikkate alan Mustafa Kemal Atatürk, daha dil devrimi öncesinde bile 1931 yılında Sadri Maksudi Arsal'ın yayımladığı “Türk Dili İçin” adlı kitabının kapak sayfasında bu gerçeği “Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması, milli his'in inkişafında başlıca etkidir. Türk dili dillerin en zenginlerindendir. Yeter ki bu dil şuurla işlensin.” “Ülkesini, yüksek istiklalini

⁴⁰⁴ Azize Aktaş Yasa, (2005), *Dil*, C.I, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara: s.64.

⁴⁰⁵ a.g.e., s.64.

korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.” sözleri ile, daha sonra bir plan ve program çerçevesinde ele alınacak olan dil devrimi için de ilk sinyali vermiş bulunuyordu.⁴⁰⁶

12 Kasım 1924’de Bakanlar Kurulunun 111 Sayılı kararnamesi ile İstanbul’da Türkiyat Enstitüsü kuruldu. Enstitünün amacı, eskiçağlardan başlayarak Türk kültürünün çeşitli kollarında araştırma ve yayınlar yapmaktır. Gazi Mustafa Kemal, M. Fuat Köprülü’yu çağırarak “Fuat Bey, Cumhuriyeti kurduk. Artık Cumhuriyeti ve devletimizi ilmi temeller üzerinde yükseltmek zamanı gelmiştir. Lütfen İstanbul Darülfünunu bünyesinde Türkiyat Enstitüsünü kurunuz” talimatını verir. İstanbul Darülfünunu’nda 10 aylık bir hazırlık çalışması başlatılır. Hazırlanan dosya Gazi Mustafa Kemal’e sunulur. Savaşan yeni çıkmış Türkiye Cumhuriyeti’nin kıt bütçesinden tahsisat çıkarılarak enstitü kurulur.⁴⁰⁷

Cumhuriyetin ilanından sonra dil konusunda tartışmalar daha çok imla ve alfabe üzerinde yoğunlaşmıştı. Osmanlı Devletinin son yüzyılında başlayan alfabe tartışmaları, yazı devriminin yapıldığı 1928’e kadar sürmüştür.⁴⁰⁸

Türk dili ile ilgili sorunların bir kısmı yazıya bağlı olduğu için önce yazı inkılâbı yapıldı. Yazı inkılâbı, Türkçe ses yapısı temel alınarak yapıldığı için Arapça ve Farsça kelimelerin dilden atılmasına büyük oranda yardımcı olmuş veya atılmayanları Türkçe söyleyişe göre yazıp, bir anlamda Türkçeleştirmiştir. Bu arada 1929 yılında okul programlarında Arapça ve Farsça derslerinin kaldırılması, bu temizliği kolaylaştırmıştır.⁴⁰⁹

3.2.3. Türk Dili Tetkik Cemiyetinin Kuruluşu

Yazı devrimini gerçekleştiren dil heyeti dağılmamış, yeni üyelerin katılımıyla

⁴⁰⁶ Zeynep Korkmaz, (2008), Cumhuriyet Dönemi Kültür Politikasında Türk Dilinin Yeri, *Türk Dili Dergisi*, Yıl: Ekim 2008, Sayı: 682, ss. 292-293.

⁴⁰⁷ Akalın, a.g.m., s.26.

⁴⁰⁸ Aktaş Yasa, a.g.e., s.65.

⁴⁰⁹ Ergün, (1997), a.g.e., s.160.

genişlemiş ve daha çok Dil Encümeni, Dil İstişare Heyeti ya da Türk Dili Lügati Encümeni adıyla tanınmış; resmi adı daima Dil Heyeti olmuştur.⁴¹⁰

1928 yılı sonunda, yazı sorunundan dil sorununa geçilmişti. 1928 yılının Aralık ayında terimlerin Türkçeleştirilmesi sorununu görüşülmek üzere İstanbul Darülfünununda 15 üye, Darülfünun Emni Prof. Dr. Neşet Ömer'in başkanlığında toplanmış ve bulunan karşılıklar Ankara'daki Dil İstişare Heyetinin onayına sunulmuştu. Bu kurul, icra vekilleri heyetinin 5 Aralık 1928 günkü kararı üzerine Maarif Vekâletince kurulmuştu. Kurulun görevleri şunlardı:

- 1- Bütün okul kitaplarının temelini oluşturacak iyi bir dilbilgisi kitabının hazırlanması.
- 2- Temel gereksinimlere cevap verebilecek bir Türkçe sözlüğün hazırlanması.
- 3- İstanbul ağzına göre imla kurallarının belirlenmesi.⁴¹¹

Dil İstişare Heyeti ilk iş olarak, eski dil heyetinin ele aldığı “İmla Lügati”nin hazırlanmasını hızlandırmıştır. Nihayet 1928 yılı sonunda yayımlanan İmla Lügati, 1941 yılına dek dairelerde ve okullarda kullanılmıştı. Encümen 1929 yılında Türkçede Kelime Teşkiline Yarayan Lahikalar adlı bir kitapçık yayınlamıştı.⁴¹²

17 Şubat 1929'da Ankara'da, Başvekil İsmet Paşa'nın başkanlığında bir toplantı yapılmıştı. Talim ve Terbiye Heyeti üyeleri, Dil Heyeti, Darülfünun Müderrisleri, Güzel Sanatlar Akademisi temsilcilerinin katıldığı toplantıda bir “Türk Söz Kitabı”nın hazırlanması karar alınmıştı ancak maddi yetersizliklerden dolayı encümen çalışmalarını sonlandırmak zorunda kalmıştı. 1932 yılına gelinceye kadar dille ilgili birçok kitap ve makale yayınlanmıştı.⁴¹³

Atatürk 1931'de kurulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin 1932 yılının Temmuzunda toplanan ilk kurultayından hemen sonra 11 Temmuz gecesi Afet Hanım'ın, Yusuf Akçura'nın, Sami Rıfat'ın, Hikmet Bayur'un, Yusuf Ziya'nın, Hasan Cemil'in Sadri Maksudi'nin İhsan Sungur'un, Hamir Zübeyr'inde bulundukları bir

⁴¹⁰ A. Dilaçar vd., (1972), *Türk Dil Kurumunun 40 Yılı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: s.40.

⁴¹¹ Aktaş Yasa, a.g.e., s.72.

⁴¹² a.g.e., s.72.

⁴¹³ a.g.e., s.73.

toplantı sırasında “Dil işlerini düşünmek zamanı gelmiştir. Ne dersiniz?” diye sordu.⁴¹⁴ Ardından Dil Encümeni’nin artık çalışmadığının farkında olan Atatürk o akşam köşkte hazır bulunanlara düşüncelerini şöyle açıkladı: “Öyle ise Türk Tarih Tetkik Cemiyeti gibi bir de ona kardeş bir dil cemiyeti kuralım. Adı Türk Dili Tetkik Cemiyeti olsun” dedi.⁴¹⁵ Aynı gece, kurulacak dil kurumunun çalışma programıyla çalışma kolları da görüşülerek bir tasarı hazırlandı. Çalışmalar iki ana dala ayrılacaktı. 1. Türk Dili’nin başka dillerle bağlarını inceleyecek olan Filoloji-Lengüistik Kolu; 2. Asıl Türk Dili’ni inceleyecek olan Lügat-Istılah, Gramer-Sentaks ve Etimoloji Kolları.⁴¹⁶

Reisi Cumhur Hazretlerinin yüksek himayeleri altında Türk Dili Tetkik Cemiyeti, 12 Temmuz 1932’de kurulmuştu. Riyasete Çanakkale Mebusu Samih Rifat ve Kâtibi Umumiliğe de Ruşen Eşref Beyler intihap olunmuşlardır.⁴¹⁷ İçişleri Bakanlığı’na verilen 12 maddelik ana tüzüğün (Nizamname) 3. maddesinde kurumun amacı şöyle belirtiliyordu.

“Cemiyetin maksadı, Türk dilini tetkik ve elde edilen neticeleri neşir ve tamim etmektir. Cemiyet maksadına ermek için aşağıdaki vasıtaları kullanır:

- 1) Toplanıp ilmi müzakerelerde bulunmak;
- 2) Türk dilini kendi menşelerine, tekâmülüne ve ihtiyaçlarına göre tespit ve tedvin etmek;
- 3) Türk dilini tetkike yarayacak vesaik ve malzemeyi elde etmek, eski kitaplardan ve memleketin her mıntıkasındaki halk dilinden derlemeler yapmak ve yaptırmak;
- 4) Cemiyet mesaisinin semerelerini her türlü yollarda neşre çalışmak.”⁴¹⁸

Bu temel atıldıktan sonra, 15 Temmuz 1932’de biraz dinlenmek üzere Yalova’ya giden Atatürk, orada da dil sorunu üzerinde çalışmış, türlü kitaplardan öz Türkçe sözcükler ayırmış, 31 Ağustos’ta Dolmabahçe Sarayı’na gelerek Ruşen Eşref’le birlikte dil işlerini incelemeye başlamıştır. Önce Yusuf Akçura, Hasan Cemil ve Yunus Nadi’den oluşan bir “müteşebbis heyet” kurulmuştu. Kurul, Birinci Dil Kurultayı’nın

⁴¹⁴ Dilaçar vd., a.g.e., s.49.

⁴¹⁵ Aktaş Yasa, a.g.e., s.75.

⁴¹⁶ Dilaçar vd., a.g.e., s.49.

⁴¹⁷ Türk Dili Tetkik Cemiyeti, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Temmuz 1932.

⁴¹⁸ Dilaçar vd., a.g.e., s.50.

Eylül ayında toplanmasını kararlaştırmıştı. Bu iş için Saray'da küçük bir Umumi Kâtiplik Bürosu kuruldu. İlk “müteşebbis heyet” hastalık, yolculuk gibi nedenlerle dağılmış ikinci bir heyet seçilmişti. Bunlar; Başkan Sami Rifat ve genel yazman Ruşen Eşref'ten başka Ahmet İhsan, Ahmet Cevat, Ali Canip, Celal Sahir, Hasan Ali, Mehmet İhsan Sungu, Ragıp Hulusi, Reşat Nuri, Ruşeni, Saim Ali, Yakup Kadri idi. Bunların hazırladıkları kurultay programı, 10 Eylül 1932'de basında yayımlandı. 26 Eylül 1932'de Dolmabahçe Sarayı'nın Muayede Salonu'nda toplanacak Kurultay'da sunulacak bildirilerin programı şu üç başlık altında verilmişti.

- 1) Türk Dili'nin türlü dil aileleriyle karşılaştırılması;
- 2) Türk Dili'nin o günkü durumu, çağa ve uygarlık isterlerine uygun kılınması;
- 3) Türk Dili'nin ilerdeki gelişmeleri.⁴¹⁹

3.2.4. I. Türk Dil Kurultayı

Kurultay iki ay gibi çok kısa bir sürede hazırlanır ve 26 Eylül-4 Ekim 1932 tarihleri arasında Atatürk'ün direktifi ile Dolmabahçe Sarayı'nda toplanır. Çağırınlar arasında dilciler olduğu kadar Abdülhak Hamit, Sami Paşazade, Halit Ziya, Cenap Şahabettin, Hüseyin Cahit, Hüseyin Rahmi, Mehmet Emin, Falih Rıfkı gibi şair ve yazarlar da bulunmaktaydı.⁴²⁰ Atatürk, bakanlar, milletvekilleri, üniversite, öğretim üyeleri, öğretmenler, yazarlar, dilseverler, A.B.D. Genel Kurmay Başkanı Gen. Douglas Mac Arthur, kurultayın dinleyicileri arasında idi.⁴²¹

Kurultayda Hüseyin Cahit'in dilin kendi doğal gelişmesine bırakılması gerektiği ve dilde zorlama yapılamayacağı şeklindeki konuşmaları büyük tartışma yaratmıştı. Kurultay, kurumun yürüteceği çalışmaların programını yapmış ve yöneticileri seçmişti. Kurultayda alınan kararlarla çalışmaların nasıl yapılacağı da belirtilmişti. Bunlar,

- 1) Türkçenin Sümer, Eti gibi en eski dillerle, Hint-Avrupa ve Sami dilleri ile karşılaştırılmasının yapılması;
- 2) Türkçenin tarihi gelişiminin araştırılması ve karşılaştırılmalı dilbilgisinin

⁴¹⁹ a.g.e., ss.50-51.

⁴²⁰ Aktaş Yasa, a.g.e., s.78.

⁴²¹ Dilaçar vd., a.g.e., s.54.

yazılması;

- 3) Lehçeler ve terimler sözlüklerinin hazırlanması, Türkçe sözlük çıkarılması;
- 4) Halk dilindeki ve tarihi metinlerdeki Türkçe kökenli sözlerin derlenmesi, taranması ve yayımlanması;
- 5) Türkçede söz türetme ilkelerinin belirlenmesi ve bu ilkelere uygun biçimde Türkçe köklerden yeni sözler türetilmesi;
- 6) Özellikle yazı dilinde sıkça kullanılan yabancı kökenli sözlerin yerini alacak öz Türkçe sözlerin önerilmesi ve yaygınlaştırılması;
- 7) Başka ülkelerde yayımlanan Türk dili ile ilgili yayınların toplanması, gerekli olanların Türkçeye çevrilmesi;
- 8) Türk dili ile ilgili yazıların yer aldığı bir derginin yayımlanması;
- 9) Gazetelerde dil konularına özel sayfa ayrılması⁴²²

Kurultay'ın son gününde Kurum'un ana tüzüğü yapılmış, buna göre de 9 kişiden oluşan Genel Merkez Heyeti seçilmiştir. Bu tüzüğe göre Atatürk, Kurum'un "koruyucu başkanı", Milli Eğitim Bakanı da "onursal başkanı" oluyordu. Amaç şöyle belirtiliyordu. "Türk dilinin öz güzelliğini meydana çıkarmak, onu dünya dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirmek." Halkevleri, Kurum'un dış örgütü sayılıyor, kurultay iki yılda bir toplanıyordu. Ayrıca Halit Fahri'nin (Ozansoy) önergesi ile 26 Eylül kurum üyeleri arasında Dil Bayramı olarak kutlanacaktır.⁴²³

Bakanlar Kurulu'nca 21 Kasım 1932 tarihinde kabul edilen 13507 Sayılı Söz Derleme Talimatnamesi ve ardından da 1933 yılı baharında yayımlanan beyannamelerle daha sonra Dil Devrimi olarak adlandırılacak çalışmalar başladı.⁴²⁴

3.2.5. Türk Dil Kurumu Kol Çalışmaları

3.2.5.1. Derleme ve Tarama Kolu Çalışmaları

⁴²² Aktaş Yasa, a.g.e., s.78.

⁴²³ Dilaçar vd., a.g.e., ss.54-56.

⁴²⁴ Aktaş Yasa, a.g.e., s.79.

3.2.5.1.1. Derleme Çalışmaları

Halk ağzında kullanılan ve Dil Kurumu'nun kurulduğu zamana değin yazı dilimize geçmemiş olan Türkçe ya da Türkçeleşmiş sözleri toplama işine “derleme” denir. Hükümet tarafından resmi görevler arasına alınan Derleme çalışmaları, 1933’de başlamış ve 1,5 yıl kadar sürmüştü. Bakanlar Kurulu’nun bir kararnamesi ve Milli Eğitim Bakanlığı’nın bir yönetmeliği ile her ilde birer “Derleme Heyeti” kurulmuştur. Bunlar yurdun her köşesinde derleme yapmışlar, derledikleri sözleri Dil Kurumu’na göndermişlerdir. Dil Kurumu’nda 150.000 kadar fiş toplanmış, bunlar Kurum merkezindeki çalışmalarla dört ciltlik bir sözlük haline getirilmiştir. İçinde 25.000 kadar madde başı bulunan bu sözlüğün adı “Türkiye’de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi”dir.⁴²⁵

1933-34’te yapılan birinci derleme kitap haline geldikten sonra Söz Derleme Dergisi’nde daha birçok eksiklikler olduğu görülmüş ve 1952 yılında yeniden derleme işine girilmişti. Bu kez öncekinden farklı olarak hükümet organlarının yardımına başvurulmamış doğrudan doğruya dil meraklılarıyla derleme yapılmıştı. 8 yıl (1952-59) süren çalışmalar sonunda da “Derleme Sözlüğü” ortaya çıkmıştı.⁴²⁶

3.2.5.1.2. Tarama Çalışmaları

Eski eserlerde bulunduğu halde bugün kullanılmayan ya da değişik biçim ve anlamla kullanılan Türkçe sözleri metinlerden toplama işine tarama denir.⁴²⁷

Dil Kurumunun meydana getirdiği tarama yapıtı, 1,5 yılda hazırlanmış ve 1934’te basılmış olan iki ciltlik “Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi”dir.⁴²⁸ Buna, kolayca kullanmayı sağlayabilmek için bir de Türkçeden Osmanlıcaya dizin eklenmiştir.⁴²⁹

⁴²⁵ Türk Dil Kurumu, (1972), *Türk Dil Kurumu Kol Çalışmaları (1932-1972)*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.16.

⁴²⁶ a.g.e., s.17.

⁴²⁷ a.g.e., s.9.

⁴²⁸ a.g.e., s.11.

⁴²⁹ Kamile İmer, (1976), *Türk Dil Devrimi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi,

Tarama Dergisi'nden başka tarama sözlükleri de yapılmış, bu konudaki çalışmalar dört evrede ele alınmıştır. Taramaların böyle evre evre ele alınıp ayrı ayrı kitaplarda verilmesi bu konudaki gereksinimleri kısa zamanda karşılamak düşüncesinden doğmuştur. Daha sonra bu dört kitap birleştirilmiş “Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü” oluşturulmuştur.⁴³⁰

3.2.5.1.3. Ağızlar

Derleme Sözlüğü, bütün Türkiye’de halk ağzından derlenen sözcüklerin sözlüğüdür. Dil Kurumu, bundan başka çeşitli bölgelerimizin ağız özelliklerini belirten inceleme ve araştırmalar da yayınlamıştır.⁴³¹

3.2.5.1.4. Yasalardan Taramalar

Bilindiği üzere, kanunlarımız son yıllara değin Arapça sözcükler ve Arapça hukuk terimleri ile dolu idi. Dili özleştirme akımı, resmi metinleri, hukuk dilini de etkilemiş, bu konuda çalışmalar yapılmıştı.⁴³²

3.2.5.1.5. Atasözleri ve Deyimler

Türk Dil Kurumu, kuruluşundan kısa bir süre sonra atasözleri ve deyimler konusuna da eğilmiş ve bu konuyla ilgili eserler yayımlamıştı. İlk olarak 470 yıl önce yazılmış ve yazarı bilinmeyen “Atalar Sözü” adlı eseri Velet İzbudak bugünkü alfabeye çevirmiş ve eser 1936 yılında yayımlanmıştır.⁴³³

Ankara: s.87.

⁴³⁰ T.D.K. Kol Çalışmaları (1932-1972), a.g.e., s.14.

⁴³¹ a.g.e., s.19.

⁴³² a.g.e., s.20.

⁴³³ Belgin Tezcan Aksu, (2002), Türk Dil Kurumu’nun Sözlük Çalışmaları (1932-2002), *Türk Dili Dergisi*, Yıl: Temmuz 2002, Sayı 607, s.144.

3.2.5.2. Dilbilgisi Kolu Çalışmaları

Büyük Önder Atatürk'ün kurduğu Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin I. Kurultay'da hazırlamış olduğu tüzüğün 10. Maddesinde belirtilen çalışma kollarından biri de “Gramer-Sentaks Kolu”dur.⁴³⁴

Gramer kolu ilk iş olarak Türkçede sözcük yapısı konusunu ele almış, bu alanda ilgililer arasında bir soruşturma düzenlenmiş, kolbaşı Ahmet Cevat (Emre) da Türkçe Kelime Teşkili (I ve II, 1933) ile Ekler Lugatçesi (1934) başlıklı yapıtları yayımlamıştır. Türk Dili Dergisi'nde açılan “Açık Bölüm”de Ahmet Cevat, Türkçede kök, çekim ve bükün konuları üzerinde de durmuştur. Bu bölümde İbrahim Osman'ın (Grantay) “Dilbilgisi Bölümleri” başlıklı geniş araştırması, Naim Onat'ın Türkçe-Arapça ilişkileri üzerindeki yazıları da yer almıştır. Gramer Kolu ayrıca Türk Dili Dergisi'nde, ilk deneme olarak, 168 gramer teriminin Türkçe karşılıklarını yayımlamıştır. Bu arada Abdullah Battal'ın İbnü Mühenna Lügati Türkçe Bölüğü'nün Dizini 1934 yayımlanmış, ayrıca Ahmet Cevat, J. Vendryes'in Le Langage (Dil) adlı yapıtını dilimize çevirmiştir.⁴³⁵

3.2.5.3. Sözlük Kolu Çalışmaları

O zamanki adı “Lugat ve Istılah Kolu” idi. Kolun amacı, Türk Dili'nin bir sözlüğünü yapmak ve yabancı terimler yerine Türkçe terimler bulup yerleştirmektir. 1934'de toplanan II. Kurultay'da ayrıca Terim Kolu kurulduğu için Kolun adı da yalnızca “Lugat Kolu” olmuştur.⁴³⁶

Sözlük Kolu'nun çalışma tasarısında;

- a) Memleketimizde konuşma ve yazı dilinin bütün Türkçe kelimeleri,
- b) Konuşma ve yazı dilinde yer almış halk tarafından anlaşılır Türkçe kelimeleri,
- c) Türkçe eklerle türetilecek yeni kelimeleri içine alacak Yeni Türk Sözlüğü adı

⁴³⁴ T.D.K. Kol Çalışmaları (1932-1972), a.g.e., s.29.

⁴³⁵ Dilaçar vd., a.g.e., s.59.

⁴³⁶ T.D.K. Kol Çalışmaları (1932-1972), a.g.e., s.39.

altında bir Türkçe sözlüğün hazırlanması yer alıyordu.⁴³⁷

Ancak böyle bir eserin yayın alanına çıkabilmesi, derleme ve terim işlerinin biraz daha ilerlemesine bağlı olduğu için bu dönemde ele alınamamıştır.⁴³⁸ Daha sonraki dönemlerde yürütülen çalışmalar ilk ürününü vermiş ve Türkçe Sözlüğün birinci baskısı 1945 yılında yapılmıştır.⁴³⁹

3.2.5.4. Terim Kolu Çalışmaları

İkinci Kurultayda “Lugat-Istılah Kolu” kaldırılmış, “Terim Kolu” adı ile yeni ve bağımsız bir kol kurulmuştur.⁴⁴⁰ Terim Kolu, temsil ettiği bilim kollarına göre 16 ayrı ihtisas bölüğüne ayrılarak, her bilim kolunun gerektirdiği terimleri ortaya koymaya çalışıyordu. Bu yol ile 30.000’in üstünde terim ortaya çıkmıştır. Elde edilen terimler, listeler halinde bastırılarak dil ile ilgili kimselere ve öğretmenlere dağıtılmış; kendilerinden bunlara Türkçe karşılıklar bulmaları istenmiştir. Ayrıca, terim kolu, kendi çalışmalarında ilk ve orta öğretim ile ilgili terimlerin ön sıraya alınmasını bir ilke olarak kabul etmiştir. Bu sebeple, Yapılan çalışmalarda terimler, “Okul terimleri ve ihtisas terimleri” olmak üzere iki bölümde ele alınmıştır.⁴⁴¹

3.2.5.5. Yayın ve Tanıtma Kolu Çalışmaları

Yayın Kolu’nun ilk işi Kurultay’ın yönergesi uyarınca bir dergi çıkarmak olmuş ve Türk Dili adını taşıyan aylık derginin ilk sayısı Nisan 1933’de çıkartılmıştır. Yayın ve Tanıtma Kolu, bugün Kurumun bütün yayın işlerini yönetmekte, bir yandan da Kurum çalışmalarının kamuoyuna tanıtılmasına çalışmaktadır. Kurum yayınlarını tanıtan kitap sergileri, dil ve yazın üzerine konuşmalar, yurt içinde dil açık oturumları, Kurum ödülleriyle ilgili işler, bu kolun tanıtma görevleri arasındadır.⁴⁴²

⁴³⁷ Korkmaz, (1974), a.g.e., s.70.

⁴³⁸ a.g.e., s.70.

⁴³⁹ T.D.K. Kol Çalışmaları (1932-1972), a.g.e., s.42

⁴⁴⁰ a.g.e., s.53

⁴⁴¹ Korkmaz, (1974), a.g.e., s.70

⁴⁴² T.D.K. Kol Çalışmaları (1932-1972), a.g.e., ss.69-70

3.2.5.5.1. Türk Dili İle İlgili Dergiler

Türkiyat Mecmuası: 1926 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne bağlı olarak kurulmuş olan Türkiyat Enstitüsü'nün yayın organıdır.⁴⁴³

Türk Dili Araştırma Yıllığı: Türk Dil Kurumu'nce yayınlanan Türk Dili yılda bir kez çıkartılır. 1953 yılında yayımlanmaya başlayan bu yıllıkta, Kurum uzmanları dışında yerli ve yabancı bütün bilim adamlarının yazıları vardır.⁴⁴⁴

Türkoloji Dergisi: 1962 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Türk Dili ve Edebiyat Bölümü'ne bağlı olarak kurulan Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Enstitüsü'nün yayın organıdır. 1964 yılında yayına başlamıştır.⁴⁴⁵

Türk Kültürü Araştırmaları: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından 1964'ten bu yana çıkarılmaktadır. Bu dergide Türk dili ile ilgili yazıların yanında Türk tarihi, coğrafyası, folkloru, etnografyası, v.b. konularla ilgili değerli yazılar da yer almaktadır.⁴⁴⁶

Cultura Turcica: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün İngilizce-Almanca-Fransızca olmak üzere yılda iki defa yayımladığı ikinci bilimsel yayın organıdır.⁴⁴⁷

Türk Kültürü: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nce yayımlanan aylık popüler dergidir. 1960 yılından bu yana çıkmaktadır.⁴⁴⁸

Araştırma: Erzurum Atatürk Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nce yayımlanmaktadır.⁴⁴⁹

⁴⁴³ Korkmaz, (1974), a.g.e., s.117.

⁴⁴⁴ a.g.e., s.118.

⁴⁴⁵ a.g.e., s.118.

⁴⁴⁶ a.g.e., s.118.

⁴⁴⁷ a.g.e., s.118.

⁴⁴⁸ a.g.e., s.119.

⁴⁴⁹ a.g.e., s.119.

21 Haziran 1934 günü çıkarılan “Soyadı Yasası” ile birlikte her ailenin bir soyadı alması zorunluluğu getirildi. Ağa, Bey, Paşa, Hafız, Molla,... gibi sanları kaldıran bu yasa ile Türkçe yaygın bir kullanım alanı buldu.⁴⁵⁰

3.2.6. II. Türk Dil Kurultayı ve Sonrası

18-25 Ağustos 1934 tarihleri arasında toplanan bu kurultayda Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Kurultay kararı ile Türk Dili Araştırma Kurumu adını almıştır. Daha sonraki yıllarda da bu ad doğrudan doğruya bugünkü şekline Türk Dil Kurumu’na çevrilmiştir. Bu kurultayın önemli bir özelliği, kurultaya yabancı dilcilerin de katılmış olmasıdır. Birinci Türk Dil Kurultayı’nda olduğu gibi bu Kurultay’da da tezler yine Türk dilinin dünya dilleri arasındaki yeri, tarihi ve yaşanan durumu ile ilgili olmak üzere iki yönlü olmuştur. Kurultay’ın üzerinde durduğu önemli konulardan biri de terimler konusudur. Burada okunan tezlerin bir kısmı, bilim, askerlik ve matematik terimleri üzerinedir. Kurultay, Türk dili kurallarına uyularak bütün terimlerin Türkçe köklerden türetilmesini ve okul kitaplarındaki terimlerin en kısa bir sürede Türkçeleştirilmesini karara bağlamıştır.⁴⁵¹

Yeni kurul, eski çalışma programına bağlı kalmış ancak Tarama Dergisi’nin yarattığı karışıklığın giderilmesi işini öne almıştır. Bu amaçla 1) “Karşılıklar Kılavuzu”nun hazırlanması kararlaştırmış, Ankara’da Genel Merkez Kurulu’nun yanı başında bir Kılavuz Çalışma Kolu meydana getirilmiştir. Bu komisyon çalışmalarının sonucunda 1935 yılında Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu ve Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu adıyla iki küçük kılavuz hazırlanmış ve 1936’daki III. Kurultaya sunulmuştur.⁴⁵²

3.2.7. III. Dil Kurultayı

⁴⁵⁰ Ozankaya, a.g.e., s.451.

⁴⁵¹ Korkmaz, (1974), a.g.e., ss.72-73.

⁴⁵² Dilaçar vd., a.g.e., s.62.

Dil devriminin 1934'den sonraki dönemi, I. Türk Dil Kurultayı'nın çalışma programında yer alan ilkelerle Türk dil ve tarih tezlerine bağlı olarak, Atatürk'ün, Türkçenin ve bütün dünya dillerinin kaynağına eğilme yönündeki çalışmalara önem verdiği bir dönemdir. Bu dönemin üzerinde durulacak en belirgin olayı da Güneş Dil Teorisi'dir.⁴⁵³

Dil İnkılâbı'nda yeni bir merhale olacak olan III. Türk Dil Kurultayı, 1936 yılı Ağustos'unun 24. Pazartesi günü saat 14'de İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda büyük bir merasimle ve Maarif Vekili Saffet Arıkan'ın bir nutku ile açıldı.⁴⁵⁴ Atatürk'ün şeref verdiği ve 15 ecnebi âlimin katıldığı kurultayın açılışında Bayan Afet (İnan), İbrahim Necmi Dilmen, Profesör Yusuf Ziya Özer'de birer konuşma yaptılar.⁴⁵⁵ Bu Kurultay, öncekilerden daha önemli idi. Çünkü bu Kurultay'da yeni bir dil teorisi, Avrupa'dan çağrılan Türkolog bilginlerin önünde konuşulmuştu.⁴⁵⁶

Kurultay'a aralarında Dr. Kvergie'in de bulunduğu çok sayıda yabancı bilim adamı katılmıştı. Bunlar arasında Prof.Dr. Gies, Prof.Dr. M.J. Deny, Dr. Ross, Dr. Bombaci,... gibi tanınmış Türkologlar da bulunuyordu.⁴⁵⁷

Bu Kurultay'da kurumun adı Türk Dil Kurumu'na çevrilmişti. Ayrıca kurultayların her üç yılda bir toplanması kararlaştırılmış ve Kurumun çalışma programı hazırlanmıştı. Bu programda şu konular yer almıştı 1) Türk Dilinin Ana Grameri, 2) Büyük Türk Lügati'na hazırlık, 3) Derleme ve tarama işlerine devam, 4) Terimlerin hazırlanması, 5) Türk Lehçeleri sözlüklerinden çeviriler, 6) Eski Türk yazıtları, Kitabü Divanı Lügati't Türk'ün çevirisi, Uygur Metinleri ve Kutadgu Bilig üzerinde çalışmalar.⁴⁵⁸

Atatürk III. Türk Dil Kurultay'ından sonraki dönemde terimler, özellikle okul

⁴⁵³ Korkmaz, (1974), a.g.e., s.75.

⁴⁵⁴ Dil İnkılâbımızda Yeni Bir Hamle, *Cumhuriyet Gazetesi*, Pazartesi 24 Ağustos 1936, Onbirinci Yıl, Sayı 4411, s.1. Bknz. EK-4.

⁴⁵⁵ Üçüncü Türk Dili Kurultayı Merasimle Açıldı, *Cumhuriyet Gazetesi*, Salı 25 Ağustos 1936, Onbirinci Yıl, Sayı 4412, s.1.

⁴⁵⁶ Kültür Haberleri, (1936), *Yeni Kültür Dergisi*, Yıl: Eylül 1936, Sayı: 8, s.287.

⁴⁵⁷ Akalın, a.g.m., s.51.

⁴⁵⁸ Dilaçar vd., a.g.e., s.75.

terimleri üzerinde yeniden durmuştur. Atatürk'ün matematiğe olan sevgi ve ilgisi dolayısıyla okullardaki terim devrimine matematikten başlandı. Fizik, kimya, biyoloji, zooloji gibi müspet ilim alanlarının terimleri bunu izledi.⁴⁵⁹ Atatürk'ün kendisi de geometriye ait yeni terimleri tanıtan bir broşür yazdı. Bu broşür İstanbul Devlet Basımevi'nde anonim olarak basıldı. Türkiye'de günümüzde kullanılan uzay, yüzey, teğet, açı, dikey gibi geometriye ait terimler bu küçük geometri kitapçığından geliştirilmiştir. Atatürk, üçgen, altıgen sözcüklerinde olduğu gibi –gen ekini yarattı. Ayrıca eşkenar sözcüklerini önerdi. Ancak önerdiği terimlerin hepsi tutmadı.⁴⁶⁰

Türkçeleri bulunmayan veya türetme yoluyla kurulamayan terimler için de Osmanlıca veya Batı dillerindeki karşılıklara başvuruluyordu. Örneğin, cisim, hacim, daire, küp, kare gibi.⁴⁶¹

Meclis'in 5. Dönem 4. Toplantı Yılı'nın açılışında (1 Kasım 1938) Atatürk adına Başvekil Celal Bayar tarafından okunan söylevinde,

"...Dil Kurumu en güzel ve feyizli bir iş olarak türlü ilimlere ait Türkçe terimleri tespit etmiş ve bu suretle dilimiz yabancı dillerin tesirinden kurtulma yolunda esaslı adımını atmıştır.

*Bu yıl okullarımızda tedrisatın Türkçe terimlerle yazılmış kitaplarla başlamış olmasını kültür hayatımız için mühim bir hadise olarak kaydetmek isterim..."*⁴⁶²

diyerek bu konuya verdiği önemi göstermiştir.

Atatürk, Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu'nun sonsuza kadar yaşamasını sağlayacak bilim adamlarının yetiştirilmesi ve aklın ve bilimin ışığında Atatürk İlke ve Devrimleri'ni gelecek kuşaklara taşıyacak olan bilgili, yaratıcı, aydın ve laik düşünceli gençlerin eğitilmesi amacıyla Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni kurdurmuştur.⁴⁶³

⁴⁵⁹ Korkmaz, (1974), a.g.e., s.79.

⁴⁶⁰ Jacup M. Landau, (1999), *Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi*, Meral Alakuş (Çev.), İstanbul: s.264.

⁴⁶¹ Korkmaz, (1974), a.g.e., s.80.

⁴⁶² A.S.D. I-III, C.I, s.429.

⁴⁶³ Hasibe Mazıoğlu, (2002), Yılların Anıları, *Türk Dili Dergisi*, Yıl: Temmuz 2002, Sayı: 607, s.67

3.2.8. Güneş-Dil Teorisi

1935 yılı sonlarında Atatürk İstanbul'dan Ankara'ya döner dönmez, kurum üyelerini yanına çağırarak onlara Fransızca yazılmış bir etütten bahsetmişti. Bu etüt Viyanalı Dr. Kvirgie tarafından yazılmıştı. Viyanalı Doktora göre ilk düşünce güneşle alakalı idi.⁴⁶⁴ Güneş-Dil Teorisi'nin ortaya koyduğu mühim esaslardan ve keşfettiği konulardan biri, "Güneşin ilk insanlar için her şeyden üstün bir obje olduğu ve dilin zuhurunda da ilk amilin güneş bulunduğu" meselesidir.⁴⁶⁵

Atatürk bu teoriyi Türk diline uyguladı. Onun maksadı, birçok yabancı kelimelerin Türkçe olduğunu ispat ettirerek, Türk dilini dünyanın en zengin olanlarından biri haline getirmektir. Yani Güneş-Dil Teorisi ile ilk anlamlı sözlerin Türkler tarafından kullanıldığı ve başlıca dillerdeki pek çok kelimenin Türkçeden türediği ispat edilmeye çalışılmıştır. Mademki yabancı bildiğimiz kelimelerde Türkçeden türemiştir, o halde bunları dilimizden atmaya gerek yoktu. Böylece bu teori, Dil İnkılâbı'nın uygulama safhası içinde ikinci bir görev daha yüklenmiştir. Türkçeleşmiş olsun olmasın, Türkçeye girmiş bütün yabancı kelimeleri dilden atma amacı güden "Tasfiyecilik" hareketinin frenleyicisi olmuştur.⁴⁶⁶

1935'te başlayan ve III. Dil Kurultayı'nda kabul edilen Güneş-Dil Kuramı'nın uygulamada kimi kez aşırılığa kaçıldığı ve bir çıkmaz yarattığı görülünce bundan vazgeçilmişti. Dillerin kökenlerine ilişkin öteki kuramlar gibi Güneş-Dil Kuramı da belirli bir dönemde bir varsayım olarak ortaya atılmış, kanıtlanamayınca da tarihe mal olmuştur. Güneş-Dil Teorisi'nin kış güneşi gibi görünüp kaybolmasından sonra da Türk Dil Kurumu çalışmalarını başlangıçtaki doğrultusundan ayrılmadan 1983 yılına kadar sürdürmüştür. Atatürkçü görüşü yeniden hâkim kılma düşüncesiyle hareket eden 12 Eylül yöneticileri ne yazık ki 15 Ağustos 1983 gün ve 2876 sayılı yasa ile Türk Tarih Kurumu ile birlikte Türk Dil Kurumu'nun da özel ve özerk işleyişine son verip onu bir resmi devlet dairesine dönüştürmüşlerdir.⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ Yalçın vd., a.g.e., s.200.

⁴⁶⁵ Abdulkadir İnan, (1936), Güneş-Dil Teorisi Üzerine Ders Notları, Türkoloji II., İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul: s.3.

⁴⁶⁶ Yalçın v.d., a.g.e., s.200.

⁴⁶⁷ Turan, (1996), a.g.e., s.110.

Atatürk, Türk Dili ve Tarih Kurumu'nun bir akademi olması için çok çalışmıştır.⁴⁶⁸ Ayrıca kültür kurumlarının ayakta kalması için de çaba sarf etmiş ve maddi olarak ta desteklemeye çalışmıştır.⁴⁶⁹ Bu desteğin ölümünden sonra da devam etmesini istemiştir. Bu amaçla İş Bankası'ndaki hisselerinin gelirlerinden Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu'na pay ayrılması için bir vasiyetname bırakmıştır.⁴⁷⁰

3.2.9. Atatürk'ten Sonra Türkçe

Atatürk'ün ölümünden sonra Türk Dil Kurumu'nun koruyucu (Hami) başkanı, İsmet İnönü olmuştur. 1940'tan sonra 1950'ye kadar olan dönemde görülen durum, yabancı sözler yerine Türkçe kök ve eklerden yeni sözcüklerin türetilme çalışmalarının yapılmasıdır. 1945'te Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Türkçeleştirilmesi önemli bir çalışmadır. Bu çalışma genel dil ile devlet dili arasındaki ayrılığın ortadan kaldırılması bakımından önemli bir iş olarak değerlendirilecektir.⁴⁷¹

Türk tarihini ve Türk dilini geliştirme çalışmaları, Türk Tarih ve Türk Dil Kurumu öncülüğünde Cumhuriyet Dönemi'nde devam etmiştir. 1983 yılında bu iki kuruma “Atatürk Kültür” ve “Atatürk Araştırma” merkezleri de eklenerek dört kurum “Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu” adı altında yeniden yapılandırılmıştır.⁴⁷²

Sonuç olarak diyebiliriz ki Atatürk'ün Türk Dil Kurumu hakkındaki görüşleri adeta Bilge Kağan'ın feraset ve riyaseti, Karamanoğlu Mehmet Bey'in hassasiyeti, Gaspıralı İsmail Bey'in marifeti ve bütünüyle kamu vicdanını birleştiren gür bir sesidir.⁴⁷³ Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarından itibaren başlayan ve hızla gelişen bilimsel dil çalışmaları ile; Osmanlı Dönemi'ndeki halk-aydın ilişkilerini yok eden “konuşma dili-yazı dili” ayrımına son verilmiş; “dilin milli ve zengin olması, milli hissin gelişmesinde başlıca etkindir” düşüncesinden hareketle “dünyanın en güzel en

⁴⁶⁸ Karasoy, a.g.m., s.209.

⁴⁶⁹ Yalçın vd., a.g.e., ss.201-202.

⁴⁷⁰ Aktaş Yasa, a.g.e., s.90.

⁴⁷¹ a.g.e., s.90.

⁴⁷² Yalçın v.d., a.g.e., s.202.

⁴⁷³ Buran, a.g.m., s.31.

zengin, en kolay dili olabilecek” bir Türkçe yaratılmaya çalışılmıştır. Ülkesini ve bağımsızlığını her koşulda korumasını bilmiş Türk ulusunun iradesi ve kararlılığı ile Türk dili yabancı dillerin boyunduruğundan büyük ölçüde kurtulmuştur. Ancak bu konuda henüz bir istikrara varılmadığından daha çok çalışmak gerekmektedir. Bugüne kadar yapılanlar, yapılacak olanların belki de yarısıdır. Zira dilde geri dönüş yoktur.⁴⁷⁴

⁴⁷⁴ Kayıran, a.g.m., ss.812-813.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ATATÜRK DÖNEMİNDE KURULAN YÜKSEK EĞİTİM KURUMLARI

4.1. DARÜLFÜNUN

Darülfünun kavramı, iki ayrı sözcükten oluşan birleşik bir sözdür. “Dar”, yer yurt anlamına gelir. “Fünun” ise fenin çoğulu yani fenler demektir. Darülfünun, “Fenlerevi”, “Bilimyurdu” demektir.⁴⁷⁵

Okula bu adın verilmesi anlamlıdır. Osmanlılarda ilim adı ile yıllarca üzerinde uğraşılın daha çok dinsel konular olmuştur. Bu nedenle İslam Felsefesi ve Dinsel Yorum ve Değerlendirmeler anlamını taşıyordu. Batıdaki gelişmelerde fen olarak adlandırılıyordu. Osmanlılarda Batı’nın XVIII. yy.’daki büyük bilimsel ve teknik gelişmeleri bilinmese de onlara ilgi başlamıştı. Tanzimat’ta ilmi temsil eden Sıbyan Mektepleri ve Medreseler, bilimi temsil edenlere de mektep denildiği gibi, ilim-fen ayrımı meydana gelmişti. İşte Tanzimat’ın bu ilim-fen ayrımı dolayısıyla geleneksel öğretim kurumlarında okutulan derslere ilim, modern okullarda okutulan derslere fen adı veriliyordu. Bu nedenle bu okula Darülim değil Darülfünun adı verilmiştir.⁴⁷⁶

Türkiye’de çok kişi medreseleri, üniversitelerin ilk evresi kurumlar olarak kabul etmektedir. Oysa medrese üniversite değildir.⁴⁷⁷ Medrese: Türklerin İslamiyet’i kabulünden sonra ortaya çıkan ve gelişen bir eğitim-öğretim müessesesi olmasına karşılık, Darülfünun Avrupa’daki yükseköğretim kuruluşu olan üniversiteden etkilenerek XIX. yy’da Osmanlı Devleti’nde kurulan bir yükseköğretim müessesesidir.⁴⁷⁸ Osmanlıda üniversite karşılığı olarak “Darülfünun” sözcüğü kullanılmıştır. Fatih Sultan Mehmet’in açtığı medreselerde, Selçuklular Dönemi’ndeki Bağdat Nizamiye Medreseleri de üniversite değildir.⁴⁷⁹

XVIII. yy.’a gelindiğinde medreseler iyiden iyiye çökmüştür. Osmanlı idarecileri, ihtiyaç duyulan elemanların yetiştirilmesi için medreseleri ıslah etmek yerine

⁴⁷⁵ Ali Yıldırım, (1998), *Türk Üniversite Tarihi-Darülfünun Dönemi*, I. Basım, Öteki Matbaası, Ankara: ss.42-43.

⁴⁷⁶ Cahit Yalçın Bilim, (1998), *Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir: s.241.

⁴⁷⁷ M.Tahir Hatipoğlu, (2000), *Türkiye Üniversite Tarihi*, Yenilenmiş 2. Baskı, Selvi Yayınevi, Ankara: s.15.

⁴⁷⁸ Ali Arslan, (1995), *Darülfünun’dan Üniversite’ye*, Kitapevi Yayınları, İstanbul: s.15.

⁴⁷⁹ Hatipoğlu, a.g.e., s.15.

medreselerin mevcut durumuna hiçbir müdahalede bulunmadan medrese haricinde mekteplerin açılması yolunu tercih etmişlerdir. Cephelerde alınan başarısız neticeler karşısında ordunun ihtiyacını karşılamak üzere XVIII. yy'ın ilk yarısında Mühendishane açılmıştır. Daha sonra denizci subaylar yetiştirmek için Mühendishane-i Bahri-i Hümayun (1773), kara subayları yetiştirmek amacıyla Mühendishane-i Berri-i Hümayun (1794), askeri Doktor temini için Tıbbiye Mektebi (1826) gibi Batı tarzında mektepler açılmıştır. Bu dönemde açılan Avrupai Tarzdaki yüksek okulların hemen hemen hepsi yeni kurulan ordunun ihtiyaçlarını gidermek gayesindedir.⁴⁸⁰

Tanzimat Dönemi'nde kurulan Muvakkat Maarif Meclisi'nin çalışmalarından sonra yükseköğretimde sadece meslek elemanı yetiştirme düşüncesinin dışına çıkıldığını görüyoruz. Bu meclisin hazırladığı raporda, bir Darülfünun tesis edilmesi, burada okutulacak ilim ve fenne ait kitapların kurulacak kütüphanede toplanması teklif ediliyordu. Darülfünunda okutulacak kitapların telif veya tercümesi için kırk kişiden oluşacak bir Encümen-i Daniş'in kurulması kararlaştırılmıştı. Encümen-i Daniş için Darülfünun binası içinde büyükçe bir yerin inşa edilmesi uygun görülüyordu.⁴⁸¹

Darülfünunun ilk amacı Saltanatın önemli işlerinde kullanılmak üzere yüksek dereceli, bilgili memur yetiştirmektir.⁴⁸²

4.1.1. Darülfünun İlk Dönemi

1846 yılında kurulan Daimi Maarif Meclisi Darülfünunun kuruluş çalışmalarını başlattı. İlk iş olarak çeşitli ilim ve fenler için ayrı ayrı odalar ve dersaneleri ihtiva eden; kütüphane, müze ve laboratuvarları içine alan geniş bir binanın yapılmasına başlandı.⁴⁸³ Sonraları bu binanın Darülfünun için fazla büyük olduğu düşünülerek bir kısmı Maliye Nezaretine verildi. Binanın inşaatı 6 Mart 1865' de tamamlandı ve bina tümüyle Maliye Nezaretine verildi.⁴⁸⁴ Oysa Avrupa Üniversitesi düzeyinde bir

⁴⁸⁰ Arslan, a.g.e., s.23.

⁴⁸¹ a.g.e., ss.23-24.

⁴⁸² Hatipoğlu, a.g.e., s.21.

⁴⁸³ Ekmeleddin İhsanoğlu, (1990), Darülfünun Tarihçesine Giriş, *Belleten Dergisi*, Yıl: Ağustos 1990, C.LIV, Sayı: 210, s.705.

⁴⁸⁴ Arslan, a.g.e., s.26.

Darülfünun yapmak için birçok ayrıntıları düşünülerek bu bina yapılmıştı. Binanın maliyeye verilmesinin temel nedeni henüz üniversitenin bir ülke için ne kadar önemli olduğu bilincine erişilmemesi, kitap, öğretim kadrosu ve öğrenci olmamasıydı.⁴⁸⁵

Darülfünun binasının yapımı uzayınca, resmi açılışı beklemeden, halka açık konferanslar şeklinde eğitime başlanmıştır. Açılış 13 Ocak 1863'de Derviş Paşa'nın fizik dersiyle başlamıştır. Bu açılışta Sadrazam Keçecizade, Dr. Mehmet Fuat Paşa'nın etkisi büyüktür. Çünkü Fuat Paşa, Muvakkat Meclis üyesi olarak Darülfünunun açılışını öneren kişidir.⁴⁸⁶

Darülfünunda Ethem Paşa'nın gayretleriyle, çoğunluğu Fransızca olan dört bin ciltlik bir kitaplık oluşturuldu. Ayrıca mükemmel denilebilecek bir fizik ve kimya laboratuvarları kuruldu. 1865'te inşaatı biten Darülfünun binası tamamen Maliye Nezaretine devredilince Darülfünun da Nuri Paşa Konağına taşındı ve konferans tarzındaki derslere 19 Nisan 1865 tarihinde tekrar başlandı. 1865 sonlarında çıkan bir yangında Avrupa'dan getirilen ders araçları ve kitapları bina ile birlikte yandı. Böylece ilk Darülfünun kurma teşebbüsü düzenli olarak derslere başlanmadan, halk için yapılan konferans tarzında ki derslerle sınırlı kaldı.⁴⁸⁷

4.1.2. İkinci Darülfünun Kurma Teşebbüsü Ve Darülfünun-ı Osmanî'nin açılması

1869 yılı başlarında yürürlüğe giren ve II. Meşrutiyet'e kadar geçerli olan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Türk Maarif Tarihi bakımından önemli bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bundandır ki Darülfünun anlayışı, daha önce ki Darülfünun anlayışından oldukça farklı ve gelişmiş tarzdadır. 198 maddeden oluşan Nizamnamenin 51 maddesi Darülfünun ile ilgili olup, bu maddelerde Darülfünunun idari, ilmi, mali ve hukuki durumu belirtilmektedir. Bu Nizamname ayrıca Osmanlı Tarihin de bu konuda ki ilk teşebbüstür.⁴⁸⁸

⁴⁸⁵ Bilim, a.g.e., s.245.

⁴⁸⁶ Hatipoğlu, a.g.e., s.21.

⁴⁸⁷ Arslan, a.g.e., s.28.

⁴⁸⁸ İhsanoğlu, a.g.m., s.713.

Hazırlanan tüzüğün 79. Maddesi İstanbul’da bir “Darülfünun-u Osmanî” adlı Medrese-i İlmiye kurulmasını buyurmuştur. Darülfünun işleyişi ile ilgili 50 madde bu tüzükte yer almıştır. Türkiye Üniversitesi içinde mevzuatı olan ilk Darülfünun budur.⁴⁸⁹

İkinci Darülfünun çoğu medreseden gelmiş öğrenciler ile 1869’da serbest derslerle başlamış ve 1870’ de açılışı yapılmıştır. Müdürü Hoca Tahsin Efendi’nin yaptığı deneyler nedeni ile dinsizlik ile ve Afganlı Cemalettin Efendi’nin “ Nübüvvet (Peygamberlik) bir sanattır.” Dediği ileri sürülerek kâfirlikle suçlanması üzerine 1871 sonların da kapatılmıştır.⁴⁹⁰ Bunlardan başka kapanmasında ki diğer sebepler olarak şunları söyleyebiliriz. Mali imkânsızlıklar, yeterli talebe ve hocalarının bulunmaması, ayrıca darülfünun da okutulmakta olan derslerin aynı şekilde meslek adamı yetiştiren Darülmuallimin, Darülmuallimat, Mektebi Mülkiye ve İdadiler gibi orta dereceli mekteplerde de okutulmasının ve bu mekteplerin, talebeler ve ebeveyn tarafından daha fazla tercih edilmesinin bunda etkili olduğu söylenebilir.⁴⁹¹

4.1.3. Üçüncü Darülfünun Teşebbüsü ve Darülfünun-ı Sultani’nin Açılması

Başarısız olan ilk iki teşebbüsten kısa bir süre sonra Osmanlı Devlet adamları Darülfünun kurma hususunda ki üçüncü teşebbüslerine daha temkinli başlamışlardı. Bu yeni teşebbüste, eski şaşaalı açılışlar yerini sessizce, mevcut bir müessesenin alt yapısına dayanarak ve mütevazı bir şekilde kurulmaya bırakılmıştır.⁴⁹² Derslere 1874-75 öğretim yılında başlanmıştır. Darülfünun fakülteleri şunlardır; 1-İlm-i Hukuk, 2-Ulum-u Fünun-ı Riyaziye ve Tabiiye (Fen Fakültesi) 3-Edebiyat.⁴⁹³

Darülfünun-u Sultani’ye öğrenciler sınavla alınıyordu. Mekteb-i Sultani Müdürünün yönetimde olan okulun giderleri de yine Sultani bütçesinden karşılanıyordu.

⁴⁸⁹ Hatipoğlu, a.g.e, s.23.

⁴⁹⁰ Emre Dölen, (2009), *Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922, Türkiye Üniversite Tarihi 1*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: s.19.

⁴⁹¹ İhsanoğlu, a.g.m., s.736.

⁴⁹² Ekmeleddin İhsanoğlu, (1993), Darülfünun Tarihçesine Giriş (II), *Belleten Dergisi*, Yıl: Nisan 1993, C.LVII, Sayı: 218, s.202.

⁴⁹³ Hatipoğlu, a.g.e., s.33.

Okulun öğrencileri yatılı ve gündüzlü olmak üzere iki türlüydü.⁴⁹⁴ Fransızca verilen dersler Muallim Muavinleri (asistan) tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Öğrenim süresi 4 yıldır. Bitirmek için bir “doktora” sınavı koşulu getirilmiştir. Darülfünun-ı Sultani 1881 yılında kapanmıştır. Üçüncü deneme de bu şekilde sonuçsuz kalınca 1900’ e kadar Darülfünun unutulmuştur.⁴⁹⁵

Darülfünun-ı Sultani de, ortaöğretimin yetersiz olması finans kaynağı ve araç gereçlerin temin edilememesi, yeterli sayı ve düzeyde hocaların bulunmaması ve teşebbüsün daha çok taklit düzeyinde kalması dolayısıyla başarısız olmuştur. Ayrıca bu müessesenin Mekteb-i Sultani’nin yüksek kısmı olarak kabul görmesi ve öğrencilerin çoğunluğunun gayrimüslim olmasının da etkisi olmuştur.⁴⁹⁶ Fakat bu olumsuzluklara rağmen akademik olarak bir değerlendirme yapacak olursak dil meselesine bir çözüm bulunması, modern ders kitaplarının telif veya tercüme yoluyla kazandırılması ve talebelerin araştırmaya dayalı bitirme tezi hazırlamaları önemli gelişmeler olarak görülmektedir.⁴⁹⁷

4.1.4. Darülfünun-u Şahane (İstanbul Darülfünunu)

Tanzimat döneminde orta tedrisatın yeterli olmaması Darülfünunun devamlılığını engelleyen en önemli faktörlerden biri idi. Ancak Abdülhamit döneminde rüştiyelerin sayısı bir hayli artmıştı. Ayrıca yurt dışında okuyup siyasi, fikri ve ahlaki olarak farklılaşmaya başlayan öğrencilerin İstanbul da açılacak bir Darülfünun da öğretim görmesinin faydalı olacağı görüşü benimsenmişti. Darülfünun nihayet II. Abdülhamit’in tahta geçişinin 25. Yıl dönümünde, 1 Eylül 1900 de resmen açılmıştır. Açılan darülfünunun resmi adı Darülfünun-ı Şahanedir. İstanbul Üniversitesinin ve dolayısıyla Türkiye de ki bütün Üniversitelerin temelini oluşturan kurum işte bu kurumdur. İlk defa bu müessese ile beraber kesintisiz üniversite öğretimine başlanmış ve Türkiye’de kök salmıştır.⁴⁹⁸

⁴⁹⁴ Bilim, a.g.e, s.259.

⁴⁹⁵ Hatipoğlu, a.g.e, s.34.

⁴⁹⁶ Arslan, a.g.e, s.47.

⁴⁹⁷ İhsanoğlu, (1993), a.g.m., s.232.

⁴⁹⁸ Arslan, a.g.e, ss.49-50.

Bu Darülfünun da üç şube vardır. 1 Ulumu Aliyeyi Diniye 2. Ulumu Riyaziye 3.Edebiyat- Tıp ve Hukuk şubeleri Darülfünuna bağlı sayılmış ancak yönetimleri ayrı tutulmuştur.⁴⁹⁹

II. Meşrutiyet'in ardından bu kuruma üniversiter bir yapı kazandırmak için büyük çaba harcanmış bir yandan Hukuk Mektebi ile Tıp Fakültesi Darülfünuna bağlanırken öte yandan 1914'te Ulum-ı Aliye-i Diniye Şubesi kapatılmıştır.⁵⁰⁰

1912 de Balkan Savaşları sırasında Darülfünun taburları oluşturulmuş ve bu yüzden birkaç ay öğretime ara verilmiş, 1913 yılları başlarında tekrar eğitime başlanmıştır.⁵⁰¹ 1915 yılında Almanya ve Avusturya'dan getirilen öğretim üyeleri, dil sorunu yüzünden enstitüler ve laboratuvarların dışında verimli bir öğretim yapamamışlardır.⁵⁰²

1915 yılına kadar Darülfünuna sadece erkek öğrenciler devam ediyordu.⁵⁰³ 1915 yılında İnas Darülfünunu adını taşıyan ve kızlara mahsus bir yüksek öğretim kurumu daha açılmıştır. İlk öğrencileri kız idadileri mezunları ile İstanbul Darülmuallimatı mezunları idi.⁵⁰⁴ İnas Darülfünunu Edebiyat, Riyaziyat ve Taabiat Şubelerinden oluşuyordu.⁵⁰⁵

4.1.5. Milli Mücadele Döneminde Darülfünun

II. Meşrutiyet döneminde Batıda olduğu gibi bu kuruma da özerklik verilmesi yolunda tartışmalar başlamıştı. Kendisi de Darülfünun müderrislerinden olan Ziya Gökalp bunun için çalışmıştı. Sonun da Osmanlı Hükümeti Darülfünuna bilimsel özerklik vermek gereğini duymuştu. 11 Ekim 1919 da yürürlüğe konulan tüzüğün 2.

⁴⁹⁹ Hatipoğlu, a.g.e, s.35.

⁵⁰⁰ Dölen, a.g.e, s.20.

⁵⁰¹ Arslan, a.g.e, s.56.

⁵⁰² Ergün, (1997), a.g.e., s.171.

⁵⁰³ Arslan, a.g.e, s.69.

⁵⁰⁴ Akyüz, (1999), a.g.e., s.237.

⁵⁰⁵ Arslan, a.g.e, s.69.

maddesinde “Darülfünun ilmi muhtariyeti haizdir” hükmünün yer alması kuşkusuz Türk Üniversite tarihinde önemli bir aşamaydı.⁵⁰⁶ Bu nizamnameye göre Darülfünunun resmi adı ”Darülfünun-ı Osmanî” olarak benimsenmişti, fakülteler medrese olarak vasıflandırılmıştı.⁵⁰⁷

Milli mücadele sürerken İtilaf Devletlerinin İstanbul’u işgal altında tutmaları Darülfünunun zor yıllar geçirmesine sebep olmuştu. Buna rağmen Darülfünun Milli Dava karşısında ilgisiz kalmamıştır. Darülfünun da protesto toplantısı yapılmış, hocaların ve öğrenci derneklerinin temsilcilerin katılmasıyla bir cemiyet kurulmuştu.⁵⁰⁸

Üniversite tarihinde “Darülfünun Grevi” diye bilinen bir olay vardır. Üniversite tarihinde ilk boykottur. Olay şöyle olmuştur. Edebiyat medresesinden 5 hocaların konuşmalarında ve yazıların da Türklük aleyhinde sözler söylemesi üzerine⁵⁰⁹ Edebiyat Fakültesi öğrencileri, sözü edilen 5 hocaların görevden alınmalarını, aksi halde derslerin boykot edeceklerini duyururlar. Büyük öğrenci tepkisi, kısa zamanda diğer fakültelere sıçrar. 12 Nisan 1912 de “Darülfünun ve Mekatib-i Aliye Cemiyeti” (Üniversite ve Yüksek Okullar Derneği) kurulur.⁵¹⁰ Olayların büyümesinden çekinen Marif Nezareti 25 Nisan 1922 tarihinde geçici olarak Darülfünunun kapatılması kararını verir.⁵¹¹

Beş kişinin cezalandırılması ve Darülfünunun kapatılmaması yönünde faaliyet gösteren öğrencileri desteklemek için Ankara T.B.M.M. Hükümeti Maarif Vekaleti 17 Nisan 1922 de Darülfünun Talebe Cemiyeti’ne telgraf çekmiştir.⁵¹² Kurulan dernek büyük çabalar harcayarak, mücadelesinde başarı kazanır. Profesörleri görevden alma yetkisi Profesörler Kurulundan alınıp Darülfünun Divanına verilir. Divan, Temmuz 1922 de adı geçen” Mahlut Beşler”i görevden alınca öğrenci boykotu da sona erer.⁵¹³

Cumhuriyet ilan edilmeden önce 15 Temmuz- 15 Ağustos tarihleri arasında

⁵⁰⁶ Turan, (1996), a.g.e, s.72.

⁵⁰⁷ Arslan, a.g.e, s.70.

⁵⁰⁸ a.g.e, s.74.

⁵⁰⁹ Hatipoğlu, a.g.e, s.76.

⁵¹⁰ Abdurrahman Siler, (1995), Darülfünun Kurtuluş Savaşı ve İnkılapları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Yıl: Mart 1995, C.XI, Sayı: 31, s.179.

⁵¹¹ Arslan, a.g.e, s.75.

⁵¹² a.g.e, s.75.

⁵¹³ Siler, a.g.m, s.180.

Maarif meselelerini görüşmek üzere toplanan I. Heyet-i İlmiye Toplantısı'na İstanbul Darülfünunundan da öğretim üyeleri katılmıştı. Bu toplantıda müderris ve muallimlerin ücretlerinin iyileştirilmesi ile öğretim elemanlarının politika dışında başka işlerle uğraşmaları gerektiği hususunda fikir birliğine varılmıştı.⁵¹⁴

4.1.6. Cumhuriyet Döneminde Darülfünun

19 Eylül 1338 (1923) günü toplanan İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Müderrisler Meclisi'nde Yahya Kemal'in teklifiyle Mustafa Kemal Paşa'ya Fahri Müderrislik verilmiştir.⁵¹⁵

Bu olayın üzerinden çok geçmeden, Darülfünun mevzuatında ilk düzenlemeler, 1924 yılında yapılmıştı.⁵¹⁶ Ekim 1919 "Darülfünun'un Osmanî Nizamname'si ile "İlmi muhtariyet" kazanan Darülfünun'a 1924'te tüzel kişilik tanınmıştır.⁵¹⁷ Arkasından, yeni tüzük yayınlanmıştır. Bu tüzük, 1919 Tüzüğüne Cumhuriyet devrimlerine uygun değişikliklerin işlenmesidir. Tüzükteki "Osmanlı" sözcükleri atılmıştır. Darülfünun adı "İstanbul Darülfünunu" olmuştur. Medrese yerine fakülte sözcüğü kullanılmıştır. 1924 düzenlemesiyle 1333 Üniversite Devrimi'ne gelinmiştir.⁵¹⁸

11 Şubat 1924'te Mustafa Kemal, Darülfünun Emîni İsmail Hakkı Bey ve arkadaşlarıyla İzmir'de görüşmüştü. Toplantı gece 3.30'a kadar sürmüş ve ayrılırken de Gazi, İsmail Hakkı'ya "Darülfünun sizin arkanızdan ve izlerinizin üzerinden koşacaktır." demiştir. Bu sözlerden toplantının amacının, hilafetin kaldırılması sırasında Darülfünun'un karşı tutum almasını önlemek olduğu anlaşılmaktadır. Gazi'nin mesajını alan İsmail Hakkı Bey, İstanbul'a dönünce hemen Darülfünun Divanı'nı toplamıştır. Divan'a "Bu kurumun yaşamasını mı istiyorsunuz yoksa kapatılmasını mı?" diye sormuş. "Yaşamasını" cevabını alınca da Gazi'ye Hilafetin kaldırılması konusunda Darülfünun Divanı tarafından bir destek telgrafı çekilmiştir.⁵¹⁹ Nihayetinde 3 Mart

⁵¹⁴ Arslan, a.g.e., s.84.

⁵¹⁵ Günaltay, a.g.m., s.273.

⁵¹⁶ Hatipoğlu, a.g.e., s.81.

⁵¹⁷ Akyüz, (1999), a.g.e., s.310.

⁵¹⁸ Hatipoğlu, a.g.e., s.81.

⁵¹⁹ Emre Dölen, (2010a), *Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Darülfünunu 1922-1933, Türkiye Üniversite*

1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile⁵²⁰ medreseler kapatılmıştır.⁵²¹ Bu kanun uyarınca Yüksek Din Mühassısı yetiştirmek üzere Darülfünunda bir ilahiyat fakültesi açılması kararlaştırılmış ve böylece Darülfünün'daki fakülte sayısı beşe çıkmıştır.⁵²²

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın uzun bir aradan sonra 1 Temmuz 1927 günü İstanbul'a gelmeye karar vermesi büyük bir sevinç yaratmış ve Darülfünunda buna "Büyük Gazi'ye İstanbul Darülfünundan Küçük Bir Armağan" adlı bir kitapçık yayınlayarak katılmıştı. Bu kitap, inkılâpları desteklememek ve onlara sahip çıkmamakla suçlanmaya başlanan Darülfününun bu eleştirilere karşı bir savunması olduğu düşünülebilir.⁵²³

15 Aralık 1930'da ve 2 Temmuz 1933'te Darülfünunu ziyaret eden Atatürk, sonraki gelişinde "*Tedris iyi fakat biraz daha gayret göstermeli*" demiştir.⁵²⁴

Darülfünunda öğrenci olayları da olmaktadır. Bunlardan belli başlıları 1925 yılındaki Dans Olayı ve Vagon-Li Hadisesi'dir. Ankara-İstanbul arasındaki yataklı vagonları işleten Fransız Vagon-Li Şirketi, 23 Şubat 1933'te çalışanlarına Türkçe konuşmayı yasaklamıştır. Buna kızan Darülfünün öğrencileri, 26 Şubat 1933'te "Türkiye'de Türk Dili hâkimdir" sözleriyle Beyoğlu'nda eylem yapmışlardır. Eylem Türk basını tarafından desteklenmiştir.⁵²⁵

4.1.6.1. Düzenlemeler

1930'lu yıllara gelindiğinde siyasi otorite, özellikle; dil ve tarih konularına büyük önem vermeye başlamıştı. Buna karşın üniversitedeki öğretim üyelerinden bir kısmının Cumhuriyetle başlayan devrime karşı sessiz kalmaları ve zaman zaman olumsuz tutum takınmaları, sert eleştirilere yol açmıştı. Aslında Darülfünün içinde gruplaşmalar ve dalgalanmalar, daha Kurtuluş Savaşı yıllarında patlak vermişti. Bu

Tarihi 2, 1.Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: ss.98-99.

⁵²⁰ Arslan, a.g.e., s.86.

⁵²¹ Hatipoğlu, a.g.e., s.81.

⁵²² Arslan, a.g.e., s.86.

⁵²³ Dölen, (2010a), a.g.e., s.100.

⁵²⁴ Arslan, a.g.e., s.324.

⁵²⁵ Hatipoğlu, a.g.e., ss.94-95.

durum öğrencileri de bazı eylemlere sürüklemişti (Mesela 1922'deki ilk üniversite boykotu gibi).⁵²⁶

İşte İstanbul Darülfünunu Ankara Hükümetince devralındığında böylesi ciddi bir sarsıntı da geçirmişti. Öğretim kadrosunun devrim hareketleri karşısında sessiz kalmasında bu olayın da payı olsa gerektir. Ancak neden her ne olursa olsun bilim-devrim ve somut anlamda Darülfünun-hükümet ilişkileri her çevrede tartışılır olmuştu. Darülfünun kadrosunda bulunanlardan bir kısmı da orada gerçekten bilim yapılmadığından yakınlardan yeni düzenlemeyi gerekli görüyorlardı. Siyasal iktidar ise Darülfünunu hükümete bağlı bir örgüt olarak değil bağımsız bir kurum olarak görmek istiyorlardı. Fakat Darülfünunun sadece kalıplaşmış bilgileri aktaran yapısını değiştirerek devrime ışık tutup destek olacak bir kurum niteliğine dönüştürme ihtiyacı da duyulmaya başlamıştır. Bunu gerçekleştirecek kadroları oluşturmak için yurtdışına öğrenci gönderilmeye başlanmıştı.⁵²⁷ Arka arkaya dalgalar halinde Batı'ya giden bu Türk gençleri, 1933'te Atatürk'ün emriyle kurulan ilk üniversitemizin öğretim kadrosunu oluşturdular.⁵²⁸

Atatürk, üniversite hakkında açıklayıcı ve teşvik edici görüşlerini 1921'den itibaren hemen her vesile ile açıklamıştı.⁵²⁹ Örneğin 1 Mart 1923'te Meclisin IV. Toplanma yılını açarken şunlar söylemişti:

*“Darülfünun, istiklal-i tabisi dâhilinde serbest mesleklere verdiği istikameti gittikçe daha mükemmel bir hale isal edecek vesait-i maneviyeye maliktir.”*⁵³⁰

Yine 1 Kasım 1933'te Atatürk:

*“Arkadaşlar Üniversite tesisine verdiğimiz ehemmiyeti beyan etmek isterim. Yarım tedbirlerin kısır olduğuna şüphe yoktur bütün işlerimizde olduğu gibi maarifte ve kurulan üniversitede radikal tedbirlerle yürümek kati kararımızdır.”*⁵³¹

⁵²⁶ Turan, (1996), a.g.e., s.72.

⁵²⁷ a.g.e., ss.72-73.

⁵²⁸ Perin, a.g.e., s.101.

⁵²⁹ İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (1996), *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yıllığı VIII 1993*, İstanbul Üniversitesi Basımevi, İstanbul: s.110.

⁵³⁰ A.S.D. I-III, C.I, s.316.

⁵³¹ “Reisi Cumhur Gazi Hazretleri'nin Nutukları”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, I.Celse, Cilt 18, T.B.M.M. Basımevi, 1.XI.1933, Anadolu Üniv. Yer No: 1933 J25.T88, s.3.

Türkiye Cumhuriyeti üniversiteleri hakkında sözlerini aktardığımız Atatürk'ün bu alandaki çalışmalarından da kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Bu dönemde özellikle Türk eğitimini planlamak ve hızlı bir gelişme sağlamak için yabancı uzmanlara incelemeler yaptırmış ve hazırlanan raporlardan yararlanılmıştır. Bilhassa İstanbul Darülfünununda gerçekleştirilmek istenen reform hakkında tetkikler yapmak ve görüşlerini rapor haline getirmek üzere 1931 yılında Cenevre Üniversitesi Profesörlerinden Albert Malche davet edilir. Prof.Malche, 24 Ocak 1932'de başlattığı çalışmalarını birkaç ayda tamamlar ve raporunu zamanın Milli Eğitim Vekili'ne verir.⁵³²

Prof. Malche'nin Raporuna göre profesörlerin sayısı 88, doçentlerinki 44'tü (Tıp 28; Edebiyat 14; İlahiyat 12; Fen 17; Hukuk 17). Öğrencilerin sayısı 2500'ün üzerinde olarak veriliyordu (Tıp 515; Edebiyat 282; İlahiyat 3; Fen 566; Hukuk 1048; Eczacılık 137; Diş Hekimliği 55).⁵³³

Malche Raporu'nda binaların gayet geniş birçoğunun muazzam manzaralı olduğunu belirtmiştir. Laboratuvarlara, kliniklere, enstitülere tahsis edilen yerlerin de daima geniş lakin birkaçının eski ve iptidai olduğunu söylemiştir. Her ders yılı sonunda bir sınıf geçme imtihanı yapılıyordu. Dersler vardı ancak çok az pratik uygulama ve seminer yapılmaktaydı. Dersler, genellikle ansiklopedik tarzda işleniyordu. Profesörler seçilirken ilmi yeterliliğe dikkat edilmiyor diğer profesörler kendi arkadaşlarını seçiyorlardı. Üniversite ve fakülte bu duruma hürmet görmek sebebiyle veya bu birlikteliğe muhtaç olduğu düşüncesiyle karşı çıkmıyordu. Özellikle hukuk alanında zengin bir kütüphane vardı. Ancak kitaplar dışarıya çıkarılmıyor ve kapılar saat 4'te kapatılıyordu. Talebe cemiyetleri var fakat talebelerin ihtiyaçlarını karşılamıyordu.⁵³⁴

Malche özellikle aşağıdaki eleştirel gözlemleri ortaya koymaktadır.

- 1-Her şeyden evvel Türkçe kitaplar pek azdır.
- 2-Profesörlere düşük ücret ödenmesi, onları başka işler yapmaya mecbur bırakmıştır.
- 3-Ders notları eskimiştir. Dersin, ansiklopedik kitap bilgisi şeklinde verilmesi sakıncalıdır.

⁵³² *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yıllığı VIII 1993*, s.111.

⁵³³ Albert Malche, (1939), *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, Devlet Basımevi, İstanbul: ss.6-7.

⁵³⁴ a.g.e., ss.8-15.

- 4-Türk öğrencilerin yabancı dil bilgisi yetersizdir. Galatasaray Lisesi’nden, Alman, ve İngiliz okullarından mezun olanlar azınlıkta bulunmaktadır. Öğrencinin büyük bir kısmı taşradan, gelmektedir. Bu yüzden dil konusun eksiklikleri bulunmaktadır.
- 5-Geleceğin Türk profesörlerinin Darülfünunda yetişmesi henüz mümkün değildir. Bu yöndeki eğitim mutlaka yurt dışında yapılmalıdır.
- 6-Çeşitli dersler hiçbir fayda sağlamayacak şekilde paralel olarak yürütülmektedir. Örneğin, Edebiyat Fakültesindeki pedegoloji tedrisatı ile muvazi olarak Yüksek Muallim mektebinde de pedegoloji tedrisatı bulunmaktadır.⁵³⁵

Malche’nin raporu üç bölümden oluşmaktadır. 1. Bölümde, amaç ve yöntemleri bildirilir. 2. Bölümde, Darülfünunun eleştirisel bir incelemesini verir, 3. Bölümde ise ayrıntılı bir şekilde reform tekniklerini ortaya koyar.⁵³⁶

Malche, raporun netice kısmında, “Darülfünun meselesi esas itibariyle Türkiye’nin fikri, manevi hatta içtimai istikbali meselesidir.”diyerek raporunu sonlandırmaktadır.⁵³⁷

Profesör tespitlerini, günlük gazeteleri, inceleyerek, üniversite hocalarıyla ve öğrencilerle görüşerek, derslere katılarak ve hatta lise programlarını yakinen izleyerek yapmıştır.⁵³⁸

Atatürk, büyük bir dikkat ve titizlikle Prof Malche’nin raporunu incelemiş ve kendisine has bazı notlar almıştır. Atatürk’ün ilgisini çeken bazı noktalar şunlardır.⁵³⁹

Not; 1-İstanbul Darülfünunu lağvolunmuştur; yerine İstanbul Üniversitesi tesis olunacaktır.

2-Bunun tesisine Maarif Vekâleti memurdur.⁵⁴⁰

1) Talebe İngilizce, Almanca, İtalyanca veya Fransızca gibi ekalli bir ecnebi

⁵³⁵ a.g.e., ss.14-21.

⁵³⁶ a.g.e., s.III.

⁵³⁷ a.g.e., s.58.

⁵³⁸ *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yıllığı VIII 1993*, s.111.

⁵³⁹ a.g.e., s.111.

⁵⁴⁰ Bu maddeler 31 Mayıs 1933 tarihinde kabul edilen “İstanbul Darülfünunun ilgasına ve Maarif Vekaleti’nce yeni bir üniversite kurulmasına dair Kanun 1. ve 2.maddelerinin esasını oluşturmuştur.”

lisan bilmelidir.

2) Hürriyet-İlmiye mahfuz, fakat idare ve talim heyetlerinin tayininde ve program tanziminde müdahale,

3) Memurlar ve müstahdemler adedi çoktur. Bu vazifeler muhtaç talebeye verilmelidir.

4) Hoca tayin ve azlinde Vekalet hakim olmalıdır.

5) Darülfünunun en büyük zaafı, şahsi mülahaza ve araştırmaya sevkeder tarzda tedris yoktur.

6) Edebiyat Fakültesi çok fena,

7) Darülfünun hocaları yoktur. Şimdilik hariçten getirmek lazımdır. Ondan sonra da, kendi çocuklarımızı ecnebi üniversitelerinde yetiştirmek lazım.

8) Tıp Fakültesinin nakli lazımdır.

9) Mülkiye Mektebi ile Hukuk Fakültesinin müşterek dersleri vardır. Birbirine yakın olmalı.

10) Kütüphaneler ıslah edilmeli.⁵⁴¹

Atatürk her şeyden evvel milli ve çağdaş üniversite özlemi içindedir ve bunu Türk inkılâbı yapanların mutlaka başaracağına inanmaktadır. Rapor münasebetiyle Atatürk'ün bir kere daha belirtmek istediği husus şudur ki, bir milleti ancak ve ancak o milletin içinden çıkanlar yükseltebilir. Bu sebeple bir yabancı âlimin fikirlerinden istifade edeceğiz; fakat asıl çareyi, asıl kararı kendi içimizden çıkarmak mecburiyetindeyiz. Atatürk'e göre mesele yalnızca bir üniversite reformu değil, bütünüyle bir kültür davasıdır.⁵⁴²

4.2. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

4.2.1. İstanbul Üniversitesi'nin Kuruluşu

Prof. Malche'nin raporu çerçevesinde uygulamaya geçmek için Eğitim

⁵⁴¹ Utkan Kocatürk, (1984), Atatürk'ün Üniversite Reformu İle İlgili Notları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Yıl: Kasım 1984, C.I, Sayı: 1, ss.6-7.

⁵⁴² a.g.m., s.5.

Bakanlığınca bir komisyon oluşturulmuştu. Malche de danışman olarak komisyon çalışmalarına katılmıştı.⁵⁴³ Yapılan çalışmalar sonunda bir tasarı hazırlanmış ve T.B.M.M.'ye sunulmuştur.⁵⁴⁴ Böylece uzun yıllar tartışmalara sebep olan Darülfünunu ortadan kaldıran “İstanbul Darülfünunun ilgasına ve Maarif Vekâletince yeni bir üniversite kurulmasına dair kanun 31 Mayıs 1933’de kabul edilmiştir.”⁵⁴⁵

İstanbul Darülfünunun ilgasına ilişkin 2252 sayılı kanun 14 maddeden oluşmaktaydı. Bu kanun Cumhuriyet tarihinde eşi ve örneği olmayan bir “yetki kanunudur”. Ve İstanbul Üniversitesi’ni kurmak üzere Maarif Vekâletine daha doğrusu Maarif Vekili Dr. Reşit Galip’e sınırsız bir idari ve mali yetki tanınmıştır.⁵⁴⁶

31 Temmuz 1933 tarihinde kaldırılan İstanbul Darülfünunu yerine, Milli Eğitim Bakanlığı 1 Ağustos 1933 tarihinden itibaren “İstanbul Üniversitesi” adıyla yeni bir müessese kurmuştur (Madde 1-Madde 2).⁵⁴⁷ Bu olay üzerine Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip, kamuoyunu aydınlatmak için 1 Ağustos 1933 günü şöyle konuşmuştu: “1923’ten 1932’ye kadar geçen 9 yıl zarfında Türkiye’nin bütün münevverleri gözlerini Darülfünuna diktiler, her sahada inkılâplar geçiren yeni Türkiye’de Darülfünunun memleket hayatının umumi gidişine uygun bir tekâmül göstermesini beklediler. Memleketin hiçbir meselesi Darülfünun işi kadar umumi alaka uyandırmadı. Lakin bütün alakalara, bütün bu tenkitlere rağmen İstanbul Darülfünunu Türk münevverliğinin kendisinden iştiaf ve ihtirasla beklediği salaha, inkişaf ve terakkiye eremedi”.⁵⁴⁸

1 Ağustos 1933’ten 1 Mayıs 1934’e kadar devam edecek muvakkat dönemde, idare-i maarif vekilinin deruhte etmesi uygun görüldü. İstanbul Üniversitesi’nin yeni kadrosu 3 kaynaktan yararlanarak oluşturuldu:

1- Eski Darülfünunda kadroya alınanlar.

⁵⁴³ Turan, (1996), a.g.e., s.77.

⁵⁴⁴ Emre Dölen, (2010b), *Darülfünun’dan Üniversiteye Geçiş, Türkiye Üniversite Tarihi 3*, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: s. 170.

⁵⁴⁵ “İstanbul Darülfünunu İlgasına ve Maarif Vekâletince Yeni Bir Üniversite Kurulmasına Dair Kanun”, Düstur, 3. Tertip, Cilt 14 (D), Ankara 1933, Anadolu Üniv. Yer No: 1933 KB140.T87, ss.1229-1231. Bknz. EK-5.

⁵⁴⁶ Dölen, (2010b), a.g.e., s.171.

⁵⁴⁷ “İstanbul Darülfünunu İlgasına ve Maarif Vekâletince Yeni Bir Üniversite Kurulmasına Dair Kanun”, Düstur, s.1229.

⁵⁴⁸ Üniversitemiz Ne Olacak, Son *Posta Gazetesi*, 1 Ağustos 1933 Salı, 4. Sene, s.6. Bknz. EK-6.

- 2- Avrupa Üniversitesinde öğrenim ve ihtisaslarını başarı ile tamamlayıp yurda dönenler.
- 3- Yurtdışından getirilecek yabancı profesörler.⁵⁴⁹

Yeni üniversitenin başarısı kadrosunun oluşumuna bağlıydı. Bunun için Batı Avrupa'dan tanınmış bilim adamı getirtilmek isteniliyordu. Fakat bu mümkün olmadı. Ancak, dramatik bir tesadüf Atatürk'ün modern üniversite yaratma düşüncesine yardımcı oldu. Rejim değişikliği geçiren Almanya, ari ırktan olmayan üniversite hocalarını Nisan 1933'den beri tasfiye etmeye başlamıştı. Yahudi asıllı bu bilim adamları hayatlarını ve geleceklerini tehlikede gördüklerinden yabancı ülkelere ilticaya başladılar. Bunların bir kısmı Türk Hükümeti Prof. Malche aracılığı ile temasa geçti.⁵⁵⁰

Milli Eğitim Bakanlığı bunlarla anlaşarak, Türk üniversitelerinde görev almalarını sağladı.⁵⁵¹

4.2.2. Üniversitelerin Kuruluş Sistemi

Yeni üniversite tıp, hukuk, fen; edebiyat fakültelerinden oluşmuştur. İlahiyat Fakültesi “İslam Tetkikleri Enstitüsü” şeklini almıştır. Üniversite ayrıca şu enstitülere de kuruluş sisteminde yer vermiştir:

- Türk İnkılâbı Enstitüsü, - Milli İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü,
- Türkiyat Enstitüsü, - Coğrafya Enstitüsü
- Morfoloji Enstitüsü, - Kimya Enstitüsü,
- Elektro-Mekanik Enstitüsü. Bu enstitüler bilimsel araştırma merkezleridir.

Yeni üniversite milli bir karakter taşımaktadır. Bu amaçla üniversitenin Edebiyat ve Hukuk Fakültesinin öğretimde iki temel görevi bulunmaktadır. Bunlar, Millilik ve İnkılâpçılıktır. Milli tarih için de yeni kürsüler kurulmuştur.⁵⁵²

⁵⁴⁹ Abdurrahman Çaycı, (1987), Atatürk, Bilim ve Üniversite, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Yıl: Kasım 1987, C.4, Sayı: 10, s.67.

⁵⁵⁰ a.g.m., ss.67-68.

⁵⁵¹ Cebeci, a.g.e., s.67.

⁵⁵² Ali Güler, (1994), *Türkiye 'de Üniversite Reformları*, Adım Yayıncılık, Ankara: ss. 101-102.

4.2.3. Üniversitenin Amacı

Yeni kurulan üniversitenin amacı;

- 1- Bilgi sahasında araştırmalar yapmak,
- 2- Milli kültür ile bilgiyi genişletmeye ve yaymaya çalışmak,
- 3- Devlet ve millete hizmet edecek “ergin ve olgun” insan yetiştirmektir.⁵⁵³

Tıp, Fen, Hukuk ve Edebiyat Fakültesiyle öğretime başlayan İstanbul Üniversitesi 1936’da 5. bir fakülte daha eklenmişti. Üniversite yasasının verdiği yetkiye dayanarak 14 Aralık 1936 tarihli bir kararname ile İktisat Bakanlığına bağlı olan İktisat Fakültesi Üniversite içine alınmıştır. Bunun dışında fakülteler bünyesinde de öğretim, araştırma ve uygulama gibi değişik amaçlarla kırka yakın enstitü kurulmuştur.⁵⁵⁴

4.2.4. 1933 Üniversite Reformunun Getirdikleri

İstanbul Üniversitesi’nin kurulması;

- Akademik ve idari kadrolara atamaların yeniden yapılması,
- Üniversite öğretim kadrosunun Ordinaryüs, Profesör ve Doçentlerden oluşması, bu unvanlarını kazanmada yayınların ve Üniversitedeki çalışmaların esas alınması; doçentliğe atanmak isteyenlerin Batı Kültür Dillerinden birini bilimsel inceleme yapabilecek ve yazabilecek derecede iyi bilmesi;
- Tam gün çalışma esasının uygulanması; Ordinaryüs, Profesör ve Doçentlerin kendi meslek ve ihtisasları çerçevesinde ve sürekli olmayan işlerde, Milli Eğitim Bakanlığı’nın izniyle çalıştırılabilmesi,
- Öğretim üyelerinin Üniversitedeki görevlerinde dekanlar aracılığı veya doğrudan rektörün denetiminde olması,
- Asistanlığın öğretim üyeliğinin kaynağı olması.⁵⁵⁵

⁵⁵³ Arslan, a.g.e., s.393.

⁵⁵⁴ Turan, (1996), a.g.e., s.79.

⁵⁵⁵ T.C. M.E.B. Yükseköğretim Genel Müdürlüğü, (1998), *Cumhuriyetin 75. Yılında Yükseköğretim*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara:, s.23.

Yeni düzenleme ile Darülfünun kadrosundaki 155 öğretim elemanının 96 sı kadro dışı bırakılmıştır.⁵⁵⁶

Üniversite reformu, yüksek öğretim düzeyini yükseltmekle birlikte özerk yapıya son vererek üniversiteyi siyasi otoritenin denetimi altına soktu. İstanbul Üniversitesi Eğitim Bakanlığı'na bağlandı. Atamalar da Eğitim Bakanlığı tarafından yapıldı. Yüksekokulların yapısında da düzenlemeler gerçekleştirildi. Ankara'da yeni fakülte ve yüksekokullar açıldı.⁵⁵⁷ İlk açılan İstanbul Üniversitesi'nin yanında 1793 yılında kurulmuş olan Mühendishane-i Berri-i Hümayun bünyesinde açılan Mülkiye Mühendis Şubesi önce Hendese-i Mülkiye sonra da Mühendis Mektebi ve daha sonra da Yüksek Mühendis Mektebi adını almıştır. Bunun yerine 1944'de İstanbul Teknik Üniversitesi kurulmuştur.⁵⁵⁸

Daha önce kurulmuş olan mektep, fakülte ve enstitülerin birleşmesiyle de Ankara Üniversitesi kurulmuştu. 1946'da üniversitelilere bilimsel özerklik sağlayan "Üniversite Yasası" kabul edilmiştir. Yasa, üniversite için üç organ "senato, yönetim kurulu, rektör", fakülteler için de dört organ "genel kurul, profesörler kurulu, yönetim kurulu, dekan" öngörüyordu. Öte yandan yasayla çok üniversiteli bir sisteme geçildiğinden eşgüdümü sağlamak üzere yetkileri oldukça belirsiz bir Üniversiteler Arası Kurul oluşturuldu. Süreç içerisinde Ege, Karadeniz Teknik, Orta Doğu Teknik ve Atatürk Üniversitesi kuruldu.⁵⁵⁹

Daha sonraki yıllarda eğitim sistemini yurt geneline yaymak için üniversite sayısı arttırılarak yüksek öğretimden herkesin yararlanması sağlandı. 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti'de üniversite özerkliğini benimsemedi. 10 yıllık iktidarı boyunca özerkliğe karşı çeşitli müdahalelerde bulundu. Üniversite özerkliği ancak 1961 anayasasıyla sağlandı. Merkezi seçme sınavı kurumsallaştırıldı. Gereksinim nedeniyle paralı özel yüksekokullar açıldı. 1974'de Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) kuruldu. 4 Kasım 1981'de çıkarılan "YÖK Yasasıyla" Üniversiteler yeniden düzenlendi. Bu yasayla Yüksek Öğretim Kurulu oluşturuldu. Bütün üniversiteler bu

⁵⁵⁶ a.g.e, s.23.

⁵⁵⁷ Cebeci, a.g.e., s.167.

⁵⁵⁸ Cumhuriyetin 75. Yılında Yüksek Öğretim, s.24.

⁵⁵⁹ Cebeci, a.g.e., s.168.

kurula bağlanarak tek çatı altında toplandı. Bu alanda son gelişme 1982’de çıkarılan 2547 sayılı Yüksek Öğretim Yasasıdır. Bu yasayla üniversiteler ve bütün yüksek öğretim kuruluşları YÖK’e bağlandı. Tüm derslerin içerikleri de YÖK tarafından belirlenmeye başlandı. Böylece üniversitelerin yönetsel ve bilimsel özerklikleri de kaldırıldı.⁵⁶⁰

Sonuç olarak; Atatürk, Üniversite Reformu ile yeni Türkiye Cumhuriyeti’nde büyük atılımlara paralel olarak Türk biliminin temeli atılmış, üniversitelerimize özgür düşünce ve bilimsel araştırmanın, Türk Ulusu’na da gerçek bir bilgi ve aydınlanmanın kapıları açılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti böylece; dogmatik kalıplar içinde çırpınan medreseler ve Darülfünun düzeninden kurtulmuş; gerçek bir bilim devrimi ile; üreten, yayan, nitelikli insan yetiştiren ve nihayet toplum için var olan üniversiteler kurulmuştur.⁵⁶¹

Fakat hepsinden önemlisi, Atatürk tarafından sağlam bir şekilde kurulan milletlerarası standartlara sahip İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi’nin oluşmasına, bir anlamda bugünkü Üniversitelere kaynak vazifesi görmüştür.⁵⁶²

4.3. ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Türkiye Büyük Millet Meclisinin 13 Ekim 1923 tarihinde aldığı bir kararla Başkent ilan ettiği Ankara’da hiçbir yükseköğretim kurumu yoktu. Ülkenin bilim ve sanat merkezi ile ilk üniversitesine sahip olan şehri İstanbul’du.⁵⁶³

Cumhuriyetten önce, Osmanlı Devletinin en yaygın yükseköğretim kurumları, Hukuk okullarıydı. T.B.M.M. hükümetleri de 1922’de Ankara’da bir Hukuk Mektebi açılması için girişimlerde bulunmuştu. Ancak,⁵⁶⁴ 5 Kasım 1925’de Mahmut Esat

⁵⁶⁰ a.g.e., s.168.

⁵⁶¹ Kayıran, a.g.m., s. 821.

⁵⁶² Çaycı, (1987), a.g.m. ,s.69.

⁵⁶³ Güler, a.g.e., s.109.

⁵⁶⁴ a.g.e., s.109.

Bozkurt'un Adalet Bakanlığı zamanında⁵⁶⁵ “Ankara Hukuk Mektebi” adıyla kurulmuştu.⁵⁶⁶ Başlangıçta sadece yargıç yetiştirmek amacıyla kurulan Hukuk Mektebinin açılış töreninde⁵⁶⁷ Gazi Mustafa Kemal şöyle demişti:

*“Cumhuriyetin merkezi idaresinde bir hukuk mektebi açmak vesilesi bugünkü içtimamıza ihzar etmiş bulunuyor. Bugün şahit olduğumuz hadise yüksek memur ve mütehasıs âlimler yetiştirmek teşebbüsünden daha büyük bir ehemmiyeti haizdir. Senelerden beri devam eden Türk İnkılâbı mevcudiyetini ve zihniyetini hayatı içtimaiyenin mebnası olan yeni esasat-ı hukukiyede tespit ve teyid etmek çaresine tevessül etmiştir.”*⁵⁶⁸

Atatürk Ankara Hukuk Mektebini sıradan bir yüksekokul değil, bambaşka ve özel görevi olan bir kurum biçiminde görmektedir. Böylece Ankara Hukuk Mektebinin açılışı ile Türk Hukuk Devrimi gerçek anlamda başlamış olmaktadır.⁵⁶⁹

Açılışından altı gün sonra 11 Teşrin-i Sani 1341 tarihli ve 2740 sayılı kararname ile Ankara Hukuk Mektebi Talimatnamesi çıkarıldı.⁵⁷⁰ Bu Talimatname'ye göre “Ankara Adliye Hukuk Mektebi” Adliye Vekâletine bağlı bir yüksekokuldur. Böylece, Cumhuriyet döneminin ilk yüksekokul kurumu da açılmış olmaktadır. Ankara Adliye Hukuk Mektebi'nin tüzel kişiliği yoktur. Özerk bir kurum değildir. Doğrudan doğruya Adalet Bakanlığı'na bağlıdır. Profesörlerin atanması, işten alınması, Adalet Bakanlığı'nca doğrudan doğruya yapılır. Profesörlerden oluşan bir kurul vardır. Mektebin iç yönetimiyle ilgili kararları bu kurul verir. Fakat kararlar ancak “Adliye Vekilinin” onaylamasıyla kesinlik kazanır.⁵⁷¹

Ankara Hukuk Mektebi'nin ilk dersini Ahmet Ağaoğlu verdi. Profesörler Kurulu, Gazi'yi “Onursal Başkan” seçti. Altı yıl süreyle 1931 yılına dek, Hukuk Mektebi sadece bir yüksekokul niteliğinde kaldı ve bir yıl içinde fakülte haline getirilerek 1940 yılına kadar Adalet Bakanlığı'na bağlı olarak öğretim yaptı. 31 Mayıs 1940'da okulun öğrenim süresi üç yıldan dört yıla çıkarıldı ve nihayet, 13 Haziran

⁵⁶⁵ Perin, a.g.e., s.97.

⁵⁶⁶ Güler, a.g.e., s.109.

⁵⁶⁷ Perin, a.g.e., s.97.

⁵⁶⁸ A.S.D., C.II, ss.248-249.

⁵⁶⁹ Ahmet Mumcu, (1977), *Ankara Adliye Hukuk Mektebi'nden Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne 1925-1975*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 416, Ankara: s.84.

⁵⁷⁰ a.g.e., s.105.

⁵⁷¹ a.g.e., s.108.

1946'da çıkarılan “Üniversite Kanunu” ile Ankara Üniversite'sine fakülte olarak bağlandı.⁵⁷²

4.3.1. Ziraat Mektebi

Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü açılmadan önce uzun bir hazırlık dönemi geçirilmiştir. Daha 1923 yılında başlayarak Halkalı Ziraat Mektebi mezunlarından birçok genç ziraatçı, özellikle Almanya'ya gönderilmiş ve burada eğitim görmeleri sağlamıştır. Ayrıca 1927 yılında memleket ziraatını inceleyip bir rapor vermek üzere Almanya'dan bir heyet getirtilmiştir. Bu heyet yaptığı incelemelerden sonra, modern bir Ziraat Yüksek Öğretim Kurumu'nun açılmasını teklif etmiştir. Bunun üzerine⁵⁷³ Tarım ve Veterinerlik alanlarında yüksek okullar açılmasını öngören bir yasa çıkarılmıştı. Bu doğrultuda yapılan hazırlıklardan sonra⁵⁷⁴ 1928 yılında İstanbul Halkalı'daki Yüksek Ziraat Mektebi kapatılmış, 1930 yılında Ankara Yüksek Ziraat Mektebi açılmıştır. Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün açılmasından yaklaşık 4-5 ay önce, 20 Haziran 1933 tarihli 2291 sayılı “Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Kanunu” çıkarılmıştır.⁵⁷⁵ Bu kanunun,

1.maddesi: Ziraat Vekâleti'nin murakabesinde (Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü) kurulmuştur. Enstitü Hükmi şahsiyetli, bağışlama ve vasiyetleri kabule ehil ve mülhak bütçe ile idare olunan bir amme müessesesidir. Enstitünün malları, Devlet malları ve tedris ve idare uzuvları da Devlet memurları hukukuna maliktir.

2.maddesi: Enstitü: tabi ilimler, ziraat, baytar ve ziraat sanatları namile dört fakülteden mürekkep akademik bir müessesedir. Ders okutulur, kendi sahasında ilmi ve fenni araştırmalar yapar, reyler ve fikirler verir ve neşriyatta da bulunur.⁵⁷⁶

Nihayet Yüksek Ziraat Enstitüleri, 30 Ekim 1933'de saat 16.00 da Rektörlük binası önünde İsmet Paşa'nın konuşmasıyla açıldı. İsmet İnönü açılış konuşmasında;

⁵⁷² Perin, a.g.e., s.98.

⁵⁷³ Arif Akma, (1978), *Türkiye'de Ziraat Yüksek Öğretim Reformunun Anatomisi*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara: s.12.

⁵⁷⁴ Turan, (1996), a.g.e., s.80.

⁵⁷⁵ Akma, a.g.e., ss.15-17.

⁵⁷⁶ “Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Kanunu”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C.16-17, Devre 4, 1932, Ankara, T.B.M.M. Matbaası, Anadolu Üniv. Yer No: 1932 J25.T88, ss.8-26. Bknz. EK-7.

“Şimdi Yüksek Ziraat Enstitüsünü resmen açıyorum. T.C. bu enstitüyü meydana getirmek için senelerden beri emek sarfetti. Bu enstitüyü, fakülteleriyle birlikte memlekete ziraatta ve baytarlıkta yüksek mühendisler yetiştirecek bir Üniversite olarak tanıyoruz. Enstitü, memleketi gerek baytari sahada gerek ziraat sahasında tetkik ve ıslah edecek tam manasıyla bir enstitü mecmuasıdır...” demiştir.⁵⁷⁷

Enstitünün kuruluşunda Atatürk’ün temel aldığı esas, Türkiye’nin ekonomik kalkınmasında ziraat faaliyetlerinin geliştirilmesidir. Atatürk’ün bu yöndeki düşünceleri şu sözlerinden açıkça anlaşılmaktadır:

“Milli ekonominin temeli ziraattır. Onun içindir ki ziraatta kalkınmaya büyük önem vermekteyiz. Köylere kadar yayılacak programlı ve pratik çalışmalar, bu maksada erişmeyi kolaylaştıracaktır.

Fakat bu hayati işi isabetle amacına ulaştırabilmek için, ilk önce ciddi etütlere dayalı bir ziraat siyaseti tespit etmek ve onun için de her köylünün ve bütün vatandaşların kolayca kavrayabileceği ve severek tatbik edeceği bir ziraat rejimi kurmak lazımdır.”⁵⁷⁸

Yine Atatürk Meclis’in Dördüncü Dönem Üçüncü Toplanma Yılı’nı açarken enstitüyle ilgili şunları söylemiştir:

“Bütün fakülteleriyle birlikte açılmış olan Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün yetiştireceği yüksek mühendislerin, ileride, memlekete faydalı olacaklarına şüphe yoktur”⁵⁷⁹

İlk yıllarda bu enstitüyü, Prof. Falke ismindeki bir Alman İktisatçı rektör müşavir olarak idare etti. Prof. Falke ile birlikte yanlarında Türk asistanların çalıştığı yirmi kadar Alman profesörden oluşan bir ekip görev yapıyordu. Böylece ziraat ve veterinerlik alanında, yeni bir Türk üniversite öğretim üyesi nesli gelişecekti.⁵⁸⁰

4.3.2. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Cumhuriyet devrimizin Ankara Üniversitesi, bugün sekiz Fakülte halinde çalışmaktadır. Bunlardan Hukuk Fakültesi Ankara’da ilk kurulan Yüksek Öğretim

⁵⁷⁷ Akma, a.g.e., ss.24-26.

⁵⁷⁸ Süleyman Sağlam, (1999), Atatürk ve Üniversite, *Erdem Dergisi*, Cumhuriyet Özel Sayısı 1, C.11, Sayı: 31, Ankara: s.211.

⁵⁷⁹ “Reisi Cumhur Gazi Hazretleri’nin Nutukları”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, s.2.

⁵⁸⁰ Horst Widmann, (1999), *Atatürk ve Üniversite Reformu*, Aykut Kazancıgil-Serpil Bozkurt (Çev.), Kalcı Yayınevi, İstanbul: s.66.

müessesesi olmakla beraber (5.IX. 1925) asıl fakülte unvanını 1940 yılında almıştır. Bu itibarla Fakülteleri kanun numaralarına göre bir sıralamaya tabî tutarsak, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Ankara Üniversitesinin ilk Fakültesi olduğu görülür.⁵⁸¹ 1.Büyük Millet Meclisinde, kurulması kararlaştırılan Ankara Dil Tarih - Coğrafya Fakültesi, 14 Haziran 1935 de 2795 numaralı kanun ile resmî hüviyetini almıştır. Kanunun I. maddesi ise şudur:

*"Ankara'da bir Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi açmak için Kültür Bakanlığına yetki verilmiştir."*⁵⁸²

Gerek bu kanun maddesinde gerekse Maarif vekilinin sözlerinde, Fakültenin ismi tespit edilmekte ve Atatürk'ün bu işle yakından ilgisi B. M. Meclisi üyelerine bildirilmektedir. Filhakika Cumhurbaşkanı Atatürk, bu Fakültenin ismini bizzat koymuş ve kuruluşu ile yakından meşgul olmuştur. Bunun hazırlık safhası, bildiğime ve şahit olduğuma göre şöyledir: Gazi M. Kemal Atatürk, tarih meselelerine çok önem verirdi. Atatürk'ün direktifi ile 12 Nisan 1931 de, "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" adı ile müstakil bir Kurum, resmen teşekkül etmiştir. Atatürk Tarih Kurumu'na muvazi olarak bir "Dil Kurumu" kurmuştur (Temmuz 1932). İşte bu her iki Kurum'daki çalışmalar ilerledikçe Atatürk'ün muhitindeki konuşmaların konuları da, gittikçe genişliyordu. Bu kurumların gelişmesi ve istikbali hakkında sık sık münakaşalar olurdu. Atatürk, bunların "Akademi" olmaları üzerinde çok durmuştur.⁵⁸³

1935 yılının karlı bir kış gecesi (11 Mart 1935) Çankaya'da Atatürk'ün sofrasından erken saatlerde kalkılmış, yandaki aynalı salonda bir grup halinde konuşuluyordu. Maarif Vekili Abidin Özmen'e Atatürk birden bire şu emri vermişti. *"Not defterinizi çıkartınız ve söylediklerimi lütfen yazınız"*. Hatırımda kaldığına göre, bu yazılar Ankara'da bir "Tarih - Coğrafya" Fakültesinin kurulması için Maarif Vekâletince yapılacak hazırlıklara ait idi. Bu konu epey zamandır Atatürk'ün muhitinde konuşuluyordu. Fakat görülüyordu ki Atatürk kararını bu gece vermiş ve Maarif Vekili'ne bu notları yazdırmıştı. Eğer daha önceki fikrî hazırlık safhası takip edilmemiş olsa, Atatürk'ün o gece birden bire bu emri verdiği sanılırdı. Hâlbuki senelerden beri bu

⁵⁸¹ Afet İnan, (1957), Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kuruluş Hazırlıkları Üzerine, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, s.1.

⁵⁸² Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt 16, Teşrinisani 1934-Teşrinievvel 1935, ss.1489-1490. Bknz. EK-7.

⁵⁸³ İnan, (1957), a.g.m., ss.2-5.

mevzuları olgunlaştırmış ve herkesin fikrini bu işe hazırlamış bulunuyordu. O gün, gündüz, Tarih Kurumu çalışmalarından bahsederken, bu hususî kurumdan gayrı resmî bir müessesenin zarureti üzerinde durmuş olduğunu hatırladığım için, o geceki emir bana hiç âni bir karar gibi gelmemişti. Hattâ gündüz, Tarih ve Dil Kurumlarını, akademi yapabilmek için, bir Fakülte mi kurmak, yoksa Avrupa ye Amerika'ya talebe mi göndermek daha faydalı olacaktır diye, bana sual sorduğu zaman, Fakülte açmanın Ankara Üniversitesinin kurulmasına önderlik edeceğini, fakat talebelerin garp memleketlerinde yetişmesinin de paralel yürütülmesi fikrini müdafaa etmiştim. "Cumhuriyet başkentinin her çeşit müesseseleri Ankara'da kurulmalı idi". Atatürk bunu istiyordu. "Bu ise Tarih - Coğrafya tedrisatı ile başlamalı" dediği zaman, ben bir Edebiyat Fakültesinin kurulmasından bahsettim. Fakat Atatürk Tarih ve Coğrafyanın Fakülte ismi olarak alınmasında, dikkati çekme bakımından faydalı telâkki ettiğini ve bu mevzuların bilhassa önemini belirtmekte işe yarayacağını kabul ediyordu. Fakülte için ilk isim de Tarih - Coğrafya olarak yazdırmasının sebebi şudur: Atatürk, coğrafya ile tarihin sıkı işbirliğine daima işaret eder, bilhassa iki bilginin paralel gitmesini ve coğrafi şartların izahı yapılmadan, harita rehberliğinden mahrum bir tarihin hiç işe yaramayacağını kabul ederdi.⁵⁸⁴

Fakültenin adına Dil kısmının eklenmesi ise, yine bu hazırlık safhalarının ikinci merhalesindedir. Dil meselesinde Atatürk'ün gayesi iki cepheli idi:

1 - Evvelâ Türk ve Türkiye tarihine kaynaklık edecek bütün eski dillerin öğretimi ve tetkik merkezleri Fakültede kurulmalı ve bu maksatla yabancı uzmanlar kendi memleketimizde, Türk talebelerini çeşitli kollarda yetiştirmeli idi. Bunun için Orta-Asya Türk Tarihi ile ilgili *Çinceden* başlayarak, *Sinoloji*, *Hindoloji*, *Sümeroloji*, *Hititoloji*, *Hungaroloji* 'den gayrı klâsik dillerden *Lâtince*, *Yunanca*, *Arapça* ve *Farsça* kürsüleri, Fakülte kuruluş programında yer almış bulunuyordu. Aynı zamanda, bu eski dillerin incelenmesi ile Türk Tarihi kaynaklarından, bizzat Türklerin faydalanması sağlanacak ve bu dillerin eski ve yeni Türkçe ile mukayeseleri ilmî metotlarla tespit edilme imkânı olacaktı. Bu esaslara göre kurulacak kürsülerde, bir taraftan filolojik öğretim yapılırken, diğer taraftan da asıl tarihimizin ana kaynaklarını bugünkü dilimize salâhiyetle çevirebilecek gençlerin yetişmesi lâzımdı. Tarih'in araştırma metotlarını

⁵⁸⁴ a.g.m., ss.5-7.

tetkik ederken sentez yapabilmesi için, filolojik belgelerin asıl mütehassısları tarafından hazırlanması lâzımdı. Çünkü bu binlerce yılın ötesinde evvelâ yazıları tamamen unutulmuş ve yeniden okunabilmiş (çivi yazısı) ve bazıları da henüz okunamamış (Eti hiyeroglifleri) yazı sistemlerini öğrenmek ve sonra da bunlarla yapılan, yine tamamen ölü diller olan Sümerce, Akatça, Etice metinleri tarihe yardımcı malzeme olarak, Türk filologların tetkik etmesi ve ortaya koymaları icabediyordu. Atatürk bu meselelere bilhassa çok önem verdiği için, Fakülte kuruluş programında bütün bu dillerin ayrı ayrı yeri olmuştur.⁵⁸⁵

2 - Dil bakımından, Atatürk'ün ikinci hedefi, bütün lehçeleriyle Türk dilinin bugünkü ve dünkü durumunu ilmî yollarla tespit edilebilmesidir. Dil Kurumu'nun çalışmaları arasında bu esas olmakla beraber, asıl Fakültede bu konuların yer alması gerekiyordu. Aynı zamanda dil nazariyelerinin incelenmesi ve Türk dilinin bu nazariyelerdeki yerinin tayin edilmesi icap ediyordu yabancı dil kitaplarını okumakta idi. Bütün bu dil meseleleri yanında, Atatürk'ün önemle üzerinde durduğu mesele, yabancı dillerin öğretilmesi idi. Çünkü bugünkü medeni ve beynelmilel dillerin esas yardımlarına her bakımdan ihtiyaç olduğu kabul edilerek, bu Fakültede yüksek öğretim mevzuu olması hedefi tutulmuştur. Çünkü asrımızın beynelmilel kültür dillerini sadece, bir lisan bilme olarak değil, o dilin Üniversite çapında ilmî esaslarını, edebiyatını, hatta filolojisini bilmenin gereğine inanarak, bütün bunların ilk programda yer alması düşünülmüştür.⁵⁸⁶

Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinin kuruluş kanunu teklifi Büyük Millet Meclisinde görüşülürken, fakülte binasının plânları üzerinde meşgul olan Atatürk, bilhassa binanın dış görünüşü ile ilgilenmiş ve iç bölümlerinde yer alacak enstitüler ve Türk Tarih Kurumu için fikrini söylemiştir. Diğer taraftan, Fakültenin tüzük ve programlarının tespiti mevzularında ise, bütün dünya Üniversitelerinin program ve tüzükleri tetkik edilmek üzere Atatürk'ün emriyle getirtilmiştir. Bütün bu hazırlıklar 1936 yılı başında kısmen tamamlanmıştı. Yeni bina yapılıncaya kadar, Evkaf apartmanı, Fakülteye ilk yerleşeceği bina olarak seçilmişti. Fakültenin öğretim kadrosunda, Tarih ve Dil Kurumlarında çalışan üyelere vazife verilirken, benim de ders vermem teklif edilmişti. Bu vazife bana verildiği vakit, evvela İsviçre'deki üniversitede tahsilimi

⁵⁸⁵ a.g.m., ss.8-9.

⁵⁸⁶ a.g.m., s.9.

tamamlamayı ve doktora yapmayı derhal vazifeye başlamaya tercih etmiştim. 1936 yılbaşında İsviçre'den ilk sömestrimi bitirip yurda döndüğümde, Ankara Fakültemizin açılış programı hazırlanıyordu. Maarif Vekili Saffet Arıkan, ilk ders vermemi teklif ettiği zaman epey tereddüt geçirmiştım. Çünkü Cenevre Üniversitesinde talebe olarak kaydedilmiştim. Yeni Fakültemizde, bilhassa Profesör unvanı ile ders vermek istemiyordum. Fakat Atatürk'ün emri ile bu vazifeyi üzerime aldım.⁵⁸⁷

Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 9 Ocak 1936'da Halkevimde büyük bir törenle açıldı. Atatürk'ün huzurunda yapılan törene Sefaretler Erkânı, T.B.M.M. Başkanı, Başbakan, Bakanlar, Afgan Hariciye Nazırı Serdar Feyz Muhammed Han ve Afgan Sefiri Sultan Ahmet Han katılmışlardı. Kültür Bakanının veciz nutkundan sonra ilk dersi müderris Bayan Afet vermişti.⁵⁸⁸

Bu Fakültenin açılmasında Atatürk'ün belirlediği hedef, Türk toplumunu milli açıdan bilinçlendirici ve ilmi açıdan destekleyici nitelikte Türk diline, tarihine, edebiyatına ve coğrafyasına bir bütün olarak kültürüne yönelik, ilk elden araştırmaların yapılabilmesi ve bu sahalarda Türk bilginlerinin yetiştirilmesiydi. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde kurulan bölümler dikkate alınırsa görülecektir ki belirlenen hedef sadece Türk kültürü üzerine araştırmalar yapmak değil, Türkiye'nin tarihi ilgisi ve bağı bulunan yakın ve uzak coğrafyalara dahil milletlerin dil, kültür ve tarihlerinin incelenmesi, bunların Türk kültürü açısından değerlendirilip ülkenin kalkınması ve gelişmesi için yeni stratejiler oluşturulması da söz konusudur.⁵⁸⁹

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin öğretime başladığı yıl imparatorluk döneminde kurulmuş olan (1859) Mülkiye Mektebi (Siyasal Bilgiler Fakültesi), İstanbul'dan Ankara'ya taşınmış⁵⁹⁰ ardından da 1942'de Fen Fakültesi açılmıştı.⁵⁹¹

1937'de de Başkentte bir Tıp Fakültesi kurulmasına ilişkin yasa çıkartılmıştı.

⁵⁸⁷ a.g.m., ss.9-11.

⁵⁸⁸ Ankara Tarih ve Dil Fakültesi Atatürk'ün Huzurunda Açıldı, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 İkincikanun 1936 Cuma, 11. Yıl, Sayı: 4187, s.1.

⁵⁸⁹ Sağlam, a.g.m., s.212.

⁵⁹⁰ Turan, (1996), a.g.e., s.80.

⁵⁹¹ Widmann, a.g.e., s.59.

9.6.1937 tarih ve 3228 numaralı kanunla Ankara’da ikinci bir Tıp Fakültesi kurulması kararlaştırıldı. 1937’de Fransız Mimar Jan Walter incelemelere başlayıp 1942’de tamamladığı proje II. Dünya Savaşı nedeniyle uygulanamadı. II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle birlikte Cumhurbaşkanı İnönü zamanında Tıp Fakültesi’nin açılması tekrar gündeme gelmiş ve yapılan çalışmalardan sonra 20.6.1945’te 4671 Sayılı Kanunla Tıp Fakültesi Kurulmuştur.⁵⁹²

Bu fakülteler 1946’da birleşerek Ankara Üniversitesi’ni oluşturmuştur.⁵⁹³ Yine Atatürk döneminde Doğu Anadolu’da bir kültür merkezi hüviyetinde yepyeni bir üniversite oluşturulması fikri ortaya atılmıştır.⁵⁹⁴ Ancak bu fikir yıllar sonra 1958’de Erzurum’da Atatürk Üniversitesi’nin kurulmasıyla gerçekleşmiştir.⁵⁹⁵

⁵⁹² Rıdvan Ege, (1974), Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinin Gelişimi, Başbakanlık Basımevi, Ankara, ss.21-22.

⁵⁹³ Widmann, a.g.e., s.59.

⁵⁹⁴ *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yıllığı VIII 1993*, s.109.

⁵⁹⁵ Turan, (1996), a.g.e., s.81.

BEŞİNCİ BÖLÜM
ATATÜRK DÖNEMİNDE KURULAN SANAT KURUMLARI

Medeni hayatta güzel sanatların çok önemli bir yeri vardır ve kültür hayatının renk, ses, biçim ve edebi eserlerle zenginleştiğini gösterir. Sanat, görülen düşünülen ve hissedilen şeylerin insanların manevi ve estetik hayatına hitap ederek güzellik duygusunu geliştirir. Sanat, aynı zamanda insanların eser yaratma kabiliyetinin bir ölçüsüdür. Öte yandan hayal kudreti sanat eserine şekil, renk ve hareket verir.⁵⁹⁶

Atatürk Sanatı, güzelliğin değişik biçimlerde anlatımı olarak görüyordu:

*“Sanat güzelliğin ifadesidir. Bu anlatım sözle olursa şiir, ezgi ile olursa müzik, resim ile olursa ressamlık, oyma ile olursa heykelticilik, yapı ile olursa mimarlık olur.”*⁵⁹⁷

Sanatı bir güzellik, yaratılıştan gelen yaratıcılık olarak kabul ettiği için de, “Türkiye’de herkesin milletvekili, bakan hatta Cumhurbaşkanı olabileceğini ama sanatçı olamayacağını söylemiştir.”⁵⁹⁸

Sözün değeri yalnızca ne söylendiğinde değil, aynı zamanda nasıl söylendiğindedir. Atatürk, halk önderi olarak yaptıklarıyla tam bir sanatçıydı. O sanatı içinde duymasaydı milletine bütün bu devrimleri yaptıramazdı. O’nun yalnızca sözlerinde değil, davranışlarında da bir üslup vardır. Halka etki yapan da işte bu üslup olmuştur.⁵⁹⁹

Orta Asya’da geçen göçebelik dönemindeki Türk sanatının, bütün konar göçer topluluklarda olduğu gibi sınırlı halk sanatı niteliğinde olduğu söylenebilir. Çünkü kalıcı, anıtsal yapıtlar ancak yerleşik hayata geçtikten sonra ortaya çıkmaktadır. Ancak Türklerin kendilerine özgü bir sanatlarının olduğunu savunmamaları da yüzyıllarca onların sanatla uğraşmadıklarının öne sürülmesine etken olmuştur.⁶⁰⁰ Oysaki Türk Milleti Mısır’da Irak’ta Suriye’de, Türkistan’da Anadolu’da takdire şayan pek çok eser bırakmışlardır. Eğer söylenildiği gibi, Türk Milleti sanatı sevmeseydi, bütün bu heykelleri, camileri, sarayları, türbeleri, çeşmeleri yapabilir miydi?⁶⁰¹ Atatürk güzel

⁵⁹⁶ İnan, (1991), a.g.e., s.195.

⁵⁹⁷ Turan, (1996), a.g.e., s.125.

⁵⁹⁸ a.g.e., s.125.

⁵⁹⁹ Melahat Özgü, (1988), Atatürk’ün Edebiyat ve Sanat Anlayışı, *Belleten Dergisi*, Yıl: Kasım 1988, C. LII, Sayı: 204 (Atatürk Özel Sayısı), Ankara: s.1150.

⁶⁰⁰ Turan, (1996), a.g.e., s.125.

⁶⁰¹ Özgü, a.g.m., ss.1150-1151.

sanat karşısında Türk Ulusu'nun durumunu şöyle deyimlemiştir.

*“Şunu da ehemmiyetle tebarüz ettirmeliyim ki, yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihi bir vasfı da, güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki, milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fitri zekasını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini, milli birlik duygusunu mütemadiyen ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besleyerek inkişaf ettirmek milli ülkümüzdür.”*⁶⁰²

Ayrıca Bursa da 22 Ocak 1923 tarihinde ki konuşmasında:

*“İnsanlar olgunlaşmak için bazı şeylere muhtaçtır. Bir ulus ki resim yapmaz, bir ulus ki heykel yapmaz; itiraf etmeli ki o ulusun ilerleme yolunda yeri yoktur. Oysa bizim ulusumuz gerçek özellikleri ile uygar ve ileri olmaya layıktır ve olacaktır”*⁶⁰³

Bu düşüncelerin uygulamaya koyulabilmesi için Osmanlı imparatorluğunun son dönemlerinde kurulmuş olan Sanayi-i Nefise Mektebi, 1927 de Güzel Sanatlar Akademisi adıyla yeni ve çağdaş bir eğitim, öğretim kurumuna dönüştürülmüş ve sanatın her alanında uzman elemanlar yetiştirmek amacıyla yurt dışına öğrenciler gönderilmiştir.⁶⁰⁴

5.1. MÜZİK

Türk Müzik Kültürünün ilk kökleri ilk çağın derinliklerine hatta “Tarih öncesine” dayanır. Hunlar Döneminde Türk Müzik Kültürü, devlet ve kamu eliyle, her yönden daha sonra ki dönemlerin tümüne temel olan çok yönlü bir yapılanma, örgütlenme ve kurumlaşma gerçekleştirmişti. Göktürkler Döneminde ilk büyük Türk müzikçiler, müzik bilginleri yetişip ortaya çıkmıştı. Bu müzikçiler kuşkusuz” Kaan Müzikçileri”,” Saray Müzikçileri” idiler. Uygurlar Döneminde ise; Türk Müziği her yönü ile çok hızlı gelişti; Orta Asya’da İslamiyet’in resmen benimsenmesinden önce ki en ileri aşamasına ulaştı; modal müziğin en gelişkin düzeyine erişti.⁶⁰⁵

⁶⁰² A.S.D. I-III, C.II, s.318.

⁶⁰³ a.g.e., s.71.

⁶⁰⁴ Turan, (1996), a.g.e. s.126.

⁶⁰⁵ Ali Uçan, (2000), Türk Dünyasında Orta Asya-Anadolu Müzik İlişkileri, *Erdem Dergisi*, Yıl: Mayıs 2000, C.12, Sayı: 35, Ankara: ss.596-605.

Selçuklu Döneminde Müzik Eğitimi; Türk Eğitim sistemi bir bütün olarak daha çok din temeline dayanıyordu. Bu sistem içinde müzik eğitimi, geleneksel askeri müzik eğitimi kurumlarının dışında, daha çok dinsel, dolaylı ve geleneksel idi.⁶⁰⁶

5.1.1. Osmanlı Döneminde Müzik

Osmanlı Döneminde Müzik Eğitimi; Osmanlı Döneminin ilk ve orta döneminde eğitim bazı özel durumlar dışında, tıpkı Selçuklulardaki gibi din temeline dayanıyordu. Son evresinde ise onun yanında fakat ondan ayrı olarak modern bir eğitim sistemi vardı. Geleneksel Eğitim Sistemi içinde müzik eğitimi askeri müzik eğitim kurumları ile sarayda ki sivil müzik eğitim kurumu dışında daha çok dinsel dolaylı ve gelenekseldi. Modern Eğitim Sistemi içinde müzik eğitimi ise daha çok dünyasal, dolaysız ve moderndi.⁶⁰⁷

Osmanlı İmparatorluğunda Türk Musikisi öğretimi ve eğitimin kaynakları şunlardır;

Enderun-ı Hümayun; bu kurumun musiki kısmı doğrudan doğruya padişaha bağlıydı. Gerek öğrenciler, gerek hocaları rütbeli subaylardı. Burada dini musiki de öğretilir, sarayın hafız, imam ve müezzinleri yetiştirilirdi.⁶⁰⁸

Mevlevihaneler; her Mevlevihane de bir musiki teşkilatı vardı. Mevlevi dergâhların da yalnız Mevlevi Musikisi değil din dışı ve dini musikinin her çeşidi öğretiliyordu.⁶⁰⁹ Mevlevi'nin musikiye büyük önem vermesi ve Mevlana'nın oğlu Sultan Veledin muktedir bir bestekâr olması, bu dönemde Türk musikisinin verimini ve etkinliğini arttıran faktör olmuştur.⁶¹⁰ Yüzyıllar boyu Türk musikisinin nesilden nesile aktarılmasını sağlayan ve tasavvufun bir tür güzel sanatlar akademisi niteliğini taşıyan

⁶⁰⁶ Ömer Çakır, (2005), *Müzik Kültürü*, (Haz.), C.X, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara: s.22.

⁶⁰⁷ a.g.e., s.22.

⁶⁰⁸ Ahmet Şahin Ak, (2000), *Türk Musikisi Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara: s.27.

⁶⁰⁹ a.g.e., s.28.

⁶¹⁰ Ercüment Berker, (1985), Türk Musikisinde Dönemler, *Erdem Dergisi*, Yıl: Ocak 1985, C.1, Sayı:1, s.151.

Mevlevihaneler 1925'te öbür tekkelerle birlikte kapatılmıştır.⁶¹¹

Tekkeler; diğer Türk tarikatların tekkelerinin çoğunda az veya çok musiki faaliyeti vardı. Fakat bunlar Mevlevi dergâhları gibi gerçek birer konservatuar şeklinde teşkilatlanmamışlardı.⁶¹²

Camiler; camiler ve camilere bağlı müesseselerde yalnız dini musiki vardı. Buralarda saz öğretimi ve icrası yoktu.⁶¹³

Mehterhane-i Hümayun; Hunlar zamanında ki adı Tuğ, Selçuklular zamanında ki adı Tabılhane veya Nevbethane olan ve vürmalî sazlarla nefesli sazlardan oluşan askeri mızıkâ okulunun Fatihten sonra ki adı Mehterhane-i Hümayun olmuştur. Ta Hunlardan beri Türk Savaş tekniğinin vazgeçilmez unsuru olan askeri müziğin amacı, çok uzaklardan duyulan ve gitgide yaklaşan yabancı bir müziğin sesiyle düşman moralini bozup savaşacak güç bırakmamak, düşmanı teslim almak suretiyle harbi kısa zamanda bitirmektir.⁶¹⁴

Özel Dershane ve Ev Toplantıları; diğer bir kaynakta meşhur müzisyenlerin evlerine talebe kabul etmeleri idi. Bu gelenek halen ülkemizde vardır.⁶¹⁵

Darülelhan; II. Meşrutiyet ile birlikte Muzika-ı Hümayun merkezi asker bandosu ve saray orkestrası durumuna düştü. Boşluğu doldurmak için Batı Konservatuarları tarzında bir müesseseye ihtiyaç duyuldu. Bunun sonucunda da “Darülelhan” adında devlet konservatuarı açıldı.⁶¹⁶

Çok sesli müzikle kalıcı ve köklü ilk ilişki II. Mahmut Döneminde Yeniçeri Ocağının kaldırılışı ve 1793 de Nizam-ı Cedid ordusunun kurulması sonucunda gerçekleşmiştir. Yeniçeri ordusu ile bütünleşen mehterin de ortadan kalkması ile bu

⁶¹¹ Cinuçen Tanrıkorur, (2004), *Türk Müzik Kimliği*, Dergâh Yayınları, İstanbul: s.169.

⁶¹² Ak, a.g.e., s.28.

⁶¹³ a.g.e., s.28.

⁶¹⁴ Cinuçen Tanrıkorur, (2005), *Osmanlı Dönemi Türk Musikisi*, 2.Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul: s.22

⁶¹⁵ Ak, a.g.e., s.29.

⁶¹⁶ a.g.e., s.29.

kurumun yerine İtalya'dan gelen Giuseppe Donizetti tarafından Mızıka-i Hümayun saray bando okulu kurulmuştur. Bu gelişim sadece askeri müzikte bir değişim olarak algılanmamalıdır. Çünkü askeri müzik geleneği Türk müzik kültürünün daima önemli bir parçası olmuştur.⁶¹⁷ Bu okulun kurulması ile Batı müziği bir alanda da olsa saray ve ordu kanalı ile imparatorluğun çok bileşenli kültür yaşamına resmen dahil olmuştur.⁶¹⁸ Mızıka-i Hümayun başlangıçta bando, orkestra fasıl takımı ve müezzina olmak üzere dört temel koldan oluşuyordu. Sonraları bunlara opera-operet, tiyatro, orta oyunu, cambaz ve karagöz-hokkabaz-kukla bölümleri eklendi. Fasıl takımı da eski fasıl ve yeni fasıl olmak üzere ikiye ayrıldı.⁶¹⁹ Bu kurulan yeni kurumun başına Giuseppe Donizetti geçmiştir. Cumhuriyetle birlikte Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığına bağladığı Flarmoni orkestrasının kurucusu olan Donizetti Türkiye'ye çok sesli müziği getiren kişi de sayılır. Kendisi II. Mahmut ve Abdülmecit için marşlar bestelemiş, birçok gence müzik dersleri vermiştir.⁶²⁰ Donizetti'nin ölümünden sonra yine bir İtalyan olan Guatelli kurumun başına getirilir ve aynen Donizetti gibi o da paşa unvanıyla taltif edilir. Guatelli'den sonra Fransız D'Aranda getirilir. D'Aranda bandoyu Fransız tipi bir bandoya dönüştürür ve sarayın hoşuna gidecek şekilde çalışmalarını yürüttüğünden dolayı o da paşa unvanını alır. Bundan sonra ki dönemler de ise bandoların şeflerine Türkler getirilmiştir.⁶²¹

Gittikçe sayıları artan mızıka okulundan yetişen elemanlar sivil kuruluşlarda da görev yaparak Batı müziğinin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuşlardır.⁶²² Yine bu dönemde saray ile ona yakın aileler salon müziği yapmaya başladılar. Yaprak ve defter şeklinde 6000 kadar nota yayımlandı. Açık hava ve salon müziği ile opera türlerinden sonra 19.yy. sonlarında operet, eşlikli koro gibi çok sesli türlerde görülmeye, halka açık konserler verilmeye başlandı. Bu etkinlikler çoğunlukla Türk olmayan sanatçı ve sanatseverlerce gerçekleştirilmişti.⁶²³ Devlet eliyle modernleşmenin bir parçası olarak ülkeye giren ve devlet desteğine sahip olan Batı müziğinin yanında geleneksel

⁶¹⁷ Hande Dalkılıç, (2008), Cumhuriyetimizin 100. Yılında Çağdaş Müzik Eğitimi Nasıl Olmalıdır?, *Cumhuriyetimizin Kuruluş Felsefesinin Öngördüğü Eğitim Bildiriler*, İnönü Üniversitesi Yayınları, 26-28 Nisan 2008, Malatya: s.196.

⁶¹⁸ Şenol Durgun, (2005), *Türkiye'de Devletçi Gelenek ve Müzik*, Alter Yayıncılık, Ankara: s.71

⁶¹⁹ Çakır, a.g.e., s.23.

⁶²⁰ Ozankaya, a.g.e., s.465.

⁶²¹ Durgun, a.g.e., s.72.

⁶²² a.g.e., s.73.

⁶²³ Dalkılıç, a.g.m., s.197.

müziğimize karşı devlet tarafından herhangi bir karşı tavır alış, küçümseme, reddetme gibi tutumlara bu dönemde rastlanmamaktadır. Söz gelimi II. Mahmut zamanın da dışarıdan Avrupalı besteciler çağrıldığı zamanlarda bile sarayda klasik Türk müziği çalışmaları devam etmekte ve bununla ilgili müzisyenler bulunmaktaydı. Klasik Türk müziğinin önemli simalarından olan ünlü besteci Dede Efendi sarayda ki görevini sürdürmekteydi. Fakat sarayın gittikçe geleneksel müziğimiz yerine Batı müziğini ve müzisyenleri tercih etmesi geleneksel müzik taraftarlarını rahatsız etmişti. Dede Efendi sarayın Batı müziğine karşı olan ilgisini kırmak için “Yine Bir Gülnihal” adlı meşhur eserini besteler. Ancak buna benzer çalışmalar sonuç vermeyince Dede Efendi “Artık bu oyunun tadı kalmadı” diyerek saraydan çekilir.⁶²⁴

Mızıka-i Hümayunu yalnızca bir saray bandosu olarak görmek yanlıştır. Bu kurumu bandonun yanı sıra ilk Türk konservatuvarı olarak da görmek gerekir. Bunun sebebi de 18 maddeden oluşan, Mızıka-i Hümayun’un yönetimi ve işleyişi hakkında bizlere bilgi veren yönetmeliliğinin bulunmasıdır.⁶²⁵

Müzikte modernleşmenin öncüsü ve simgesi olan Mızıka-i Hümayun’un çalışması meşrutiyet zamanına kadar sürmüş ve bu dönemde kapatılarak yerine 1913 yılında Darülbekâi kurulmuştur. Ancak Darülbekâi uzun ömürlü olmamıştı. Bunun nedeni I. Dünya Savaşının ortaya çıkardığı güç şartlarıdır. Bu şartlardan dolayı 14 Mart 1916 da kapanmış yerine “Nağmeler evi” anlamına gelen Darülelhan(1917) açılmıştır.⁶²⁶ Müessesenin tiyatro ve musiki olarak iki kısmı vardır. Musiki kısmı da Türk ve Batı musikileri olarak ikiye ayrılıyordu. Darülelhan yayınlara ve araştırma çalışmalarına da ağırlık vermişti.1924 yılından başlayarak “Darülelhan Mecmuası” adında bir dergi yayınlamıştı. Bunlardan başka eski musiki eserlerin derlenmesine ağırlık verildi. Dini Musiki Klasikleri ile Türk Musikisi Klasîği hep bu yıllarda hazırlandı. Halk musikimizle ilgili derleme çalışmaları da yapıldı. Batı musikisi müziği ise daha çok konserler vermiş bir araştırma çalışması yapmamıştır.⁶²⁷

⁶²⁴ Durgun, a.g.e., ss.73-74.

⁶²⁵ A.Bülent Alaner, (2000), *Tarihsel Süreçte Müzik*, Anadolu Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Yayınları, Eskişehir: s.80.

⁶²⁶ Durgun, a.g.e., s.75.

⁶²⁷ Ak, a.g.e., s.29.

Sarayın geleneksel müziğimize olan ilgisizliğine karşın, geleneksel müziğimiz açısından Dar'ül Musiki Osmani, Dar'ül Feyz-i Musiki, Dar'üt Talim-i Musiki, Gülşeni Musiki gibi müzik alanında halk arasında kurulan ve ortak katılımı yaygınlaştıran musiki dernekleri bu dönem Türk müzik tarihinde çok önemli yer tutmaktadır. Bu dernekler II. Meşrutiyetten sonra halkın müzik gereksinimini önemli ölçüde karşılamıştır. Aynı şekilde dergâhların kapatılmasına kadar faaliyet göstermesi, geleneksel müziğin bir kolu olan tasavvuf müziğinin de bu kurumlarda yaşamasına imkan sağlıyordu. Müzikte ki bu ikilik, tartışma ortamı yaratsa da bazı noktalarda geleneksel müziğe katkı sağlamıştır. Özellikle 19. Yüzyıl sonlarına doğru nota yayıncılığının başlaması, geleneksel müziğin yazılabilmesine ve kaydedilmesine vesile olmuştur. Böylece geleneksel usullerle yapılan çoğu eserlerin kaybolması kısmen de olsa önlenmişti.⁶²⁸

5.1.2. Cumhuriyet Döneminde Müzik

Cumhuriyet döneminde çok sesli müzik 1924-1934, 1935-1950 yılları arası ile 1950'den günümüze kadar olan süreyi kapsayan üç evre halinde ele alınabilir. Atatürk'ün Türk Ulusal Müziği konusunda ki görüşleri neredeyse Cumhuriyetin kuruluşu ile aynı zaman da hayata geçmiş 1934 den itibaren de genç devletin inkılâplarından biri sayılmıştır.⁶²⁹

Müzik inkılâbı en güç inkılâptır. Fakat bu güçlüğü rağmen bu inkılâpta mutlaka yapılacaktır diyen Atatürk, birçoklarının düşündüğü gibi kendi müziğimizi küçümsemeyi değil aksine çok derin bir gelişme ve kökleşmeyi hedeflemiştir.⁶³⁰ 1930 lu yıllarda doruğa ulaşan devletin bilinçli ve sistematik müdahalesinin temelinde hem müziğin doğasından kaynaklanan, hem de devletin ona atfettiği bir dizi özellik bulunmaktaydı. Başka bir anlatımla müzik sanatsal bir ifade aracı olarak duygu ve coşkuların seferber edilmesi açısından “kolektiflik” özelliği en belirgin olan dolayısıyla da inkılâbın amaçlarına en iyi hizmet edeceği düşünülen bir araçtı. Bu amaçla Kemalist

⁶²⁸ Durgun, a.g.e., ss.75-76.

⁶²⁹ Dalkılıç, a.g.m., s.197.

⁶³⁰ Sadi Irmak, (1988), *İnkılâpların En Zoru, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Yıl: Mart 1988, C.IV, Sayı: 11, ss.286-287.

yöneticiler “Müzik Devrimini” harekete geçirdiler. Bu devrimi harekete geçirecek müzik politikasını oluşumunda, ilk Türk sosyoloğu Ziya Gökalp’in büyük etkisi vardır. Cumhuriyet’in müzik politikası daha başlangıç yıllarında Ziya Gökalp tarafından ortaya atılan fikirlerle şekillendirilmişti.⁶³¹ Ziya Gökalp şöyle demektedir; bugün üç müzikle karşı karşıyayız: Doğu müziği, Batı müziği, Halk müziği. Acaba bunlardan hangisi bizim için millidir? Doğu müziğinin hem hasta, hem de milli olmadığını gördük. Halk müziği milli kültürümüzün, Batı müziği de yeni medeniyetimizin müzikleri olduğu için, her ikisi de bize yabancı değildir. Öyleyse milli müziğimiz, ülkemizdeki halk müziği ile Batı müziğinin kaynaşmasından doğacaktır. Halk müziğimiz, bize birçok melodiler vermiştir. Bunları toplar ve Batı müziği usulüne göre armonize edersek, hem milli, hem de Avrupalı bir müziğe sahip oluruz. Bu görevi yapacaklar arasında Türk Ocaklarının müzik kurulları da vardır.⁶³²

Atatürk’ün de sanat anlayışı Ziya Gökalp ile aynıydı. Batı Medeniyetinden yalnızca bilim ve teknolojiyi almayı ulusal kültürü yabancı etkilerden uzak tutmayı ön görmüştür. Yeni devletin müzik alanında yapmaya çalıştığı devrim bundan sonra bu mihval üzere gidecekti. Bu amaçla Halk müziğimizin Batı tarzı müzik ile kaynaştırılmasını sağlamak için devlet tarafından birtakım kararlar alınır ve uygulanır.⁶³³ Önce 1 Kasım 1922 de Saltanatın kaldırılması üzerine Mızıkai Hümayun’un adı “Makam-ı Hilafet MuzİKası” olarak değiştirilmiş ve hizmet için mesleksi eğiti çalışmaları bu adla sürdürmüştür.

Daha sonra Makam-ı Hilafet MuzİKası 1924 de İstanbul’dan Ankara’ya taşınıp Riyaseti Cumhur Musiki Heyeti adını aldı.⁶³⁴ Bu kurumun Ankara’ya nakledilmesi yeni yönetimin sanat anlayışını yansıtan bir uygulamadır. Saray Muzıka Heyeti Ankara’ya yalnız müzik icrası için değil, daha önemlisi, sanatçılardan müzik öğretiminde yararlanılmak üzere taşınmıştır. Orkestranın Ankara’ya gelişi ile birlikte aynı yıl Müzik Öğretmenevleri Eğitim Okulu (Musiki Muallim Mektebi) kuruldu.⁶³⁵ Ankara’da bir müzik öğretmeni yetiştirecek okul fikri, dönemin Milli Eğitim Bakanı olan Vasıf Çınar

⁶³¹ Durgun, a.g.e., ss.77-78.

⁶³² Gökalp, (2002), a.g.e., s.147.

⁶³³ Durgun, a.g.e., s.79.

⁶³⁴ Dalkılıç, a.g.m., ss.199.

⁶³⁵ Durgun, a.g.e., s.80.

zamanında gerçekleşmiştir. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde, müzik öğretmenleri genellikle divan müziği biliyorlar ve bunu eğitimde kullanıyorlardı. Eğitim sisteminde yenilikler yapılırken Batı müziğinin de okullarda yer alması söz konusu olmuştu. Bunun için 4 Kasım 1924'de Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Musiki Muallim Mektebi, Ankara Cebeci Sırtı'nda otel olarak yapılan bir binada öğretime başlamıştı. Okulun ilk eğitimcileri, Riyaset-i Cumhur Flarmonik Orkestrası sanatçılarından seçilmişti. Henüz kendine özgü bir yönetmeliği bulunmayan bu okulda yalnızca Fransızca ve Müzik dersleri okutulmaktaydı. Daha sonraları çıkartılan yönetmelikte, öğrenim süresi dört yıl olarak tasarlanmış bunun ilk üç yılı normal eğitime, son sene ise pratiğe ayrılmıştı. Okula alınacak öğrencilerin yaş sınırlaması ise 13-17 olarak belirlenmişti.⁶³⁶

1925'te tekkelerin kapatılmasıyla birlikte Mevlevi, Bektaşî, Kadiri tekkelerinde süren müzik geleneği son buldu.⁶³⁷ İstanbul'da Doğu ve Batı müzikleri eğitimi yapmak üzere kurulan Dar'ül Elhan, Milli Eğitim Bakanlığı'ndan önce İl Özel İdaresine sonra da İstanbul Belediyesi'ne devredilmiştir.⁶³⁸ Buradaki çalgı eğitimi Batı çalgılarına yönlendirilmişti.⁶³⁹ Yine aynı yıl (1926) – Musa Süreyya-Zeki Üngör tarafından hazırlanan rapora dayanarak – Adı İstanbul Konservatuvarı'na çevrilmişti. Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetiminde bulunan bu okulda, bütün özel musiki okullarıyla beraber 9 Aralık 1927 tarihinde Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati'nin bir emri ile Türk Musikisi'nin öğretim ve öğrenimi yasaklandı. 22 Ocak 1927'de "İstanbul Belediye Konservatuvarı" adı altında ve yeni bir yönetmeliğe bağlı olarak açıldı ise de artık Türk musikisi öğretimine yer verilmedi. Rauf Yekta Bey başkanlığında sadece "Alaturka Musiki Tasnif ve Tespit Heyeti" adı altında üç kişilik bir Türk musikisi bölümü bırakıldı.⁶⁴⁰ Bu dönemde genç müzisyenler, devletin müzik siyaseti doğrultusunda çalışmalarda bulunmak için Halk müziği besteleri toplamaya başlamışlardır. Hemen bir yıl sonra (1927) bu çalışmaların daha ciddi ve bilimsel yapılması için, seçilen genç yetenekler devlet bursu ile yurtdışına gönderilmeye başlanmıştır.⁶⁴¹ Gerçekte genç

⁶³⁶ Alaner, a.g.e., s.94.

⁶³⁷ Durgun, a.g.e., s.80.

⁶³⁸ a.g.e., s.82.

⁶³⁹ Dalkılıç, a.g.m., s.199.

⁶⁴⁰ Ak, a.g.e., s.30.

⁶⁴¹ Durgun, a.g.e., ss.82-83.

Türkiye Cumhuriyeti geliştikçe, Atatürk Devrimleri genişlemekte Türk Ulusu, Batı uygarlığı yolunda önemli adımlar atmaktadır. Ancak müzik alanındaki çalışmalar yetersizdi. Bu açıdan müzik ve sahne sanatlarının temeline inmek ve ilk iş olarak da bir konservatuar kurma zorunluluğu ortaya çıkıyordu.⁶⁴²

Atatürk 1 Kasım 1934 yılında T.B.M.M. açılış konuşmasında bu konunun önemine şu sözlerle değinmiştir:

*“Arkadaşlar, Güzel Sanatların hepsinde ulus gençliğinin ne türlü ilerletilmesini istediğinizi bilirim. Bu yapılmaktadır. Ancak, bunda en çabuk en önde götürülmesi gerekli olan Türk musikisidir. Bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü, musikide değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir. Bugün dinletmeğe yeltenilen musiki yüz ağartacak değerde olmaktan uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz. Ulusal; ince duyguları, düşünceleri anlatan; yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları bir gün önce, genel son musiki kurallarına göre işlemek gerektir. Ancak; bu güzeyde, Türk ulusal musikisi yükselebilir, evrensel musiki de yerini alabilir.”*⁶⁴³

Ancak o zamanki şartlara göre kendi başımıza bir konservatuar kurma fikri olanak dışıydı.⁶⁴⁴ Bu bağlamda 1935-1950 yılları arasında yabancı uzmanların yönetim ve gözetiminden yararlanılması kararına varıldı. Çağın önemli düşünce ve sanat adamlarından biri olan P. Hindemith, 1935-1937 yılları arasında pek çok kez ülkemize gelerek üç kitap halinde çoğaltılan öneri ve raporlarını sundu.⁶⁴⁵

Hindemith, 1936’da “Türk Müzik Hayatını Kurtarmak için Teklifler” başlıklı yazısında, Konservatuara önemli bir yer ayırmıştır. O’na göre müzik okulları üç bölümden oluşmalıdır.

Bunlar,

- a) Serbest Müzik Okulları (Konservatuarlar)
- b) Öğretmen yetiştiren okullar (Müzik Öğretmen Okulu),
- c) Tiyatro Okulu’dur.⁶⁴⁶

⁶⁴² Alaner, a.g.e., s.94.

⁶⁴³ Reisi Cumhur Gazi Hz.’nin Nutukları, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 4, Cilt 25, 1935, Ankara, T.B.M.M. Matbaası, 1.11.1934, Anadolu Üniv. Yer No: 1935 J25.T88, s.4.

⁶⁴⁴ Alaner, a.g.e., s.94.

⁶⁴⁵ Dalkılıç, a.g.m., s.199.

⁶⁴⁶ Alaner, a.g.e., s.95.

Bugün yürürlükte bulunan konservatuar yönetmeliğinin kökleri, tiyatro bölümü hariç 20 Nisan 1936'da Hindemith'in taslağını çizdiği yönetmeliğe dayanır.⁶⁴⁷ P. Hindemith'den başka 1936 yılında Macar Bela Bartok ta Türkiye'ye davet edilmiştir. Bunları, Gazi Müzik Okulu'nda yıllarca görev yapacak olan Eduard Zuckmayer takip etmişti. Böylece iktidar, kendi müzisyenleriyle yapmayı başaramadığı değişimi, yurtdışından getirdiği yabancı uzmanlarla yapmaya çalışmıştır.⁶⁴⁸

Çok sesli müzik alanında besteci ve yorumcu olarak elaman yetiştirilmesi için açılması düşünülen öğretim kurumunun, sahne sanatları dalını da içermesi uygun bulunmuştu. Bu amaçla 1934'de evvelce açılan Musiki Muallim Mektebi içinde Milli Musiki ve Temsil Akademisi oluşturulmuştu. 6 Mayıs 1936'da da kabul edilen yasa ile akademi Ankara Konservatuvarı'na dönüştürülmüştü. Başlangıçta P. Hindemith'in görüşlerine göre hareket edilmişti. Sonra da müdürlüğe atanan Carl Ebert döneminde örgütlenme tamamlanmış ve büyük gelişmeler sağlanmıştı. Avrupa'da müzik öğrenimi görmüş Türk gençlerinin de Ankara ve İstanbul Konservatuarları'nda görev almaları çok sesli müzik alanında elemanların yetiştirilmesinde ve bu müziğin yaygınlaştırılmasında etken olmuştu. Ankara Konservatuvarı'nda Türk Halk Müziği içeren bir arşiv birimi de kurulmuştu. 1937'de çağrılan Macar besteci Bela Bartok'un Adnan Saygun ile birlikte Anadolu da yaptıkları taramalarda bu arşiv için pek çok eser derlenmişti.⁶⁴⁹ Sayılan kurumların yanında Türkiye'de müzik eğitimi sağlayan başlıca iki okul vardı. Bunlar Askeri Mızıka Okulu ve Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsü'nün Müzik Bölümü'dür.⁶⁵⁰

Bu gelişmeler olurken Cumhuriyetin yeni kültür ürünlerini topluma ulaştırmak, yaygınlaştırıp benimsetmek için, o günün tek sözlü iletişim aracı olan radyodan da yararlanılmış, diğer kültür programlarının yanında yeniden düzenlenmiş tek sesli müziklerin yayın saatleri azaltılmış, çok sesli programların yayın saatleri arttırılmıştır.⁶⁵¹ Ancak, çok sesli müziği yaygınlaştırmak amacıyla da olsa girişilen bu

⁶⁴⁷ a.g.e., s.96.

⁶⁴⁸ Durgun, a.g.e, ss.83-84.

⁶⁴⁹ Turan, (1996), a.g.e., s.137.

⁶⁵⁰ İlhan Mimaroglu, (1999), *Müzik Tarihi*, 6. Basım, Varlık Yayınları, İstanbul: s.191.

⁶⁵¹ Yavuz Şen, (1998), Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Müziği, *Erdem Dergisi*, Yıl: Eylül 1998, C.11, Sayı: 32, Ankara: s.632.

uygulama uzun sürmemiştir.⁶⁵² 1936’da bizzat Atatürk’ün emriyle kaldırılmıştır.⁶⁵³

1936’da Cumhurbaşkanlığı Orkestrası başlı başına bir kuruma dönüştürüldü. Musiki Muallim Mektebi, Gazi Eğitim Enstitüsüne bağlandı, okul ve orkestraların ihtiyaç duydukları tüm nota ve çalgılar sağlandı. Çok kapsamlı ve bilimsel bir “ezgi derleme” çalışması yapıldı. Gerçek bir müziksever olan İsmet İnönü Atatürk’ün ölümünden sonra da özel ilgi göstererek bu hızlı ve olumlu gelişmenin 1938-1950 yılları arasında da sürdürülmesini sağladı.⁶⁵⁴

Cumhuriyet Türkiye’inde Türk müzik kültürü, Türkiye’nin tarihsel gelişimi, coğrafi konumu, kültürel birikimi ve siyasal yönelimi iç ve dış dinamiklerinin doğal bir gereği ve sonucu olarak kendine özgü birliği, bütünlüğü içinde, biri “geleneksel tek sesli Türk müzik kültürü” ve diğeri “çağdaş çok sesli Türk müzik kültürü” olmak üzere iki ana kolda biçimlenmiştir. Türkiye Türk müzik kültürünün, Osmanlıların son evresinde oluşmaya başlayan ve Cumhuriyet Türkiye’inde hızla gelişen ve belirgin bir nitelik kazanan bu ikili yapısı bir bütün olarak bakıldığında en karakteristik özelliğidir.⁶⁵⁵

1936’da kurulan konservatuar 1940’da meyvelerini vermeye başlamıştır. Karl Ebert, Hindemit, Prof. Zuckmayer ve başkalarının katıldığı bir öğretim eyleminin sonucunda ilk opera temsili 1940’da yapılmıştır. Batılılaşmacılar tarafından 1940’daki bu meyveler, yani opera ve tiyatro temsillerinin başlaması belli bir birikimi gerçekleştirmiş sonunda da 1949’da devlet operası kurulmuştur.⁶⁵⁶

Cumhuriyet sahne sanatlarına gerekli ilgiyi göstermiştir. Atatürk tiyatroyu, güzel sanatların bir bileşimi niteliğinde görmüş, mimarlık, resim, edebiyat ve müzik dallarının hepsini kapsadığını belirtmiştir. Tüm sanatçılar için beslediği ve gösterilmesini istediği derin saygıyı şöyle dile getirmiştir:

“Efendiler, hepiniz milletvekili olabilirsiniz, bakan olabilirsiniz, hatta

⁶⁵² Turan, (1996), a.g.e., s.137.

⁶⁵³ Durgun, a.g.e., s.84.

⁶⁵⁴ Dalkılıç, a.g.m., ss.199-200.

⁶⁵⁵ Uçan, a.g.m., ss. 625-626.

⁶⁵⁶ Muammer Sun, Atatürk Devrimleri İdeolojisinin Türk Müzik Kültürüne Doğrudan ve Dolaylı Etkileri, Açık Oturum (08.11.1978), Yöneten: Aydın Oran, Konuşmacılar: Murat Belge, Ercüment Berker, Muammer Sun, Cinuçen Tanrıkorur, Hilmi Yavuz, Faruk Yener, 1. Baskı, Haziran 1980, İstanbul: s.71.

cumhurbaşkanı olabilirsiniz; ama sanatçı olamazsınız. Yaşamlarını büyük bir sanata adayan bu çocukları sevelim.”⁶⁵⁷

Atatürk’ün “*Asker olmasaydım aktör olurdum*” sözünü hepimiz biliriz. Gerçi O, devlet başkanlığı sırasında fiilen sahneye çıkmamış, ama çeşitli eserlerin yazılmaları sırasında düzeltmelerde bulunmuştur. Örneğin, Faruk Nafiz Çamlıbel’in ‘Akın’ piyesiyle yazılışı sırasında özellikle meşgul olmuş, hatta eserin sonunu değiştirmiştir. O, Devlet Tiyatrolarının da kurucusudur. Bugün pek çok sahnede perdelerini açan, Anadolu’muzun pek çok bölgesinde de imkânları nispetinde gidebilen bu tiyatromuzun kuruluşunun şöyle bir hikâyesi vardır; Münir Hayri Eğeli anlatmaktadır: “Atatürk tarih davasını merak ettiği zaman Faruk Nafiz’e ‘Akın-Kahraman’ trilojisini yazdırmış ve bu eserler Ankara Türk Ocağı binasında oynattırılmıştı. Atatürk bundan çok memnun kaldı. Arkasından Behçet Kemal’le beraber hazırladığımız ‘Çoban’ piyesi oynandığı zaman Atatürk, “*Tiyatro, bir memleketin kültür seviyesinin aynasıdır. Bu faaliyete devam edelim*” emrini verdi. Ben o vakit, “Efendim, bu işleri, başka gayeler için kurulmuş mektep talebelerine yaptırmak müşkül olur. Emir buyrulursa bu iş için bir hususi mektep kurulmalıdır.” dedim. “*Muvafık, hemen bir rapor hazırlansın*” emrini verdi. Bir hafta içinde Büyük Millet Meclisinde “Milli Temsil Akademisi Kanunu” kabul ediliyor ve ben bu müessesenin müdürü sıfatıyla Avrupa’ya gidiyorum.”⁶⁵⁸

Gerçekten de sahne sanatımız, devlet tiyatromuz, operamız, baleimiz doğuşlarını doğrudan doğruya Atatürk’e borçludur.⁶⁵⁹

5.2. HEYKEL VE RESİM

5.2.1. Heykel

Heykel, en yalın anlatımıyla maddenin biçim verilerek üç boyutlu hale getirilmesi sanatıdır. Heykeltraş, malzemeyi modüle ederek değişik şekillere sokarken,

⁶⁵⁷ Ozankaya, a.g.e., s. 467.

⁶⁵⁸ Saim Sakaoğlu, (1988), Atatürk’ün Türk Sanatına Verdiği Değer, *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, Yıl: Ocak 1988, C.4, Sayı: 10, ss.28-30.

⁶⁵⁹ Ozankaya, a.g.e., s.467.

kendi yaratıcılığının yardımı ile ışık ve gölgeyi, dolulukla boşluğu dengeler ve daha önce var olandan farklı hacimler oluşturur. Bu nedenle heykel, plastik sanat dalları içinde mekânda yer kaplayan ve üçüncü boyutu tam olarak veren tek sanattır.⁶⁶⁰

Öncelikle, heykel sanatının yerleşik düzeydeki toplumların sanatı olduğunu kabul etmek gerekir. Göçebe yaşam sürdüren topluluklarda ise heykel, daha çok araç gereç, silah, süs, takı eşyalarındaki bezemelerde görülür.⁶⁶¹

Türk tarihinin İslamiyet'ten önceki dönemde kültür etkinlikleri içerisinde heykelin de yeri olduğu görülmektedir.⁶⁶² “Balbal” denilen figür yontularından Orhun Anıtları'ndan, birçok mezar heykellerinden sonra Uygur Türklerinde de heykel sanatının bir hayli ilerlemiş olduğunu çeşitli kadın, erkek figürlerinden görüyoruz.⁶⁶³ Ancak Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra heykelcilik, dine aykırı sayıldığı için dışlanmış ve unutulmuştur. İslamiyet'i kabul eden Türkler, heykel yapma geleneğini ancak belirli bir süre devam ettirebilmişti. Mısır'da Tolunoğlu Humareveyh'in kendisinin ve şarkı söyleyen kadın heykellerini yaptırttığı bilinmektedir.⁶⁶⁴ Anadolu Selçuklu Devleti'nde heykel mezar taşlarında süsleme elemanı olarak ve mimaride örtü niteliğine bürünerek kullanılmıştır.⁶⁶⁵ Osmanlı Döneminde heykel ve kabartmalar giderek azalmış ve ortadan kalkmıştı. Kanuni Sultan Süleyman zamanında Sadrazam İbrahim Paşa'nın Buda'daki Mathias Corvin'in sarayından aldığı Apollo, Diana ve Herkül'e ait üç heykeli İstanbul'da At Meydanı'ndaki çift başlı yılan heykelinin yanına diktirmesi üzerine dinsizlikle suçlanmış ve kendisi sarayda boğdurulduğunda söz konusu heykeller kırdırılmıştı.⁶⁶⁶ Yıllar boyu karşılaşmadığımız figüratif heykele Osmanlı Devleti'nin sonlarına doğru rastlıyoruz. Sultan Abdülaziz'in at üzerinde kendi heykelini yaptırdığını, Beylerbeyi Sarayı'na çeşitli hayvan heykellerinin konulduğunu, bir süre sonra da -figüratif- olmamakla birlikte heykel sanatının bir dalı olan “anıt”

⁶⁶⁰ Vildan Çetintaş, (1999), Heykel Sanatı İçinde Günümüz Atatürk Heykellerine Bakış, *Erdem Dergisi*, Yıl: Ocak 1999, C.11, Sayı: 33 (Cumhuriyet Özel Sayısı 3), Ankara: s.721.

⁶⁶¹ Tamer Başoğlu, (1995), Türk Heykel Sanatı, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.4, İletişim Yayınları, İstanbul: s.896.

⁶⁶² Turan, (1996), a.g.e., s.131.

⁶⁶³ Başoğlu, a.g.m., s.896.

⁶⁶⁴ Turan, (1996), a.g.e., s.131.

⁶⁶⁵ Çetintaş, a.g.m.,s.721.

⁶⁶⁶ Turan, (1996), a.g.e., ss.131-132.

türünün yoğunlaşmaya başladığını görüyoruz.⁶⁶⁷ Abdülaziz'in girişimi, heykel yaptırtmanın bir puta tapıcılık olmadığını anlatması bakımından önemliydi. Fakat bu tek ve bireysel girişim heykel sanatını halka tanıtmada yeterli olmamıştı. Bu sanatın ülkede tanınması Avrupa'ya öğrenime gönderilen gençlerin dönüşü ve 1883'te "Sanayi-i Nefise Mektebi"nin açılmasıyla başlamıştı. Çünkü bu okulda resim ve mimarlık yanında heykeltıraşlık eğitimi de üçüncü bir dal olarak düzenlenmiştir.⁶⁶⁸ Bu okuldaki 1882'den 1923'e kadar dört heykeltıraş yetişmiştir: İlhan Özsoy, İsa Behzat, Mahir Tomruk, ve Nijat Sire.⁶⁶⁹

I. Dünya Harbi sırasında Sivas Valisi Muammer Bey'in Osman ve Orhan Gazi'lerinin birer büstünü yaptırtarak bir meydana koyduğundan bahsedilir.⁶⁷⁰ Daha sonraları Sivas Valisi Nazmi Toker, Jandarma Komutanı (Yüzbaşı) Faruk Sayınsay'a anıtın yıktırılması buyruğunu vermiş, o günlerin Hafık Maarif Memuru Turan Bey ise yıkıma "Bu heykel eski bir eserdir, Türkiye'deki tek heykeldir, yıkılmaması gerekir" diyerek karşı çıkmış ama anıt yıkılmıştı. Büst kısmı sonradan Sivas Müzesi'ne gönderilmişti.⁶⁷¹

Kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni sanatsız düşünemeyen Atatürk, bu konuda çok ciddi atılımlar yapmıştır. Öncelikle halkın dünya görüşünde resim ve heykel sanatının layık olduğu yeri alması için girişimlerde bulunmuştur.⁶⁷² Ocak 1923'te Bursa'ya yaptığı bir gezi sırasında halkla konuşurken, bir soru karşısında bu konudaki görüşlerini şu şekilde ortaya koymuştur.

*"Dünyada medeni, ileri ve olgun olmak isteyen herhangi bir millet, mutlaka heykel yapacak ve heykeltıraş yetiştirecektir. Abidelerin şuraya buraya tarihi hatıralar olarak dikilmesinin dine aykırı olduğunu idea edenler, din hükümlerini gereği gibi araştırıp tetkik etmemiş olanlardır... Aydın ve dindar olan milletimiz ilerlemenin vasıtalarından biri olan heykeltıraşlığı en son derecede ilerletecek ve memleketimizin her köşesi, ecdadımızın ve bundan sonra yetişecek evlatlarımızın hatıralarını güzel heykellerle dünyaya ilan edecektir."*⁶⁷³

⁶⁶⁷ Başoğlu, a.g.m., s.896

⁶⁶⁸ Turan, (1996), a.g.e., s.132

⁶⁶⁹ Başoğlu, a.g.m., s.896

⁶⁷⁰ Kocabaş, (2006), a.g.e., s.471

⁶⁷¹ Gültekin Elibal, (1973), *Atatürk ve Resim-Heykel*, 1.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: s.47

⁶⁷² Yalçın vd., a.g.e., s.207

⁶⁷³ A.S.D. I-III, C.II, s.70

Atatürk bu konuşmasında Tanrı sanılıp tapılan taş parçaları ile sanat eserleri ve anıt heykelleri arasındaki farkı da anlatmıştır.⁶⁷⁴

Toplumun dünya görüşünü çağdaşlaştırmak için gerçekleştirilen girişimlerin yanında sanatçı yetiştirmek için de girişimler sürdürülmüştür.⁶⁷⁵

1924 yılında yürürlüğe giren ‘Tevhid-i Tedrisat’ yasası bir bakıma, resim ve heykel öğrenimi, sanat tarihi ve bu uygulamalarını yürüten kuruluşların da gözden geçirilmesini kapsıyordu.⁶⁷⁶ “Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane” 1926’da Güzel Sanatlar Akademisi’ne dönüştürülmüş ve Fındıklı’daki saray bu okula tahsis edilmişti.⁶⁷⁷ Sanatçıların eserlerini sergileyebilmeleri için 1937’de İstanbul’da Resim ve Heykel Müzesi açılmıştır.⁶⁷⁸ Kendi zamanında birçok heykeli dikilmesine rağmen, O’nun kendi heykelinin dikilmesini istemediği anlaşılmaktadır. Ancak O, ülkesine heykel sanatının girmesi için kendi heykelinin yapılması ve dikilmesine razı olmuştur. Çünkü bu güç kavramı memlekete yalnız O’nun heykeli sokabilirdi.⁶⁷⁹

Türkiye’de ilk Atatürk heykeli, Gülhane Parkı’nda Sarayburnu’nda (1926) açıldı. Bunu Ankara’da Ulus’taki Zafer Anıtı (1927), Afyon Zafer Anıtı, Samsun Atatürk Anıtı, gibi eserleri takip etti. Bu eserler, Avusturyalı Sanatçı Krippel’e aittir. İtalyan Heykeltıraş Canonica ise Ankara Etnografya Müzesi, Atılı Atatürk Heykeli, Ankara Zafer Alanı Atatürk Anıtı, İstanbul Taksim Cumhuriyet Anıtı, İzmir Atatürk Heykeli gibi eserler ortaya koydu. Ancak 1930’lardan sonra Türk heykeltıraşların çalışmaları ön plana çıktı.⁶⁸⁰

Atatürk heykelleri, yalnızca heykel sanatının yurdumuzda benimsenmesi için faydalı olmakla kalmamış, aynı zamanda toplumun değer verdiği, sevdiği kişilerin

⁶⁷⁴ Gencer ve Özel, a.g.e., s.256.

⁶⁷⁵ Yalçın vd., a.g.e., s.207.

⁶⁷⁶ Elibal, a.g.e., s.53.

⁶⁷⁷ Yalçın vd., a.g.e., s.208.

⁶⁷⁸ Turan, (1996), a.g.e., s.130.

⁶⁷⁹ Adnan Turani, (1983), Atatürk ve Güzel Sanatlar, *Atatürk Kültür ve Semineri Bildirileri*, Erciyes Üniversitesi Matbaası, 29 Kasım 1982, Kayseri: s.78.

⁶⁸⁰ Yalçın vd., a.g.e., s.208.

heykellerinin yapılması konusunda bir gelenek oluşturmuştur.⁶⁸¹ 2 Ağustos 1935 tarihinde, Türk Tarih Kurumu'na el yazısı ile kaleme alarak verdiği emirde şöyle demiştir.

*“Sinan’ın heykelini yapınız”*⁶⁸²

Unutulmaktan korumak için yalnız bir devlet adamının değil yalnız siyasi ve askeri çağlarda yetişmiş tarihsel büyüklerin değil; O bir Fatih’in, bir Kanuni’nin bir Barboros Hayrettin’in heykellerinin arasında, başta Mimar Koca Sinan’ın heykelinin yapılması için emir vermesi, güzel sanatlar alanındaki görüşlerinin şumuli içinde yer alır.⁶⁸³

5.2.2. Resim

Arapça kökenli resim sözcüğü “bir şeyin eser ve nişanı” simgesi anlamında olup zamanla şekil, taslak karşılığında kullanılmıştır. Tanzimat dönemine gelinceye kadar Türkçemizde mimarlıktaki plan, proje anlamına geliyordu. Uygurlar döneminde resim sanatına bezeklik deniliyordu. İslamiyet’e geçişten sonra onun yerine Arapça tasvir kullanılıyordu. Bununla birlikte Osmanlı Döneminde daha çok Nakş ve Nakkaş deyimleri kullanılıyordu.⁶⁸⁴

Asya Türk toplumlarında resim sanatının ilk örnekleri M.Ö. 10.000-3.000 lerde tarihi varlık alanına çıktı. Kaya resimleri, av ve ev eşyaları üzerine çizilen ve işlenen hayvan motifleri ilk örneklerdi. Hun İmparatorluğu ve özellikle Batı Hun Devletinde, Göktürklerde, Uygurlarda kökeni oymacılık ve süslemeye dayanan resim sanatı gelişti.⁶⁸⁵ Uygur çağında gelişmiş olan Türk resminin, İslamiyet’e geçişten sonra parlaklığını ve etkinliğini giderek yitirdiği ve belirli bir içerikte kalıplaştığı bilinmektedir. Bu donuklaşma ve duraklamaya başlıca nedenin İslamiyet’in resmi

⁶⁸¹ Gencer ve Özel, a.g.e., s.256.

⁶⁸² S. Sakaoğlu, (1988), a.g.m., s.24.

⁶⁸³ Özgü, a.g.m., s.1159.

⁶⁸⁴ Turan, (1996), a.g.e., s.127.

⁶⁸⁵ Tarihi Araştırmalar Vakfı, (1999), *Minyatür ve Graviürlerle Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul Araştırma Merkezi, İstanbul: s.12.

yasaklamış olması gösterilmektedir.⁶⁸⁶

Selçuklular Dönemindeki resimde insan figürleri çok az olup bunlara ancak tekke resimlerinde devam edebilmiştir. Osmanlı Döneminde tekke resmi ve minyatür dışında sarayda da bir resim etkinliği göze çarpar. Osmanlı Sultanlarının resimle ilgilenmeleri ve kendi portrelerini yaptırmaları süreklilik göstermese de Avrupa resim sanatıyla ilişkiyi sağlamıştır. Yüzyıllar sonra Rönesans ile gelişen resim sanatına yönelme de yine sarayda başlamıştır.⁶⁸⁷ Fetihler kadar bilim ve sanata düşkün olan Fatih, 1479 da Venedikli ressam Gentile Bellini ve Padova'lı heykeltıraş Bartolomeo Bellano yardımcısıyla birlikte İstanbul'a getirmiştir. Bir ressam olan Bellini Fatih'in portreli madalyasını yapmıştır.⁶⁸⁸ Saraya gelen Avrupalı sanatçıların ve Batı eğitimi gördüğü sanılan Sinan Bey'in en büyük katkısı portrecilik alanında olmuştur. Bu dönemde başlayan Osmanlı Padişah portreciliği 19. Yüzyıla kadar etkin bir tür olarak devam edecektir.⁶⁸⁹ Fatih'ten sonra tahta çıkan II. Beyazıt Bellini'yi ülkesine göndermişti. Osmanlı sarayına yabancı bir ressam bu olaydan ancak 300 yıl sonra III. Selim döneminde girebilmiştir. Bu arada saray görevlilerinden olan Nakkaşlar kendi anlayışlarına göre padişah tasvirleri yapmışlardır.⁶⁹⁰ Kanuni Sultan Süleyman zamanında ise Osmanlı yayılışı, Osmanlı Kültürünün çeşitli kaynaklarla beslenmesine geniş imkânlar vermiştir. Bu dönemde Matrakçı Nasuh'un 1437'de meydana getirdiği Derbeyan-ı Menazili Seferi İrakeyn, Osmanlı Ordusunun Doğu seferindeki durakları, şehir ve kasabaları 132 minyatürle ilginç tasvirler halinde sunmaktadır. Aynı sanatçı Topkapı Sarayı'nda bulunan öbür 2 yazmada da benzer nitelikte eserler bırakmıştır. Bunlardan biri Beyazıt II. Tarihi diğeri Süleymanname'dir. III. Murat Döneminde en önemli eser ise Seyyit Lokman'ın kaleme aldığı ve Nakkaş Osman'ın resimlediği 2 ciltlik Hünernâme'dir.⁶⁹¹ Sünnet düğünü şenliklerinin anlatıldığı sürname türündeki resimli yazmalar ilk kez III. Murat Döneminde hazırlanmıştı.⁶⁹² Eser Seyyit Lokman

⁶⁸⁶ Turan, (1996), a.g.e., s.128.

⁶⁸⁷ a.g.e., ss.128-129.

⁶⁸⁸ Serpil Bağcı vd., (2006), *Osmanlı Resim Sanatı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul: ss.34-35.

⁶⁸⁹ a.g.e., s.38.

⁶⁹⁰ Turan, (1996), a.g.e., s.129.

⁶⁹¹ Sezer Tansuğ, (1999), *Resim Sanatının Tarihi*, 4. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul: ss.151-152.

⁶⁹² Banu Mahir, (2005), *Osmanlı Minyatür Sanatı*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul: s.99.

tarafından yazılmış ve Nakkaş Osman atölyesinde resimlenmiştir.⁶⁹³

5.2.2.1. 19. Yüzyıl Türk Resmi

Türkiye de resim sanatının 19. Yüzyılda gelişmesi Batıdan gelen teknik ve biçim etkilerinin yoğunlaşmasına bağlıdır.⁶⁹⁴

Resmi kuruma göre Osmanlı plastik sanatçıların Batılaşmaya geçişi aslen askeri Türk-Müslüman grup tarafından gerçekleştirilmiştir. Batı tipi resmin öğretildiği ilk eğitim kurumu 1773'te kurulan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'dur. Ancak 1795'te kurulan ve daha etkili bir biçimde organize edilmiş olan Mühendishane-i Berr-i Hümayun çok daha iyi sonuçlar vermiştir.⁶⁹⁵ III. Selim'in kız kardeşi Hatice Sultanın sarayını süsletmek için saray hizmetine aldirttığı Alman ressam-mimar Melling'in İstanbul'a gelişi resim anlayışında bir dönemeç oluşturmıştu.⁶⁹⁶ Nitekim III. Selim portresini yaptıran ve dağıtılmak üzere bastıran ilk padişah'tır.⁶⁹⁷ Kendisinden sonra gelen II. Mahmut bununla da yetinmeyerek, Avrupa'da olduğu gibi devlet dairelerine kendi resmini astırmıştı.⁶⁹⁸ Ayrıca üst düzey görevliler ve yabancı elçilere verilmek üzere Tasvir-i Hümayun denilen portreli nişanları sipariş etmiştir.⁶⁹⁹

19. yy. ilk yağlı boya ressamılarıyla da anılan, bazen Türk primitifleri adı verilen sanatçılar Türk tablo ressamlığının pek özgün eserlerini meydana getirmişlerdir. Geniş bir detay zevkine sahip bulunan bu sanatçılar figürden çok manzara resimlerine yönelmişlerdi. Kuşku yok ki Türk resim sanatının minyatür klasiklerinden sonra dünya resmine yaptığı en önemli katkı bu resimlerdir.⁷⁰⁰

Mühendishane, harp okulu gibi kurumlarda eğitim gören sanatçıların birçoğu Avrupa'ya gidip resim bilgilerini daha da arttırmışlardı. Ferik İbrahim ve Tevfik

⁶⁹³ Tansuğ, a.g.e., s.153.

⁶⁹⁴ a.g.e., s.158.

⁶⁹⁵ Oğur Arsal, (2000), *Modern Osmanlı Resminin Sosyolojisi (1839-1924)*, Tuncay Birkan (Çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: s.58.

⁶⁹⁶ Turan, (1996), a.g.e., s.129.

⁶⁹⁷ Bağcı vd., a.g.e., s.284.

⁶⁹⁸ Turan, (1996), a.g.e., s.129.

⁶⁹⁹ Bağcı vd., a.g.e., s.290.

⁷⁰⁰ Tansuğ, a.g.e., ss.158-159.

Paşalar, Hüsnü Yusuf Bey, Servili Ahmet Emin Bey, Osman Nuri Paşa, Şeker Ahmet Paşa vd. bu sanatçılar arasındadır.⁷⁰¹ Bunlardan Şeker Ahmet Paşa, resmini duvara asmayı günah sayan 600 yıllık imparatorluk topraklarında gerçek anlamda ilk resim sergisini düzenleyen sanatçıdır.⁷⁰²

Türkiye Resim Sanatını başlangıçtan bu yana yönlendiren en etkili kurumlardan biri, Sanayi-i Nefise Okulu ya da daha sonra ki adıyla Güzel Sanatlar Akademisidir. Kuruluş hazırlıkları 1860 lara kadar dayanır. Ancak 1877 Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle sonuç alınmaz. Ardı arkası kesilmeyen bu girişimler 1883'te Ticaret Nezaretine bağlı bir Sanayi-i Nefise Mektebinin kurulması ve müdürlüğüne Osman Hamdi Bey'in getirilmesiyle sonuçlanmıştır.⁷⁰³

Böyle bir kurumun açılışı genelde Güzel Sanatlar ve dolayısıyla resim sanatı anlayışında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Burada öğrenim gören Çallı İbrahim, Hikmet Onat, Feyhaman Duran gibi kimi gençler II. Meşrutiyet Döneminde Avrupa'ya gönderilmişlerdi. Böylece sanatta ki yeni akımlar onlar aracılığıyla Türkiye'ye de yansımaya başlamıştı.⁷⁰⁴

Son Osmanlı Halifesi olan Abdülmecit Efendi sanatı ve sanatçıları desteklemiş ressam bir şehzadedir. Ayrıca Rezaizade Ekrem ve Abdülhak Hamit portreleri ile de portreciliğini kanıtlamıştır.⁷⁰⁵

Gazi, daha cephelerde kan ve barutun kardeş olduğu günlerde resme ilgi duymaya başlar Çanakkale Savaşları sırasında Wilhelm Kraus adlı bir Alman ressama kabataslak olarak bir resmini yaptırır.⁷⁰⁶

Cumhuriyet Döneminde ulusal ve çağdaş-öğretime yönelirken ilk ve orta

⁷⁰¹ a.g.e., s.161.

⁷⁰² İpek Duben, (2007), *Türk Resmi ve Eleştirisi (1880-1950)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: s.33.

⁷⁰³ Kemal İskender, (1995), Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Resim, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.6, İletişim Yayınları, s.1680.

⁷⁰⁴ Turan, (1996), a.g.e, s.130.

⁷⁰⁵ İskender, a.g.e., s.1678.

⁷⁰⁶ Sakaoğlu, (1988), a.g.m., s.23.

öğretim programlarına resim zorunlu ders olarak konulmuştu. Bu dersleri okutacak elemanları yetiştirmek için 1926 da açılan Gazi Eğitim Enstitüsünde bir resim bölümüne yer verilmiştir.⁷⁰⁷

Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane 1926 da Güzel Sanatlar Akademisine dönüştürülmüştü. Resim-heykel öğrenimi için Avrupa'ya öğrenci gönderilmiş, Avrupa'dan hocalar getirtilmiştir.⁷⁰⁸

1982'ye kadar Güzel Sanatlar Akademisi adıyla anılan bu kurum, 2004 yılında Mimar Sinan Üniversitesi adını almıştır.⁷⁰⁹

Atatürk'ün Güzel Sanatlara, bu arada resim ve heykel sanatına verdiği önemle İstanbul-Dolmabahçe Sarayı Veliaht Dairesinde bir resim ve heykel müzesi meydana getirilmiştir. Müze, 20 Eylül 1937 de Atatürk tarafından açılmış, Müze Müdürü Ressam Halil Dikmen o gün eserler hakkında Atatürk'e bilgi vermiştir.⁷¹⁰ Bu resim ve heykel müzesinin kapısının üstünde: “Atatürk emri ile 1937 de tesis edilmiştir” sözü vardır. Bir müzenin bir emirle açılması bugün bize garip gelebilir. Fakat Atatürk'ün emri olmasaydı Dolmabahçe Sarayı'nın Veliaht Dairesi gibi geniş ve oldukça elverişli bir yapı bulunamazdı. Müze olsun diye yeni bir binada belki de günümüze kadar yapılmayacaktı.⁷¹¹

Böylece Türk plastik sanatlarının bu iki kardeş dalı sıcak bir yuvaya kavuşmuştur. Bu güzel gelişmeyi birde o sanatkârların dilinden dinleyelim. Nurullah Berk, müzenin kurulmasına rastlayan günleri şöyle anlatır:

“Yüzyıllık plastik sanatımızın en seçkin eserleri, ya Dolmabahçe Sarayı'nda ya eski köşk ve konaklarda, ya da Bakanlıkların nemli depolarında, toz toprak içinde pinekliyormuş. Saraylarda, konaklarda, köşklere, depolarda bekleyen eserler bir bir

⁷⁰⁷ Turan, (1996), a.g.e., s.130.

⁷⁰⁸ Yalçın vd., a.g.e., s.208.

⁷⁰⁹ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, (2005), *Güzel Sanatlar Akademisi Öğretim Elemanları, Resim ve Heykel Sergisi 1928-1982*, 1. Basım, İstanbul: s.4.

⁷¹⁰ Mehmet Önder, (1989), Atatürk ve Müzeler, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Yıl: Kasım 1989, C.VI, Sayı: 16, s.72.

⁷¹¹ Özgü, a.g.m.,s.1155.

toplanarak saraya getirtilmiş. Böylece 19. yüzyıl primitiflilerin, Süleyman Seyyid'in Şeker Ahmet Paşa'nın, Hüseyin Zekai Paşa'nın, Halil Paşa'nın, Osman Hamdi Paşa'nın izlenimcilerin sonunda da yeni kuşağın eserleri toplanmış, her birine birer salon ayrılmış. Müzeyi II. Tarih Kongresi'nin sergisinden sonra Atatürk açmış ve tam 17 salon olan bu serginin salonlarını bir bir gezmiş ve her tablonun, her heykelin önünde durarak müdüründen (Halil Dikmen) Türk resminin başlangıçtan 1937 yılına dek değişme ve gelişmelerini öğrenmek istemiş.” Aynı hadiseyi, birde Müdür Halil Dikmen'in ağzından dinleyelim: “zamanımızın sanat anlayışının örneklerini veren 16. Salona geldiğimiz zaman, Atatürk, artık müzenin havası içine iyice girmiş bulunuyordu. Eserler üzerinde merakla duruyorlardı... O'nu en çok ilgilendiren Zeki Faik İzer'in 'inkılâp yolunda' adlı yağlı boya tablosu oldu. Benden eserin konusunu anlatmamı istedi... Bu açıklama Atatürk'ün pek hoşuna gitti ve tablonun önünde bir süre daha durduktan sonra “*Güzel*” dedi.⁷¹²

Atatürk'ün döneminin ressamlarına büyük yakınlık gösterdiği bu ressamlar arasında İbrahim Çallı'nın özel bir yerinin olduğu bilinmektedir.⁷¹³

Bundan sonra Devlet plastik sanatlara desteğini arttırdı. 1938 yılında sanatçıların memleket gezileri başladı. 1939'da Devletin himayesinde, memleketin tüm sanat birlikleri ve bağımsız sanatçıların aynı çatı altında toplayan Devlet Resim ve Heykel Sergileri düzenlenmeye başlandı. Sanat eserleri satın alınıp devlet dairelerine asıldı. Bir taraftan halk sanatlarına ilgi artarken, öbür taraftan devletin kararıyla Güzel Sanatlar Akademisi'nde eğitim için Avrupa'dan sanatçılar getirtildi. 1937'de Léopold Lévy ve Belling Akademi'nin resim ve heykel bölümlerinin başına geçtiler.⁷¹⁴

O'nun istediği gibi Ankara, sanatçıların uğrağı olur ve sonunda 1929 lardan bu yana bu yeni bozkır kentine yerleşmeye başlarlar. Yabancı heykelticilerde çağrılır. Yarışmalar düzenlenir. Binalara sanat yapıtları girmeye başlar. Cadde ve meydanların heykellerle donandığı görülür. Sanat Sergileri, başkentte birbirini izler. O'nun kafasında ki çağdaş Türkiye'nin ilk çizgileri yavaş yavaş belirir. Bu durum yabancı gazetecilerin,

⁷¹² Sakaoğlu, (1988), a.g.m., ss.23-24.

⁷¹³ Gencer ve Özer, a.g.e., s.257.

⁷¹⁴ Duben, a.g.e., s.251.

yazarların da dikkatini çeker. Onlardan birisinin sorusu üzerine, “Evet mutluyum” der, “çünkü başardım”.⁷¹⁵

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz. Atatürk, sanatı hiçbir zaman ihmal etmemiş sanatkârı her zaman korumuştur. Türk sanatının bugün ulaştığı noktada O’nun yol göstericiliğinin mühim rolü vardır.⁷¹⁶

5.3. MÜZECİLİK

Atatürk’ün çabalarıyla modern müzecilik anlayışı yerleşmiş ve ülkemize müzeler kazandırmıştır. İlk meclis hükümeti, Türk Asar-ı Atıkası Müdürlüğü’nü kurmuştur. Meclis, eski Türk eserlerinin korunması, müzelerde saklanması çalışmalarına hız verdi. Milli müzecilik çalışmaları, 1923 yılında Ankara Arkeoloji Müzesi’nin kurulmasını sağladı. 1924’te Topkapı Sarayı müzeye çevrildi.⁷¹⁷

Vaktiyle 600.000 m² bir alanı kaplayan bu gösterişli saraydan toplu halde kalan 100.000 m²’lik alanda bulunan mimari bakımdan olduğu gibi iç süsleme yönünden de birer üstün eser olan yapılar, kapılarını dünyaya açmıştı.⁷¹⁸

Saray’ın onarımı, eşyaların envanteri ve teşhiri yıllarca sürmüştür. 1927 yılında bir bölümü ziyarete açılan Topkapı Sarayı Müzesi’ne Atatürk zaman zaman gelmiş çalışmalar hakkında Müzeler Müdürü Halil Ethem Eldem’den bilgi almıştır. Atatürk’ün Topkapı Sarayı Müzesi’ne yapılan çalışmalara karşı duyduğu ilgi ölümüne kadar sürmüştür.⁷¹⁹

Bu sırada Ayasofya Cami’sinin de müzeye dönüştürülmesi kararıyla hem içerde değişik din ve inançtan yurttaşla arasında hiçbir ayırım yapmayan bir demokratik devlet kurulduğu güvenini pekiştirmiş, hem de dış dünyaya laik, barışçı, değişik

⁷¹⁵ Turani, a.g.m., s.80.

⁷¹⁶ Sakaoğlu, (1988), a.g.m., s.30.

⁷¹⁷ Mahmut Tezcan, (1999), Kültür Kurumlarımızın Oluşmasında Atatürk’ün Rolü, *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, Yıl: Mayıs 1999, C.11, Sayı: 31 (Cumhuriyet Özel Sayısı 1), s.265.

⁷¹⁸ Özgü, a.g.m., s.1153.

⁷¹⁹ Önder, a.g.m., ss.66-67.

uygarlıkların yapıtlarına eşit saygı gösteren bir çağdaş devletin kurulmuş olduğunu duyurmuştu.⁷²⁰

Atatürk Ankara’da Türk ve İslam eserlerini sergileyen bir Milli Müze yaptırılması konusunda Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver’in önerisini uygun bulmuştu. Bu iş Macar Türkoloğu Dr. Meszaras’a havale edilmiş ve müze inşaatının yapımına başlanmıştır. 30 Kasım 1925 tarihli Tekke, Zaviye ve Türbelerin kapatılması ile ilgili kanunun yürürlüğe girmesinden sonra buralardaki bir kısım müzelik tekke eşyaları Ankara’ya gönderilmiş ve tasnif edilmişti. Sonradan Etnografya Müzesi adını alacak olan Cumhuriyet’in ilk müzesinin eserlerini bu eşyalar oluşturuyordu. 25 Mayıs 1925’te müze açılmıştı.⁷²¹

Tekke ve Zaviyeler kapatılırken Konya’daki Mevlana Türbesi ve Mevlevi Dergâhı için bir ayrıcalık tanınarak kapatılmamış var olan eşyası ile birlikte müzeye dönüştürülmüştü.⁷²²

Atatürk 17 Şubat 1931’de Konya’ya geldiğinde Selçuklu ve Osmanlı yapıtlarının yıkık durumuna dikkat çekerek hemen onarılması için “İvedi ve önemlidir” uyarısı eşliğinde Başbakan İsmet İnönü’ye gönderdiği telgrafta ülkenin her tarafında eşsiz görülen durumundaki uygarlık yapıtlarının bilimsel biçimde ortaya çıkarılarak korunması ve sınıflandırılması, anıtların onarılması için arkeoloji uzmanlarına gerek olduğunu belirtir ve Milli Eğitimce yurt dışına öğrenime gönderilen öğrencilerden bir bölümünün bu alana yönlendirilmesini önerir; Konya’da sekiz yüzyıl önceki Türk Uygarlığı’nın gerçek başyapıtları değerindeki yapılarından özellikle Karatay Medresesi, Alaaddin Cami, Sahip Ata Medresesi ve Türbesi, Sırçalı Mescid ve İnce Minare’nin hemen ve ivedilikle onarılmalarının gerektiğini önemle vurgular. Bu telgraf Türk Müzeciliği’nde yeni bir dönemi başlatmış Vakıflar İdaresi’nin kendi haline bıraktığı eski eserler Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı olarak kurulan Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü’ne bağlanmıştır.⁷²³ O zamandan beri müzeler gerek sayıca gerekse çeşit

⁷²⁰ Ozankaya, a.g.e., s.468.

⁷²¹ Önder, a.g.m., s.68.

⁷²² a.g.m., s.69.

⁷²³ Ozankaya, a.g.e., ss.468-469.

bakımından artış göstermiştir.⁷²⁴

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Atatürk'ün Türk kültürü, Türk tarihi ve sanatına verdiği önemledir ki, tarih ve kültürün maddi belgelerinin toplandığı ve sergilendiği müzelere Atatürk büyük ilgi göstermiş, birçoklarının kurulmasını bizzat sağlamıştır.⁷²⁵

Tarihi eski yapıların korunması ve onarımı, Anadolu'da arkeolojik milli kazıların başlatılması, müze ve tarih uzmanlarının yetiştirilmesi, bunları yetiştirecek fakültelerin açılması, Türk tarihinin, Türk dilinin bilimsel araştırmaları ve bunları yapacak kurumların kurulması Atatürk'ün yakın ilgisi ve sevgisinin eseridir.⁷²⁶

⁷²⁴ Tezcan, (1999), a.g.m, s.265.

⁷²⁵ Önder, a.g.m. s.73.

⁷²⁶ a.g.m. s.73.

SONUÇ

Ekonomik yapının çözülmesi, eğitim sistemi ve askeri düzenin bozulmasıyla Osmanlı Devleti, 18. yy.'dan itibaren gerilemeye hatta dağılmaya başlamıştı. Gerek Osmanlının istemesi gerek Batı ülkelerinin zorlamaları ve gerekse Osmanlıya sığınan Batılı subayların çalışmalarıyla Osmanlılar başta askeri alanda olmak üzere, geleneksel doğu sistemini terk etmeye başladılar. Avrupa yönetim düzenine uygun kurumlar kurdular. Buralara memur yetiştirmek için de medreseler dışında mektepler açmaya başladılar. Avrupa örnek alınarak kurulan bu sistem, Osmanlı Devletine birçok aydın eleman kazandırdı. Bu çalışmalar devletin dağılması önlenemedi fakat Osmanlı Mekteplerinde yetişen aydınlar çok sağlam bir Cumhuriyet kurdular.

Osmanlı Devletinde başlayan bu batılılaşma (modernleşme) her şeyin bittiği bir anda yeni Türk Devletini ortaya çıkardı.

İstiklal Harbinden sonra, modern Türkiye'nin kurucusu Atatürk ulus devletin kökleşmesi ve Türkiye'nin çağdaşlaşması için siyasi, hukuk, ekonomik ve sosyal alanlarda kapsamlı bir reform hareketi başlattı. Atatürk'ün başlıca hedefi Türkiye'nin modern Avrupa Devletleri arasında yerini alması idi. O, Osmanlı Devletinin küllerinden laik ve demokratik bir Cumhuriyet rejimi kurmayı başardı. Bu egemenliğin sürdürülmesinin ancak ulus bireylerinin aydınlatılmasıyla olduğunu bilen Atatürk, önce eğitim ve kültüre önem verdi.

Osmanlı Devletinden devir alınan eğitim sisteminde birlik yoktu. Bu durum milletin fikir ve duygu birliğinin sağlanmasının önünde en büyük engeldi. Cumhuriyet yönetimi bu olumsuzluğu ortadan kaldırmak amacıyla 3 Mart 1924'de Tevhid-i Tedrisat Kanununu kabul etmişti. Bu kanunla, medreseleri kapatmaya cesaret edemeyen Osmanlının tersine yeni Türk yöneticileri medreseleri kapatmış Türkiye sınırları içinde bulunan bütün okulları Maarif Vekâletine bağlamıştı. Böylece ülke içinde eğitimde birlik sağlanmıştı.

Uzun yıllar tartışılıp bir sonuca varılamayan yazı sorunu Harf inkılâbıyla

çözüme kavuşturulmuştu. Harf inkılâbı sonrasında okullardaki eğitim-öğretimin yeni harflerle yapılması öğrencilerin başarısının artmasını sağlamıştı. Okula gitme çağını geçirmiş bütün halka yeni harflerle okuma-yazmayı öğretmek amacıyla açılan Millet Mektepleriyle ülke genelinde okuma-yazma bilen kişi sayısı artmış fakat istenilen sonuca ulaşılammıştır. 1936 yılına kadar devam eden Millet Mektebi 1936'dan sonra işlevini Halkevlerine ve Halkodalarına devretmişti. Halkevleri, Millet Mekteplerinde okuma-yazma ile sınırlı kalan halk eğitimini daha da genişletmiş, çeşitlilik getirmişti. Kurduğu dokuz kol ile eğitim faaliyetlerini sürdüren Halkevleri bu dönemde kurulan diğer kurumların çalışmalarına da katkıda bulunmuştur.

1933'de gerçekleşen Üniversite Reformu ile Türkiye Cumhuriyeti dogmatik kalıplar içinde çırpınan medreseler ve Darülfünun düzeninden kurtulmuştur. 1933 yılında üreten, yayan, nitelikli insan yetiştiren ve nihayet toplum için var olan İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Atatürk tarafından kurulan milletlerarası standartlara sahip bu üniversite Ankara Üniversitesi'nin oluşmasına, bir anlamda bugünkü üniversitelere kaynak vazifesi görmüştür.

Devrimlerin amacını modernleşme olarak belirleyen ve ulusunu çağdaş toplumlar arasına katmak isteyen Atatürk ulus olmanın ilk koşulunun dil ve tarihten geçtiğini biliyordu. Kendi öz diline, kendi öz tarihine dayanarak kendi kültürünü yaratamayan bir ulusun bağımsızlığından da bahsedilemezdi. Öyle ise Türk Ulusu kendi diline ve tarihine sahip çıkmalıydı. Bunun içindir ki Türk Tarih Kurumunu ve Türk Dil Kurumunu kurdu.

Tarihin siyasal bir yaklaşım ve ideolojik bir görüşte değil de gerçeklerin aydınlatılması amacıyla incelenmesi gerektiğine inanan Atatürk, Türk Tarih Kurumuna bu yönde görevler vererek amacını çizmişti. Böylece eski, kısır, dar tarih anlayışı ortadan kaldırılmış, yepyeni bir zihniyet ve anlayışla Türk Tarihinin medeniyet eserleri ile meydana çıkarılması öngörülmüştü.

Dil ile kültür arasındaki sıkı ilişkinin farkında olan Atatürk "Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması, milli hisin inkişafında

başlıca etkindir. Türk dili dillerin en zenginlerindendir. Yeter ki bu dil şuurla işlensin” sözleri ile dil inkılâbının öneminden bahsetmiş ve bunu gerçekleştirmek için de Türk Dil Kurumunu kurmuştur.

Atatürk bu kurumların sonsuza dek yaşamasını sağlayacak bilim adamlarının yetiştirilmesi, aydın ve laik düşünceli gençlerin eğitilmesi amacıyla Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesini kurdurmuştur.

Atatürk sadece dil ve tarih konusunda değil, sanat, arkeoloji, müzik gibi kültürün ve güzel sanatların bütün kollarına önem veren bir devlet adamı bir büyük şahsiyet idi. “Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür” sözüyle de Cumhuriyetin temel niteliğini ortaya koymuştu. Kısacası O, Türk milletini muasır medeniyetler seviyesine ulaştırmak için yapılan bütün bu devrimlerin devamlı olması için, onu derhal esaslı bir teşkilata, sağlam bir müesseseye bağlamış ve manevi bir kuvvet olarak da, buna kendi büyük nefesini, dinamik ruhunu ve kırılmaz enerjisini telkin etmişti.

Bütün bu modern kurumlarla, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin temelleri sağlamlaştırılmış ve gelecek nesillere aktarılmıştır.

EKLER

EK-1

Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun

Madde 1- Şimdiye kadar Türkçeyi yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Latin esasından alınan ve merbut cetvelde şekilleri gösterilen harfler (Türk harfleri) unvan ve hukuku ile kabul edilmiştir.

TÜRK ALFABESİ LEVHASI

Matbaa Harfleri		Yazı Harfleri	
Büyük harfler	Küçük harfler	Büyük harfler	Küçük harfler
A	a	<i>A</i>	<i>a</i>
B	b	<i>B</i>	<i>b</i>
C	c	<i>C</i>	<i>c</i>
Ç	ç	<i>Ç</i>	<i>ç</i>
D	d	<i>D</i>	<i>d</i>
E	e	<i>E</i>	<i>e</i>
F	f	<i>F</i>	<i>f</i>
G	g	<i>G</i>	<i>g</i>
Ğ	ğ	<i>Ğ</i>	<i>ğ</i>
H	h	<i>H</i>	<i>h</i>
I	ı	<i>I</i>	<i>ı</i>
İ	i	<i>İ</i>	<i>i</i>
J	j	<i>J</i>	<i>j</i>
K	k	<i>K</i>	<i>k</i>
L	l	<i>L</i>	<i>l</i>
M	m	<i>M</i>	<i>m</i>
N	n	<i>N</i>	<i>n</i>
O	o	<i>O</i>	<i>o</i>

Ö	ö	<i>Ö</i>	<i>ö</i>
P	p	<i>P</i>	<i>p</i>
R	r	<i>R</i>	<i>r</i>
S	s	<i>S</i>	<i>s</i>
Ş	ş	<i>Ş</i>	<i>ş</i>
T	t	<i>T</i>	<i>t</i>
U	u	<i>U</i>	<i>u</i>
Ü	ü	<i>Ü</i>	<i>ü</i>
V	v	<i>V</i>	<i>v</i>
Y	y	<i>Y</i>	<i>y</i>
Z	z	<i>Z</i>	<i>z</i>

Madde 2- Bu Kanunun neşri tarihinden itibaren devletin bütün daire ve müesseselerinde ve bilcümle şirket, cemiyet ve hususi müesseselerde Türk harfleriyle yazılmış olan yazıların kabulü ve muameleye konulması mecburidir.

Madde 3- Devlet dairelerinin her birinde Türk harflerinin devlet muamelatına tatbiki tarihi 1929 Kânunusanişinin birinci gününü geçemez. Şu kadar ki evrakı tahkikiye ve fezlekelerinin ve ilamların ve matbu muamelat cetvel ve defterinin 1929 Haziranı iptidasına kadar eski usulde yazılması caizdir.

Verilecek tapu kayıtları ve senetleri ve nüfus ve evlenme cüzdanları ve kayıtları ve askeri hüviyet ve terhis cüzdanları 1929 Haziranı iptidasından itibaren Türk harfleriyle yazılacaktır.

Madde 4- Halk tarafından vaki müracaatlardan eski Arap harfleriyle yazılı olanlarının kabulü 1929 Haziranının birinci gününe kadar caizdir. 1928 senesi Kânunuevvelinin iptidasından itibaren Türkçe hususi veya resmi levha, tabela, ilan, reklam ve sinema yazıları ile kezalik Türkçe hususi resmi bilcümle, gayrı mevkut gazete, risale ve mecmuaların Türk harfleri ile basılması ve yazılması mecburidir.

Madde 5- 1929 Kânunusanişi iptidasından itibaren Türkçe basılacak kitapların Türk harfleri ile basılması mecburidir.

Madde 6- Resmi ve hususi bütün zabıtlarda 1930 Haziranı iptidasına kadar eski

Arap harflerinin sitenoğrafi makamında istimali caizdir. Devletin bütün daire ve müesseselerinde kullanılan kitap, kanun, talimatname, defter, cetvel, kayıt ve sicil gibi matbuların 1930 Haziranı iptidasına kadar kullanılması caizdir.

Madde 7- Para ve hisse senetleri ve bonolar tahvilat ve pul vesair kıymetli evrak ile hukuki mahiyeti haiz bilcümle eski vesikaları değiştirilmedikleri müddetçe muteberdirler.

Madde 8- Bilumum bankalar, imtiyazlı ve imtiyazsız şirketler, cemiyetler ve müesseselerin Türkçe muamelatına Türk harflerinin tatbiki 1929 Kanunusanisinin birinci gününü geçemez. Şu kadar ki halk tarafından mezkur müesseselere 1929 Haziranı iptidasına kadar eski Arap harfleri ile müracaat vaki olduğu takdirde kabul olunur. Bu müesseselerin ellerinde mevcut eski Arap harfleriyle basılmış defter, cetvel, katalog, nizamname ve talimatname gibi matbuların 1930 Haziranı iptidasına kadar kullanılması caizdir.

Madde 9- Bütün mekteplerin Türkçe yapılan tedrisatında Türk harfleri kullanılır. Eski harflerle matbu kitaplarla tedrisat icrası memnudur.

Madde 10- Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 11- Bu Kanunun ahkâmını icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

Kaynak: T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İctima 2, Devre 3, Cilt 5, T.B.M.M. Basımevi.

EK-2

Halk Dün Kendi Evlerini Açtı

Gazi'nin yeni eseri: Halkevleri İstanbul Evi'nin küşat merasiminde Başvekil İsmet Pş. Hz. de bulundular...

İsmet Pş. dedi ki: «Gördüğüm heyecan beni mütehas - sis etti, bu büyük ruhu arkadaşlarıma anlatacağım»



İsmet Paşa Hz. ve Şahsiyet Vekili Refik Bey İstanbul Halkevi'nin küşat merasiminde.

Ankara'da Küşat merasimi

Recep ve Reşit Galip
Beylerin nutukları

Ankara 19
(Telefonla) —
Halkevleri U -
mumi Merkezi -
nin küşat me -
rasimi bugün
saat üçte H. Fırkası Umu -
mi Kâtibi Recep
Bey tarafından
çok parlak bir
surette yapı -
lmıştır. Halkevi
ne çağırılanlar
halkkaydu şart
istadıkları loca ve mevkilerde otu -
ruduklarından ve kâtibi umumilikçe bu
prensibe mutasabıhane bir surette
riayet edildiğinden localar ve mev -
kilerde Vekillerin, me'usların, me -
murların, halkın, kadın ve erkeklerin
hep beraber ve karpık oturdukları
görülüyordu. Her bir kimsa için hiç
bir suretle müstesna bir muamele ya -
pılmamıştı.

Daha saat
12 de binanın
salonunun her
tarafı dolmuş -
tu. Saat birde
kapılar kapan -
mıştı. Halkev -
leri Reisi Reşit
Galip, Müdür
Ziya Gevher
Beyler tertibatı
çok güzel idare
ediyorlardı.
Salonun istiap
ettiği bin kişi tamam olunca bir çok
halk, bina haricine konulan hoparlör -
den merasimi dinlemek için birikişmiş
yüzlerce kimsa de avdet mecburi -
yetinde kalmıştı.

Merasimde B. M. Meclisi Reisi
Kâzım Pa. Hz., Vekiller, me'uslar,
ensafian bir çok, gençler hep ha -
zrediler. Manzara cidden halkevi
manzarası idi. Herkesin halkevine
çok büyük alakası gösterdiği görülü -
yordu.

Tam saat üçte muzika istiklâl mar -
şını (Mabudi 4 üncü sahifede).



Recep Bey



Reşit Galip Bey

İstanbul Halkevi'nde..

Küşat merasiminden intibalar - Cevdet
Kerim Bey çok güzel bir hatiptir..



Küşat merasimindeki münevver katiplerden bir kişi

İstanbul Hal -
kevi'nin küşat
merasimi dün
saat 15 te yapı -
lmıştır. Çokkur
ve keşif bir ka -
labalık daha sa -
at 13 te Halkevi
binasını doldur -
muştu.

Merasimin
başlayacağına
Gündü halka ile Hal -
yakın Muş me'us -
usu Hasan Re -
şit, Salâh Cim -
coz, İş Bankası Umumi Müdürü Ce -
lâl ve İstanbul şubesi müdürü Mu -
ammer, İsmail Müştak, Vali Muhiittin,
Vali muavini Fazlı Beyler, Sükrü Na -
zım Paşa, Beyoğlu kaymakamı Sedat,
İstanbul H. Fırkası Reisi Cevdet Ke -
rim, Haris işleri müdürü Hüsnü, Be -
yoğlu H. Fırkası reisi Mehî, Halkevi
Müdürü Methî Salt, Manasizade Fe -
ridün, Hüseyin Cahit, Kocaşlar Ce -
miyeti reisi Ahmet Beylerle Nakliye
H. Kadınlar Birliği Reisi Lâtife Be -
kir H., Şehir Meclisi azaları Hal -
kevi'ne gelmişlerdir.

Halkevi salonlarında 1500 kişilik
bir kalabalık toplanmış, merasimin

yapıldığı salonlar hıncahınç dol -
muştu.

Merasına Şehir bandosu tarafın -
dan çalınan istiklâl marşı ile başlan -
mıştır. Bu esnada Darülfihrihan musiki
heyetinden beş kız talebe Şehir ban -
dosuna iştirak etmiştir. Aynı kuru he -
yeti istiklâl marşından sonra Cum -
huriyet andını söylemişlerdir. Andın
ifadesi aynen şudur:

«Ey Türk milleti, birinci caziyan
Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini
dünya dardına korumak ve onu
yükseltmehtir..»

İsmet Paşa geldi

Tam bu sırada salonda bir alkış
tufanı kopmuştur. Herkesin ağzında
keşik ve heyecanlı bir kaç kelime
vardı: İsmet Paşa, İsmet Paşa geldi!

İsmet Paşa refakatinde Şişhane
Vekili Refik ve Vali Muhiittin B. ter ol -
duğu halde salona girmişti. Hoş gel -
din, yaşa, sandaları arasında ilerli -
yordu. Alkışlar arasında oturdu.

Cevdet Kerim Beyin nutku

İstanbul Furka idare heyeti reisi
Cevdet Kerim Bey heyecanlı ve i -
mamlı bir sesle çok güzel nutkunu
söylemeye başladı:

(Mabudi 4 üncü sahifede)

Kaynak: Halk Dün Kendi Evlerini Açtı, Cumhuriyet Gazetesi, 20 Şubat 1932

Cumartesi, 8. Sene, No. 2798, s.1

EK-3

Tarih Sergisi de Açıldı

Tarih Sergisi de açıldı



Serginin küşadına şeref veren Atatürk, Profesör Fuad Köprülünün, eserler İkinci Tarih Kurultayı münasebetile hazırlanmış olan tarih sergisile daimî resim ve heykel müzesi de dün sabah saat 10 da Atatürkün yüksek huzurlarile açıldı.

Açılma saatinden çok evvel Dolma - bahçe sarayının koridorları ve salonları davetlilerle dolmuştu. Saat onu on beş ge - e Büyük Şef refakatinde hemşireleri

Makbule, profesör Âfet, Vekiller, meb'uslar, Tarih Kurumu erkânı olduğu halde sergi salonunu şerefliendirdi. Kurultay için gelmiş olan ecnebi âlimlerle diğer davetliler tarafından karşılanan Atatürk önde olduğu halde, serginin, Taş devrine ayrılmış olan A; Mi - lâddan evvel Türkistan, İran, Sümer, A - nadolu ve Mısra mahsus B, milâddan ev -

üzerindeki izahatını dinlerlerken vel ikinci bin yılda Eti ve Asur ticaret kö - lonilerine ayrılan C bölmeleri ve bunu müteakib Cumhuriyet devrine kadar o - lan diğer kısımlar sırasile gezildi. Ata - türk her kısımda uzun uzun kalarak bu kısımların mütehassıslarından izahat al - dılar. Tarih sergisinden sonra daimî resim müzesi de gezildi, buradaki millî eserler ayrı ayrı tetkikten geçirildi.

Kaynak: Tarih Sergisi de Açıldı, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Eylül 1937 Salı, 14. Yıl, Sayı: 4798, s.1

EK-4

Dil inkılâbımızda yeni bir hamle

Dil inkılâbımızda yeni bir hamle

Üçüncü Dil Kurultayı bugün saat 14 te merasimle açılıyor

Kurultay bugün Maarif Vekilinin nutkile açılacak ve Riyaset Divanı seçiminden sonra tezlere başlanacaktır. Dün üç ecnebi alim daha geldi

Dil inkılâbımızda yeni bir merhale olacak olan üçüncü Türk Dil Kurultayı bugün saat 14 te Dolmabahçe sarayında büyük merasimle ve Maarif Vekili Saffet Arıkanın bir nutkile açılacaktır. Bunu müteakib riyaaset divanı seçilecektir.

Evvelâ, Türk Tarih cemiyeti namına cemiyet reislerinden birisi, kardeş teşekkül olan Dil cemiyetinin Kurultayını tebrik maksadile bir nutuk irad edecektir. Bundan sonra cemiyetin Umumi Kâtibi İbrahim Necmi Dilmen cemiyetin bir evvelki Kurultaydan bugüne kadar geçen iki sene zarfındaki mesaisi ve elde edilen neticeleri, telif ve tercüme suretile vücade getirilen eserleri umumî bir raporla Kurultaya arzcek ve bundan sonra komisyonların intihabına geçilecektir.

İlk defa Yusuf Ziya Özer, onu müteakiben İbrahim Necmi Dilmen tezlerini okuyacaklardır. Bundan sonra sırası ile Hasan Reşid, Agob Dilaçar, Naim Onat, Muzaffer Fahreddin, ve Mehmed Ali tezlerini izah edeceklerdir. Birçok ecnebi profesörler de bu arada dilimiz hakkında tez ve düşüncelerini beyan edeceklerdir.

Dün yeniden üç profesör geldi

Kurultaya iştirak edecek profesörlerden üç tanesi daha dün şehrimize gelmişlerdir. Bunlarla beraber Kurultaya 15 yabancı profesör iştirak etmiş oluyor.

Dün gelenler sırası ile Fransız Hilair de Barenton, Yunan Yorgi Anagnostopulos, Bulgar Peter Mijatevdir. Dün kendileriyle ayrı ayrı görüşen bir muharrimimize bu profesörler şunları söylemişlerdir:

Fransız alimi ne diyor?

«— İstanbula 42 sene evvel gelmiştim. Bugünkü İstanbul o günkü İstanbul arasında yarım asırlık değil, tam 5 [Arkân Sa. 7 süfün 3 tel]



Dil Kurultayına iştirak etmek üzere dün gelen Fransız, Yunan alimleri bir arada

Dil Kurultayında hazır bulunacakların dikkat edecekleri noktalar

Türk Dil Kurumu Genel Sekreterliğinden:

Bugün açılacak olan Üçüncü Türk Dil Kurultayının intizamını temin için gelecek arkadaşlardan şu noktalara önem verilmesini dileriz:

1 — Ellerin beyaz, pembe, yeşil ve fotoğraflı mavi kart bulunanlar Kurultayın toplanacağı ön salona alınacaklardır. Bu salon saat tam 13 te açılacağından geliş saatinin buna göre tanzim edilmesi ve tam on dörtte celse açılacağından on dörtte on kala salonda yerlerini almalılar rica olunur.

2 — Ellerin kırmızı kart bulunanlar muayede salonunda radyo ile Kurultay müzakerelerini dinleyeceklerdir. Ön salon için verilen kartlara göre şimdiki halde dinleyiciler

rin bu salona alınmasına imkân görülmemiştir.

3 — Ön salona giren arkadaşlar kartları ile birlikte gönderilen numaraları biletlerle girilen kapının sağ yanındaki dağıtma yerine uğruyarak kendileri için ayrılan zarf ve paketleri almalıdırlar. Dağıtma yerinde numaralar yüzler yüzler ayrılmıştır. Herkes elindeki biletin numarasına göre masalara başvurmalıdır.

4 — Kendilerine ikinci kopye olarak verilen yahud her ne sebeble olursa olsun kartları ile birlikte numaralı bilet almamış olan arkadaşların dağıtma yerine gitmiyerek birinci gün toplanmasının bitmesinden sonra derhal Sekreterliğe müracaat etmeleri rica olunur.

Kaynak: Dil inkılâbımızda yeni bir hamle, *Cumhuriyet Gazetesi*, Pazartesi 24 Ağustos 1936, Onbirinci Yıl, Sayı 4411, s.1.

EK-5

**İstanbul Darülfünunun İlgasına ve Maarif Vekâletince Yeni Bir Üniversite
Kurulmasına Dair Kanun**

31 Mayıs 1933

(Resmi Gazete ile neşir ve ilanı:22 Haziran 1935-Sayı3035)

Kanun No: 2252

Madde 1- İstanbul Darülfünunu ve ona bağlı bütün müesseseler kadro ve teşkilatlar ile beraber 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren mülgadır.

Madde 2- Maarif Vekilliği 1Ağustos 1933 tarihinden itibaren İstanbul'da(İstanbul Üniversitesi) adı ile yeni bir müessese kurmağa memurdur. Maarif Vekâleti bu Üniversitenin teşkilatına ait kanun layihasını en geç 1Nisan1934 tarihine kadar Büyük Millet Meclisine tevdi eyler.

Madde 3- Nafia Vekilliğine bağlı olan (Yüksek mühendis mektebi) ile İktisat Vekilliğine bağlı (Yüksek ticaret mektebi) ni İstanbul Üniversitesi teşkilatı arasına almağa İcra Vekilleri Heyeti mezundur.

Madde 4- Tıp fakültesinin İstanbul'daki umumi, mülhak ve hususi bütçelerle belediye bütçesinden idare edilmekte olan hastanelerden istifade eylesine lüzum görülürse fakültenin bu hastanelerden istifade suretleri ve masrafa iştiraki ve her hastanede ayrılacak yatak adedi ve sair esaslar Dahiliye, Maarif ve Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekillerince müştereken tayin ve tesbit olunur.

Madde 5- İkinci madde mucibince kurulacak üniversitenin 1Ağustos 1933 tarihinden 31 Mayıs 1934 tarihine kadar devam edecek olan muvakkat devresi için icap eden tedris, idare ve ecnebi mütehassısları kadrolarının tanzimi ve vazifelilerin tayini Maarif Vekilliğine aittir. Bu muvakkat kadroya girmiş olmak ikinci maddede yazılı Üniversitenin esas kadrosuna girmek için müktesep bir hak teşkil etmez.

Madde 6-Darülfünunun kadrosuna dahil olanlardan kurulacak Üniversitenin muvakkat kadrosuna alınacak müderris ve muallimler ile bunların muavinleri ve asistanlar 1931 senesi Darülfünun bütçe kanununun 10 uncu maddesi hükmüne göre Darülfünunca verilmekte olan maaşlarını alırlar. Bunlara maaşlarına tekabül eden miktarda ücret verilmesi de caizdir.

Muvakkat devreye ait tedris kadrosundaki vazifelere hariçten tayin olunanların

bu vazifeler için kadroda muayyen olan maaşı almalarına 1452 numaralı kanunun umumi hükümleri mani olduğu takdirde kadrodaki maaş ile bu kanunun tecviz ettiği derece maaşı arasındaki fark ilaveten ücret olarak verilebilir.

Madde 7- Maarif Vekilliği İstanbul Üniversitesinde bir telif ve tercüme heyeti kurmağa mezundur. Bu heyete Darülfünunun tedris kadrosunda dahil bulunan zevattan lüzumlu vasıfları haiz olanlar alınır ve kendilerine bu yeni hizmetlerine mukabil ücret verilir. Bu ücretler; bu zatların Darülfünundaki vazifelerinden dolayı almakta oldukları maaşlar ile Darülfünunun lağvı dolayısı ile alacakları açık maaşları tutarları arasındaki farkı geçemez. Bu ücretler açık maaşlarının itasına mani değildir.

Madde 8- Darülfünunun ilgası dolayısı ile açıkta kalmış olupta telif ve tercüme heyetine de seçilmemiş olan müderris ve muallimler yeni Üniversite teşkilat kanununun meriyetine veya bu müddet içinde Devlet hizmetlerinden birine tayinlerine kadar yukarıdaki madde hükmüne göre açık maaşı ve mütemmim ücret alırlar. Buna mukabil Maarif Vekilliği bu müddet zarfında kendilerine muvakkat hizmetler tevdi edebilir.

Madde 9- Darülfünunun 1932 mali senesi bütçe kanununda yazılı membalardan 1933 mali senesi zarfında tahassül edecek varidat Hazinece 1933 Muvazenei Umumiyesinde lahika olarak bir taraftan Darülfünunun hâsılatı adı ile açılacak nazım varidat faslına irat ve diğer taraftan Darülfünunun maaş ve ücret ve bilumum masrafları adı ile Maarif bütçesinde açılacak nazım masraf faslına tahsisat kaydolunur. Birinci fıkrada yazılı membalardan toplanan paralar Cumhuriyet Merkez Bankasında Maarif Vekilliği emrine bir hesabı cariye yatırılır.

Madde 10- Gerek 9 uncu maddede yazılı varidatın gerek Darülfünunun hükmi şahsiyetine ait tahsislerin tahsil ve sarfı ve bütün idare işlerinin tedviri için bir muvakkat teşkilat yapmağa Maarif Vekili mezundur.

Madde 11- Darülfünunun 1933 mali senesi haziran ve temmuz aylarına ait umumi hizmetlerinin görülmesi için 9 uncu maddede yazılı varidattan icap eden miktarı Darülfünuna verilir. Bu iki aya ait tahsisatın fasıl ve maddelere tefriki ve lüzum görülürse bu fasıllar arasında münakale yapılması İcra Vekilleri Heyetine aittir. Bu varidattan haziran ve temmuz ayları için tahsis olunan miktardan arta kalan miktar ile iki aylık tahsisattan sarf olunmayan kısım beşinci maddede yazılı muvakkat idarenin maaş ve ücret ve diğer bütün masraflarına karşılık tutulmuştur. Bunun fasıl ve maddelere ayrılması ve fasıllar arasında münakalesi kezalik İcra Vekilleri Heyetince yapılır.

Madde 12- İstanbul Darülfünunu ile ona bağılı müesseselere ait bütün kanunlar ve hükümler 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren mülğadır.

Madde 13- Bu kanun 1 Haziran 1933 tarihinden muteberdir.

Madde 14- Bu Kanun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

Kaynak: Düstur, 3. Tertip, Cilt 14 (D), Ankara 1933, ss.1229-1231.

EK-6

Üniversitemiz Ne Olacak

İLİMDE DE GARPLILAŞACAĞIZ

Üniversite Kadrosu Verildi

Son Posta'nın iki gün evvel aldığı malûmat tamamen doğru...

Ne İdik, Ne Yaptık, Ne Olacağız, Ne Yapacağız Vekil Beyden Dinleyiniz!

Son Posta aldığı haberlerin mevsukiyeti ile iftihar edebilir: Filhakika Üniversitenin kadrosu hakkında resmen neşinden iki gün evvel verdiğimiz malûmat, Ebûlulâ ye Ventura Beylere ait olan iki isim istisna edilirse, tamamen tahakkuk etmiştir. Bu noktayı kaydettikten sonra Darülfünunun son gününü nasıl yaşadığını ve Üniversitenin ilk gününe nasıl yaklaştığını anlatalım:

Heyecanlı Dakikalar..

Bir müessesce faaliyetine nihayet verince bütün mensubininin işleri hitama erer. Bu itibarla hayatı nihayete eren Darülfünunun bütün mensubininin de vazifeleri bitmiştir. Burası malûm. Fakat hayatı hitama eren Darülfünunun tabiatile açıkta kalan mensupları arasında yeni kurulan Üniversiteye kimler tayin edileceklerdir? Burasını sabahleyin hiç kimse bilmiyordu. Herkeste bir tereddüt ve bir heyecan vardı. Fakat (Son Posta) gelip te ilk sayfasına koy-

bunu bir tahmin mahsulü adde- denler de vardı.

★

Bu sırada Darülfünun son nefesini veriyordu: Ameleler büyük kapının üzerinden İstanbul Darülfünunu ismini silmişlerdi, yerine İstanbul Üniversitesinin ismini yazıyorlardı.

★

Çok geçmeden Maarif Vekili Reşit Galip B. geldi, ıslahat heyetinin işgal ettiği salona girdi ve verilen kararların tatbiki de baş- laadı.

★

Hayatı hitama eren Darülfünunun bütün mensuplarına hitaben keyfiyeti bildiren mektuplar yazılmıştı, imzalanmıştı. Bu mektuplarda:

"Efendim,

1 Mayıs 933 (arabî ve 2252 numaralı kanunla Büyük Millet Meclisi 31 temmuz 933 ten itibaren İstanbul Darülfünununu ilga etmiştir. Binaenaleyh 31 temmuz 933 tarihinden itibaren vazifeniz nihayet bulmuş oluyor. 1 Ağus- (Devamı 8 inci sayfada)

Dün Darülfünunun son günü idi, büyük kapının üzerinden ismi silindi, yerine yeni doğan müessesesinin yazıldı. İstanbul Üniversitesi ismini siz de okuyabilirsiniz

Dün Darülfünunun son günü olmak münasebetiyle ıslahat heyeti de Maarif Vekilinin rigaseti altında toplandı, verilen kararları tatbik etti



Mükrimin Halil Bey

duğu liste görününce anlaşıldı. Bununla beraber ilanı yapılarak

Ne idik, Ne Olacağız?

Maarif Vekili Reşit Galip Beyin dün yaptığı hasbıhalî tam olarak 6 ıncı sahifemizde bulacaksınız.

Kaynak: Üniversitemiz Ne Olacak, Son Posta Gazetesi, 1 Ağustos 1933 Salı, 4. Sene, s.1

EK-7

Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Kanun Kanunu

Birinci Kısım

Kuruluş

Madde 1- Ziraat vekâletinin murakabesinde (Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü) kurulmuştur. Enstitü hükmi şahsiyetli, bağışlama ve vasiyetleri kabule ehil ve mülhak bütçe ile idare olunan bir amme müessesesidir. Enstitünün malları Devlet malları ve tedris ve idare uzuvları da Devlet memurları hukukuna maliktir.

Madde 2- Enstitü; tabii ilimler, ziraat, baytar ve ziraat sanatları namile dört fakülteden mürekkep akademik bir müessesedir. Ders okutulur, kendi sahasında ilmi ve fenni araştırmalar yapar, reyler ve fikirler verir ve neşriyatta da bulunur.

İkinci Kısım

İdare

Madde 3- Enstitünün idare uzuvları:

- I. Rektör,
- II. Divan,
- III. Tedris heyetti,
- IV. Enstitü büyük meclisi,
- V. Fakülte meclisidir.

I. Rektör

Madde 4- Rektörü enstitünün intihap heyeti seçer, bu heyet Ordinaryüs ve Profesörlerle Doçentlerden ve şube şefler ile asistanların rektör intihabından evvel aralarından seçecekleri üçer mümessilden teşekkül eder.

Madde 5- Rektör iki sene için seçilir. Seçme Nisan'da yapılır. Netice divan tarafından Ziraat vekâletine bildirilir. Kararname ile âli tasdika konduktan sonra tamamlanır. Yeni rektör kabul ve tasdik olunmazsa seçme aynı surette yeniden yapılır.

Madde 6- Rektör enstitüyü temsil ve onu idare eder. Bütçeyi hazırlar. Fakülte meclisinden başka bütün meclislere ve divana reislik yapar. Bunların kararlarını tatbik

eder.

Madde 7- Rektör, dekan ve divan azası olabilmek için enstitüde en aşağı iki sene Ordinaryüs olarak vazife yapmış olmak şarttır.

II. Divan

Madde 8- Divan aşağıdaki uzuvlardan kurulur:

- I. Rektör,
- II. ProRektör,
- III. Fakülte dekanları,
- IV. Her fakülteden bir mümessil.

Umumi kâtip divan toplanmalarında bulunursa da rey hakkı yoktur. Protokolleri idare eder.

Madde 9- Divan enstitünün en yüksek hüküm ve karar merciidir. Başlıca vazifeleri şunlardır:

- I. Enstitü bütçesinin tespiti,
- II. Ordinaryüs ve profesör ve doçentlerin intihabı,
- III. İmtihan, tedris usulleri, ders cetvelleri hakkında fakültelerin yaptıkları tekliflerin tetkiki,
- IV. Demirbaşların idaresi, icar ve isticar mukavelesi akti, vekâletin tasvib ile gayrimenkul malların temlik ve temellükü, bütçedeki tahsisatın sarfı, münakaşa, müzayede icrası ve mukavele akti,
- V. Enstitü kadrosundaki memur ve müstahdemlerin tayini ve haklarında inzibati kararlar verilmesi (memurların tayini vekâletin tasdik ile tamamlanır) vekâletin muvafakat ile bağışlamaların, vasiyetlerin kabulü,
- VI. Tesis hükümlerinin icrası

Madde 10- Divan, Ziraat vekâletinin istişari yardımcısıdır. Bu hususta gerek cevaben gerek kendiliğinden rey ve mütalea bildirir.

Madde 11- Divan, enstitü ile Ziraat vekâleti arasında temas vasıtasıdır. Divan namına yazılan evrakı rektör imzalar.

Madde 12- Rektör ihtiyaca göre divanı toplar. Kararlar ancak yedi azanın

bulunmasıyla alınabilir ve ekseriyetle verilir. Reyler müsavi olursa rektörün bulunduğu taraf kazanır. Dört divan azası tarafından yazı ile istenirse rektör divan toplamağa mecburdur. Divan çalışma talimatnamesini kendi yapar ve rektörün divana sormaksızın yapabileceği işleri kararlaştırır.

Tedris Heyeti

Madde 13- Tedris heyeti, fakültelerdeki bütün Ordinaryüs ve profesör ve doçentlerden mürekkeptir. Rektör ve divan, tedris heyetine enstitüye ait ve akademik işler için teklifte bulunabilirler. Rektör bu hakkını bilhassa divanın bir kararını yapmakta tereddüt ederse kullanır. On bir aza yazı ile heyetin toplanmasını isterse rektör tedris heyetini toplamağa mecburdur. Divan ile tedris heyeti arasında anlaşamamazlık olursa divan tedris heyetinin kararını kendi mütaleasile birlikte vekâlete bildirir. Vekâlet makamı hakem olur.

Enstitü büyük meclisi

Madde 14- Enstitü büyük meclisi, ordinaryüs ve profesörlerden ve doçentlerden, şube şeflerinden, asistanlardan, muallimlerden ve memurlardan mürekkeptir. Bu meclis ya bizzat rektör tarafından yahut divan tarafından veya doçent, şube şefleri ve asistanlardan mecmuan yirmi beş kişinin tahriri isteği üzerine toplantıya çağrılır.

Fakülteler

Madde 15- Her Fakültenin başında iki senede bir seçilen bir dekan vardır. Dekan, fakültenin mümessil ve idare amiridir. Fakülte meclisi ordinaryüs ve profesörlerle doçentlerden mürekkeptir.

Madde 16- Fakültelerin iç teşkilatına, çalışma tarzına ve fakültelerde ders vermek hakkının kazanılmasına ve (doktor) unvanının verilmesine ait işler divan tarafından yapılan ve Ziraat vekâletinin tasvip ile tamamlanan fakülteler talimatnamesi ile tespit olunur.

Umumi sahalarda ders vermek salahiyeti itası ve bu hususta teklif yapmak hakkı

divana aittir. Divan bu hakkını fakültelere verebilir.

Madde 17- Her fakülte kendisine ait ders ve tatbikatın mükemmel ve birbirine uygun olmasına dikkat eder. Bunun için kendi mevcut kuvveti yetmezse arttırılması için Divan vasıtası ile Ziraat vekâletine müracaat eder. Fakülteler kendilerine bağlı kürsü ve enstitülerin tedrisata ait şikâyetlerini dinler ve icap ederse bunları divan vasıtası ile vekâlete bildirir.

III üncü kısım

İlim uzuvları

Madde 18- Enstitünün ilim uzuvları ve bunların barem derecesi aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir.

	Barem derece
I- İkinci sınıf asistan	10
II- Birinci sınıf asistan	9
III- Baş asistan	8
IV- Şube şefi	7
V- İkinci sınıf doçent	6
VI- Birinci sınıf doçent	5
VII- İkinci sınıf profesör	4
VIII- Birinci sınıf profesör	3
IX- İkinci sınıf ordinaryüs	2
X- Birinci sınıf ordinaryüs	1

Madde 19- Asistanlar enstitünün yardımcı kuvvetidirler. Ders vermek hakları yoktur. İkinci sınıf asistan olabilmek için bir yüksek mektepten veya bu enstitülerden (iyi) derecede mezun olmak, en azı bir yabancı dili bilmek ve bir ihtisas imtihanı vermek şarttır. Asistanlar vazifesinde üç seneden fazla kalamaz. Terfi edemezse asistanın mekteple alakası kesilir ve asistanlık hakkını gaybederek umumi hükümlere tabi olur. Baş asistan olabilmek için doktora imtihanını vermek ve (Doktor) unvanını kazanmak şarttır.

Doktorasını vermiş ve vazifesinde kabiliyet göstermiş olanlar şube şefliğine yükselir. İkinci sınıf asistanlıktan birinci sınıfa ve birinci sınıftan baş asistanlığa

yükselmek profesörün fakültesine teklifte bulunması ile olur. Fakülte teklifi kabul ederse karar alınmak üzere işi divana bildirir. Divanda bunu kabul ederse namzet başka muameleye lüzum kalmaksızın terfi etmiş olur ve keyfiyet vekâlete bildirir. Ancak şube şefliğine çıkmak için vekâletin de tasdiki lazımdır. Asistanlığa, başasistanlığa ve şube şefliğine terfi için yapılan teklifler divanca kabul edilmezse keyfiyet vekâlete bildirilir ve bu şahsın enstitü dışında başka bir işte kullanılması ileri sürülür.

Habilitasyon imtihanını veren şube şefi doçentliğe yükselebilir ve enstitüde ders verme hakkını kazanır.

Madde 20- Doçentler enstitünün yeni yetişmekte olan akademik unsurlarıdır. Doçentlik fakülte tarafından ileri sürülür. Divana tespit, vekâletçe tasdik olunur. Doçentliğe ait haklardan istifade için usulden olan (vazifeye başlama konferansını) vermek şarttır. Doçentler iki sınıftırlar. Üç sene ikinci sınıfta çalışan doçent otomatik olarak birinci sınıfa çıkar. Üç sene içinde profesör olmak liyakati gösteremeyenler daha iki sene işinde bırakılırlar. Bu müddet içinde de liyakat gösteremezse fakültenin müracaatı ve divanın kararı ile vekâlet emrine verilir.

Müddetini dolduran ve vazifesinde liyakat gösteren birinci sınıf doçentler fakülte ve divanın esbabı mucibeli teklif ile vekâletçe profesörlüğe tayin olunur. Bu tayin büyük muvaffakiyetler dolayısı ile daha evvelde yapabilir.

Ameli ve iktisadi işletmeler müdürü de doçentlerden sayılır. On sene hizmetten sonra liyakati görülürse ikinci sınıf profesörlüğe tayin olunur. Ameli ve iktisadi işletmeler müdürünün pratik tecrübeye malik olması şart olduğundan asistan ve doçentlerden gayri zatlar arasından da seçilebilir.

Fakat yüksek tahsilini bitirmiş ve diploma almış olması şarttır. Bu müdür iktisat enstitüsünün müdürünün teklifi ve Ziraat fakültesinin tensibi ve vekâletin tasdiki ile tayin olunur.

Madde 21- Profesörler, müessesenin tedris ve araştırma itibar ile pek liyakatli ilim uzuvlarıdır. Müstakil tedris sahalarının hususi bir ihtimam isteyen kısımları kendilerine verilir. Bir ordinaryüs için kafi derecede geniş olmayan fakat ehemmiyeti itibar ile hususi bir mümessile ihtiyaç gösteren müstakil ilim sahalarını da temsil edebilir.

İki sınıftırlar. Üç senelik bir müddetten sonra ikinci sınıf profesör birinci sınıfa yükselir. Birinci, sınıf profesörlükten ordinaryüslüğe yükselmek böyle bir makamın

açılmasıyla olur. Mamafih liyakati fevkalade takdir edilen ikinci sınıf bir profesör doğrudan ordinaryüslüğe tayin olunabilir.

Madde 22- Ordinaryüsler müstakil bir ilim sahasının ders verme ve araştırmalar için en iyi mümessildirler. İki sınıftır. İkinci sınıf ordinaryüs 10 sene sonra birinci sınıfa yükselir. Açılan veya yeniden kurulan bir kürsüye bir ordinaryüsün tayini için fakülte ordinaryüsü esbabı mucibeli bir teklifle en az iki kaideten üç zatin ismini divana bildirirler. Divan bu isimleri mütaleasile beraber vekâlete arz eder. Vekâlet bunlar arasından en uygun gördüğünü seçer. Vekâlet hiçbirisini kabul etmezse yeni teklif için listeyi fakülteye geri gönderir. Açılan bir ordinaryüslüğe mutlaka enstitüden bir âlimin getirilmesi lazım gelmez. Enstitünün ilmi ruhunu daima tazelemek için başka müesseselerden ve yüksek mekteplerden de ilmi hayat sahibi zatlar alınabilir. Avrupa'dan çağrılacak profesörler memleketlerinde hiç olmazsa profesörlükte bulunmuş olmalıdırlar.

Madde 23- Tedris heyetinde bulunan muallimler muayyen ve mahdut bilgilerin muallimidirler. Divanın teklifi üzerine vekâletçe tayin olunurlar. Aşağıdaki dersler muallimlikle idare olunur. Yabancı diller, riyaziye, hukuk ve idare ilmi, askerlik, resim, sıhhat ilmi ve bunlar gibi.

Madde 24- Dışarıdan enstitünün tedris heyetine alınanlar, girecekleri dereceye ait şartlara malik olmalıdırlar.

Madde 25- Doçentlerle profesörlerin ve ordinaryüslerin inzibati suçları için bir (haysiyet divanı) kurulur. Bu divanın nasıl kurulacağı talimatname ile kararlaştırılır.

Haysiyet divanının kararları vekâletin tasdikinden sonra icra olunur.

Bunların dışında kalan tedris ve idare uzuvları vekâlet memurları gibi muamele görür.

Enstitünün Memurları

Madde 26- Enstitünün memurları ve barem dereceleri aşağıda gösterilmiştir:

İdari müşavir	4
Muhasebe Müdürü	7
Muhasebe başkâtibi	11
Muhasebe kâtibi	14
Veznedar	11
Daire müdürü	8

Başkâtip	11
Kâtip	12
Kâtip	14
Talebe yurdu amiri	10
Muitler	12
Muit muavinleri	14
Ayniyat muhasibi	10
Ayniyat kâtibi	12
Ayniyat kâtibi	14
Depo memuru	14
Eczacı	11

Madde 27- Bu kanun 29 teşrinievvel 1933 tarihinden muteberdir ve bu tarihten itibaren yüksek ziraat ve baytar mektepleri mülğadır.

Madde 28- Bu kanunun tatbikine ziraat vekili memurdur.

Muvakkat madde 1- Ziraat enstitüsü kadrosu tamamen teşekkül edinceye kadar ziraat vekili ecnebi profesörler ve mütehassıslar getirmeğe mezundur. Ancak yabancı memleketlerden getirilecek bu zatların getirildiği mevki için lazım olan evsafi hazi olmaları ve kendi memleketlerinin ilim muhitlerinde o dereceyi almış bulunmaları şarttır.

Muvakkat madde 2- Yüksek mektebi bitirdikten sonra Avrupa'da tahsilini tevsi etmiş olup elyevm enstitülerde veya bir ilim müessesinde çalışmakta bulunanlar şef ve başasistan olarak tayin olunabilirler.

Ancak şefler yedinci derece, başasistanlar sekizinci derece maaş mukabili olmak üzere merbut kadrodaki ücretleri namzet memur sıfatı ile alırlar.

Bu kanunda yazılı doktora ve imtihanlarını vakit ve zamanında muvaffakiyetle yapmış ve büyük bir kabiliyet göstermiş olan başasistanlar kanunun tatbikinden iki sene sonra fakülte meclisinin inhası, divanın tasvibi ve vekâletin tasdiki ile sekizinci derecenin maaşını almak üzere enstitü kadrosundaki şefliğe ve şefler de yedinci derecenin maaşını almak üzere doçentliğe terfi ederler. Bunlar ancak iki sene sonra terfi ettikleri derecenin maaşını alabilirler.

Kanunun neşrinde birinci sınıf asistanlar (9) uncu derece maaşın mukabili olan (100), ikinci sınıf asistanlar (10) uncu derece maaşın mukabili olan (80) lira ücreti

namzet memur sıfatı ile alırlar. İki sene nihayetinde ehliyetini gösterdiği takdirde birer derece yüksek maaşa geçmek hakkını kazanırlar.

Muvakkat madde 3- Bu kanunun tatbikinden itibaren iki sene hitamında baş asistan ve şefler gösterecekleri kabiliyete göre mensup oldukları fakülte meclisinin kararı, divanın tasvip ve vekâletin tasdiki ile ya esas kadroya alınırlar veya vekâlete iade olunurlar.

Muvakkat madde 4- Yüksek ziraat ve baytar ve orman mekteplerindeki müderrislikler bu kanundaki profesörlük karşılığı değildir. Profesör olmak ve unvanını kullanabilmek ancak bu kanunda gösterilen şartları haiz olmakla muteberdir. Umumi kâtiple idari müşavirin yüksek mektep mezunu olması, Avrupa’da tahsilini tevsi etmiş, tedrisat ve idare işlerinde veya mektep müdürlüklerinde bulunmuş olması şarttır. Diğer memurlar umumi kaidelere göre tayin edilirler.

Muvakkat madde 5- Lağvedilen baytar ve ziraat âli mekteplerinin tahsisatı enstitü mülhak bütçesine muavenet olarak tesviye olunur.

Muvakkat madde 6- Mülhak bütçe tahsisatının 1933 mali senesinde fasıl ve maddelere tevzi İcra Vekilleri Heyetince icra edilir.

Bütçe encümeninin tadiline bağlı cetveller

[1] NUMARILI CETVEL

Derece	Memuriyetin nevi	Adet	Maaş
<i>Tedris heyeti azami kadrosu</i>			
1	Ordinaryüs (sınıf 1)	11	150
2	Ordinaryüs (sınıf 2)	17	125
3	Profesör (sınıf 1)	16	100
4	Profesör (sınıf 2)	26	90
5	Doçent (sınıf 1)	16	80
6	Doçent (sınıf 2)	25	70
7	Şef	25	55
8	Başasistan	24	45
9	Asistan (sınıf 1)	26	40
10	Asistan (sınıf 2)	35	35

Kaynak: T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C.16-17, Devre 4, 1932, ss.8-26

EK-8

**Ankara’da Bir Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kurulması Üzerine
Kanun**

No: 265 - Ankara’da Bir Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kurulması Üzerine
Kanun

14 Haziran 1935

(Resmi Gazete ile Neşir ve İlanı): 22 Haziran 1935-Sayı: 30351

Kanun No: 2795

Madde 1- Ankara’da bir (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi) fakültesi açmak için Kültür Bakanlığına yetke verilmiştir.

Madde 2- Bu fakülteyi yönetecek işyaların derece, sayı ve aylıkları ilişik (I) sayılı çizelgede gösterilmiştir.

Bu çizelgede gösterilen işyalar kadrosu Maarif Vekâleti merkez teşkilat ve vazifeleri hakkındaki 2287 sayılı kanunun 23 üncü maddesine bağlı çizelgeye eklenmiştir.

Madde 3- Fakültece talebeden alınacak yazılma, okuma, yoklama, seminer ve şahadetname harç ve keseneklerinin tutarı ve toplanması yolları Finans Ve Kültür Bakanlarınca kararlaştırılır.

Madde 4- Fakültenin öğretim ve yönetim işleri Kültür Bakanlığınca yapılacak bir öğrenekle saptanır.

Muvakkat Madde 1- Fakültenin bağlı (2) sayılı çizelgede gösterilen uzmanlarla yönetim işyaları kadrosu 1935 mali yılı Muvazenei Umumiye kanununun 5 inci maddesine bağlı (d) cetvelinin Kültür Bakanlığı kısmına eklenmiştir.

Muvakkat Madde 2- Fakültede 1935 mali yılı içinde kullanılacak kesenekli öğretmenler kadrosu ile fakültenin bütün masrafları Kültür Bakanlığının 1935 mali yılı bütçesine konulacak paraya göre Bakanlar Kurulunca saptanır.

Madde 5- Bu kanun yayın tarihinden yürür.

Madde 6- Bu kanunun hükümlerini Finans ve Kültür bakanları yürütür.

Çizelge (1)

Derece	Memuriyetin Unvanı	Aded	Maas
8	Dekan Katibi	1	45
10	Kalem Amiri	1	35
12	Dahiliye Memuru	1	25
12	Katip	1	25
12	Kütüphane Memuru	2	25
12	Hesap Memuru	1	25

Çizelge (2)

İşyarlığın Adı	Sayı	Kesenek
Dekan	1	200
Enstitü direktörü	4	50
Daktilo	1	100
Daktilo	1	80
Hademe (1)	10	450
Uzmanlar		
Fotoğrafçı	1	150
Desinatör	1	150
Kartoğrafçı	1	150

(1) Sayı ve parayı ve ayda en çok (40) Lirayı geçmemek üzere her birinin aylığı tutarını saptamak yetkesi Bakanlığın veya Bakanlıkça gösterilecek orunundur.

Kaynak: Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt 16, Teşrinisani 1934-Teşrinievvel 1935, ss.1489-1490.

KAYNAKÇA

A. ZABITLAR, BELGELER

C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, (1932), C.H.F. Ankara Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara.

Düstur, 3. Tertip, Cilt 14 (D), Ankara 1933, Anadolu Ünv.

Düstur, 3. Tertip, Cilt 16, Teşrinisani 1934-Teşrinievvel 1935, Anadolu Ünv.

Millet Mektepleri Talimatnamesi (1929), (1940), Maarif Vekilliği, 2. Baskı, İstanbul.

Millet Mektepleri Faaliyet İstatistiği (1928-1934), (1934), Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Devlet Matbaası, İstanbul.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 4, Cilt 25, 1935, Ankara, T.B.M.M. Matbaası, 1.11.1934, Anadolu Ünv.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İçtima 2, Cilt 5, Devre 3, T.B.M.M. Basımevi, 1.11.1928, Anadolu Ünv.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, I.Celse, Cilt 18, T.B.M.M. Basımevi, 1.XI.1933, Anadolu Ünv.

B. KİTAPLAR

AKMA, Arif, (1978), **Türkiye’de Ziraat Yüksek Öğretim Reformunun Anatomisi**, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara.

AKŞİN, Sina, (2001), **Ana Çizgileri ile Türkiye’nin Yakın Tarihi (1789-1980)**, İmaj Yayıncılık, 4.Baskı, Ankara.

AKYÜZ, Yahya, (1999), **Türk Eğitim Tarihi, Başlangıçtan 1999’a**, Alfa Yayınları, 7. Baskı, İstanbul.

AKYÜZ, Yahya, Ergün, AYBARS, Utkan, KOCATÜRK, Nami, ÇAĞAN, Gülnihal, BOZKURT, Mustafa, ERGÜN, İhsan, GÜNEŞ ve Cahit, BİLİM, (1989), **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi I/1**, Yükseköğretim Kurulu Yayınları, Ankara.

ALANER, A.Bülent, (2000), **Tarihsel Süreçte Müzik**, Anadolu Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Yayınları, Eskişehir.

ARSAL, Oğur, (2000), **Modern Osmanlı Resminin Sosyolojisi (1839-1924)**, Tuncay, Birkan (Çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- ARSLAN, Ali, (1995), **Darülfünun'dan Üniversite'ye**, Kitapevi Yayınları, İstanbul.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III**, (1997), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları: 1, 5. Baskı, Ankara.
- BAĞCI, Serpil, Filiz, ÇAĞMAN, Günsel, RENDA ve Zeren, TANINDI, (2006), **Osmanlı Resim Sanatı**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- BAYKARA, Tuncer, (1997), **Türk Kültürü Araştırmaları**, Akademi Kitapevi, İzmir.
- BAYRAKTUTAN, Yusuf, (1996), **Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- BİLİM, Cahit Yalçın, (1998), **Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- CANATAN, Kadir, (1995), **Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme**, İnsan Yayınları, İstanbul.
- CEBECİ, Sıdıka, (Ed.), (2007), **Üniversite için Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Anı Yayıncılık, Ankara.
- ÇAKIR, Ömer, (2005), **Müzik Kültürü**, C.X, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- ÇEÇEN, Anıl, (2000), **Halkevleri**, Cumhuriyet Kitapları, Genişletilmiş 2. Basım, İstanbul.
- ÇOKER, Amiral Fahri (E.), (1983), **Türk Tarih Kurumu, Kuruluş Amacı ve Çalışmaları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- DALKILIÇ, Hande (2008), "Cumhuriyetimizin 100. Yılında Çağdaş Müzik Eğitimi Nasıl Olmalıdır?", **Cumhuriyetimizin Kuruluş Felsefesinin Öngördüğü Eğitim Bildiriler**, İnönü Üniversitesi Yayınları, 26-28 Nisan 2008, Malatya. ss.195-213.
- DİLAÇAR, A., Mehmet Ali, AĞAKAY, Ömer Asım, AKSOY, M.Sunullah, ARISOY, M.Şakir, ÜLKÜTAŞIR, Ahmet, BAYAZ ve Ali, PÜSKÜLLÜOĞLU, (1972), **Türk Dil Kurumunun 40 Yılı**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- DÖLEN, Emre, (2009), **Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922, Türkiye Üniversite Tarihi 1**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- DÖLEN, Emre, (2010a), **Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Darülfünunu 1922-1933, Türkiye Üniversite Tarihi 2**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.

- DÖLEN, Emre, (2010b), **Darülfünun'dan Üniversiteye Geçiş, Türkiye Üniversite Tarihi 3**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- DUBEN, İpek, (2007), **Türk Resmi ve Eleştirisi (1880-1950)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- DURGUN, Şenol, (2005), **Türkiye'de Devletçi Gelenek ve Müzik**, Alter Yayıncılık, Ankara.
- EGE, Rıdvan, (1974), **Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinin Gelişimi**, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- ELİBAL, Gültekin, (1973), **Atatürk ve Resim-Heykel**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.
- ERGÜN, Mustafa, (1996), **II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)**, Ocak Yayınları, Ankara.
- ERGÜN, Mustafa, (1997), **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ocak Yayınları, Ankara.
- ERYILMAZ, Bilal, (1992), **Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme**, İşaret Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- GENCER, Ali İhsan ve Sebahattin, ÖZEL, (2000), **Türk İnkılâp Tarihi**, 7. Basım, Der Yayınları, İstanbul.
- GERMAN, Muzaffer, (1938), **1928 9 Ağustos Harf İnkılâbı**, (Der.), İstanbul
- GÖKALP, Ziya, (2002), **Türkçülüğün Esasları**, Yalçın, Toker (Sadeleştiren), Toker Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- GÖKALP, Ziya, (2004), **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, Toker, Yalçın, (Sadeleştiren), Toker Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- GÜLCAN, Yılmaz ve Erkan, ŞENŞEKERCİ, (2002), **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Kuruluş Dönemi (1923-1950)**, C.II, Alfa Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- GÜLER, Ali, (1994), **Türkiye'de Üniversite Reformları**, Adım Yayıncılık, Ankara.
- GÜNEŞ, İhsan, (1997), **Türk Parlamento Tarihi I.Cilt**, T.B.M.M. Basımevi Müdürlüğü, Ankara.
- HATİPOĞLU, M.Tahir, (2000), **Türkiye Üniversite Tarihi**, Selvi Yayınevi, Yenilenmiş 2. Baskı, Ankara.
- İĞDEMİR, Uluğ, (1973), **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu**, T.T.K. Basımevi, Ankara.

- İMER, Kamile, (1976), **Türk Dil Devrimi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- İNAN, Abdulkadir, (1936), **Güneş-Dil Teorisi Üzerine Ders Notları, Türkoloji II.**, İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul.
- İNAN, Afet, (1970), **Tarih'ten Bugün'e**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- İNAN, Afet, (1991), **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, T.T.K. Basımevi, 3. Baskı, Ankara.
- İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (1996), **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yıllığı VIII 1993**, İstanbul Üniversitesi Basımevi, İstanbul.
- KAFESOĞLU, İbrahim, (2007), **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- KOCABAŞ, Süleyman, (2001), **Sultan Abdülaziz ve I.Meşrutiyet**, Vatan Yayınları, İstanbul.
- KOCABAŞ, Süleyman, (2006), **Atatürk ve İnkılâplar Dönemi (1923-1938): I. Kitap**, Vatan Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- KORKMAZ, Zeynep (1974), **Cumhuriyet Döneminde Türk Dili**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- KURT, Yılmaz, (1996), **Osmanlıca Dersleri I**, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- KURTCEPHE, İsmail ve Aydın, BEDEN, (2007), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Alp Yayınevi, 2. Basım, Ankara.
- LANDAU, Jacup M., (1999), **Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi**, Meral Alakuş (Çev.), Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- LEWIS, Bernard, (1993), **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Kırıtlı, M., (Çev.), T.T.K. Basımevi, 5. Baskı, Ankara.
- M.E.B. Yükseköğretim Genel Müdürlüğü, (1998), **Cumhuriyetin 75. Yılında Yükseköğretim**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- MAHİR, Banu, (2005), **Osmanlı Minyatür Sanatı**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- MALCHE, Albert, (1939), **İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor**, Devlet Basımevi, İstanbul.
- Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, (2005), **Güzel Sanatlar Akademisi Öğretim Elemanları, Resim ve Heykel Sergisi 1928-1982**, 1. Basım, İstanbul.

- MİMAROĞLU, İlhan, (1999), **Müzik Tarihi**, Varlık Yayınları, 6. Basım, İstanbul.
- MUMCU, Ahmet, (1977), **Ankara Adliye Hukuk Mektebi'nden Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne 1925-1975**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 416, Ankara.
- OKUMUŞ, Ejder, Ahmet, CİHAN ve Mustafa, AVCI, (2006), **Osmanlı Devleti'nde Eğitim Hukuk ve Modernleşme**, Özgü Yayınları, İstanbul.
- OLCAYTU, Turhan, (2001), **Dinimiz Neyi Emrediyor Atatürk Ne Yaptı? Devrimlerimiz İlkelerimiz**, Ajans-Türk Matbaacılık, 9. Baskı, Ankara.
- OZANKAYA, Özer, (1955), **Cumhuriyet Çınarı**, TTK Basımevi, Ankara.
- PERİN, Cevdet, (1981), **Atatürk Kültür Devrimi**, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, 2. Baskı, İstanbul.
- SAKAOĞLU, Necdet, (2003), **Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- SARINAY, Yusuf, (1994), **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- ŞENŞEKERCİ, Erkan ve Yılmaz, GÜLCAN, (2003), **Türk Devrim Tarihi ve Atatürkçülük**, Alfa Yayınları, 1. Basım, İstanbul.
- SUN, Muammer (1980), Atatürk Devrimleri İdeolojisinin Türk Müzik Kültürüne Doğrudan ve Dolaylı Etkileri, Açık Oturum (08.11.1978), Yöneten: Aydın Oran, Konuşmacılar: Murat Belge, Ercüment Berker, Muammer Sun, Cınuçen Tanrıkorur, Hilmi Yavuz, Faruk Yener, 1. Baskı, Haziran 1980, İstanbul: ss.58-74.
- TANRIKORUR, Cınuçen, (2004), **Türk Müzik Kimliği**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- TANRIKORUR, Cınuçen, (2005), **Osmanlı Dönemi Türk Musikisi**, Dergâh Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.
- TANSUĞ, Sezer, (1999), **Resim Sanatının Tarihi**, Remzi Kitapevi, 4. Basım, İstanbul.
- Tarihi Araştırmalar Vakfı, (1999), **Minyatür ve Gravürlerle Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul Araştırma Merkezi, İstanbul.
- TOPÇU, Nurettin, (2004), **Kültür ve Medeniyet**, Dergâh Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- TUNAYA, Tarık Zafer, (1998), **Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918**, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TUNCER, Hüseyin, Yücel, HACALOĞLU ve Ragıp, MEMİŞOĞLU, (1998), **Türk Ocakları Tarihi**, C.I, Türk Yurdu Yayınları, Ankara.

- TURAN, Refik, Mustafa, SAFRAN, Necdet, HAYTA, Muhammed, ŞAHİN, M. Ali, ÇAKMAK ve Cengiz, DÖNMEZ, (2005), **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, Gazi Kitapevi, 10. Baskı, Ankara.
- TURAN, Şerafettin, (1996), **Türk Devrim Tarihi**, 3. Kitap (2. Bölüm), Bilgi Yayınevi, Ankara.
- TURAN, Şerafettin, (2005), **Türk Kültür Tarihi**, Bilgi Yayınevi, 5. Basım, Ankara.
- TURANİ, Adnan, (1983), “Atatürk ve Güzel Sanatlar”, **Atatürk Kültür ve Semineri Bildirileri**, Erciyes Üniversitesi Matbaası, 29 Kasım 1982, Kayseri: ss.73-84.
- Türk Dil Kurumu, (1972), **Türk Dil Kurumu Kol Çalışmaları (1932-1972)**, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- TÜRK, Ercan, (1999), **Milli Eğitim Bakanlığında Yapısal Değişmeler ve Türk Eğitim Sistemi**, Nobel Yayınları, Ankara.
- TÜRKÖNE, Mümtazer, (2003), **Türk Modernleşmesi**, Lotus Yayınevi, Ankara.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, (1994), **Türkiye de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir, (1973), **Atatürk ve Harf Devrimi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÜSTEL, Fusun, (1997), **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları 1912-1931**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- WİTMAN, Horst, (1999), **Atatürk ve Üniversite Reformu**, Aykut, Kazancıgil ve Serpil, Bozkurt (Çev.), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- YALÇIN, Durmuş, Yaşar, AKBIYIK, Yücel, ÖZKAYA, Gülnihal, BOZKURT, Dursun Ali, AKBULUT, Erdiñ, TOKGÖZ, Refik, TURAN, Nuri, KÖSTÜKLÜ, Mustafa, BALCIOĞLU, M.Akif, TURAL, Cezmi, ERARSLAN ve Cemal AVCI, (2004), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- YAMANER, Şerafettin, (1999), **Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim (Dinsel ve Geleneksel Eğitimden Laik ve Çağdaş Eğitime)**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- YANIK, Alim, (2005), Tarih, **Tarihçilik, Tarih Yazımı**, (Haz.), C.III, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- YASA, Azize Aktaş, (2005), **Dil**, C.I, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

YILDIRIM, Ali, (1998), **Türk Üniversite Tarihi-Darülfünun Dönemi**, Öteki Matbaası, I. Basım, Ankara.

ZEYREK, Şerafettin, (2006), **Türkiye’de Halkevleri ve Halkodaları (1932-1951)**, Anı Yayıncılık, Ankara.

C. MAKALELER

AKALIN, Şükrü Haluk (2002), “Atatürk Döneminde Türkçe ve Türk Dil Kurumu”, **Türk Dili Dergisi**, Yıl: Temmuz 2002, C.LXXXIV, Sayı: 607, ss.1-58.

AKSU TEZCAN, Belgin (2002), “Türk Dil Kurumu’nun Sözlük Çalışmaları (1932-2002)”, **Türk Dili Dergisi**, Yıl: Temmuz 2002, Sayı 607, ss.140-174.

AKYÜZ, Kenan (1986), “Türk Ocakları”, **Belleten Dergisi**, Yıl: Nisan 1986, C.L, Sayı: 196, Ankara: ss.201-228.

Ankara Halkevinin Bir Ayda Yaptıkları, (1936), **Ülkü Dergisi**, Yıl: Eylül 1936, C.6, ss.318-320.

APAK, Rahmi (1938), “Halkevleri Spor Şubeleri Nasıl Çalışmalıdır”, **Ülkü Dergisi**, Yıl: Haziran 1938, C.XII, Sayı: 69, ss.351-353

ARIKAN, Zeki (1999), “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, **Atatürk Yolu Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 12, C.6, Sayı: 23, ss.261-279.

(BABOĞLU) UZUN, Mehmet, (2008), “Türk Ocakları I. Kurultayı’na kadar İstanbul Türk Ocağı Kongreleri”, **Türk Yurdu Dergisi**, Yıl: Ağustos 2008, C.28 (60), Sayı: 252(613), Ankara: ss.17-22.

BERKER, Ercümen (1985), “Türk Musikisinde Dönemler”, **Erdem Dergisi**, Yıl: Ocak 1985, C.1, Sayı:1, ss.147-168.

BURAN, Ahmet (1997), “Atatürk ve Türk Dili”, **Türk Yurdu Dergisi**, Yıl: Ağustos 1997, C.17 (50), Sayı: 120 (480), ss.29-31.

CELKAN, Hikmet Y. (1998), “Medeniyet ve Kültür”, **Türk Yurdu Dergisi**, Yıl: Mart-Nisan 1998, C.18 (50), Sayı: 127-128 (488-489), Ankara: ss.63-65.

ÇAĞLAR, B.G. (1938), “Halkevlerinde Göze Çarpan Çalışmalar ve Beliren Değerler”, **Ülkü Dergisi**, Yıl: II. Teşrin 1938, C.12, ss.181-183.

ÇAKIR, Abdülvahit (2001), “Türk Dili Tarihinde Kilometre Taşları”, **Türk Yurdu Dergisi**, Yıl: Şubat-Mart 2001, C.21(53), Sayı: 162-163(523-524), ss.98-100.

ÇAMBEL, Hasan Cemil (1939), “Atatürk ve Tarih”, **Belleten Dergisi**, Yıl: Nisan 1939, C.III, Sayı: 10, ss.269-272.

- ÇAMBEL, Hasan Cemil (1939), “Türk Tarih Kurumu büyük kurucusu Atatürk’ün aziz hatırasına tahsis ettiği 17/XI/1938 tarihli matem toplantısında Kurum Reisi Hasan Cemil Çambel tarafından söylenen hitabe”, **Belleten Dergisi**, C.III, Sayı: 9, ss.1-2.
- ÇAYCI, Abdurrahman (1988), “Atatürk’ün Uygarlık Anlayışı”, **Belleten Dergisi**, Yıl: Kasım 1988, C.LII, Sayı: 204, Ankara: ss.1105-1117.
- ÇAYCI, Abdurrahman, (1987), “Atatürk, Bilim ve Üniversite”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Yıl: Kasım 1987, C.4, Sayı: 10, ss. 61-69.
- ÇETİNTAŞ, Vildan, (1999), “Heykel Sanatı İçinde Günümüz Atatürk Heykellerine Bakış”, **Erdem Dergisi**, Yıl: Ocak 1999, C.11, Sayı: 33 (Cumhuriyet Özel Sayısı 3), Ankara: ss.721-724.
- EYİCE, Semavi (1968), “Atatürk’ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü: Türk Tarihinin Ana Hatları”, **Belleten Dergisi**, Yıl: Ekim 1968, C.XXXII, Sayı: 128, ss.509-526.
- GÜL, Adnan (2011), “İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Yurdu’nda Modernleşme, Milli Kimlik ve Milli Dil”, **Türk Yurdu Dergisi**, Yıl: Şubat 2011, Sayı: 282, ss.71-85.
- GÜNALTAY, Şemsettin, (1939), “Atatürk’ün Tarihçiliği Fahri Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra”, **Belleten Dergisi**, Yıl: Nisan 1939, C.III, Sayı: 10, ss.273-274.
- GÜNGÖR, Nuri (2006), “Türk Ocakları sivil toplum alanında Türklüğe hizmet etmeyi amaçlayan milliyetçi aydınların meydana getirdiği yüzyıllık bir hizmet çınarıdır”, **Türk Yurdu Dergisi**, Yıl: Mayıs 2006, C.26, Sayı: 225, Ankara: ss.2-7
- HİZMETLİ, Sabri (1999), “Mustafa Kemal Atatürk’ün İslam Tarihi Anlayışı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Yıl: Temmuz 1999, C.XV, Sayı: 44, ss.457-485.
- IRMAK, Sadi (1988), “İnkılâpların En Zoru”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Yıl: Mart 1988, C.IV, Sayı: 11, ss.285-287.
- İĞDEMİR, Uluğ (1939), “Atatürk ve Belleten”, **Belleten Dergisi**, Yıl: Nisan 1939, C.III, Sayı: 10, Ankara, ss.355-356.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin (1990), “Darülfünun Tarihçesine Giriş”, **Belleten Dergisi**, Yıl: Ağustos 1990, C.LIV, Sayı: 210, ss.699-737.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin, (1993), “Darülfünun Tarihçesine Giriş (II)”, **Belleten Dergisi**, Yıl: Nisan 1993, C.LVII, Sayı: 218, ss.201-239.
- İNALCIK, Halil (1988), “Atatürk ve Türkiye’nin Modernleşmesi”, **Belleten Dergisi**, Yıl: Kasım 1988, C.LII, Sayı:204, T.T.K. Basımevi, Ankara: ss.985-992.

- İNALCIK, Halil (2001), “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu”, **Belleten Dergisi**, C.XXVIII, Sayı: 109-112, Ankara: ss.603-622.
- İNAN, Afet (1939),”Atatürk ve Tarih Tezi”, **Belleten Dergisi**, Yıl: Nisan 1939, C.III, Sayı:10, Ankara: ss.243-246.
- İNAN, Afet (1957), “Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kuruluş Hazırlıkları Üzerine”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 1, ss.1-16.
- İNAN, Afet (1971), “Türk Tarih Kurumu 40 yaşında”, **Belleten Dergisi**, Yıl: Ekim 1971, C.XXXV, Sayı: 140, ss.519-529.
- İNAN, Afet (1988), “Atatürk ve Demokrasi”, **Belleten Dergisi**, Yıl: Kasım 1988, C.LII, Sayı: 204, T.T.K. Basımevi, Ankara: ss.825-832.
- İNAN, M. Rauf (1988), “Gazi’nin Halkçılık Ülküsü, Halkevleri ve Sonrası”, **Belleten Dergisi**, Yıl: Kasım 1988, C.LII, Sayı: 204, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: ss.869-911.
- (İNÖNÜ), İsmet Paşa (1933), “Halkevleri Yıldönümünde İsmet Paşa’nın Nutku”, **Ülkü Dergisi**, Yıl: Mart 1933, C.1, Sayı: 2, ss.99-103.
- (İNÖNÜ), İsmet Paşa (1934), “Yeni Halkevlerini Açma Nutku”, **Ülkü Dergisi**, Yıl: Mart 1934, C.1, Sayı: 13, s.1-4
- İNÖNÜ, İsmet (1939), “Atatürk’ün Aziz Hatırasına”, **Belleten Dergisi**, Yıl: Nisan 1939, C.III, Sayı: 10, ss.163-164.
- KARASOY, Yakup (2001), “Devlet Adamı ve Dili”, **Türk Yurdu Dergisi**, Yıl: Şubat-Mart 2001, C.21(53), Sayı: 162-163 (523-524), ss.206-210.
- KAYIRAN, Mehmet (1998), “Atatürk Düşünce Işığında; Çağdaş Eğitim”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Yıl: Kasım 1998, C.XIV, Sayı: 42, ss.779-830.
- KOCATÜRK, Utkan (1987), “Atatürk’ün Tarih Tezi: Bir Uygarlık Beşiği Olarak Orta Asya”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Yıl: Temmuz 1987, C.III, Sayı: 9, ss.503-507.
- KOCATÜRK, Utkan (1984), “Atatürk’ün Üniversite Reformu İle İlgili Notları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Yıl: Kasım 1984, C.I, Sayı: 1, ss.3-95.
- KORKMAZ, Zeynep (2008), “Cumhuriyet Dönemi Kültür Politikasında Türk Dilinin Yeri”, **Türk Dili Dergisi**, Yıl: Ekim 2008, Sayı: 682, ss.291-299.
- Kültür Haberleri, (1936), **Yeni Kültür Dergisi**, Yıl: Eylül İlk Teşrin 1936, Sayı: 8, ss.286-288.
- MAZIOĞLU, Hasibe (2002), “Yılların Anıları”, **Türk Dili Dergisi**, Yıl: Temmuz 2002,

Sayı: 607, ss.67-74.

NEBİL (T.B.M.M. Kütüphanesi Müdürü), (1933), “Milli Şuur ve Halkevleri”, **Ülkü Dergisi**, Yıl: I. Teşrin 1933, C.1, ss.216-225.

NECİP, Ali (1933), “Halkevleri”, **Ülkü Dergisi**, Yıl: Birinci Teşrin 1933, C.1, Sayı: 2, ss.233-237.

ONARAN, Mustafa Şerif (2010), “Atmış Yıl Sonra Halkevleri”, **Varlık Dergisi**, Yıl: Nisan 2010, Sayı 1-6, s.3.

ONARAN, Mustafa Şerif (2010), “Bir Halkevi Dergisi: “Fikirler” ”, **Varlık Dergisi**, Yıl: Nisan 2010, Sayı 1-6, ss.4-6.

ÖNDER, Mehmet, (1989), “Atatürk ve Müzeler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Yıl: Kasım 1989, C.VI, Sayı: 16, ss.63-73.

ÖZAY, H.N. (1935), “Cumhuriyet Devrinde Eğitim ve Öğretim”, **19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi**, Yıl: İkinci Teşrin 1935, Sayı: 1, ss.7-9.

ÖZCAN, Ömer (2009), “Türk Ocakları-Milli Eğitim Bakanlığı İlişkileri 1”, **Türk Yurdu Dergisi**, Yıl: Şubat 2009, C.29, Sayı: 258, s.53.

ÖZÇELİK, Ayfer (1996), “Atatürk ve Tarih Şuuru”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Yıl: Temmuz 1996, C.XII, Sayı: 35, ss.601-607.

ÖZER, Sevcihan (1999), “Atatürk ve Türk Tarihi”, **Atatürk Araştırma Dergisi**, Yıl: Temmuz 1999, C.XV, Sayı: 44, ss.761-769.

ÖZGÜ, Melahat, (1988), “Atatürk’ün Edebiyat ve Sanat Anlayışı”, **Belleten Dergisi**, Yıl: Kasım 1988, C. LII, Sayı: 204 (Atatürk Özel Sayısı), Ankara: ss.1133-1168.

SAĞLAM, Süleyman, (1999), “Atatürk ve Üniversite”, **Erdem Dergisi**, Yıl: Mayıs 1999, C.11, Sayı: 31 (Cumhuriyet Özel Sayısı 1), ss.208-213.

SAKAOĞLU, Saim, (1988), “Atatürk’ün Türk Sanatına Verdiği Değer”, **Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, Yıl: Ocak 1988, C.4, Sayı: 10, ss.1-30.

SEFERCİOĞLU, Necmeddin, (2004), “Türk Milliyetçiliği ve Türk Ocağının Misyonu”, **Türk Yurdu Dergisi**, Yıl: Mayıs 2004, C.24 (56), Sayı: 201(562), Ankara: ss.38-41.

SİLER, Abdurrahman, (1995), “Darülfünun Kurtuluş Savaşı ve İnkılâpları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Yıl: Mart 1995, C.XI, Sayı: 31, ss.177-186.

SUNGU, İhsan (1994), “Tevhidi Tedrisat”, **Belleten Dergisi**, Yıl: Temmuz-I.Teşrin 1938, C.II, Sayı: 7/8, Ankara: ss.397-431.

- ŞEN, Yavuz, (1998), “Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Müziği”, **Erdem Dergisi**, Yıl: Eylül 1998, C.11, Sayı: 32, Ankara: ss.631-635.
- TANÇ, Mustafa (2002), “Kültür Alanı Değişimleri ve Dilimiz Üzerindeki Etkileri”, **Türk Dili Dergisi**, Yıl: Eylül 2002, Sayı 609, ss.521-527.
- TAŞDEMİRCİ, Ersoy, (2009), “Harf İnkılâbı’ndan Millet Mektepleri’ne”, **Türk Yurdu Dergisi**, Yıl: Haziran 2009, C.29(61), Sayı: 262(623), ss.36-40.
- TEZCAN, Mahmut, (1999), “Kültür Kurumlarımızın Oluşmasında Atatürk’ün Rolü”, **Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, Yıl: Mayıs 1999, C.11, Sayı: 31 (Cumhuriyet Özel Sayısı 1), ss.259-272.
- Türk Ocağı’nın Dersleri, (1915), **Türk Yurdu Dergisi**, Yıl: 5 (3 Kanunievvel 1331-16 Aralık 1915), Sayı: 98, s.292
- Türk Ocağı’nın Faaliyetleri, (1916), **Türk Yurdu Dergisi**, Yıl: 4 (5 Mayıs 1332-18 Mayıs 1916), Sayı: 109, ss.82-83.
- Türk Tarih Heyeti, (1930), **Türk Yurdu Dergisi**, Yıl: Haziran 1930, C.4-24, Sayı: 30/224, ss.58-59.
- Türklük Şuunu, Halka Doğru Cemiyeti, (1917), **Türk Yurdu Dergisi**, Yıl: 6 (20 Kânunuevvel 1333-20 Aralık 1917), Sayı: 150, ss.307-308.
- UÇAN, Ali (2000), “Türk Dünyasında Orta Asya-Anadolu Müzik İlişkileri”, **Erdem Dergisi**, Yıl: Mayıs 2000, C.12, Sayı: 35, Ankara: ss.593-664.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1939), “Türk Tarihi Yazılırken Atatürk’ün Alaka ve Görüşlerine Dair Hatıralar”, **Belleten Dergisi**, Yıl: Nisan 1939, Cilt III, Sayı: 10, Ankara: ss.349-353.
- YAKIT, İsmail (1998), “Kültür ve Medeniyet Kavramları Üzerine”, **Türk Yurdu Dergisi**, Yıl: Mart-Nisan 1998, C.18 (50), Sayı: 127-128 (488-489), Ankara: ss.50-52.
- YELOK, Veli Savaş ve S. Kürşat, DOLUNAY (2007), “Dil İnkılâbı ve Türk Dil Kurumu”, **Türk Yurdu Dergisi**, Yıl: Aralık 2007, C.27 (59), Sayı: 244(605), ss.99-102.

D. ANSİKLOPEDİLER, SÖZLÜKLER

- BAŞOĞLU, Tamer, (1995), “Türk Heykel Sanatı”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.4, İletişim Yayınları, İstanbul: ss.896-906.
- GENÇOSMAN, Kemal Zeki, (1971), “Bir Günde Çıkan Kanun”, **Atatürk Ansiklopedisi Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi**, May Yayınları, C.X, İstanbul,

ss.115-116.

GENÇOSMAN, Kemal Zeki, (1971), “Millet Mektepleri”, **Atatürk Ansiklopedisi Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi**, May Yayınları, C.X, İstanbul, ss.114-115.

İSKENDER, Kemal, (1995), “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Resim”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.6, İletişim Yayınları, ss.1678-1699.

MARDİN, Şerif, (1995), “Baticılık”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C.I, İstanbul, ss.245-250.

2. Gazeteler

Halk Dün Kendi Evlerini Açtı. *Cumhuriyet Gazetesi*. (20 Şubat, 1932).

Halkevleri Niçin Açıldı, Neler Yapacak? *Cumhuriyet Gazetesi*. (21 Şubat, 1932).

Tarih Sergisi de Açıldı. *Cumhuriyet Gazetesi*. (21 Eylül, 1937).

Dil inkılâbımızda yeni bir hamle. *Cumhuriyet Gazetesi*. (24 Ağustos, 1936).

Üçüncü Türk Dili Kurultayı merasimle açıldı. *Cumhuriyet Gazetesi*. (25 Ağustos, 1936).

Üniversitemiz Ne Olacak. *Son Posta Gazetesi*. (1 Ağustos, 1933)

Ankara Tarih ve Dil Fakültesi Atatürk’ün Huzurile Dün Açıldı. *Cumhuriyet Gazetesi*. (10 İkincikanun, 1936)

E.SÜRELİ YAYINLAR

1. Dergiler

Atatürk araştırma Merkezi Dergisi:

C.I, Sayı: 1, Kasım 1984.

C.III, Sayı: 9, Temmuz 1987.

C.4, Sayı:10, Kasım 1987.

C.IV, Sayı:11, Mart 1988.

C.VI, Sayı:16, Kasım 1989.

C.XI, Sayı:31, Mart 1995.

C.XII, Sayı:35, Temmuz 1996.

C.XIV, Sayı:42, Kasım 1998.

C.XV, Sayı:44, Temmuz 1999.

Atatürk Yolu Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi:

C.6, Sayı: 23, Mayıs 1999.

Belleten:

C.II, Sayı: 7/8, Temmuz-I.Teşrin 1938

C.III, Sayı: 9, 1939

C.III, Sayı: 10, Nisan 1939

C.XXXII, Sayı: 128, Ekim 1968

C.XXXV, Sayı: 140, Ekim 1971

C.XXVIII, Sayı: 109-112, 2001

C.L, Sayı: 196, Nisan 1986

C.LII, Sayı: 204, Kasım 1988

C.LIV, Sayı: 210, Ağustos 1990

C.LVII, Sayı: 218, Nisan 1993

Erdem:

C.1, Sayı: 1, Ocak 1985

C.4, Sayı: 10, Ocak 1988

C.11, Sayı: 32, Eylül 1998

C.11, Sayı: 33, Ocak 1999

C.12, Sayı: 35, Mayıs 2000

Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi:

C.11, Sayı: 31, Mayıs 1999

Tarih Araştırmaları Dergisi:

Sayı: 1, 1957

Türk Dili:

Sayı: 607, Temmuz 2002

Sayı: 609, Eylül 2002

Sayı: 682, Ekim 2008

Türk Yurdu:

Sayı: 98, Yıl 5 (3. Kanunuevvel 1331-16 Aralık 1915)

Sayı: 109, Yıl 4 (5 Mayıs 1332-18 Mayıs 1916)

Sayı: 150, Yıl 6 (20 Kanunuevvel 1333-20 Aralık 1917)

C.4-24, Sayı: 30/224, Haziran 1930

C.17(50), Sayı: 120(480), Ağustos 1997

C.18(50), Sayı: 127-128(488-489), Mart-Nisan 1998

C.21(53), Sayı: 162-163(523-524), Şubat-Mart 2001

C.24(56), Sayı: 201(562), Mayıs 2004

C.26, Sayı: 225, Mayıs 2006

C.27(59), Sayı: 244(605), Aralık 2007

C.28(60), Sayı: 252(613), Ağustos 2008

C.29, Sayı: 258, Şubat 2009

C.29(61), Sayı: 262(623), Haziran 2009

Sayı: 282, Şubat 2011

Ülkü:

C.1, Sayı: 2, Mart 1933

C.1, Sayı: 2, I. Teşrin 1933

C.1, Sayı: 13, Mart 1934

C.6, Sayı: 32, Eylül 1936

C.XII, Sayı: 69, Haziran 1938

C.12, Sayı: 72, İlkteşrin 1938

Varlık:

Sayı: 1-6, Nisan 2010

Yeni Kültür:

Sayı: 8, Eylül İlk Teşrin 1936

19 Mayıs Samsun Halkevleri Dergisi:

Sayı: 1, İkinci Teşrin 1935

2. Gazeteler**Cumhuriyet:**

20 şubat 1932

21 şubat 1932

24 Ağustos 1936

25 Ağustos 1936

10 İkincikanun 1936

21 Eylül 1937

Son Posta:

1 Ağustos 1933

DİZİN

-A-

Afet İnan, 4, 7, 51, 65, 66, 68, 70, 85, 130
 Ahmet Ağaoğlu, 31, 127
 Ankara Halkevi, 45, 73
 Askeri mızıkla okulu, 139

-B-

Bela Bartok, 146
 Bilgi Mecmuası, 36

-C-

Cenap Şahabettin, 95
 Cultura, 5, 101

-Ç-

Çorumlu, 50

-D-

Darül Maarif, 11
 Darülelhan, 139, 141
 Darülfünun, 11, 93, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 120, 121, 122, 125, 126, 162, 171, 172, 187, 188, 192, 193, 195
 Darülfünun Grevi, 115
 Darülfünun-ı Sultani, 112, 113
 Darülmualimat, 112
 Darülmualimin, 11, 112
 Dede Efendi, 141
 Dil Bayramı, 96
 Dil Heyeti, 22, 93
 Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 74, 84, 101, 104, 129, 130, 133, 184, 194
 Divanü Lügati't-Türk, 86
 Dolmabahçe Sarayı, 23, 79, 84, 94, 95, 103, 156

-E-

Encümen-i Daniş, 11, 110
 Enderun Mektebi, 64
 Eski Eserler ve Müzeler Dairesi, 74

-F-

Falke, 129
 Folk, 41

-G-

Gentile Bellini, 153
 Giuseppe Donizetti, 140
 Gülhane Hattı Hümayun, 10
 Gümrük Memurları Mektebi, 13
 Güneş-Dil Teorisi, 105, 189

-H-

Halide Edip, 33, 34
 Halil Dikmen, 156, 157
 Halka Doğru, 36, 89, 196
 Halkçılık, 38, 41, 42
 Halkodaları, 28, 45, 46, 61, 62, 162, 192
 Hamdullah Suphi, 27, 31, 32, 33, 38, 39, 40, 68, 159
 Hendese-i Mülkiye Mektebi, 13
 Heyet-i İlmiye, vii, 18, 19, 116
 Hukuk Mektebi, 114, 126, 127, 190
 Hünernâme, 153

-İ-

Islahat, 2, 8
 Islahat Fermanı, 12

-İ-

İbn-i Sina, 77
 İnas Darülfünunu, 114
 İnkılâp, 1, 3, 4, 5, 21, 28, 50, 157

-J-

Jön Türkler, 12, 64

-K-

Karamanoğlu Mehmet Bey, 87, 106

-L-

Lisan Mektebi, 13

-M-

Maarif Kongresi, 16, 20
 Malche, 119, 120, 121, 123
 Meclis-i Mebusan, 13, 22
 Medrese, 20, 109, 110, 115
 Mehterhane-i Hümayun, 139
 Mevlevihaneler, 138
 Mızıkla Mektebi, 10
 Millet Mektepleri, 22, 25, 26, 27, 28,

186, 196, 197
 Modernleşme, 1, 2, 3, 161, 162
 Monografiler, 76, 77
 Musiki Muallim Mektebi, 66, 143, 146, 147
 Mühendishane-i Bahr-i Hümayun, 8
 Mühendishane-i Berr-i Hümayun, 9, 154

-N-
 Nafia Nezareti, 10
 Namık Kemal, 64, 77, 82, 88
 Nizam-ı Cedid, 9, 139

-O-
 Ocaklı, 32
 Okuma odaları, 56, 59

-Ö-
 Ömer Seyfettin, 31, 89

-P-
 Polis Dershanesi, 13

-R-
 Reşit Galip, 38, 43, 48, 50, 67, 68, 122
 Rüştüye, 113

-S-
 Saffet Arıkan, 103, 133
 Sanayi-i Nefise Okulu, 155

-Ş-
 Şeker Ahmet Paşa, 155, 157
 Şinasi, 88

-T-
 Tarih Tezi, 69, 70, 71, 72, 85, 194
 Tasfiyecilik, 105
 Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 19, 20, 117
 Topkapı Sarayı Müzesi, 158
 Türk Dil Kurumu, 23, 50, 75, 86, 88, 93, 96, 97, 98, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 187, 189, 191, 192, 196
 Türk Sözü, 36, 89
 Türk Tarih Kurumu, 41, 42, 58, 65, 66, 68, 69, 70, 72, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 104, 105, 106, 132, 152, 187, 188, 193, 194
 Türkiyat Enstitüsü, 92, 101, 123
 Türkiyat Mecmuası, 101

-U-
 Ulumu Riyaziye, 114

-V-
 Vak'a-yı Hayriye, 9
 Vasıf Çınar, 143
 Vildan Aşır, 43

-Y-
 Yeni Osmanlılar, 12
 Yeniçeri, 9, 10, 139

-Z-
 Ziraat Mektebi, 11, 128
 Ziya Gökalp, 6, 7, 31, 32, 77, 82, 89, 90, 114, 143